

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

ERDOĞAN ÖZMEN

Vazgeçemediklerinin Toplamıdır İnsan

Yas, Melankoli, Depresyon

ERDOĞAN ÖZMEN
Vazgeçemediklerinin Toplamıdır İnsan

ERDOĞAN ÖZMEN 1959 Güney-Denizli doğumlu. Psikiyatr. *Birikim ve Akıl Defteri* dergilerinde yazıyor. Yayımlanmış kitapları: *Psikiyatri, Psikoloji, Politika* (Zed Yayınları, 1995); *Psikanalizin Serüveni ve Çağrısı* (İletişim Yayınları, 2005); *Şizofreni - Öteki Gerçeklik* (Podam Yayınları, 2007), *Rüyada Uyanmak - Bilinçdışı ve Rüya* (İletişim Yayınları, 2012).

İletişim Yayınları 2448 • Politika Dizisi 158

ISBN-13: 978-975-05-2161-4

© 2017 İletişim Yayıncılık A. Ş.

1. BASKI 2017, İstanbul

EDITÖR Tanıl Bora

YAYINA HAZIRLAYAN Yasin Durak

DİZİ KAPAK TASARIMI Utku Lomlu

KAPAK Suat Aysu

UYGULAMA Hüsnü Abbas

DÜZELTİ Büşra Bakan

BASKI Ayhan Matbaası • SERTİFİKA NO. 22749

Mahmutbey Mahallesi, Devekaldırım Caddesi, Gelincik Sokak, No: 6/3
Bağcılar, İstanbul Tel: 212.445 32 38 • Faks: 212.445 05 63

CİLT Güven Mücellit • SERTİFİKA NO. 11935

Mahmutbey Mahallesi, Devekaldırım Caddesi, Gelincik Sokak,
Güven İş Merkezi, No: 6, Bağcılar, İstanbul, Tel: 212.445 00 04

İletişim Yayınları • SERTİFİKA NO. 10721

Binbirdirek Meydanı Sokak, İletişim Han 3, Fatih 34122 İstanbul

Tel: 212.516 22 60-61-62 • Faks: 212.516 12 58

e-mail: iletisim@iletisim.com.tr • web: www.iletisim.com.tr

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - <https://fantey.org>

ERDOĞAN ÖZMEN

Vazgeçemediklerinin Toplamıdır İnsan

Yas, Melankoli, Depresyon

iletişim

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - <https://rantey.org>

Defne'ye, Hūlya'ya...

İÇİNDEKİLER

Sunuş	11
Kayıp ve Yas Metinleri	19
Başlangıçta kayıp vardı (I)	19
Başlangıçta kayıp vardı (II)	21
Yas emeği	23
Her şey gerisin geriye	26
Sanatla karşılaşınca	28
Dünyaya yerleştikçe	31
Yas kardeşliği	34
Yas bir armağandır insana	37
Acının sınaması	39
Simgesel çıktığında	40
Ertelenmiş keder: Hamlet	41
Yas	43
Ya Yas Ya Melankoli	47
Melankolik Köken, Ütopya Arzusu	51
Melankoli / Çocukluk	63
İnsan Varlığının Temel Kurucu Zemini Olarak Melankoli ve Özdeşleşme	69

Postmodern/Neoliberal Zamanlar, Kayıplarımız ve Kaybın Medikalizasyonu	87
“Kaybı ve Hüsranı Üstleniyorum”	99
Ölüm	105
İki Ölüm, Profesyoneller ve Yas Tutma	109
“Asla Öldüremeyecekleri Şey Örgütlenmeye Devam Edecek”	113
İnsan Uyumsuz Varlıktır	117
Vazgeçemediklerinin Toplamıdır İnsan	127
İnsan	131
“İnsan... Kendini Önce Başka İnsanlarda Görür ve Tanır” ya da Kimlik Üzerine	135
“Kişisel Onuru Mübadele Değerine Dönüştürmüş” ya da Açgözlülük ve Haset Üzerine	145
“İnsanlar Tarihlerini Kendileri Yaparlar...” ya da Kayıp, Yas ve Melankoli Üzerine	153
Akıl Hastanesinden Zorunlu Göç	167
Hepimiz Suçluyuz Çünkü	171
Suçluluktan Utanca	177
Bellek, Travma ve Toplumsal Değişme	181
Tarih ve Travma Üstüne	189
Tarih ve Psikanaliz	193
Zaman ve Hatırlamak Üzerine	207
Bir İktidar Pratiği Olarak Psikiyatri ve Psikoloji: Travma Örneği	209
Yeni İstirap Biçimleri	229

Nedir Şu Depresyon?	233
Depresyon Politik Bir Sorundur	237
Depresyon	249
“Zincirlerimizden Başka Kaybedecek Bir Şeyimiz Yoksa”	251
“...Oysa Aslolan Dünyayı Değiştirmektir”	255
Sonsöz: Ruhlarımız “Bir Şey” Değildir	259

Dünyaya mecburen erken gelen insan yavrusunun büyümesi ve olgunlaşması, en temelde bir kayıp ve travma hikâyesidir. Büyüyüp olgunlaşma denilen o süreci değişik evrelere ayıran ve bir dizi farklı biçimde ortaya çıkan kaygı ile arzusun oluşumları arasında gerilen insanın maruz kaldığı kayıp ve travmaların hikâyesi. Dehşetli bir kayıp birikimi ve kaybın travmalarıyla baş etmenin yollarını kendi kendimize keşfedişimizin, vaktinden evvel (prematür) doğmuş bir canlının hayata hazırlıksız ve donanımsız yakalanmasının ve ötekilere mutlak bağımlılığının hikâyesi. Yokluk ve yıkımdan, eksiklik ve çaresizlikten, muhtaçlık ve bilgisizlikten kendimize sonsuz olanaklara açık bir gelecek yaratarak insan oluruz. Yüce bir düşünceyle, hiç dinlenmeden yavrusuna yönelen, onu “sessizliğin karı sarması gibi” sarıp sarmalayan annelerin sonsuz mevcudiyeti, iyilik ve gayretiyle. O eşsiz mevcudiyetin tam tersine dönüveren salınımları; yapayalnız hissettiren yoksunluk ve engellenmeler de hep oradadır gerçi. Hem acı ve hüsrân hem de haz ve sevinçle genişleyen bu hikâyede kaybın ve eksikliğin ete işleyen acısı ve yas belki de en hakiki şey, somut bütün görüngülerin gerisindeki yegâne hakikattir. Bu yüzden nitekim, Oidipus karmaşası, kastrasyon, cinsellik, ölüm dürtüsü, melankoli, narsisizm gibi

önemli tüm psikanalitik kavramların arka planında da aynı kayıp/eksik ve yas dinamiği; kayıp ve eksiklikle ne ölçülerde baş edebileceğimiz ve bunun akıbetlerinin neler olabileceği düşüncesi daima mevcut olagelmıştır. Kayıp, eksiklik ve yas anlatılarının yaygın ve güçlü etkileri de, demek büyük ölçüde onların bu indirgenemez ve aşılabilir nitelikleriyle ilişkilidir. Yine de ama, kayıp/eksiklik ve yası politik ve toplumsal bütün ilişki ve yapıların ortak parantezi katına yükselten popüler jestler karşısında uyanık ve mesafeli bir tavır her zaman iyidir.

* * *

Günümüzde depresyondan söz açmak, ruhsal ve zihinsel sağlık hakkında konuşmakla neredeyse eşdeğer sayılır oldu. Depresyonun sıklığındaki olağanüstü artış ve depresyon ilaçlarının yaygın kullanımı toplumların genel ruh sağlığının en büyük göstereni kabul ediliyor artık. Diğer yandan bu, ruhsal hastalıklarla ilgili meselelerin sadece sağlıkla ilgili olmaktan çıkıp modern bireyin konumu, eğilimleri, tutumları ve toplumsallaşma koşullarını da kapsayan bir genişlik kazanmasıyla birlikte ilerleyen bir süreç halini aldı. Tüketim ve bireycilik gibi iki ana temele yaslanan post-modern toplumlarda depresyon; benlik-değeri, başarı ve yetersizlik ya da performans ve sorumluluk, esneklik, emosyonel olgunluk, özerklik, fırsatları değerlendirmek, çocukların eğitimi ve yetiştirilmesi gibi belli başlı bütün konuların ortak paydası haline geliverdi: Depresyon, bizi tüm bu idealleri gerçekleştirmekten alıkoyan zamane vebası gibi sunuluyor çoktandır...

* * *

1980'lerle birlikte depresyon ilaçlarının (anti-depresanların) böylesi yaygın kullanımı ("Prozac Toplumu" diye kitaplara bile konu olan bir yaygınlıktır bu), ruhsal sağlık alanında da devasa bir kırılmaya yol açtı. Böylece ruhsal ıstırapın kendini dile getirmesinin neredeyse biricik biçimi oldu depresyon. Depresyonun tıpkı bir bakteri enfeksiyonu gibi görüldüğü ve biyolojik bir tedavi gerektirdiğinin düşünüldüğü yıllar başladı: Depresyondaysanız o minik mucizevi ilaçları, "psişik enerji" kapsüllerini kul-

lanarak önceki üretici ve mutlu halinize tekrar dönebilirsiniz. Buna bir de, mutluluğun daha çok hazdan ve daha az acıdan ibaret bir durum olarak görülmesini eklemeliyiz. Halen devam eden bu sürecin en aşikâr sonucu psikiyatri kliniklerinin bir tür uygulamalı farmakoloji üniteleri gibi çalışmaya başlaması olmuştur. Ruhsallığın, insanın iç dünyasını merak etmenin ve incelemenin yerine sıradan bir zihinsel ve ruhsal hijyen anlayışı yerleşti. Hâkim depresyon anlayışı bizzat sorunun bir parçası haline geldi. Sanki önceden sahip olduğumuz bir mutluluk ve esenlik hali varmış ve kendi kusur ve başarısızlıklarımızın bir sonucu olarak onu kaybetmişiz gibi. Demek, mutluluk ve huzurun bir meta statüsüne indirgenmesi ve eğer yeterince ve usulünce istenirse diğer tüm metalar gibi pazardan temin edilebileceği yanılması çoktan işbaşındadır burada artık. Dışarıdan bir müdahaleyle (ilaçla kuşkusuz) dertlerimizden kurtulacağımız beklentisini –demek, efendinin söylemini ve çeşitli düzeylerde irili ufaklı efendi arayışını– kıskırtan bir tona da sahiptir bu yanılama. Aynı yanılamanın diğer yüzünde, yapısal bir nitelik taşıyan müşterek mutsuzluk ve sefaletimizin beynin kusurlu işleyişine indirgenmesi, biyolojik “serotonin hikâyesi” olarak yeniden adlandırılması ve yazılması vardır. Bütün anlatılara, toplumsal ve politik analizlere musallat olan bir tür “kayıp kültürüne”; hemen her şeyi bir kayıp ve yas hikâyesine tercüme etmenin cazibesine kapılmamız biraz da bu iklimin sonucudur. Günümüzün yaygın melankoli/depresyonuyla, yapısal bütün eksik ve sınırlılıklarımızı bir tür kayıpmış gibi ve kaybın terimlerine göre düşünme zorunluluğu arasındaki bariz kısa devreyi de burada konumlandırmalıyız demek ki. Şimdi yoksun olduğumuz bir şeye bir zamanlar sahip olduğumuz inancı her daim teselli edicidir ne de olsa.

Depresyonun tam olarak böylesi bir organik/biyolojik paradigmaya bağlı kalarak ve salt fenomenolojik bir zeminde kavranmasının kendimize ne olduğunu, neye maruz kaldığımızı, mahrum ve zavallı varoluşumuzun nedenlerini anlamaktan alıkoyan bir engele dönüşmüş olduğunu da not edelim.

* * *

Yine 1980'lere kadar yıllarca nevrozların bir alt kümesi olarak görülegelmiş depresyonun bağımsız bir "hastalık" kategorisi olarak ortaya çıkması ve ruhsal ıstırap yelpazesini büyük ölçüde kapsamaması biraz da bu antidepresan pazarı sayesinde.¹ Genel ve muğlak bir yavaşıama, ketlenme ve inisyatif yokluğuna indirgenen ve sınırları bir hayli genişletilen depresyon tanısını kolaylaştırmak için maskeli ya da minör depresyon tanılarının bile icat edildiği dönemdir bu. Hemen herkesin ilacın menziline olduğu bir dönem. Depresyon tanısının, ve dolayısıyla ilaç tedavisinin kışkırtılması ve belirgin bir yaygınlığa ulaşması için gereken tek şey, geniş bir yakınma, belirti ve ruhsal acı yelpazesinden mütemadiyen "depresif" olanların çekip alınması, teşhis edilmesidir. Bu noktanın üzerinde ne kadar durulsa yeridir. Ufacık çocuklar bile yoğun biçimde antidepresan ilaç kullanır oldu çünkü. Bunun gerisinde kabaca depresyonun öznel bir durum ve ıstıraptan ziyade bir tür eylemlilik ve davranış tarzı olarak görülmesi de vardır. Eylemli bir varoluş halinin insanın en ayırt edici vasıflarından olduğunu dikkate alarak diyebiliriz ki, depresyonun bir tür yaşam stili bağlamına yerleştirilmesi, kavrama daha önce hiç olmayan bir genişlik ve gevşeklik bahşetmiştir. Çöküntü içinde olan, modern toplumun eylemlilik/edimsellik normlarını karşılayamayan, hayata kıran kırana bir rekabetçilik ve yarışmacılığın hükmettiği koşullarda özerkliğini kazanamamış, yetkinleşememiş, kendini gerçekleştirmiş olmaktan uzak, kendi kararlarını alıp harekete geçemeyen, kısacası geride kalmış ve başarısız –dolayısıyla kederli ve kaygılı– bireydir artık depresif özne. Burada bir de, daha önce kayıp ve kayba verilen tepkiler çerçevesinde anlamlandırılan ve melankoli, gönül yorgunluğu, hüznün, neşesizlik, moral bozukluğu, bezginlik gibi sözcüklerle işaret edilen bütün insanlık hallerinin ve ümitsizlik, keder, üzüntü, çaresizlik duygularının ön planda olduğu tabloların doğrudan ruhsal çöküntüyle ve asıl olarak ketlenme (inhi-

1 Üzerinde uzun uzun konuşulması gereken bir konudur bu. 1980'lerin sonunda ilk kez bir psikiyatri kliniğinde çalışmaya başladığımda var olan hepi topu birkaç antidepresan ilaçtan 1990'ların ortasından itibaren çok kısa bir sürede korkunç bir antidepresan ilaç pazarının ortaya çıkmasına uzanan sürece bakarak esaslı bir dünyanın/insanlığın dönüşümü hikâyesi bile yazılabilir çünkü.

bisyon), yavaşlama, enerji yokluğu ve hareketsizlik gibi belirtilerle anılır olmasını not edelim. Nitekim antidepresan ilaçların talip olduğu şey de bu apaçık yoksunluk ve muhtaçlık halidir; bireyi yeniden güçlü ve hızlı yapmak, performansını ve kudretini yükseltmek vaadine yaslanırlar. Bu hali ve kapsamıyla depresyon belki de geç kapitalizmin en derindeki semptomlarından biri sayılmalıdır. Yani onu hem ifşa eden ama aynı zamanda gizleyen, kapitalizmin gerçeğine ait en temel fenomen olarak.

* * *

Bu gelişmeler bir yönüyle de kapitalist/neoliberal ideoloji ve etiğin yükseldiği ve bütün toplumları ve insanlık hallerini kat ettiği bir atmosferin ürünüdür. Nitekim kolektif bütün eylem, kurum, örgütlenme, arzu ve hayallerin yoğun bir saldırı ve değersizleştirmeyle karşı karşıya kaldığı, insanların kitle halinde örgütlerde bir araya gelmesi ve dayanışmasının en büyük tehlike sayıldığı, ortaklaşa bütün bağların çözüldüğü, birey fikrinin, bireyciliğin, bireyin kendini yaratmasının ve bireysel eylemin faziletlerinin vurgulandığı, topluca yerimizi kaybettiğimiz bir zamanın semptomu ancak depresyon olabilir. Diğerlerinden ayrılarak başarmak, güce ve zenginliğe ulaşmak için fırsatların, olanakların, seçimlerin sonsuz çoğaldığı bir dünyada her tökezleme, geriye düşme ve zayıflık ilk önce kendimizi hayal kırıklığına uğratmak anlamına gelmez mi? Günümüzde depresyonu, her birimize mecburen musallat olan ve bünyevi bir nitelik edinmiş bu ağır utanç ve suçlulukla başa çıkmanın, ona tahammül etmenin semptomu olarak düşünmeliyiz belki de. Çünkü, eğer suçlu bireyse ve bireysel suçluluk, kefaret ve vicdana ilişkin konu ve hesaplaşmalar bütün sahneyi işgal etmişse, kapitalizmin korkunç yıkım ve dehşeti gündeme bile gelmez artık. Sadece sermayenin kar ve zararının önemli olduğu, dolayısıyla anlamdan ve tarihten yoksun bir mantık ve söylemin hükmettiği koşulların semptomu depresyona özgü anlam ve kimlik kaybı ve boşluk duygusundan başka ne olabilirdi ki?

Dinsel tınılı ve kaynaklı “hepsi benim suçum” aforizmasının yeni bir kılıkla vücut bulduğu bir zamanda, gelecek-

ten mahrum bireyin patolojisi dir depresyon. Depresif birey gelecekte kopmuştur. Öyleyse, kendini sermayeye, sermaye hareketlerine, finans kuruluşları ve şirketlerin çizdiği korkunç kadere mahkûm sayan, bu paralyze edici duygudan sıyrılmak için elinde hiçbir yol haritası bulunmayan bireyi –yine de– sakınan bir tür korkuluk işlevi değil midir depresyonda karşımıza çıkan şey? Hiçbir şey için hiçbir kudrete sahip olmayanların, güçsüz ve kimsesizlerin, kenara atılmış olanlar ya da elindekini ve kısıtlı imkânlarını her an kaybetme korkusu ve endişesiyle yaşayanların tutundukları bir yanılsamanın bedelidir depresyon. Demek ki depresyonu, böylesi sefil bir hayatın kökten dağılmaması ve çökmemesi için her şeyin yine de mümkün, burada ve ulaşılabilir olduğu yanılsamasını sürdürmek zorunda kalan çaresiz bireyin kaderi olarak yeniden tanımlamalıyız. Yoksa; tam bir yoksunluk, yoksulluk ve geleceksizlik çemberine sıkışmış hayatlarımızı kendi yetersizlik ve başarısızlığımızın, kendi aptallık ve anlamsızlığımızın, kendi alt-insanlığımızın bir sonucu olarak görmeyi reddettiğimizde yani; kendimizi topluca yok etmekten esirgeyecek ne kalır ki elimizde? Nitekim tüm o şiddet ve savaş pratikleri, çeşitli nihilizm örgütlenmeleri, kendini ve başkalarını vahşice öldürme ayinleri, cihat çağrıları, köktenci katiller ve toplu katliamlar derin bir kolektif ve eşitlikçi arzusunun kaybıyla karakterize bu çağın depresyona, ümitsizliğe ve çaresizliğe karşı sunabildiği yegâne karşılıklar değil mi uzunca süredir?

* * *

Mütemadiyen ölümün ve yıkımın güçlerini harekete geçirerek, ölümcül bir üstünlük yarışması, daimi bir performans hali ve yıkıcı rekabet koşullarında başarısız ve yetersiz olmanın utanç ve suçluluğunu maniple ederek işleyen bu ölüm-ekonomisi dünyasında tek sığınağımızdır artık depresyon. Dahası, kendi varoluşumuz ve eylemlerimiz karşısında düşünme yeteneğinin ve simgesel bir mesafe oluşturabilme kapasitesinin kaybı nedeniyle kendimizi ya tümüyle suçlu ve utanç içinde (yani depresif) ya da mutlak anlamda masum (yani psiko-

tik/paranoyak) hissetme seçeneklerine gark olmuş haldeyiz işte. Tek amacı kendini ve insanlığın genel sefaletini durmaksızın yeniden üretmek olan bir sistemin, mütemediyen daha fazlasını tüketmeye ayarlı hayatlar yaşayarak kendisine katılmamıza yönelik müstehcen, arsız ve insafsız buyrukları karşısında itaatkâr ve tabi varoluşumuzu sorun etmedikçe kitlesel depresyon toplumlarımızın en önemli çıpası olmaya devam edecektir.

* * *

Yirmi yıllık bir zamana yayılmış bu yazılar toplamının, şimdiki mutsuz, büzüşmüş ve umutsuz varoluşumuzun farklı nedenleri, yüzleri ve görünüşlerini aynı kalıpta eriterek “temsil eden” ve böylece onları esasında iyice görünmez kılan depresyonun daha hakiki bir hikâyesine vesile olması dileğiyle. Bütün belirtiler gibi, depresyon belirtileri de askıya alınmış, söze dökmeyi bekleyen hikâyelerdir çünkü.

Nihayet; buradaki yazılar bir sınırdı duruyorlar. Kendisi de bir “sınır” disiplin sayılması gereken psikiyatri ve psikanalizin/psikolojinin iki kere muğlak sınırında. Bu yüzden, hem içeride hem dışarıda olmanın avantaj ve dezavantajlarına aynı anda sahipler sanki. Avantaj hanesine, her seferinde yeniden o yazılara sızmış bir fazlalığı; ısrar eden bir politik tutkuyu, hevesi, heyecanı da eklemeliyim. Zaten, her yerde değilse başka nerededir ki politika? Tam da bu “fazlalıkları” yüzünden galiba, psikiyatri/psikolojinin o sınırdı olma haline hitap ederek onu daha da keskinleştiriyorlar. Belki de mevcut duruma ilişkin hakiki ve kalıcı bir içgörü için tam da böylesi aşırılaştırma ve keskinleştirme işlemlerine ihtiyacımız vardır. Bir de şunu hep hatırdı tutmaya: Şimdiki sis dağıldığında, yani sahnenin tümüyle dışına itilmiş, yok sayılmış, bastırılmış, horlanmış ve görmezden gelinmiş dilsiz ve yoksulları, mağlupları, ezilenleri, kimsesiz ve çaresizleri dünyanın; yerinden doğrulup tarihin kurucu öznesi olarak geri döndüklerinde, o ortak sevincin, neşenin ve coşkunun zamanında, eşitlik/kardeşlik/özgürlük toplumunda psikiyatri ve psikanaliz/psikoloji de başka türlü olacak. Bu inançla...

Kayıp ve Yas Metinleri

Başlangıçta kayıp vardı (I)*

Değişmeyen bir maddesi varsa eğer hayatlarımızın, bir “töz”, kayıptır o. Kaybın yoğunluğu harçla yükselen bir hayat-tır bizimkisi; *Kayıp Zamanın İzinde* biriken bir hayat. En baştan itibaren hepimizi “dürten” temel saik olgulara/olaylara ve deneyimlerimize bir anlam kazandırma çabası değil midir? Ya da coşkuyla sürdürülen anlam arayışı... Her ne ise onu, ille de hakkıyla anlamaya çalışmak... Bildiğimizden daima daha fazlasını söylememiz bundan; tutkulu bir enerjiyle kayıp olanı bulma arzusundan ötürüdür. İnsanın ayırt edici ve üstün vasfı o arayışta, o arayışın ateşlediği umutlu oluşudur. Anlamdan boş bir zamanın, o derin biçim yokluğunun dehşetini kıyaslayabileceğimiz başka ne vardır ki hayatta? O halde insanın zamansal sekansı çizgisel/doğrusal alanın dışındadır: Kronolojik ve nedensel mantığa tabi olmayan bir zamanda yaşar insan. Orada önceden ortaya çıkmış her şey anlamını sonradan gelen sayesinde edinir. Geçmişin ancak gücül [virtüel] bir anlamı olabilir demektir bu: Her seferinde keşfedilmeyi ve yeniden yazılmayı

(*) Birikim dergisi web sitesi, “Haftalık Yazılar”, 15 Kasım 2014.

bekleyen bir çokluğun yeri olması demektir. Zaten/daima kayıp olan halkanın “orada bir yerde” olduğu duygusu hiç bırakmaz peşimizi. Öncenin evveli vardır sanki. Anlama çabası ıstırap yüklüdür, bu yüzden.

Dipsizlik, asıl orada... Geriye doğru baktığımızda, hiç eksilmemesinde hiçbir şeyin. Oradaki aşırılıkta. Geçmişin tekinsiz görünmesi bu yüzdendir işte: İdrak edilemediği ölçüde, ilerlemeyi imkansız kılan derin bir uçurum gibi açılmasından önümüzde...

Çocukluğun farklı evrelerine karşılık gelen bazı ruhsal işlevler ile yapıları, ve bunların birbirini takip ettiği belirli bir gelişim çizgisini tarif eden standart psikoloji anlayışı geçerli olsaydı şayet, daha pürüzsüz ve steril bir hayatımız olabilirdi şüphesiz. Kederin, kaybın, yoksunluk hissinin uzağında daha “tam” ve katışıksız bir hayat. Ama ruhumuz işte, önceki bütün konum, kalıntı ve evrelerini muhafaza ederek var olabiliyor ancak. İşlevsel kalabilmesinin koşulu bu, çünkü. Bu yüzden bilinçdışında zaman kavramı yoktur. Bunu bir de R. Barthes’ın parlak sözcükleriyle ifade edelim:

“Wyer’in filmi, *La Vipere (The Little Foxes)*, Bette Davis oynuyor.

– Bir ara kız ‘pudra’dan söz ediyor.

– Bütün çocukluğum geri geliyor. Annem. Pudra kutusu.

Her şey orada, birden bire var oluyor. *Ben Oradayım*.

– *Benlik Yaşlanmıyor*.

(“Pudra” zamanındaki kadar “körpeyim” ben)”¹

Ve şu tabi: İnsandan söz ediyorsak ve onun kendini bir özne olarak gerçekleştirmesinden, daima gelecek olanın terimleriyle konuşmalıyız. Geleceğin güçlü, uyandırıcı sesine kulak kesilerek bir de. Kayıptan söz etmeyi mümkün kılan gelecek zaman kipidir çünkü. Kayıp çoktan gelecekte yerleşmiş haldedir. “Kökümüz gerimizde değil, önümüzdedir.”

1 Roland Barthes, *Yas Günlüğü*, çev. M. Rifat-5. Rifat, YKY, 2009, s. 121.

Başlangıçta kayıp vardı (II)

İnsanın kendini, öyle denebilirse eğer, kocaman bir boşluğu yontta yontta inşa edişinden daha harikulade ne vardır ki başka, hayatlarımızda? Öyle bir inşa süreci ki, eşsiz, hiçbir fazlalığı olmayan ve hiç uzamayan, ama daima kendinden daha fazla olan bir edebiyat metninin –kısacık bir şiirin– ince bir özenle üretilmesine benzer, en çok. Dünyaya çünkü, hepi topu bazı genetik yatkınlıklar ve nöro-bilişsel potansiyellerden ibaret bir “karmaşa” olarak başlarız. Daha sonra dinlerin, felsefenin, psikolojinin, antropolojinin, nöro-bilimin –hatta fiziğin filan belki de– temel kavramları haline gelecek her şey; kimlik, cinsellik, cinsiyet, kendi ve öteki, ilişki, zaman, mevcudiyet, kayıp, eksiklik, varoluş, sevgi, arzu vb., insan yavrusunun bütün varlığıyla kat ettiği canlı kendilikler olarak çoktan oradadır. Dahası her biri, her bir moment tekrar tekrar gözden geçirilmek ve aynı geri-dönüşlü jestle yeniden anlamlandırılmak üzere vardır sanki. Psikolojinin bütün meselesinin zaten o olduğu açık. Dinlerin ve felsefenin çağrısının ve sözünün gücü de bundan, insanın kadim varlık sorunları ve koşullarıyla ilgili ve onlara yönelik olmasından değil midir?

Kayıp hikâyemiz de öyle: Kayıp, daha ilk yıllarda, özerk bir özne olarak gelişimimize henüz başlamamışken, anneye hâlâ bir tür kaynaşma hali içindeyken çoktan başlamış çok katlı bir deneyimdir. Demek, bir kozanın güvenli, “kapalı” mahallindeyken bile, o ağır travmatik tehditle yüzleşmek insanın kaçınılmaz kaderidir: Sürgit tekrarlanan kayıp deneyimi/tehdidi karşısında bir tahammül ve sabır sınavıdır hayat.

Bir ayrılmanın henüz gerçekleşmediği ilk zamanlarda çocukla annenin bu birbirinin içinde olma hali, çocuk annenin arzusunun nesnesi olduğunu varsaydığı şeyle özdeşleşmeye çalıştığı ölçüde mümkündür. Bu özdeşleşme sayesinde çocuk, annenin arzuladığı şey olmayı arzular. Arzulayan bir özne olarak –demek ki, eksiği olan birisi olarak– annenin o eksikliği dolduracak nesne fallustur. Böylece bir kez daha vurgulamış olalım: Fallus tam da bu eksikliğin gösterenidir. Çocuk kendini annenin/ötekinin [mOther] arzusunun işte bu tek ve biricik nesne-

siyle özdeşleştirir demek, bu özdeşleşmenin en nihayetinde da-
ima bir eksiklikle özdeşleşme olduğunu söylemektir. Annenin
arzusunu tatmin edebilir olmayı ister çocuk. Tam da bu yüz-
den, yani çocuk bir varlık diyalektiği sayesinde fallik sorunsal-
dan kurtulur. Artık çocuğun meselesi annenin arzusunu tat-
min edecek bir [fallus] olmak ya da olmamaktır. Bütün mesele-
nin gelip düğümlendiği yer oluverir burası.

Ödipal karmaşanın ilk evresinin bu hikâyesine yaslanarak
pekâlâ şunu ileri sürebiliriz: Kayıp (kopma, ayrılma, terk edil-
me) tehdidi öylesine ağır ve baş edilemez bir nitelik kazanır ki,
yukarıda anılan varlık sorununu büsbütün gölgede bırakabi-
lir: Çocuk kendini, sanki fallik sorunsalın temel “olumsallık-
larının” birinden, (o aşamada henüz virtüel gerçek olmak an-
lamında olumsal) kastrasyon boyutundan böylece sakınmaya
çalışıyor gibidir. Anneyle kaynaşma hali ve onun sürmesi, ço-
cuğun anneyle fallik özdeşleşmesini hiçbir üçüncü unsurun
(babanın) dolayım lamamış olması koşuluna bağliymış gibi gö-
rünür. Fakat çocuğun özdeşim yaptığı fallik nesne, tabiatı ge-
reği (“fallusun tabiatı öz nede işaret ettiği eksikliğin sahasın-
dan ibarettir”) bu mahkumiyetin/mecburiyetin imgesel veç-
hesini ifşa eder. Yani, dolayım layıcı fail (üçüncü unsur, baba)
anne-çocuk ilişkisine yabancı ve ilişkisiz olarak konumlanmış
görünürken bile, varoluşu tam da çocuğun fallik özdeşiminde
çoktan varsayılmış durumdadır. Kastrasyon “sapağını” atlama
amacına matuf özdeşim, fallus olmak ve olmamak arasındaki
diyalektik salınım biçimi içinde tam da sakındığı şeyi ziyade-
siyle ortaya çıkarmış olur. Burada şu da var demek ki: Lacan-
yen fallus kavramı, eksikliğin kendini dolduran ve böylece gö-
rünür kılan unsuru yine de öncelemesinin, bu diyalektik jestin
mükemmelen vücut bulmasının çarpıcı bir örneğidir.

Yas emeği*

Geçmiş zulmeder bazen. Hatıraların aşırılığı ıstırap verir. O zamanlar işte, geçmiş geri dönmessin diyedir kapıldığımız dehşet ve korku. Geçmişin insafına kalmak çünkü, orada kısıtılmak, geçmişten kurtulamamak öylesine dayanılmazdır ki eşsiz bir armağan gibidir yas çalışması. Unutmak değil, ama geçmiş-i geçmişte bırakmak için harcadığımız yas emeği en temel, en kıymetli varlıktır ruhlarımızın. İç dünyamızın inşası, içimiz ile dışarı, öznel ile nesnel arasındaki ayrım o kıymetli emek sayesinde gerçekleşir: Yas içinde, yas boyunca kurulur hayatlarımız.

Kayıp kaderdir çünkü hayatlarımızda. Kayıptan geçmek, kayıpla terbiye olmak her daim oradadır. Hepsinden önce, tanımı gereği hiçbir yoksunluğun ve engellenmenin bulunmadığı rahim-içi hayat vardır. Mutlak denge ve ahengin, tamlik ve bütünlüğün, eksiksiz bahtiyarlığın, uyum ve mevcudiyetin sonsuz, yekpare ve zamansız uzamı... Her şey yerli yerindeyken... Sonra, engellenmenin ve yoksunluğun ve eksikliğin mümkün olduğu ve fakat ortaya çıkmadığı, çocuğun anında doyurulduğu ilk ayların “lüküs hayatı” gelir. Ardından ilk büyük insanlaştırmacı jest zuhur eder; uzun yolculuğu başlar insanın. Erken doğmuş ve mutlak bir muhtaçlık ve acziyet içindeki varlığın her çağrısının anne tarafından cevaplandığı koşulsuz mevcudiyetin mitik zamanından sonradır bu. Kendine yönelen çağrı sırasında orada olamadığında –çağrıyı cevapsız bıraktığında; öznenin çağrısı ortada kaldığında– anne zeval bulur. Onu çağrının bir işlevi olarak bir var-bir yok nesne yapan bu konumdan (simgesel düzene kayıtlı oluştan) çıkar ve gerçek olur. Annenin gerçek oluşu, yani bir iktidar/güç makamı haline gelişine, diğer yandan nesnenin (doyumu sağlayan memenin) simgesel bir nitelik kazanması eşlik eder. Yani simgesel nesne, simgesel anne çocuğun çağrısına yanıt vermediğinde ortaya çıkabilir ancak. Bir koşuldur bu. O zamana kadar biyolojik ihtiyaç-

(*) *Birikim* dergisi web sitesi, “Haftalık Yazılar”, 11 Temmuz 2015. (Kavramı dostum Mustafa Cernâl'den aldım: Psikanalitik literatürdeki adıyla “yas çalışması”).

ları doyuran virtüel nesne (sonsuz olanaklar bütünü), böylece annenin kâh bahşettiği kâh mahrum bıraktığı bir hediyeye dönüşmüştür artık.

Nesnenin, doyum nesnesi olarak iki farklı biçim almasıdır bu: Aynı anda hem çocuğun biyolojik ihtiyacını doyuran gerçek nesne hem de hediyeler dağıtan lütufkâr bir iktidarın simgesi olarak simgesel nesne. Hayatlarımızı derinleştiren ve genişleten simgesel boyut böyle yerleşir. Önümüzde namevcudi-yetin ve anlamın büyüğü alanı açılır. Gerçek bir nesne çünkü, simgesel bir nitelik edinerek –yalnızca bu yolla– önceki virtüelliğini aktüalize eder ve gündelik gerçekliğin bir nesnesi olur. Zaten orada olan ve Simgeseli önceleyen gücül [virtüel] Gerçek ancak Simgesel sayesinde aktüalize olabilir. Gerçek bir nesnenin kendi asli anlamını bir sevgi nesnesi olarak –yani simgesel bir nesne olarak– kazanmasıdır bu. Şöyle de söyleyelim: Çocuğun kendi ihtiyacının gerçek nesnesini idrak edebilme kapasitesi, ancak nesnenin eksikliğiyle karşı karşıya geldikten sonra yerleşir. En ayırt edici vassfımız olarak, yaratıcı düşünce ve anlamlı kılma yetisinin ancak geri dönüşlü olarak tecelli etmesidir bu. O halde şu vardır: İnsan kendi sınırlı biyolojisi/fizyolojisini (fıtratını) aşmak üzere oradadır. Varoluşunun en temel koşulunu, fıtratının emrettiği, dikte ettiği düzlemde açtığı deliklerle, kendini bir sonsuzun faili kılmakta bulacaktır. İnsanın bu sonradanlık hali, onu, daha baştan kodlanmış, önceden-kaydedilmiş içgüdülerin emrettiği hayvandan ayıran en temel farktır belki de.

Burada öznenin ıstırapı ve tesellisinin dille kayıtlı olması var bir de; yani, dilin (gösterenlerin/kelimelerin) alanına girilmesiyle birlikte, öznenin maddi olanla arasındaki dolaysız bağı kaybetmesi: Çocuk böylece, anne ile bir ve eksiksiz olduğu yanılsamasından kopar. Maddi dünya ile dolaylı fiziksel yakınlık hali geride kalır. Dilin kullanılması hem bu erken kaybın telafi edilmesi, o kayba egemen olma çabasıdır hem de varoluşa ilişkin genel bir hakikati ifade etme teşebbüsüdür. Eksiksiz bir hakikat değildir bu. Çünkü tümüyle simgesel araçlara bağımlıdır. Bu geri-dönüşsüz kayıp, böylece öznenin temsil dünyasının

da ve öznenin kendi temsillerinde bir boşluk meydana getirir. Lacan'ın gerçek dediği ve simgeleştirmeye direnen şeyin çekirdeğinin yerleştiği yerdir bu vakum. Öznenin hem ıstırabına yol açan bir sabit hem de arzusunun nedeni olan ve ona yer açan şeydir. Öznenin varlık nedeni burada konumlanır: Konuşmaya başladığı andan itibaren ebediyen kaybetmiş olduğu bu gerçek dolaysızlık/doğrudanlık halini yeniden ele geçirme, zapt etme arzusudur bu. Bu yüzden diyebiliriz ki, kayıp üretken bir di-yalektikle birlikte, iç içedir. En baştan yola koyulduğumuzda, en hazırlıklı ve “eksiksizken”, kayıp çoktan yanı başımızdadır.

Şuna varırız sonunda: Özneyi nesneyle ilişkisi içinde temellendiren kurucu deneyimdir kayıp. Ve demek ki keder... İlk-sel kaybın tözsel bir nitelik taşıdığı inancı buradan neşet eder. Kaybettiğimiz şey hiçbir şeydir aslında. Kayıp nesne, işte bu hiçbir şey olan şeyin ete kemiğe bürünmesidir. Kaybettiğimiz şeyin tözsel bir varlığa sahip olduğu yanılsaması, hayatlarımızın en esaslı ipoteklerinden birisidir.

Hulasa, aynı simgesel dolayım ve kayıp sonraki bütün kayıplarımızın ve yaslarımızın tam kalbine yerleşecektir.

Her şey gerisin geriye

İki yaşındayken, mesela, anneyi kaybettiğinde çocuk, artık bir daha kapanmayacak o karanlık boşluğun, hiçbir sözcüğün kıyısına bile ulaşamayacağı o kaskatı çekirdeğin tarifsiz acısı, o kaskatı tortu –misal– yirmi yıl sonra mı ortaya çıkar? Yirmi yıl sonraki bir zamanda zehir gibi bir kederle dağlandığında kalbimiz, hayatımızın tam ortasına çöküveren bir azap karşısında, işte kökensel travmanın etkisi diye mi düşünmemiz gerekir?

Psikanalizin bize öğrettiği ders tam tersinin geçerli olduğudur. Geçmişteki bir olayın travmatik anlamını kazanması, etkilerini daima gösterenler (kelimeler) aracılığıyla sergileyen sonraki bilgilerin ışığı sayesinde olabilir ancak. Hayatın belirli bir anında bizi yerimizden eden bir acıyla çarpıldığımızda, kökensel kayıpla bilinçli bağını kuramadığımız güncel bir kayıp ya da ayrılığın –ve onun gösterenlerinin– tetiklediği bir anlamlandırma süreci, ve böylece daha önce engellenmiş ve kabuk bağlamış acının açığa çıkmasıdır bütün mesele.

Freudçu “Nachtraglichkeit” [sonradan tamamlanan] kavramıyla anlatılan ve Lacan’ın “le point de capiton” [dikiş noktası] kavramıyla ayrıntılandırarak temellük ettiği ve zenginleştirdiği şeydir bu.

Aynı zamanda psikanalizin tam merkezinde sürüp giden çatışmanın yerleştiği yer, kuruluşundan itibaren ona musallat olmayı sürdüren beladır. Kuruluşundan itibaren ona musallat olmayı sürdüren bela: Bir tarafta geçmişin şimdiyi belirlediği kronolojik, gelişimsel modele ve yorumlama faaliyetinin temelindeki çizgisel determinizme yaslanan bir ruhsal/zihinsel yapı önerisi olarak psikanaliz varken, diğer tarafta analizin eşzamanlı biçimde geri-dönüslü [*retroactive*] bir inşa faaliyeti olduğunu ileri süren psikanaliz pratiği yer alır. İlkine göre, ontogenetik faktörler yerli yerindeyse eğer, özne için hiçbir gerçek değişim imkanından söz edilemez. “Geri-dönüslü inşa faaliyeti” mevhumunun içerdiği şeyi, yani şimdiki zaman bağlamından hareketle geçmiş deneyim izlerinin revizyonlara ve değişikliklere tabi kılınmasını düşündüğümüzde ise karşımıza çıkan tab-

lo bambaşkadır: Çizgisel bir determinizmin varsaydığı sabit bir geçmişten bahsedilemez. Öznellik, özne oluş hali anbean açılarak ve genişleyerek zuhur eder. Freud'un yapıtındaki temel kavramsal güçlüklerden birisidir bu.

Şunu da ekleme şansını buluyoruz böylece: Freud'un klinik pratiğinde keşfettiği, ama bütünüyle kavramakta başarısız kaldığı şey, insanın zamansallıkla ilişkisinin varlığını biçimlendiren en temel hücre olduğudur.

Sanatla karşılaşınca

Sabırla kendi yasımızı tutarken –en derinde, uzun ve tekrarlayan bir yas meselesidir çünkü insan ömrü–, sanat ve edebiyatın içimize işleyen sesi ve neşesi değil midir güçlü kılan bizi? Bir filmde ya da romandan sonra bütün varlığımızı kateden ve içimizi genişleten o mucizevi ferahlık hissinden söz ediyorum. Önümüzdeki yazarın bütün eserini kateden o mucizevi cümlelerin, tek bir kelimenin bazen, tam köküne dokunmak istedikçe sezgilerimiz ve duyuşumuzun hiç umulmadık biçimde güçlendiği istisnai anlardan... Sanatın temin ettiği harikalarde biçim ve ölçü deneyiminden... Durup dururken neredeyse, bir şeyi uzun uzun düşünmekten. “Ontolojik yas” için bir çerçeve oluşturduğu, yas tutabilme kapasitemizi genişlettiği, yas için uygun imkân ve araçları sağladığı ölçüde eşsiz bir armağan gibidir destanlar, masallar, hikâyeler, romanlar, müzik, ve sinema. Aynı zamanda bir önceki neslin sonrakine en büyük mirasıdır bu. O anlatılar ve söylem sayesinde dili ve konuşmayı öğreniriz. Sanat “yokluktan”, düzensizlik ve karmaşadan, bölük pörçük olandan bir şey yaratmaksa eğer, onun gerçek işlevi eşsiz bir yaratım modeli ve düzlemi ortaya koymaksa, tam da bu özelliği değil midir insanın en temel tradejidiyle, faniliğiyle kısa devre yaptığı kavşak? O ürkütücü arka plana rağmen, kendimizi yine de ve hep daha eksiksiz yaratabileceğimiz umudu ve arzusunu ne çoğaltabilir ki sanattan –ve aşktan ve politikadan– gayrı? Başka nerede yanar için için, yeni bir hayat ve dünya özleminin ateşi? O halde şunu da ileri sürebiliriz demek ki: Bir sanat yapıtının karşısındaki biri için asıl özdeşleşme figürü sanatçının ta kendisidir.

Bir kez daha tekrar edelim: Sırtını yokluğa dayamış, boşluk deneyimiyle sınanmış –ayrıca, bundan daha insanüstü ne vardır ki hayatta?– varlığın iniltisinden doğar sanat. İnsan, söz onu bir hiçlik denizinden çekip çıkardığı ve ince ince işlediği ölçüde bir özne olarak var olmaz mı zaten? Kelimelerle aramızdaki sınırlar buharlaşıp bir oldukça, dildeki bu yabancılaşıma sayesinde saf bir varlık imkânına kavuşmaz mıyız?

Dahası, sanatın başkalaştırıcı bir işlevi varsa üzerimizde eğer, karşı konulamaz bir hüzne ve kedere kapılmakla sonuçlanacak olan temel kayıp ve kopma deneyimini imgelere ve kelimelere dökerek yapmaz mı bunu? Işık ile karanlığı bütünleştirmeye yarayan ve hepimizde ortak olan eşsiz melankolik imgelemin sayesinde olmaz mı bu?

Bir de John Berger'e kulak verelim:

“Leopardi'nin (1798-1837, İtalyan şair, denemeci, filozof) so-
ruları geriye dönük değil, yaşanan zamanla ilgili sorulardı. Ger-
çeğin üretilmesi hiçbir zaman bitmemiş, sonuç hiçbir zaman
belirlenmemiştir. Bilançoda her zaman bir eksiklik vardır. Ger-
çekliğin gereksinimleri tükenmez. Biz bile, ilençli ve kıyıda kö-
şede kalmış bizler bile bu gereksinimin bir parçasıyız. İşte bu
yüzden, Leopardi'nin Yoğunluk, Schopenhauer'in İstenç dediği
–insanın yaşayarak gerçekleştirdiği bu eylemler– sürekli bir ya-
ratma eyleminin, ‘nesnelerin anlamsızlığı’ karşısında bile sürüp
giden anlam üretiminin bir parçasıdır. Bu yüzden de Leopar-
di'nin kötümserliği her zaman kendini aşar.”¹

“Boşluğun yarattığı baş dönmesine karşı Van Gogh'un ‘her şe-
yiyle yeryüzü’nü bir yanıt olarak sunması işte yeryüzünün üre-
tilmesinden başka bir şey değildir. Art arda gelen bu sayısız re-
simler ürpertici ve pek de avutucu olmayan bir dille bize yer-
yüzünün yaratılabileceğini söylemektedir.”²

Kapitalist medeniyetin canlı kalmasını sağlayan asıl dinamik, varlığımızı yüzeysel ve tek boyutlu “ego”ya indirgemek, her bi-
rimizi sıkıcı ve kuru aynı “ben” cümlesini tekrarlamaya mah-
kum etmek değil mi? Kendimizi zevk alma kapasitesi sınır-
sız, sürekli çoğalan arzularını tatmin etmeye muktedir “zavallı-
lar” olarak görmek değil mi asıl tuzak? Kapitalist ideoloji için-
de mütemadiyen yeni hazların peşinde koşan, hazzın sınırları-
nı her seferinde daha da genişletebilen “köleler” olarak temsil
edildiğimizi görmüyoruz bile.

1 John Berger, *Şiirin Saati*, çev. Gönül Çapan, Metis Yayınları, 1998, s. 75-76.

2 A.g.e., s. 83.

Durup öylesine, bir Van Gogh resmine uzun uzun bakmak, mesela; bedenın sınırları silikleşir, erir gibi oluncaya kadar... Şuna varmaz mı en sonunda bu: Arzumuz yakalandığı, tuzağa düşürüldüğü, sıkıştığı yerden kurtularak; kapitalizmin sıkıcı, tekrar edici güncelliğinden koparak tutkuyla “yeryüzünün üretilmesine” dıker gözünü, yeniden.

Dünyaya yerleştikçe

Oldukça basit biçimde başlarız hayata. Sıradan, basmakalıp eylemlerle: İçimize alarak ya da dışarı atarak. Yutarak ya da çıkartarak. İşte, o denli sıkıcı ve yalın. Ağza almak/yutmak ya da dışarı atmak/çıkartmak bütün algıların ilk biçimini oluşturan değişmez kaidedir. İlk gerçeklik duygusu da yutulan ya da dışarı atılan şeyden türer. İç almanın, yutmanın sonucu olarak olumlama (kendimizin kılma) ve dışarı atmanın, çıkartmanın etkisi olarak da olumsuzlama (kendimizden ayırma) yargılarının ilk örnekleridir söz konusu olan.

“Haz ilkesinin egemenliği altında şimdi egoda daha ileri bir gelişim yer almaktadır. Kendisine sunulan nesneler haz kaynakları olduğu sürece onları kendi içine alır, (Ferenczi’nin deyimini kullanacak olursak) onları ‘içe-yansıtır’ [*introject*]; diğer yandan da içinde hazzsızlık nedeni olan her şeyi dışarı atar.”¹

Oluşum halindeki ilkel ego (ben) dış gerçeklik ile karşılaştığında onun parçalarını içine alır [*incorporation*]. Bu aşamada temel karşıtlık haz [*pleasure*] ve acı/hoşnutsuzluk [*unpleasure*] deneyimleri arasındadır. Acıya, gerilim artışına yol açan dış dünya parçası mümkün olduğunca çabuk dışarı atılır. Bebek dış dünyanın değil, yalnızca kendi gerilim (hazzın yokluğu) ve rahatlığının (haz) farkında olduğu ölçüde dış dünya ve ben-olmayan aynı anlamı taşır. Aynı biçimde haz veren dış dünya parçası içeride tutulur. Bunun ilk örneği annenin sütüdür. Hazzın ve egonun eş anlamlı olması demektir bu. İlkel haz-egosu kavramı da aynı duruma işaret eder:

“Bu, Freud’un arı haz-egosu ismini verdiği, hoş gitmeyen her şeyin ego-olmayan, hoş giden her şeyin de ego olarak kabul edildiği bir gelişme dönemidir. Bir acıdan kurtulmanın en ilkel yöntemi, onu ‘uzaktan halüsine etmektir’; ancak bu yöntem gerçek karşısında çabucak yıkılır. Bundan sonra genç or-

1 Sigmund Freud, *Instincts and their Vicissitudes*, SE XIV, 1915, s. 136.

ganizma hoş uyarımları egoya, hoş olmayanları ego-olmayana bağlamaya çalışır.”²

İçer almak, içeride tutmak, yutmak, ya da tam tersi çıkarmak, kusmak, dışarıya atmak, tükürmek gibi tüm bu oral edimler, oralitenin dili ve metaforları, aynı “doğallıkla” sonraki bütün hayata, cinselliğe ve ilişkilere sızar. Sevgi ve aşkın ifadesi olan “Seni içime almak istiyorum”, “Seni yemek istiyorum” vb. anne-çocuk, kadın-erkek bütün ilişkilerde aynı biçimde çıkar karşımıza. Bu imgesel isteğin harfiyen bir tercüme tabi tutularak somut olarak gerçekleştirildiği, sevilen kişinin öldürülerek yutulduğu bazı psikotik durumların varlığını da unutmayalım.

Isırmadan emmeye, çimdiklemeden koklamaya ve bakmaya kadar farklı içe-alma biçimleri geniş bir yelpaze oluşturur. Bebek için bunların tümü aynı zamanda annenin bedenine nüfuz etme, onu kavrama hamleleridir. Can alıcı bir sorunun etrafını kuşatan ve uzayıp giden alıştırıcılar ya da pratiklerdir. Böylece düşünme başlar. Geçştirilemez o soruyla birlikte, artık, düşünen insanın zihinselliğe varlık kazandıracak olan en temel jesti ortaya çıkar: Hayatımın tam merkezindeki bu Öteki kimdir?³

Kendini bütün varlığıyla, kendinden geçercesine adeta, bir şeye vermek varsa, bu odur işte.

Bebeklerin öteki ile (anneyle) beslenme aracılığıyla kurduğu ilk ilişkilerin, daha sonraki en dokunaklı örneklerini yas ve melankolide izleriz. İçer alma ve dışarı atma ile ilgili bedensel işlevlerimiz her türlü kaybı anlamlandırmak için kullandığımız temel şablon gibidir. Öteki/anneyle [mOther] ilişki içinde üst üste binen tüm bu içte tutma ve dışa atma sekansları yüzünden anneyi bütünüyle sevmek ya da ondan bütünüyle nefret etmek söz konusu değildir artık. Temel bir ambivalansla [ikideğerli-

2 Otto Fenichel (1945), *Nevrozların Psikoanalitik Teorisi*, çev. S. Tuncer, Ege Üniversitesi Tıp Fakültesi Yayınları, 1974, s. 35.

3 Öteki, Lacan'ın özne-oluşumu teorisine ait bir kavramdır: Öncelikle en önemli ötekilere –ebeveynler–, ve daha sonra hayatımızda önemli ötekiler olarak yer alacak ve ama daima o ilk ötekilerin adımlarını takip edecek olan başka herkeşe işaret eder. Tüm bu ötekilerin etkileri sözcükler aracılığıyla ifade bulduğu, maddileştiği için de aynı zamanda dile işaret eder.

lik] en baştan itibaren “sakatlanmış” halde olmaktır bu. Bu açmaz derin bir ümitsizlikle, melankolinin gerisindeki zeminle aynı şeydir. Sonraki hayatımızda bir kaybımız olduğunda fırlatıldığımız yer, yeniden canlanan her sahne, anneyle bu ambivalan ilişkinin tam kalbidir.

“Akhilleus bunları evirip çevirirken gönlünde, ünlü Nestor’un oğlu yanına geldi, sıcacık yaşlar döke döke söyledi kara haberi: ‘Vah, yiğit Peleus’un oğlu, vah sana, çok acı bir haber duyacaksın şimdi, bu başımıza gelenler gelmez olaydı keşke: Patroklos öldü, çıplak ölüsü için başladı kavga, tolgası ışıldayan Hektor da aldı senin silahlarını’.

Böyle dedi, Akhilleus’u kapkara bir yas bulutu kapladı. İki eliyle aldı ocağın küllerini, döktü başının üstüne, kirletti güzel yüzünü. Mis kokulu gömleği bulandı kapkara küle. Sonra uzandı boylu boyunca tozun toprağın içine, elleriyle çekip kopardı, kirletti saçlarını. Akhilleus’la Patroklos’ın savaşta aldığı kadınlar, bağrıştılar Akhilleus’un arkasından acı acı, attılar kendilerini kapılardan dışarıya, göğüslerini başladılar dövmeye elleriyle, çözölmüştü hepsinin eli ayağı. Öte yandan Antilokhos inliyordu gözyaşı döke döke, elleri Akhilleus’un ellerindeydi, sızım sızım sızılıyordu Akhilleus’un yiğit yüreği, Antilokhos korkuyordu boğazını bıçağıyla keser diye. Ama Akhilleus engin bir çığlık attı, bu çığlığı ulu anası duydu, yaşlı babasıyla oturuyordu denizin ta dibinde, o da bir çığlık attı, başladı inlemeye, tek mil tanrıçalar sardı çevresini, denizin dibinde ne kadar Nereus kızı varsa. ... Hepsi de dövüyorlardı göğüslerini...”¹

Böyle anlatır Patroklos’un ölümünü Homeros *Ilyada*’da: Acı ve keder hızla yayılır, herkesi içine çeker. “Bütün tabiat yas içindedir” sanki. Bir fark vardır yine de. Ağlayanlar Patroklos’un ölümünden daha çok, kendi geçmiş kayıplarına ağlamaktadırlar. Topluluğun kederi üstlenmesi, her bir bireyin kendi kaybıyla yüzleşmesi için bir tekliftir aslında. Başa kakmadan, nazıkçe sergilenen iyileştirici bir jest. Giderek şöyle de diyebiliriz: Sefilce sergilenen tüm inkâr çabalarına karşın, insan/insanlık söz konusu olduğunda, hiçbir acı bireysel değildir. Da-

(*) Birikim dergisi web sitesi, “Haftalık Yazılar”, 2 Mayıs 2015.

1 Homeros, *Ilyada*, çev. A. Erhat; A. Kadir, Can Yayınları, 2004, s. 405-406.

hası, belki de hiç bilemeyeceğimiz biçimlerde iç içe geçen, ke-
şişen, birbirine karışan ve bağlanan, ve sonsuz genişleyen tek
bir insanlık vardır.

“Tanrıçalara benzeyen kadın (Briseis) ağlaya ağlaya dedi ki:
‘Zavallı Patroklos’um, canım adam, bu barakadan giderken
seni diri bırakmıştım, şimdi geri geldiğimde, erlerin başbu-
ğu, ölü buluyorum seni, boyuna dert yüzü görmekmiş kade-
rim. Babamla ulu anam bir koca vermişlerdi bana, sivri tunç-
la öldürülmüş gördüm onu da ilimizin önünde. Üç erkek kar-
deşim vardı bir anadan doğma, severdim onları gözüm gibi,
hepsini ölüm aldı götürdü Akhilleus öldürdüğü gün kocamı
benim, Tanrısal Mynes’in ilini yaktığı gün bırakmamıştın be-
ni ağlayayım...’

Ağlaya ağlaya böyle dedi, kadınlar da hıçkırdı durdu, hıçkı-
rıklar sözde Patroklos içindi, gerçekte herkes ağlıyordu ken-
di derdine.”²

Başkaları kendi acılarını, kayıplarını, kederlerini, travmalarını
dile getirdiğinde, bu, bizim için eşsiz bir dayanak olur; ken-
di kayıplarımızın yasını tutmak, kendi acımızı açığa vurmak
için. Çünkü bize tanıdık gelen ve güven veren bir dünyada ol-
duğumuz duygusu uyanır böylece içimizde: Farklı yaslar ara-
sında herkesi iyileştiren ve teselli eden harikulade bir diyalog
başlar. Bu müşterek “uyanış” ve “farkına varmanın”, birlikte
dökülen gözyaşının ve topluluğun kederinin sahte oluşuna işa-
ret eden sinik eleştirilere asla yüz vermemeliyiz. Küçümseyici
ve kibir yüklü oluşları yüzünden değil sadece. En temel nok-
tayı ıskaladıkları için de: Çünkü ortaya çıkan müşterek acı ve
keder, söz konusu kayıpla sınırlı değildir şüphesiz. O kamusal
çerçeve, başka herkesin kendi kayıp ve acılarını dile getirebil-
mesi için –belki de bilmeden yolunu gözledikleri– bir imkâna,
bir armağana dönüşür.

En temelde kıymetli bir emeğe, yas-emeğine yaslanarak iler-
leyen yas süreci, diğer bütün insanların iç dünyalarımızdaki bi-
linçdışı temsilcileri de bize eşlik ediyorsa, tamamlanabilir ancak.

2 A.g.e., s. 431.

Ortaklaşa yerine getirilen yas törenleri, her bir bireysel yas için benzersiz bir kanal açar. Farklı yasların birbirine karışması, birbirinde erimesi varsa eğer, ancak o zaman somut bir yas süreci mecrasına kavuşabilir. Ondan sonradır ki işte, travmatik bir kaybın temsil edilebilmesi mümkün olur. Dile gelme, kendi sözcüklerini bulma ancak o zaman; süregiden kahredici sessizliği/dilsizliği çözen bir temsille karşılaşındır. Yalnızlığımız dağıldığında...

Sembolize edilmemiş her kayıp, sonraki kuşaklara musallat olmak üzere daima geri döner. Başkasının yasına eşlik etmek, bir armağandır. Asıl kendimize... Ruhlarımızdan bunu esirgemesek...

Ölüm ya da ayrılık çarptığında hayatlarımıza... Onları kaybettiğimizde, içimize oturan acı. İndirgenemez –ve genelleştirilemez– bir şeyin gelip içimizi oyması ha bire. Birbiri ardına apan-sız patlayan kabarcıklarla nefesimizin kesilecek gibi olması. Kalbin üstündeki soğuk taş: “Ben şimdi, bundan sonra ne yapacağım?”. Gönlün tekrar tekrar parçalanması, tuz buz olması: “Onlar yok artık, sonsuza dek ve tümüyle.” Tarifsiz ağırlığıyla ezen, tıkayan, çaresiz bırakan, paralize eden, cesaret kırıcı keder. Dünyada sığınacak hiçbir yerin kalmadığı duygusu. Aynı keder ataklarının, her seferinde yeniden başlaması. Sonra ama, bir mucize gerçekleşir. O kederi üstlendikçe, taşıdıkça, tuttukça, içimize alıp işledikçe; yas tutmaya başlarız. “Keder söz konusu olur olmaz, yasın kendi yolculuk düzeni başlar”, çünkü. O yüzden zahmetli bir çalışmadır yas. Kendiliğinden değildir, hiç. Kendiliğinden olan, tam aksine “ruhlarımızın yas karşısındaki isyanıdır”. Keder üstüne tefekküre dalmaktır yas. Kayıp içinden ve kayıp aracılığıyla düşünmektir, uzun uzun. Böylece, belki de keder biricik sebebinden kopar ve bambaşka bir ufuk ve/ya da imkân açılır önümüzde. Geleceğe itiliriz. Geçmiş bütün kayıplarımızın yasını topluca ve tek seferde tutma, onlarla temas etme, yakınlaşma şansısıdır bu. Bu yüzden, her yas bir armağandır. Her seferinde, her somut yasın hiç kapanmayacak dehşetli bir yarık ya da yara gibi görünmesi gözümüze, bundandır. Ondan sonra çünkü, varlığımızın tam cevherinde değişmeden tekrar eden kayıp ve kederin ve –işte bu sefer!–, şimdiki yas sayesinde o cevhere dokunma, nüfuz etme vaaadinin ete kemiğe bürünmesi vardır artık. Capcanlı olarak. Kalbin yumuşaması ve genişlemesi vardır, sıcacık. Bir müjdedir, o halde yas. Yas tutan insanlara özgü o benzersiz cesaret, güzellik, ümit ve bilgelik hiç de sebepsiz değildir. Yas bile tutamayanların soğuk

(*) *Birikim* dergisi web sitesi, “Haftalık Yazılar”, 25 Temmuz 2015.

ve taş kalplilikleri de... Ve kederin ve acının iziyle hiç gölgelenmemiş suratların çirkinliği... Gönüllerindeki ürkütücü kuruluk onların...

Hasılı, yas bir armağandır insana. En derine dalmaktır; hiç bilmeden üstelik. Bu yüzden en çok, “Ulusal Yas” önerilerine hiç yüz vermemeliyiz. Yüzeyselliği baştan apaçık olacağı için değil sadece. En fenasından mide bulandırıcı bir sahtekârlık ve iki yüzlülük örneği olarak kalacağı için de aynı zamanda. Acıyla donmuş, büzüşmüş, kasılmışken çünkü, çaresizlik içinde kalakalmışken başkalarına bakarız. Öteki insan kardeşlerimize. Onların, o toplu resimde neşeyle, sevinçle, heyecanla bize bakan, ıslıl ıslıl parlayan yüzleri ebediyen kaybettiğimiz gerçeğini şefkatle, usulca, aynı ruh ezikliği ve “bilememezlikle” bize fısıldamalarını umarak... Nefretin, bencilliğin ve kötülüğün korkunç dünyasının karşısına dikilip gösterdikleri benzersiz cesaret, kardeşlik ve iyiliğin hatırası hiç eksilmeyecek, hikâyeleri hep sürececek demelerini, koşulsuz bir hürmet ve nezaketle kaybımızı tanımlarını bekleyerek... İnsanlığa inancımız böyle zamanlarda artmaz mı en çok? İçimizi kanatıp duran başka her şeyin varlığı çünkü, öylesine üzücü, bunaltıcı ve katlanılmaz ki...

Acının sınaması

Ölümün, ayrılığın, terk edilmenin, kaybın acısı. Acının, daha derine işledikçe hayatımızı tam ikiye bölməsi. Öncesi ve sonrası vardır artık, her şeyin. Ondan önceki ve sonraki hayatımız. Ve daha da önemlisi; “bundan sonra nasıl yapacağım ben”, vardır. Bu sırada başka bir şey de olgunlaşır usul usul: Acının dağladığı yerin, içimizin; ego denilen yüzeyden çok uzakta-ki o derinliğin, kendimizi bulacağımız yer olduğu sezgisi be- lirmeye başlar. O zamana kadar farkında bile olmadığımız, bil- meden bildiğimiz esrarlı ve hakiki kendilik uç verir. “Ben” di- ye konuşan ve kendi düşüncelerinin mutlak efendisi olduğu- na inanan, “düşünüyorum” derken hiçbir tereddüt gösterme- yen “sahte kendilik”in teşhis ve aşılması umudu doğar ilk kez. Onca psikoterapi/psikanaliz seansının zahmetine katlandıktan sonra varacağımız nihai durağı gösterir acı insana, bir mucize gibi: “Ben buymuşum meğer”. Acı ruhumuzu katetmişken, bi- tap düşmüşken, yetersizlikle belimiz bükülmüşken bu olur iş- te. Dağılmış, parçalanmış olmanın çilesi öznenin kendini bul- masının eşsiz imkânına dönüşüverir birden.

Simgesel çöktüğünde

“Gabes’te korkunç akşam (rüzgâr, kara bulutlar, içler acısı bungalovlar, Chems otelinin barında folklor gösterisi): Artık düşüncede hiçbir yere sığınamıyorum: Ne Paris’te, ne yolculukta. Sığınacak yerim yok artık”¹

Psikanalizde kayıp nesne, ölüm nedeniyle birini kaybetmek anlamında değildir sadece. Kaybın anlamı, her bireyin özgül şartlarına, geçmişine, biricik hikâyesine çoktan sımsıkı bağlanmış, kaydolmuştur. Ayrılık ya da yabancılaşıma da kayıp statüsü edinebilir. Kaybettiğimiz kişi gerçeklikte hâlâ oradadır ama onunla ilişkimizin niteliği büsbütün değişmiştir artık. Geride ağır bir yoksunluk kalmıştır. Bir yokluk... Demek ki, kaybı en geniş anlamıyla düşünerek şunu söyleyebiliriz: Hayatlarımızın referans noktalarının, bir sabitlik alanı oluşturarak düşünmemizi ve anlamlar yaratmamızı sağlayan simgesel çıpaların kaybı söz konusudur. Korunaksız, çıplak hissetmektir yas. Diğerleriyle aramızdaki bağların odağı kaybolmuştur. Zihinsel ve ruhsal dünyamızda kaydı tutulan şey, –tuhaf belki ama– işte bu yokluktur.

1 Roland Barthes, *Yas Günlüğü*, çev. M. Rifat; S. Rifat, YKY, 2009, s. 72.

Ertelenmiş keder: Hamlet

Bir kaybın yası tutulamadığında peki, ne bekler bizi? Herhangi bir topluluk, grup, aile ya da birey kahredici kederinden men edildiğinde ne olur? Hamlet'in annesi Gertrude, kocasının ölümünden hemen sonra katil ile, amca Claudius ile evlenir. Bu evlilikten de anlaşılacağı üzere, bir yas dönemi söz konusu olmamıştır. Öznel bir kaybın üstlenildiğine ve layığıyla sembolize edildiğine dair bir işaretle karşılaşmayız. Hamlet'in başlangıçta resmedilen melankolisi bile, belki de, bu eksikliğin bir semptomudur. Daha sonra, Ophelia'nın cenazesinde kardeş Laertes'in dokunaklı kederi, Hamlet için bir tetikleyici işlevi görür:

"Laertes: Durun atmayın toprağı/Bir daha kollarıma alayım onu. (Mezarın içine atlar)/Ölü, canlı demeyin yığın toprağı üstümüze şimdi./Ta ki, bu düzlükte öyle bir dağ yükselsin ki/Kocamış Pelion'a, başı göğe değen mavi Olimpos'a bile/Yukardan baksın."¹

"Hamlet: Çok sürmeyecek, ama aradaki zaman benim./İnsan ömrü nedir ki, "bir" demeye bile yetmez./Ama sevgili Horatio, çok üzgünüm./Kendimden geçtim Laertes'in karşısında./Kendi derdime baktığımda/Onunkini de görebiliyorum çünkü./Gönlünü almaya çalışacağım./Ama öyle taşkındı ki kederi/Ben de kendimi tutamadım karşısında."²

Laertes yas içindedir. Hamlet'in Laertes sayesinde yüzleştiği şey, Gertrude tarafından engellenen kendi yasının çıplak hakikatidir. Farklı yaslar, kendi aralarında hızla verimli bir diyalog geliştirir.

Şu da var tabii: Ailedeki kayıplar, ebeveynler tarafından kendi zamanlarında gizlendiği ve kayıtlardan silindiği ölçüde –çoğu zaman, çocukların iyiliği ve yararı gözetilerek yapılır bu–, üstü örtülmüş o hakikatin gün yüzüne çıkması çocukların başlıca vazifesi olur çıkar.

1 William Shakespeare, *Hamlet*, çev. B. Bozkurt, Remzi Kitabevi, 11. basım, 2008, s. 198.

2 A.g.e., s. 204.

İnsanın en bayağı, insanlıktan çıkmış en korkunç hali karşımızdaki. En asgari insanlık zeminini bile kaybetmiş ve tümüyle tanınmaz olmuş en zelil varoluş biçimi. Canavarca bir itkinin, kara bir nefretin kendisini indirgeyebileceğimiz, kıyaslayabileceğimiz sıradan ve bildik hiçbir zemine izin vermeyen radikal kötülüğü. Benzersiz, rakipsiz, yırtıcı, saf kötülük... Uyandırdığı dehşet duygusu bundan, onu kavramaya yarayacak hiçbir araca sahip olmayışımızdan.

İnsanlığın zaman içinde edindiği ve inşa ettiği bütün sınırları ve ölçüleri, ortak bütün referans ve değerleri inkâr ederek ve yıkararak var olan adlandırılmaz bir alçaklık çökeltisi. İnsanın iyiliği ve yüceliği ile ilgili bütün inanç ve beklentilerimizi, kurduğumuz bütün hayalleri tek seferde ortadan kaldıracak denli güçlü, pis bir tortu. İnsanın en kıymetli kapasitelerini; vicdanı, yumuşak kalpliliği, nezaketi, acıma hissini, iyi niyeti, bağışlamayı, merhameti toptan iptal ederek nerede duracağı tümüyle belirsiz taş kalpli ve zalim bir yaratık. Onun mide bulandırıcı sureti.

Bunları da gördük ya ahir ömrümüzde. Parçalanmış insan ölüleri, katledilmiş çocuklar, analar babalar daha oracıktayken,

(*) *Birikim* dergisi web sitesi, "Haftalık Yazılar", 17 Ekim 2015.

başka herkesin dili tutulmuş, acıyla içi boşalmışken şeytani bir zevkle zevkleneni... İnsan olana bundan daha büyük bir zulüm, daha büyük bir ıstırap nedir ki başka?

Nefretin insan varoluşuna yönelik en büyük tehdit oluşu, sadece taşıdığı yoğun yıkıcılık potansiyelinden kaynaklanmıyor muhtemelen. Onun sıradan kötülük özelliğinden, karşı-sındaki nesneye (kişi ya da gruba) zulmetmeye yönelik habis enerjisiyle sınırlı bir şeyden, sadece bundan söz etmiyor olmalıyız. Ya da onun yöneldiği nesne üzerinde koşulsuz biçimde ikinci bir zafer kazanma arayışından... Nefretin uyandırdığı dehşet ve iğrenme duygusu, belki de en temelde ve bilhassa, “daima iyinin ve kötünün ötesinde gerçekleşen” sevgiyle, sevgi ilişkileriyle tam bir karşıtlık içinde oluşuyla, sevgiyle kurulmuş bütün bağları parçalamaya hamletmesiyle, asıl itkisinin bu oluşuyla ilintili. Nefretle dolu kişi karşısında yaşadığımız derin çaresizlik, onun doğrudan hayatı mümkün kılan en temel bağı, sevgi bağını yok etmeye yönelik –en baştan kendini de yok sayan– gözü karalığından, bu korkunç aşırılığından kaynaklanıyor olmalı.

Peki, ama ölmüş insanlara duyulan nefret? Ölümlere bile kasteden, ölüm karşısında bile yatışmayan, ölü bedenler orada da huzur bulmasın isteyen bu canavarlığı adlandırmaya yetecek kelimelerimiz var mı ki? Boşuna çaba bizimkisi belki de. İnsanlık çizgisinin öte tarafı bu çünkü.

Yine de biz mütemadiyen insanlık dairesinin sınırlarını çizmekten hiç geri durmayalım. Ölenlere değil kendimize borçtur yas çünkü. Kendimize armağan. Canlı varlığın esnemesi, yumuşamasıdır yas. Sertliğinden arınması, incinebilir oluşu ve acziyetiyle karşılaşması, kendi mütevazı sınırlarını kabullenmesidir.

Haysiyet, insanın içindeki, insan kalmayı sürdürmek için direnen en son çekirdektir belki de. En büyük eziyetler karşısında bile, her şey tükenmeye yüz tutmuşken, can havliyle kendi insanlığına sığınmaya imkân veren son uğraktır. İnat eden son kum tanesi. Kendi haysiyetine sahip çıkmaktır yas. Kendi maddi ölümünü bile göze alarak bunda ısrar etmektir. Kendini ce-

sur, cömert Antigone'ların yanına yerleştirmektedir gururla. İnsanın en cömert halidir yas.

Yas tuttuğumuzda, o biricik acıyla yanarken içimiz, birden diğer bütün insanlarla birleşir, bir oluruz çünkü. İnsan, sadece yas tutarken, kaybettiği insan kardeşlerini kendi içine almaya çalışırken, onların yüzleri, hatıraları, hayalleri içine sığsın diye büzülmüş içini genişletmeye çalışırken eşsiz bir içgörüyü yükselir. İnsan çünkü, yapıldığı en baştaki zemini ya da özü kendinden dışarı atarak, onu kaybederek, kendini kendinden kopararak insan olur. Başlangıçtaki bu kurucu kayıpla. İnsan budur işte: Hiç durmadan kendi kaybını yeniden bulmaya, onu geri kazanmaya didinip duran nostaljik bir özne. Bu yüzden başka insanların kayıpları karşısında, varlığımızın tam kalbinden yükselen bir çağrıya uyarak, o titremeye teslim olarak yas tutarız biz de. Kadim bir kaybın ateşiyle çoktan kavrulmuş bir içimiz olduğu içindir ki, kendiliğinden olur bu. Yas kardeşi oluruz bu sefer, başka herkesle. İnsanın en büyük hakikati bu mucizevi olaydır işte.

Ne diyelim ki başka! Yas tutarken başkaları, hiç olmazsa sessiz kalınır...

Velhasıl, o sürünün şirretliği, hoyratlığı ve gaddarlığı karşısında kendimizi ne kadar sakınsak, korusak yeridir. Ne yaptıklarını gayet iyi biliyorlar çünkü.

Şu bildik, yaygın yas söyleminden söz ediyorum; hepimizin dilinde olan. Steril, artıksız, pürüzsüz bir ruhsallık üreten, onu varsayan yas anlatısından. Tüm eksikliklerinden ve fazlalıklarından arınmış, neredeyse basit bir nedensellik çizgisine oturmuş bir ruhsal yapı/iç dünya kavrayışına yaslanan. Her birimize dayatılan bir yas önerisi. O önerinin ruhsallığımızı kaba, düz ve iki boyutlu bir matematik uzamına kapatarak tüm derinliğinden tecrit etmeye matuf bir niyet taşıması umurumuzda bile değil. Çok sık olarak bir emir kipi içinden icra edilmesi, bir dayatmaya dönüşüvermesi bu yüzden: “Herkes yasını tutmalı; geride yası tutulmamış bir yoksunluk, kayıp, eksik kalmamalı!” Yoksa; yası tutulmamış kayıpların ruhlarımızda bir yabancı cisim gibi asılı kalacağı, orayı kanatıp duracağı kakılıyor başımıza, zalim bir seçenek olarak. Her şey şu küçük ruh küresinin içinde olsun bitsin isteniyor. “Yeniden yaslandırma terapileri” bile tarif edilmiş.

Tüm bu yas öyküsünün sonuna daima, “yası tam olarak tutulmamış kayıplar –başka bir deyişle, uyum sağlayamadığımız değişiklikler– yaşamımıza gölge düşürür, enerjimizi yutar, bi-

(*) “Devlet ve İntihar”, *Akıl Defteri*, sayı 2, Telos Yayıncılık, 2010, s. 5-6.

zi eski sorunların, düşlerin ve ilişkilerin kölesi yapar” tehdidi iştirilmesi boşuna değil: Çünkü deniyor, yas komplike olur, melankoliye, depresyona “düşeriz”. O yüzden “yasını tamamla, hizaya gir.”

Freud’un parlak tasvirini yeniden hatırlayalım:

“Bize nesneyi anımsatan ya da onu umut etmemize olanak veren ve libidoyu yiten nesneye bağlı gösteren tüm durumlar da gerçeklik hükmünü verir: Bize o nesnenin artık var olmadığını söyler. Ve, deyim yerindeyse yitirilen nesnenin yazgısına ortak olmak isteyip istemediği kararını vermek zorunda kalan Ego, hayatta kalmanın sağlayacağı narsisistik doyumların tamamını dikkate alarak, yok olan nesneyle bağını koparmayı kararlaştırır.”¹

Demek, yas çalışmasına, yitirilen kişiden, varlıktan, idealden vb. sonra hayatta kalmak için girilmektedir; nesneden ayrılma, kopma işini çekip çeviren kişinin kendi kendisine olan bağlılığıdır.

Peki ama, tüm kayıplarının yasını tutmuş, hayatta kalmaya karar vermiş ve o hayata uyum sağlamış, “temizlenmiş”, “hafiflemiş” bir benlik tasavvuru ne içindir? Suçluluk/sorumluluk duygusunun her türlü izinden, “lekesinden” azade bir ruhsallık nereye yerleşir?

Ya da tersinden soralım: Modern gündelik hayatı tekrar tekrar yeniden üreten temel dinamik, hayatın tüm hâkim kapitalist koordinatlarını destekleyen o bireysel dayanak tam da aynı benlik örgütlenmesi değil midir? Tekinsiz, gölgeli içeriklerinden, temel huzursuzluğundan arındırılmış, bütünüyle öngörülebilir bir yapıya alçalmış bir benlik iskeleti. Egemen ideolojik manipölasyonların tuzağına kolayca yakalanan bir kabuk.

Soruyu derinleştirelim: Tek tek her birimizin teslim olması, temelli bir vazgeçişle işaretlenmiş olmak değil midir bu? Kupkuru bir düzeye gerilemek, boşluğun, sıradanlığın, ölümün ıssız parantezine hapsolmak ya da? Modern kapitalist hayatın insafsız vasatı, diğer yüzü bu kendinden “gönüllü” vazgeçiş, bir

1 Sigmund Freud, *Mourning and Melancholia*, SE XIV, s. 255.

otomatin işlevini sessizce üstlenme rızasıdır tam da. İnsanı üstün bir varlık yapan niteliklerin her gün yeniden iptali, insanlığımızın her gün yeniden askıya alınmasıdır.

Nitekim hayatlarımızı durmaksızın daha fazla eğlence-tüketim-haz ekseninde yaşama telaşımız, üç beş güne sıkıştırılmış turistik turları dolanıp duruşumuz, ne idüğü belirsiz bilumum “kuantum, enerji terapilerine”, “NLP seanslarına” hücum edişimiz de, aynı insanlık durumumuzun sıradan bir semptomu olarak, kendimize tez elden varoluşumuzun “canlılığının” teyidini sağlama amacı taşıyor mu?

Somut, bireysel intiharlar; kaskatı, çıplak ölümün-gerçeğin topraklarına o acı/keskin geçiş, her gün tekrarladığımız o kendini “kurban etme” ritüellerinin nihai cevheri, ulaşılmaz çekirdeğidir belki de, kim bilir...

Kesin olarak söylemek gerekirse, insan doğal bir varlık değildir. İnsanın içgüdüsel olarak acıdan/ıstıraptan kaçınma yeteneğini daha baştan yitirmiş olduğunu söylemektir bu. İnsan tam da doğal bir varlık olma halinden vazgeçtiği, o doğallığı çoktan ardında bıraktığı içindir ki başkalarının ıstırabına şefkatle bakma özgürlüğünü –o istisnai vasfını– kazanır. Ve oradan neşet edecek olan sorumluluğu üstlenmeye cesaret eder.

İnsan varlığı için, en başından beri ontolojik bir imkândır melankoli. En saf halinde, ötekinin arzusunu artık tatmin edemiyor olduğumuz bilgisiyle önümüzde açılan ve tüm hayatımızı kutlu bir “ipoteke” altına alan bir imkânlar yelpazesidir. İnsan olmanın, varlığımızın bu melankolik/hüzünlü esasına mütemadiyen sahip çıkmakla eşdeğerde oluşu bundandır.

İçimizden bazılarının başkalarının acısı karşısında, kötülükler karşısında bir an bile tereddüde kapılmadan olağanüstü bir eylemle ileri atılması da bundandır. Orada, yüce bir özellik olarak kendi hayatını ortaya koymanın bulunuşu, o eylemin zaten/çoktan asıl içeriği değil midir? O özellik, varlığın melankolik potansiyeliyle, hüznün yüküyle yüzleşmektir bir de. Ta içimizdeki benzersiz kum tanesiyle...

Melankolik Köken, Ütopya Arzusu*

Başlangıç

Yoksulların/alttakilerin epeydir salt bakılan bir sınıf, bir bakış nesnesi düzeyine düşürüldüğü, sadece bu koşul söz konusuysa gündemde olduğu zamanlar. Bir inceleme konusunun sınırlarına kapatılan, mesafeli ve soğuk bir merakla ele alınan tez konularından söz açılır oldu nicedir: Açlar ordusu, hayatın dışına düşmüşler, bahtsızlar, ölesiye çalışıp iki yakalarını yine de bir araya getiremeyenler... Onların öfkesi, onların şiddet davranışları, onların kıskançlıkları, “hasetleri”, onların “dar kafalılığı”, onların sıradan evlilikleri, onların “cahilce” çocuk yetiştirme pratikleri, onların “primitif” gelenekleri, alışkanlıkları, vb... Belki de tüm bu senaryo bolluğu, onların serbest piyasa/sermaye hareketleri parantezinde eriyip duran var-yok hayatları hiç mevzubahis edilmesin diyedir. Edebiyatın, sinemanın, politikanın ya da sosyolojinin aynı üstten, dışarıdan ve kalpsiz bakışı tekrar edip durması karşısında farklı kayıp konumlarından, asıl kayıplardan söz etmenin şimdi tam sırası değil midir o halde? Şu son dönemde biriken devasa kayıp-yas anlatısının hiç me-

(*) “Ütopya ve Melankoli”, *Akıl Defteri* sayı 4, Telos Yayıncılık, 2011, s. 122-128.

sele etmeyip hiç ilişmediği, o anlatının temel kuruluş mantığı uyarınca zaten/ebediyen dışarıda kalması icap eden, kapitalist üretim süreçlerine içkin kayıp(lar)dan? Herhangi bir yas çalışmasının (yas bir çalışmadır çünkü) konusu bile olamayan ama sonuçları bakımından bu dünyanın tam çekirdeğindeki adaletsizlik ve vahşet sahnesini oluşturan temel kayıptan?

* * *

Bilindiği üzere artı-değer, kabaca kapitalist tarafından el konan çalışanın emeğinin ürününe karşılık gelir. Bu şu demektir: Keyfini çalışanın/işçinin/emekçinin değil Öteki olarak kapitalistin sürdürdüğü şeydir artı-ürün. Kapitalist üretim sürecinde çalışanın kendi emeğinin ürününe yabancılaşmış özne olarak üretilmesi ile kapitalist tarafından el konan artı-ürünün (çalışan açısından en temel kaybın) ortaya çıkması eş zamanlıdır. Üretimin kapitalist tarzda örgütlendiği koşullarda işçinin kendini bulduğu konum, Ötekinin keyfi için üretimi sağlamak ve bunu daim kılmaktır. Tam da bu yüzden, yani üretimin “doğası” gereği gerçekleşen bir “kayıptan”, zaten kendi emeğinin ürününe en baştan yabancılaşmış öznenin “kaybından” söz etmek, bir kayıp statüsünün peşinen reddedilmesi demektir. Deyim yerindeyse kaydı tutul(a)mayan bir kayıptır bu. Öznenin ve kaybın eşzamanlı olarak ortaya çıkışının kusursuz örneğidir. Sömürülen sınıf olarak proletaryanın kendini kurtarmak için tüm insanlığı kurtarmak zorunda oluşunun hikmetini bir de burada aramak gerekmez mi? “Zincirlerinden başka kaybedecek hiçbir şeyi olmayanların” (bu ifadenin gösterdiği şeyi öyleyse, tarihin en acı ironisi olarak kaydedelim) bahtına düşen kavga, zaten hiçbir zaman sahip olunmadığı için kaybedilemeyecek olan bir şeyin kavgası olduğu içindir bu. Tam da yürüttüğü bu mücadele, neyse o olarak kendi feshini de gerektirdiği için. Böylesi bir arka-plana yaslanan mücadele artık sadece saf bir bilinç ve yüce gönüllülükle yürütülebilir olduğu için. Eşitlik ve özgürlük mücadelesini, mülksüzleştirilenlerin mülksüzleştirilmesi kavgasını, bir sınıf olarak kendini inşa etme şartları ve zorunlulukları nedeniyle üstlenecek sınıfın kardeşlik, ortak-

laşma ve dayanışmaya niçin en müsait sınıf olduğu aynı kayıp deneyimi bağlamında bir kez daha düşünülmelidir. Ve niçin haset, nefret, kıskançlık gibi aşırı yüklerle (bir topluluk için bu düzeyde konuşmanın meşruluğu ölçüsünde tabii ki) ağırlaşmamış bir gövdeye sahip olduğu da. Bunlar önemli, çünkü bir topluluğun/sınıfın zihniyet ve tahayyül dünyası biraz da duygu/duygulanım dizilerinin açtığı kanallar boyunca şekilleniyor.

Freud; “Yas ve Melankoli”

“Düşlerin bize narsisistik zihinsel bozuklukların normal yaşamdaki prototipi olarak hizmet etmeleri gibi, şimdi de normal yas duygusuyla karşılaştırarak melankolinin doğasına ışık tutmaya çalışacağız.”¹

Freud’un “Yas ve Melankoli” (1917) adlı kısa ama “hayranlık uyandırıcı” makalesi bu cümleyle başlar. Zaman zaman eserine musallat olan ve ufkunu gölgelendiren aynı açmaz burada da işbaşındadır: Yürüttüğü klinik pratiğin karşısına çıkardığı sorunların kavramlarını da –çaresizce ve tek başına– inşa etmeye çalışırken çubuğu daima “patolojik” olan tarafına bükmesi ve keşfinin “normal” olana ilişkin içerdiği potansiyelleri ve imkânları yeterince değerlendirememiş olmasıdır bu açmaz. Kendi içgörüsünün kavramsal düzeydeki bu eksikliğinin farkında olduğunu –dolaylı da olsa– dile getiren ifadeleri de bu çerçeveye yerleştirilmelidir. “Yas ve Melankoli” bu bakımdan da önemlidir.

“Melankoli ve yasın karşılıklı ilişkisi/ilgisi (correlation) iki durumun genel tablosuyla doğrulanmış görünmektedir. Dahası, ayırt edebildiğimiz kadarıyla çevresel etkilere bağlı uyarıcı nedenler her iki durum için de aynıdır. Yas her zaman sevilen bir insanın ya da ülke, özgürlük, bir ideal vb. gibi insanın yerini almış olan soyut bir kavramın kaybına tepkidir. Bazı insanlar-

1 Sigmund Freud, *Mourning and Melancholia*, S.E. XIV, s. 243 (Türkçesi: Yas ve Melankoli, *Metapsikoloji* içinde, çev. E. Kapkın; A. Tekşen Kapkın, Payel Yayınevi, 2002).

da aynı etkiler yas yerine melankoli yaratır ve buna bağılı olarak onlarda hastalandırıcı bir yatkınlıktan (pathological disposition) kuşulanırız.”²

Freud’a göre hem yas hem de melankoli demek ki, bir kayıp deneyimine verilen yanıtları, farklı yanıt biçimlerini içermektedir.

Önemli bir nesnenin kaybının sonucu olarak gelişen yas bir dizi ruhsal olayın toplamıdır. Kaybedilen nesne bir kişi veya bir ideal, somut bir şey ya da bir soyutlama, sembolik ya da “doğal” bir değer vb. olabilir. Bu anlamda temsil edici örnek seviilen birinin beklenmedik kaybıdır.

Kayıpla kastedilen asıl olarak ruhsal gerçekliktir. Bu gerçek, sembolik ya da fantazmatik bir kayıpla ilişkili olabilir.

Yasın işlevi uzun ve ıstıraplı bir çalışmanın sonunda kaybettığımız kişiden kendimizi ayırmaktır. Bu bakımdan kederden farklıdır yas. Keder kayba verilen tepkiyken, yas bu kederi nasıl üstlendiğimiz, hangi biçimlerde ele alıp yaşadığımızla ilgilidir.

“Libidonun kayıp nesneye bağlılığını gösteren her bir anı ve beklenti durumu karşısında gerçeklik hükmünü verir: O nesnenin artık var olmadığı hükmüdür bu. Ve sanki kendisinin de aynı yazgıyı paylaşıp paylaşmayacağı sorusuyla karşı karşıya kalan ego yaşıyor olmaktan aldığı narsisistik doyumların tamamı tarafından, ortadan yok olan nesneyle bağını koparmaya ikna edilir.”³

Yas çalışmasına, kaybettığımız nesneden sonra hayata devam etmek için giriştiğimiz saptanıyor burada. Ve kendi kendimize olan bağlılığımız nesneden kopuş işini yürütür.

Düşüncelerimizin tekrar tekrar kaybettığımız kişiye yöneldiği, birlikte yaşadığımız anların anısının tekrar tekrar canlandığı, bazen onu birden gördüğümüzü sandığımız zor ve zahmetli bir süreçtir yas çalışması. Bir tür otopsi çalışmasıdır. Kayıp nesnenin, farklı bütün temsilleri/tasarımları bakımından tekrar

2 A.g.y., s. 243.

3 Sigmund Freud, a.g.y., s. 245.

tekrar ele alınmasını, gözden geçirilmesini şart koşan, ancak bu yolla tamamlanabilecek bir çalışma.

Yas çalışmasının derhal daha önceki bir kavramı, rüya çalışmasını akla getirmesi boşuna değil. Rüya çalışması sayesinde bir düşünce ya da istek (gizli rüya içeriği) açık, belirtik rüyaya dönüşür. Yoğunlaştırma, yer-değiştirme, çarpıtma gibi işlemleri içerir rüya çalışması ve bunlar bilinçdışının mekanizmalarına eşdeğerdir. Aynı biçimde yas çalışması da asıl olarak kaybettığımız kişi hakkındaki düşüncelerimize yaslanmaz. Daha çok o düşüncelerle ne yaptığımız, onları nasıl bir araya getirdiğimiz ve nasıl değiştirdiğimizle ilgilidir. Temel düzeyde bilinçdışının tutkuları ve hareketinin motive ettiği ve ördüğü bir süreçtir söz konusu olan.

* * *

Aynı makalede Freud yasin işlevini şöyle anlatır:

“Şimdi, yasin yerine getirdiği görev neyi içerir?.. Gerçeklik sınaması sevilen nesnenin artık var olmadığını göstermiştir ve dahası tüm libidonun bu nesneyle bağlarından geri çekilmesini talep eder. Bu talep anlaşılır bir karşı koyuş doğurur – insanların hiçbir zaman, hatta bir ikame nesne kendilerini çağırıldığında bile, bir libidinal konumu asla gönüllü olarak terk etmedikleri genel bir gözlem konusudur. Bu karşı koyuş o denli şiddetli olabilir ki gerçeklikten bir uzaklaşma ve varsanısal bir istekli psikoz aracılığıyla nesneye bir yapışma gerçekleşir. Normalde kazanan gerçekliğe saygı olur. Yine de hemen uyulmayabilir gerçekliğin emirlerine. Büyük bir zaman ve cathectic enerji (nesneye bağlı enerji) harcamasıyla yavaş yavaş gerçekleştirilirler ve bu esnada kayıp nesnenin varoluşu ruhsal olarak uzamıştır. Libidoyu nesneye bağlayan her bir anı ve beklenti büyütülür ve aşırı yüklü hale getirilir ve gerçeklik karşısında libidonun kopuşu gerçekleştirilir. Gerçekliğin emrinin yavaş yavaş yerine getirilmesini sağlayan bu uzlaşmanın neden bu kadar acı verici olması gerektiğinin ekonomik terimlerle açıklanması hiç de kolay değildir. Bu acı verici hazzsızlı-

ğın bizlerce işin doğası gereği olarak kabul edilmesi dikkat çekicidir. Ancak olgu şudur: Yas çalışması tamamlandığında ego tekrar özgür ve ket vurulmamış hale gelir.”⁴

“Yas çalışması tamamlandığında ego tekrar özgür ve ket vurulmamış hale gelir”: Özetle, günümüzün yaygın ve geçerli yas anlatılarına dayanak yapılan ifade budur. Bir zamanlar bağlandığımız ve ama artık kaybettiğimiz nesnenin ardından yas tutar ve o yası tamamlarız. Böylece tekrar özgürlüğüne kavuşan egomuz başka yeni nesneler/idealler vb. için hazır hale gelir. Bu hayatı kabullenip sürdürmek için gönül indirilen onca rezilliğin ve alçalmanın, adalet umudunu ve her türlü isyan duygusunu daha baştan dışarıda bırakan ihtirasiyla aynı yas söyleminin zihniyet dünyasını paylaşıyor oluşu bizi şaşırtmasın.

Bu yerleşik anlatıya göre, yas sürecinin gelişiminin herhangi bir anında kesintiye uğrayıp tamamlanamaması/kederin bir çözüme ulaşamaması patolojik yas ve/ya da depresif-melankolik patolojiyle sonuçlanır.

Melankoli ve ütopya

Tekrar altını çizmekten zarar gelmez: Freud’un “Yas ve Melankoli”de bulduğu şeyi, klinik bir durum olarak melankoliyle (burada belki de “depresyon” daha doğru bir adlandırma olacak) sınırlı bir biçimde düşünmekten özellikle kaçınacağız.

Demek ki başka bir yere, yas ve melankolinin ortak tözüne, her ikisinin de insan-varlığın kuruluşundaki temel, ikame-edilemez işlevine, ayrıcalıklı yerine bakacağız. Özdeşim kavramı yol gösterecek bize.

“Nesnenin gölgesi egonun üzerine düşer...” der. Daha sonra da, “kaybolmuş olan bir nesne egonun içinde tekrar kurulmuştur – yani bir nesne yatırımının [*cathexis*] yerine bir özdeşleşme geçmiştir” diyecektir. Libido, hararetle egonun terk edilmiş nesneyle özdeşleştirilmesi işine koyulmuştur. J.-D. Nasio’nun ifadesini aktaracak olursak; “Sevilen, arzulanan ve kaybedilen

4 Sigmund Freud, a.g.y., s. 244-45.

nesnenin gölgesi, nesnenin imgesi olduğu kadar egonun imgesi de, egonun üzerine düşer, ona bürünür ve onu fesheder.”⁵ Normal yas sürecinde birey kayıp nesneyi terk eder ve libidosunu o nesneden geri çeker, böylece özgür hale gelen libido kendini yeni bir nesneye bağlayabilecek duruma gelir. Burada da bir özdeşim, sevilen ve kaybedilen kişinin en olumlu özellikleriyle, onun idealleriyle yapılan bir özdeşim söz konusudur. Melankolide ise birey libidosunu kayıp nesneden geri çekemez ve ego o nesneden ayrılmamak için nesneyi fantazisinde –deyim yerindeyse– yutar. Onunla bir ve aynı olma halidir bu. Şunu da belirtelim: Egonun kendisi nesne haline gelir.

Özdeşim yeni bir öznenin ortaya çıkışıdır. Kökensel melankolik özdeşim o halde, insani kendiliğin kuruluşunun esasıdır. “Özdeşimin faili nesnedir, ben [ego] değil. Özdeşim kavramı sayesinde, Lacan böylece temel bir psikanalitik problemi çözüme kavuşturur: Ben’in kuruluşu psişik sürecine bir ad vermek ya da daha doğru formüle edilirse, bilinçdışı öznenin nedensellik sürecine bir ad vermek.”⁶

Diğer bir deyişle, ego terk edilmiş/sonlanmış ilişkilerin geride bıraktığı izlerin toplamından başka bir şey değildir. Her sonlanmış ilişki kendi biricik işaretiyle damgalar bizi. Tüm bu artıkların bir etkisi/sonucudur kimliklerimiz.

Melankolide kayıp nesnenin belirsizliği, statüsünün ve niteliğinin karmaşıklığı karşısında şöyle yazar Freud:

“Şimdi yas hakkında öğrendiklerimizi melankoliye uygulayalım. Olguların bir grubunda melankolinin de sevilen bir nesnenin kaybına tepki olabileceği açıktır. Uyarıcı nedenler farklı olduğunda çok daha ideal türden bir kaybın söz konusu olduğunu görebiliriz (örn. Terk edilmiş nişanlı durumunda). Diğer olgularda insan bu türden bir kaybın gerçekleşmiş olduğu inancını sürdürmekte haklı hissedebilir ancak kaybedilenin ne olduğu net olarak görülemez ve hastanın neyi kay-

5 Juan-David Nasio, *Psikanalizin Yedi Temel Kavramı*, çev. Ö. Erşen, M. Erşen, Imge Kitabevi, 2006, s. 147.

6 Juan-David Nasio, a.g.y., s. 147.

betmiş olduğunu da bilinçli olarak algılayamadığını düşünmek tümüyle akla uygundur. Aslında bu durum hastanın melankolisine yol açmış olan kaybın farkında olması ama yalnızca kimi kaybettiğini bilip o kişide neyi kaybettiğini bilmemesi durumunda bile böyle olabilir. Bu, kayıpla ilgili bilinçdışı hiçbir şeyin bulunmadığı yasın tersine melankolinin bilinçten geri çekilmiş olan nesne-kaybıyla bir biçimde ilişkili olduğunu düşündürür.”⁷

Demek ki kavramsal bir karışıklık izlenimi yaratma pahasına şunu ileri sürebiliriz: Melankolik özne zaten kaybetmiş olduğu nesnenin yasını tutar. Tüm hayat boyunca tekrarlayıp duracağımız varoluşumuza içkin o melankolik uğrağın, varoluşumuzun bu melankolik çekirdeğinin depresif patolojiyle hiçbir ilgisi yoktur. Başka bir deyişle nesnenin retroaktif [geriye dönüşlü] bir hareketle inşa edilmesidir bu. Bir nesneyi inşa etmek boş bir uzamın psişik dünyamıza kaydedilmesi demektir. Nitekim egonun inşası da bir kayıp deneyiminden daha çok, ancak kaybın kaydı sayesinde mümkün olur. Daha gündelik bir dille söylersek; hayatımızda değerli ve çekici bulacağımız sonraki tüm nesneler –sevgili ya da arkadaş– bu temel boş uzama yerleşeceklerdir. Dahası, onlara o kıymeti ve biricikliği verecek olan tam da bu boş uzamdır. Melankolinin koşuludur bu; nesne ve nesnenin uzamının eşzamanlı olarak inşası. Hiçbir biçimde önceden verili olmayan bir kendiliğin inşası.

* * *

“...bir an için insan egosunun kuruluşuna ilişkin melankolinin hastalığının vesile olduğu/sağladığı görüş üzerinde durayım. Onda egosunun bir parçasının nasıl diğerine karşı çıktığını, onu eleştirel biçimde yargıladığını ve sanki onu kendi nesnesi gibi aldığını gördük. Burada egodan bölünmüş olan eleştirel failin kendi bağımsızlığını başka koşullarda da gösterebileceğine ilişkin kuşkumuz her ileri gözlemle doğrulanacaktır. Bu faili egonun geri kalanından ayırt etmek için gerekçeleri

7 Sigmund Freud, a.g.y., s. 245.

gerçekten de bulacağız. Burada tanımaya başladığımız şey 'vicdan' olarak adlandırılan faildir.”⁸

“Böylece nesnenin gölgesi egoya düştü ve bundan böyle ego sanki bir nesne, terk edilmiş bir nesneymiş gibi özel bir fail tarafından yargılanabilecekti. Bu yolla bir nesne-kaybı bir ego-kaybına ve egoyla sevilen insan arasındaki çatışma egonun eleştirel etkinliğiyle özdeşimin değiştirdiği ego arasındaki bir yarığa dönüştürülmüştü.”⁹

Bu satırlarda yeni bir ego kavramının ipuçlarını sezeriz: Bilinçli ve bilinçdışı parçalarıyla bütünleşik bir ruhsal yapı olarak egonun bölünebilir bir nitelik arz ettiği, bilinçdışı bölünmüş parçasının bağımsız bir biçimde düşünce ve duygu üretme kapasitesine sahip olduğu, egonun bölünmüş parçalarının bir-biriyle bilinçdışı bir ilişki kurabileceği gibi kavrayışlar çerçevesinde sergilenen bir ego kavramıdır bu. Bilinçdışı eleştirel fail bağlamında, kendi kendini gözlemleyen ahlaki nitelikte ve yargı içeren düşünce ve duygulardan ilk kez burada söz edilmektedir. Bu eleştirel fail daha sonra süper-ego [üstben] olarak adlandırılacak ruhsal yapının öncülüdür.

Libidinal ekonominin terimleriyle düşündüğümüzde nesneye yapılan yatırımdan nesne ile bir olmuş, bütünleşmiş egoya yapılan yatırıma bir geçiş söz konusu edilen. Libido başka bir nesneye gideceğine egoya çekilmiştir. Böylece nesne-kaybı ego-kaybı haline gelmiştir ve kötü muameleye maruz kalan da egodur. Davranış düzeyinde melankolik öznenin ilgi kaybı ve kendine gömülmesi olarak gözlediğimiz ve kendilik/benlik üzerine narsisistik geri-çekilme olarak tarif edilen şey tam da budur. Yani onu dipsiz bir kendini-kınama uçuşunun içinde hapseden şey.

Kendini-kınama ve suçlamaların özneye geri dönmesi egodaki yarılmaya işaret eder. Bir parça kayıp nesneyle kaynaşıp bir olurken diğeri eleştiri işlevini üstlenmek üzere “vicdan” olarak ayrılır. Nitekim daha sonra Freud egoyu üç efendi (vicdan, ger-

8 Sigmund Freud, *a.g.y.*, s. 247.

9 *A.g.y.*, s. 249.

çeklik ve libido) tarafından tehdit edilen “zavallı yaratık” olarak tasvir edecektir.

Hayatımızın belki de en önemli uğraklarını, eşsiz karar anlarını derinden belirleyen temel melankolik hareket demek ki, varoluşumuzda bir gelecek ufkunun açılmasıdır.

Critchley, Loewald’ın süperegoya ilişkin çalışmalarından bahsederek onun ruhsal faillerini (ego, süperego ve id) Heidegger’in zamansallık kipleriyle birlikte düşünmeye çalıştığını anlatır: Buna göre süperego gelecek, id geçmiş ve ego da şimdidir. Süperego kendisinin-ilerisindeki-varlık’tır. Vicdan bizimle, bizim ilerimizde duran ve bizle arasındaki mesafeyi kapatmamızın mümkün olmadığı bir iç geleceğin bakış açısından konuşur.

Şöyle devam eder Critchley:

“Üstben [süperego] bitmemiş bir görev, tam ulaşamayacağımız bir geleceğin eseri, karşısında benin [ego] bakış açısından bakıldığında her zaman dağınık ve düzensiz duracağımız geleceğe ait bir düzenlemenin yeridir. Loewald’ın sunduğu tabloda, üstben asla ulaşamayacak, ama bizi bir kusurluluk, bölünmüşlük ya da yukarıda kullandığım deyimle kökensel sahiciliksizlik durumunda bırakan geleceğe ait bir kusursuzluk durumunu temsil eder. Üstben işte bu ulaşılmaz gelecek deneyimi, asla kusursuzlaştıramayacağım bir kusursuzlaştırılabilirlik deneyimidir. Ama, burası çok önemli, böyle bir deneyim herhangi bir sahicilik kazanımını yasakladığından, beni felç etmez, aksine öznenin etik faaliyetine yol açar.”¹⁰

Ancak varlığımızda açılan bir gelecek boyutu, varoluşumuzu sürükleyen bir gelecek ufku sayesinde imkânsız olanı yapan bir eylemde bulunabiliriz: Büyük ideolojik projelerin bittiğinin ve gerçekçi olup “ütopyacı” heveslerimizi/yanılsamalarımızı terk etmemizin vaaz edildiği bu çağın en temel zayıflığı, yumuşak karnı değil midir bu? Derin bir gelecek korkusu ve şimdiki zamana yapışık kalmak ihtirasıyla işaretlenmiş olmak.

10 Simon Critchley, *Sonsuz Talep: Bağlanma Etiği, Direniş Siyaseti*, çev. T. Birkan, Metis, 2010, s. 93.

Bu dünya resmini tümünden değıştirecek olan asıl motive, kendi kendisiyle hiçbir zaman örtüşmeyen ve o anki fiili varoluşunu daima aşan insanın, temel melankolik incinmesini her seferinde yeniden üreterek/üstlenerek adım adım inşa ettiğı vicdanıdır bir de. İnsanın kalbine yerleştirdiğı vicdanı, “etik talebin, imkânsızlık ölçüsünde talepkâr olan bir talebin, sonsuzca sorumlu olma talebinin, bizi bölen, paramparça eden bir talebin mahallidir”.¹¹

Sol melankoli gibi, tam da tarihsel/toplumsal bir oluşlar dizisini patolojikleştirerek en nihayetinde hiçbir şey söylemeyen bazı adlandırmaları demek ki, reddetmeliyiz.

Günümüzde iyi, doğru ve güzel sayılan her şeyi radikal biçimde yerinden etmek, ve iyi, güzel ve doğruyu en baştan başlayarak yeniden tanımlamak için...

11 A.g.y., s. 96.

Melankoli / Çocukluk*

Hamlet: Ah, şu kaskatı beden eriyip çözülebilseydi
Bir çığ tanesine dönebilseydi keşke!
Ya da, yücelerden yüce o varlık,
Kendini öldürmeyeceksin, dememiş olsaydı insana.
Ah tanrım tanrım; öylesine yararsız, önemsiz,
Anlamsız, boş geliyor ki her şey bana şu dünyada.
Lanet olsun, lanet; her yanını otlar sarmış bir bahçe
Tohuma kaçmış baştanbaşa. Doğada çürümüş, kokuşmuş ne varsa
– W. Shakespeare

...O zaman anlıyordu: Günlerin akışına o kutsanmışlığı veren aslında
da çocuktuk.

– P. Handke

Hüzün hep olacak belki de hayatlarımızda... “Sebepsiz” dalıp
gitmelerimiz, içimizin boşluğunu bilmek istermişçesine sanki;
birden amaçsız bulmak kendimizi, hiç eksik olmayacak... Ba-
zen sözcüklere, hareketlere, hatta hayatın kendisine bütün il-
gimizi kaybedeceğimiz o “kederli, hazin varoluşa” yuvarlan-
mak üzere olduğumuzu sezmek, şaşırtmayacak bizi... O ruh-
sal acının, o lanet uçurumun bir dille ifade edilmesinin imkân-
sızlığını bildiğimizden; sorduklarında, “hiiiç, öylesine işte” di-
ye geçiştireceğiz durmaksızın... Tekinsiz bir şey apansız sessiz-

(*) Birikim dergisi, sayı 192, 2005, s. 46-48.

lişe g mecek bizi; her Şeyden vazgeçmeye, her Şeyi terk etmeye hazır hissedeceēiz, gidilecek hiçbir yer olmadıēını bile bile. Bir esrime anında yola çıkmaya cesaret etmiş olanların kendilerini tekrar tekrar, kaçmaya/ terk etmeye çalıŐtıkları yerde buluŐlarına tanık olacaēız, hevesimiz yine kırılabak... Olabilecek her Şeyi küflü, nemli yarıēının içine çekerek eriten can sıkıntısına d Őeceēiz durduk yerde... G ēs m z n sıkıŐmasına, “kalp spazmlarına”, o ince sızıya sokakta, odalarda, masa baŐında, çalışırken, arkadaŐların arasındayken, hiçbir yerde işte, hiçbir karşılık bulamayacaēız... Aynı ıstırap çıkacak karşımıza kitaplarda, sinemada, hiç beklemiyorken biz: “Ah, nedir bu boşluk! G ēs mde duyduēum bu korkunç boşluk”.¹ çaresizce dünyanın bütün Őanssızlıklarının bizi bulduēuna inanacaēız... Baktıēımızda anlamsızlıēın o ince t l yle   rt lm Ő bir hayat çıkacak karşımıza... Dehşetle irkileceēiz: Hayatın anlamını yitirmek çünkü, hayatın kendisini de kolayca yitirebiliriz demektir... “Hiç mi kimse istemiyor, sevmiyor beni?” Kimileyin ne kadar yalnız olduēumuza aēlayacaēız, ümitsizce... Ümitsizlik zira, yalnızlıkla başa  ıkabileceēimize dair beslediēimiz inancın kaybıdır biraz da...

Kolayca unutup, hayatlarımızın biraz da başkaları tarafından tanınma, makbul sayılma kavgası olduēunu; evlere  ekildiēimizde en çok, “hiç fark etmiyorlar beni, umurlarında bile deēilim” sızısı daēlayıp duracak içimizi. İnanc sonra, çekilir gibi olacak hayatımızın kıyısından, her türlü duygusal rengi, canlılıēı silinmiş olacak; çaresizce tekrar tekrar, silkine silkine vicdanımızı yoklar bulacaēız kendimizi... Acınası bir telaşla daha çok “Bella Ciao”, daha çok “Hasta Siempre” dinleyecek, işe yarasın diye dua edeceēiz. Farkında bile olmayacaēız: İnancın iŐlevlerini yitirmeye başlaması –ruhlarımız o zaman çok acır üstelik–, o gerçek-olmayıŐ duygusunu  oēaltacak, bizler “g ya, -miŐ gibi kiŐilikler” halinde u uŐacaēız.

* * *

1 Johann Wolfgang von Goethe, *Genç Werther'in Acıları*,  ev. Mahmure Karaman, IŐ Bankası Kültür Yayınları, 2011, s. 89.

Yine de ümitsizlikte olumsuz haliyle bile olsa, kendimize dayanak yapabileceğimiz hiç mi bir şey yoktur? Düş kırıklığı, hüznün, ruhsal acı hiçbir vaat taşıyor mu içinde? İnsanlar arası ilişkileri düşündüğümüzde; yavaşlığı, bir yetersizlik duygusundan besleniyor bile olsa kendini geride tutuşu, tevazuyu, sadeliği, sessizliği, çığırktan ve gösterişçi ve talepkar olamamayı, incinir olmayı, yufka yürekliliği, kendimizi başka hayatlardan da sorumlu saymayı, suçlu hissetmeyi, utanmayı, bağımlılık ve bağlanmaya ilişkin duyduğumuz ihtiyaçları değersiz ve küçültücü mü addetmeliyiz? İçe dönük olmak, içimize bakmak, yaşadıklarımızın ağırlığını duyumsamak, kendi ölümlü varlığımızı tanımak bir özgürlük perspektifi içermiyor mu? Varoluşumuz melankoli potansiyelini yitirdiğinde, ruhlarımızı da yitirmiş olmaz mıyız biraz? Hayal gücü söz konusu bile olmaz belki de o zaman... Hayat sadece “şimdiki anlardan”, bir “kuklalar tiyatrosundan” ibaret hale gelir... O durumda gösterilere, günübirlik tur tatillerine, daha çok eyleme, spor salonlarına, arabalara, şık evlere, *anti-aging* kürlerine sığınmaktan başkası gelmez elimizden belki de... Benliğimiz şöhrat ve güç tutkusuyla paralyze olur... Sabrımızı kaybederiz... İlişkilerimizi ve aşkı “çarçabukluğun”, “hemencecikliğin”, hızın baş döndürücü, uyuşturucu etkisi teslim alır... O aşk olmaz artık... –Durumu biraz çarpıtmayı göze alarak söylersem– bu hayat çerçevesi tarihin hükmünün, örneğin etik ya da hukukla ikame edildiği zeminle örtüşür... Muhabbet silinir hayatımızdan... Geride yalnızca ayaküstü, “geçiyorken” yapılmış karşılaşmalar kalır... Felsefesi yok olur hayatımızın, içi boşalır, kupkuru kalır... Belki de melankoli, hüznün, felsefemizin saklı yüzüdür... Belki de hayatımızı anlamlı kılmak, ölümü bilmekle mümkündür ve “felsefe yapmak nasıl ölüneceğini öğrenmektir” ve belki de bu varoluş bilinci ancak melankoliyle mümkündür... Bu yüzden işte, melankolinin anlamını bulmaya çalışmaktan ziyade, ancak kahramanlara yaraşır bir edayla, zaten melankolide yalnızca anlam olduğunu kabul ederek yola koyulmalıyız.

Çocukluk krallığın ülkesidir çünkü... “Çocukluk zaman dı-
şıdır, bir zaman ütopyasıdır, bir ‘uchronie’dir”² (R. Barthes).³
Çocuk zaten muzafferdir... Emekliyorken, ilk küçük adımları-
nı atmaya başlamışken; “daha da fethedilmelidir dünya” demek
ister gibidir; kısa bir süre sonra hüsrarla sonuçlanacak bile ol-
sa o macera... Ama işte bir kere, anne, annenin memesi, onun
bizi tamamen saran sıcacık kucağı, o koşulsuz koruyuculuk-
kollayıcılık yoktur artık... O sonsuz neşe ve saadet bir daha ol-
mayacaktır. Bundandır, büyüme denen o sürecin bütün evrele-
rinde derin bir melankolik bir renge bürünmesi. Yetkinlik ka-
zanmanın, olgunlaşmanın, sürekli olarak bir vazgeçiş, bulun-
duğumuz konumu terk etmeyi, bir ayrılığı gerektirmesi ve bü-
tün bunlara tahammül etmek mecburiyeti, belki de hayatımı-
zın olabilecek en ağır yüküdür. Hayatımızın ilk sözcüklerinden
hemen önce çaresizce kedere gömülmüş olmamız, onca ayak
sürümemiz ilk sözcükler karşısında bu yüzden olmalı: Anne-
den artık geri dönüşsüz biçimde, ümitsizce ayrılmamızda... Bu
kayıpla artık iflah etmeyecek oluşumuzda... “Çocuksu hayalle-
ri yaratan ve besleyen güçlü ve arzulu deha, peş peşe zedelen-
melerle gizemli bir biçimde ölür içimizde”.⁴ Kişisel hikâyemi-
zin bundan sonra, tekrar tekrar anneye yeniden kavuşma teşeb-
büslerince yazılacak olmasında... Artık değişik bağımlılık-bağ-
lanma ihtiyaçları, değişik gruplara, çevrelere ait olma isteği, o
ilk arzuyu canlandırdığı ölçüde kaçınılmaz yazgımızı oluştura-
cak... Yatıştırılmaz, doyurulmaz bir iştah eşlik edecek sürdür-
düğümüz irili ufaklı bütün arayışlara... Yine de bir eksiklik hep
kalacak içimizde... Bir yarı, açıklık... Kırılmanın, hayal kırık-
lığının, engellenmişlik halinin hemen kıyısındaymışız duygusu
hiç bırakmayacak peşimizi... En kadersiz olanlarımız kupku-
ru kesilmiş hayatlarını ıstırapın ve mutluluğun, kederin ve ne-
şenin bilgisini dilenmekle tüketecek... Asla tamamlanmış, tüm
hissedemeyeceğiz... Saf mutluluk bir daha olmayacak; üzerine

2 Yunanca “olmamış olan”.

3 Roland Barthes’tan akt. Jeon-Bertrond Pontalis, *Pencereler*, çev. T. Parman, Bağlam Yayıncılık, 2001, s. 78.

4 Colette’den akt. Jeon-Bertrond Pontalis, *a.g.e.*, s. 78.

hüznün o görünmez ışınları-gölgesi daima düşecek... Öylesine işte; "...senin hüznün bir yazgıdır, bir eski zamandır"⁵

* * *

"Çocuklukta bizi çekenin (kendimizinki, karşılaştığımız çocuklar bize o denli değerli gözükmezler) bir nedeni de budur: Bilginin ve sözlerin gölgesi olmadan hissettiğimiz, gözlemlediğimiz genellikle sessiz bir zamandı o, tüm duyularımızın uyandığı, arzulu olduğumuz, hayalci olduğumuz, dünyayı icat ettiğimiz bir zaman."⁶

Çocukluğu, neden geride bırakılması, geçilmesi gerekli bir dönem gibi görelim ki? Çocukluk "tözünün" etrafında örülmüş tüm o psikolojik/psikanalitik gövdeyi düşündüğümüzde örneğin, çocukluğun "aşılmasıyla" kazanacaklarımız, yetişkinler hanesine yazılacaklar nedir ki esasında?

Üstelik çocukluk üzerine düşünmek, babalık, annelik ve kardeşlik hallerini de kaçınılmaz olarak içerdiği ölçüde, oradan insanlık maceramıza açılmak değil midir? Bütün kırılma, tıkanma ve açılma/çoğalma noktalarıyla birlikte topluca ötekilerle ilişkilerimizi anlamaya çalışmaktan, bunun için çocukluğun sunduğu benzersiz imkânlar demetinden söz ediyorum. Tekrar tekrar çocukluğumuza, çocukluğumuzun yerine –masallar diyarına–, çocukluğun hülyalarına "düşüverişlerimiz" sebepsiz değil. Ötekiyle ilişkimiz düzeyinde ortaya çıkan olası bütün sorunlar ve sorularla –en ağır ve bunaltıcı biçimleriyle– ilk kez çocuklukta yüz yüze kalıyoruz. Her bakımdan yetersiz bir donanım ve tecrübesizlikle onları çözmek ve karşılıklar bulmaya çalışmanın o ağır yükünü ilk kez o zaman üstleniyoruz. Hayat hikâyemizin üzerine kurulduğu temel aksenlerden olan, anneyle simbiyotik birlik, annenin çokluğu ve babanın o kusursuz/bütünsel evrene soktuğu eksik ve dil eksenini anbean orada geliştiriyor. Hayatımızın etrafında örüleceği temel kavramların tümünün; seçimlerimize, bağlanmalarımıza, ka-

5 Turgut Uyar, "Münacat", *Divan* içinde.

6 Jeon-Bertrond Pontalis, *a.g.e.*, s. 78.

rarlarımıza şekil verecek bütün duygu hatlarının; sevgi, nefret, kıskançlık, arzu, rekabet, bağlılık, paranoya, depresyon, suçluluk, utanç, ceza, ahlak, özgürlük, aldatma, kurallar, yasa, yasak ve benzerinin çocuklukta içerilmiş olması hiç de tesadüf değil.

“Ağır” bir dizi tartışmanın kökünün de çocuklukta/çocuklukla ilgili oluşu tesadüf olmamalı. Örneğin, Lacan’ın eserinin oldukça kaba ve yüzeysel bir okunması sonucunda; annenin babaya ait otoriteyi onaylamayı reddedişi çocukta psikozun ortaya çıkışına yeterli sayılarak, Lacan’ın ayrıntılı ödipal şeması, ödipal karmaşanın basit bilinen üçlü çerçevesine indirgenebiliyor. Ya da böylece, çocuğun ruhsal bütünlüğünün gerekli bir koşulu olarak annenin babanın otoritesini zorunlu olarak kabul edişine daha çok vurgu yapılması, Lacancı teorinin patriyarkal bir ideoloji olarak teşhis edilerek uzaklaştırılmasının da yanağı kılınabiliyor.

Kibirli bir tutumla annelik-babalık pozisyonlarımıza ilişkin her şeyi bildiğimizi sanmak ve bildiğimizi okumak ya da bazen dönemin ruhuna ve “uzmanların” önerilerine zahmetsizce teslim oluvermek yerine çocukların sesine daha çok kulak vermek... Onlardan öğrenmeyi daha çok önemsesek, hemen, tam yanı başlarında bulunmaya tahammül ederek...

Velhasıl, çocuklara daha yakından, daha sahici bir merakla bakmalı. Biz yetişkinlerin sonradan büyümek olarak tanımladığı o “sıradan/bıktırıcı” süreci onlar –ne yapıp edip– sevinçli bir ihtilal şarkısına çeviriyorlar...

İnsan Varlığının Temel Kurucu Zemini Olarak Melankoli ve Özdeşleşme*

“Beni tanıyan kimse var mı burada? Ben Lear değilim herhalde. Lear böyle mi yürür? Böyle mi konuşur? Gözleri nerede? Lear ya bunadı, ya da düşünme yeteneği ölüm uykusuna daldı! Uyanık mıyım ben? Hayır, değilim! Kim, bana kim olduğumu söyleyebilir?”

– Shakespeare, *Kral Lear*

Freud’un “Yas ve Melankoli”si;¹ kayıp, yas, keder, melankoli, depresyon meselelerinin derinlemesine ele alındığı en temel metinlerden biridir. Daha da ileri giderek söyleyebiliriz hatta: Konunun temel kurucu metnidir “Yas ve Melankoli”. Şu kaydı da düşmüş olalım: Buradaki “melankoli” aynı zamanda “depresyon” olarak anlaşılmalıdır.

Metnin birinci ve en önemli önermesi yas ve melankoli süreçleri arasında merkezi bir benzeşiklik olduğudur. Her ikisinde ortak olan en temel özellik nesne kaybıdır çünkü.² O kayba, örneğin sevilen birinin ölümüne eşlik eden acı ve yapayalnızlık hissi de ortaktır:

(*) *Birikim* dergisi web sitesi, “Güncel Yazılar”, 25 Eylül 2013.

1 Sigmund Freud, “Mourning and Melancholia” (1915) SE XIV, s. 237-58 (Türkçe çevirisi: “Yas ve Melankoli”, çev. E. Kapkın; A. Tekşen Kapkın, *Metapsikoloji* içinde, Payel Yayınları, 2002, s. 237-259).

2 Psikanaliz, nesne [object] kavramını kabaca iki farklı açıdan ele alır: 1. Dürtü ile ilişkili olarak: Dürtünün sayesinde amacına ulaşmaya çalıştığı şeydir. Bu anlamda bir kişi ya da kısmi-nesne, gerçek bir nesne ya da bir fantezi nesnesi olabilir. 2. Sevgi ve nefretle ilişkisi içinde: Buradaki ilişki de bütün bir kişi ile bir nesne (kişi, kendilik, ideal gibi) arasındadır.

“Şimdi, beklenmedik bir anda, patlayan bir kabarcık gibi, içimde bir şey iyice belirginleşiyor: *O yok artık, o yok artık*, sonsuza dek ve tamamen. Donuk bir şey bu, bu yok sıfatı – *anlamsız* olduğu (yorumlama olanağı bulunmadığı) için baş döndürücü.”³

“Melankoli ve yasın korelasyonu iki durumun genel tablosuyla doğrulanmış görünmektedir. Dahası, ayırt edebildiğimiz kadarıyla çevresel etkilere bağlı uyarıcı nedenler her iki durum için de aynıdır. Yas düzenli bir biçimde, sevilen bir insanın ya da ülke, özgürlük, ideal vb gibi insanın yerini almış olan soyut bir kavramın kaybına tepkidir. Bazı insanlarda aynı etkiler yas yerine melankoli yaratır ve bunun sonucu olarak onlarda hastalandırıcı bir yatkınlıktan kuşkulandır.”⁴

Bir nesneyi dış dünyada/gerçeklikte kaybettiğimizde, sanki bizim de bir parçamız ölmüş gibidir: “Yasın gerçekliği çok basittir: Şimdi anneciğim ölmüşken, ben de ölüme sürükleniyorum (beni ondan hiçbir şey zamanın ayırdığı kadar ayıramaz).”⁵ Sevilen ve yeri dolmaz bir nesne tam da bizim bir parçamız olduğundan, onu dış dünyada kaybettiğimizde içsel olarak da onu terk etmemiz gerekir. Yavaş ve acılı bir süreç olarak yas çalışmasıdır bu:

“Bize nesneyi anımsatan ya da onu umut etmemize olanak veren ve libidoyu yiten nesneye bağlı gösteren tüm durumlar da gerçeklik hükmünü verir: Bize o nesnenin artık var olmadığını söyler. Ve, deyim yerindeyse yitirilen nesnenin yazgısına ortak olmak isteyip istemediği kararını vermek zorunda kalan Ego, hayatta kalmanın sağlayacağı narsisistik doyumların tamamını dikkate alarak, yok olan nesneyle bağını koparmayı kararlaştırır.”⁶

Yasla melankoliyi güçlü biçimde birbirine bağlayan işte bu zahmetli ve sancılı süreçtir. Hem yasın hem de melankolinin

3 Roland Barthes, *Yas Günlüğü*, çev. M. Rifat, S.Rifat, YKY, 2009, s. 86.

4 Sigmund Freud, *a.g.e.*, s. 243.

5 Roland Barthes, *a.g.e.*, s. 139.

6 Sigmund Freud, *a.g.e.*, s. 255.

merkezinde yar alan bir diğ er ortak yapı özdeşleşmedir. Ruh-sal kimliğin de temel öğesidir özdeşleşme ve üç farklı kerte/oluş uyarınca anlaşılmalıdır. Bunlar sırasıyla, iç e-alım [*incorporation*], özdeşleşme [*identification*] ve yabancılaşmadır [*alienation*]. Her biri aynı itici güce yaslanan ve fakat nesneleri farklı olan üç olay.

Egonun kuruluş u

En başta, oldukça basit biçimde başlıyoruz hayata. Sıradan, basmakalıp eylemlerle: Ya içimize alarak ya da dışarı atarak, çıkartarak. Ya yutarak ya da tükürerek. Ağza almak/yutmak ya da dışarı atmak/tükürmek bu yüzden bütün algıların temelini oluşturur. İlk gerçeklik duygusu yutulan ya da tükürülen şeyden türer. İç e almanın, yutmanın sonucu olarak olumlama ve dışarı atmanın, tükürmenin sonucu olarak da olumsuzlama yargılarının ilk örnekleridir söz konusu olan.⁷

“Haz ilkesinin egemenliği altında şimdi egoda daha ileri bir gelişim yer almaktadır. Kendisine sunulan nesneler haz kaynakları olduğu sürece onları kendi içine alır, (Ferenczi’nin deyimini kullanacak olursak) onları ‘iç e-yansıtır’ [*introject*]; diğ er yandan da içinde hazzsızlık nedeni olan her şeyi dışarı atar.”⁸

Bebekler dünyayı ağızlarıyla, deyim yerindeyse tadına bakarak keşfederler. Oluş um halindeki ilkel ego dış gerçeklik ile karşılaştığında onun parçalarını içine alır [*incorporation*]. Bu aşamada temel farklılık haz [*pleasure*] ve hazzsızlık [*unpleasure*] deneyimleri arasındadır. Gerginliğ e yol açan dış dünya parçası mümkün olduğ unca çabuk dışarı atılır. Bebek dış dünyanın değı l, yalnızca kendi gerilim (hazın yokluğu) ve rahatlığ ının (haz) farkında olduğ u ölçüde dış dünya ve ben-olmayan aynı

7 Toplumsal düzlemde ortaya çıkan radikal bazı taleplerin egemen kapitalist ideolojinin sınırlarına çekilerek eritilmesini ve bunun yeniden, yeni bir onay üretimi halini almasını zaman zaman “yutma/yutulma” metaforu eşliğinde düşünüy or olmamızı da burada analiz.

8 Sigmund Freud, “Instincts and Their Vicissitudes” (1915), SE XIV, s. 135-36.

anlamı taşır. Aynı biçimde haz veren dış dünya parçası içeride tutulur. Bunun ilk örneği annenin sütüdür. Hazzın ve egonun eş-anlamı olması demektir bu. İlkel haz-egosu kavramı da bu duruma işaret eder.

“Bu, Freud’un arı haz-egosu ismini verdiği, hoş gitmeyen her şeyin ego-olmayan, hoş giden her şeyin de ego olarak kabul edildiği bir gelişme dönemidir. Bir acıdan kurtulmanın en ilkel yöntemi, onu “uzaktan halüsine etmektir”; ancak bu yöntem gerçek karşısında çabucak yıkılır. Bundan sonra genç organizma hoş uyarımları egoya, hoş olmayanları ego-olmayana bağlamaya çalışır.”⁹

İçe almak, içeride tutmak, yalamak, yutmak, çıkarmak, kusak kadar iğrenmek, dışarıya atmak, tükürmek, tadına bakmak gibi tüm oral edimler, onun dili ve metaforları, aynı “doğallıkla” bütün hayata, cinselliğe ve ilişkilere sızar: O kadar çok severiz ki birini, “yemek, içimize sokmak, yutmak” isteriz.¹⁰

Egonun bu “ilkel” durumdan kopması, dış dünyadan ayrıl-

9 Fenichel O., *Nevrozların Psikoanalitik Teorisi*, çev. S.Tuncer, Ege Üniversitesi Tıp Fakültesi Yayınları, 1974, s. 35.

10 Yeterince temsil edici ve çarpıcı bir örneği, Amerikan filmlerinin meşhur mahkeme sahnesini düşünelim: Avukat, tam bir pislik olanı, katili savunduğunu zaten bilmektedir. Her türlü iğrençliği sergileyerek jüriyi etkilemiştir. Kararın “not guilty” [suçsuz] olacağından, “başardığından” bütünüyle emin beklerken, biz onu tüm bunların, ötekilerin budalalıklarının (“hepsi yutmuştur” çünkü) “tadını çıkartırken” izleriz. Nitekim bu temel tavır, bu hastalıklı/sapkın haz kipliği (hayatın ilk yıllarına ait bir ilişki örüntüsünü yetişkinlikte de sürdürdüğü ölçüde hastalıklı), neoliberal ideolojinin hükmettiği 90’lı yıllarla birlikte genel bir karakter edinecektir. Artık her türlü bencillik, açgözlülük ve yıkıcılık bir de “tadına vara vara”, “tadını çıkarta çıkarta” icra edilecektir. Bu ve benzeri görüngülerin işaret ettiği şey yaygın bir oral-narsisistik gerilemedir [regression]. Derin oral gerilemeler çünkü, daima narsisistik bir temele sahiptir ve oral doyumlar aracılığıyla narsisistik incinmeden önceki durumu, nesne ilişkilerinin, yani ötekilerle toplumsal ilişkilerin henüz kurulmadığı o nesne-öncesi durumu yeniden kurmayı amaçlar. Televizyonları ve gazeteleri arsızca boydan boya kat eden “yeme-içme kültürü” bölümleri, bu yüzden işte, hiç de sebepsiz değildir. Üstelik burada, insan olmanın ayrırt edici vasıflarını ya da “gerçek” ihtiyaç ve arzularımızı giderek yemek, para, alkol-uyuşturucu gibi “hazların” ikame etmesi de var. Psikopatoloji alanında ise *bulimia* ve *anorexia* vakalarındaki artışın da yine bu bağlama yerleştirilebileceğini ekleyelim.

ması kademeli bir süreçtir. Kesintisiz biçimde tekrar eden ve biriken içe alma, içeride tutma ve tükürme, dışarıya atma süreçlerinin içinde/sonunda bir dizi ego çekirdeği oluşur. Ego-nun nihai biçimini alması o çekirdeklerin bir ahenk içinde bütünleşmesi, birliğe kavuşmasıdır. Yani, denebilir ki; biz hayata başlarken, ego bütün tikelliği içinde, kendisini bulmaya çalışan, kendisini arayan dağınık, parçalı bir küme, yığın gibidir.

Bu süreç imgelerin sözcüklere bağlanmasıyla bir dönüm noktasına ulaşır.¹¹ Bu noktadan itibaren temel ilişki, temel etkileşim dış dünya ile organizma arasında değildir artık. Bundan böyle her şey bebek ile Öteki arasında cereyan edecek, “bebek ile Öteki” parantezine alınacaktır. Annenin memesinden diline geçiştir bu. Hatta şu bile söylenebilir: Bebeğin haz arayışı öncelikle, tam da bedeni ile dış dünya arasındaki uyum duyusunun “zevkini” [*jouissance*] kaybettiği için, o kaybın yol açtığı gerginlik nedeniyledir. Ego da bu anlamda bir savunma, bilinçdışı arzusun hakikatine direnmenin aracı olacaktır. Ego-nun kuruluşu varlığın içindeki bir boşluğa, bir boş yere yol açan kayıpların kaygısını gidermek amacını güdecektir. Ya da şu: Ego daima “bütünün” eksiğini gizlemenin bir imkânı/zemini ya da failidir.

Freud’un ileri sürdüğü gibi dürtü doyumunun peşinde olmaktan ziyade, eksiğin ve kaybın dayanılmaz acısından neşet eden kaygıyı ortadan kaldırmayı arayacaktır ego. Bebeğin ilk bedensel doyumunu demek ki, ötekine yapılmış bir çağrı olarak arzusun sebebi olur. Bebeğin bu çığlığı, bu talep Freud’un Eros olarak adlandıracığı temel bir bağ, bağlanma arzusudur. İçe almanın yerine geçen olumlamanın da –“evet, bu benimdir” yargısının– yine Eros’un sonucu olması gibi.

Tümüyle ve uzunca bir süre anneye/ötekine muhtaç durumdaki bebek, açlık gibi bir ihtiyacın sonucu olarak ortaya

11 Terapi süreçlerinde de aynı “olay” söz konusu değil midir? Terapist ile hasta arasında “farkında olmadan” bir süredir sözsüz olarak –demek ki o ikili ilişki-de ve imgesel düzeyde– belirli eylemlerle tekrarlayıp duran şeye sözün/gösterenlerin eklenmesi, yani üçüncü unsurun gerekliliğinin ortaya çıkmasıdır bu.

çıkan gerilim ve acı içinde, ağlayarak ötekine yönelir. İşte bu ağlama/talep karşısında öteki/anne bebeğe, özgül bazı eylemler ve sözcükler eşliğinde ilgili talebi anladığını ve onu karşılamaya çalıştığını gösterir. Bunun sükûnetle, kaygıya kapılmadan, acele etmeden yapılması bebeğin hem çaresizlik ve ümitsizlik duygularının yatışması hem de güvenli bir ilişki, temel güven duygusu bakımından elzem olduğunun altını çizelim. O ümitsizce ağlama, mutlak çaresizlik içindeki bebeğin ortaya çıkması, kendini belirtmesi, kendini ileri sürmesidir. Anne-Öteki bu talebi yorumlar ve memeyle karşılık verir. İnsanın gelişim serüveni açısından olağanüstü bir özelliğe sahip bu edim, annenin bedeninin bir parçasını onun arzusunun göstereni haline dönüştürür. Anne/Ötekiye [mOther] mutlak bir bağımlılıkla karakterize hayatın bu ilk evresinde bebek, bütün ihtiyaç ve arzusunu annenin karşılayabileceği fantezisini kurar. Dikkat ve ilginin merkezi olduğu ölçüde kendisinin de eşit derecede annenin arzusunu gerçekleştirdiğini varsayar. “Ötekinin arzusu bebeğin arzusunun nedeni olarak işlev görmeye başlar”.

Yani başlangıçtan itibaren kökensel bedensel ıstırapı ötekine bağlayan bir temel, bir çerçeve mevcuttur. Ne kadar paradoksal görünse de, öznel-arası [intersubjective] bir boyut bedensel dürtünün neredeyse yapısal bir özelliği olarak çoktan oradadır. Çaresiz bebek kendi içsel deneyimi için sözcükleri ötekinin alır. Sözcüklerin/gösterenlerin kullanımı ya da imgelerin sözcüklere bağlanmasıyla birlikte haz veren dışarısının somut olarak içe alınması düzeninden çıkarak, Ötekinin belirli gösterenleriyle özdeşleşmenin kaydına geçmiş oluruz.

Özdeşleşme: Ayna evresinden öteye

Özdeşleşme, bir nesnenin kendisinden çok imgesinin içe alınmasıdır. Bu anlamda ilk temel özdeşleşme durağı, Lacan’ın tarif ettiği “Ayna Evresi”nde yer alır. Lacan’a göre, ilk özdeşleşme kipi olan imgesel (özdeşleşme), öznenin dış gerçekliğe ait bir imgeyi (başlangıçta bir aynada yansıyan kendi bedenini) bi-

linçdişı olarak üstlenmesiyle ortaya çıkar. Özne kendini imgede tanır. Böylece gerçekleşen imgesel kimlik/özdeşleşmenin ileriye yönelik kurucu/ontolojik etkisini/boyutunu özelliklerle not etmeliyiz:

Şöyle yazar Lacan:

“Ayna evresi, içsel basıncı yetersizlikten umutla beklemeye doğru kuvvetlenen bir dramadır. Ve uzamsal özdeşimin tuzağına yakalanmış özne için parçalanmış beden-imgesinden –benim orthopaedic diyeceğim– onun bütünlüğünün bir formuna – ve, nihayet katı yapısıyla öznenin tüm zihinsel gelişimini işaretleyecek olan yabancılaştırıcı bir kimlik zırhının üstlenilmesine uzanan bir dizi fanteziyi imal eder.”¹²

Yani, insan organizması amaç-yönelimli bir biçimde ve taşıdığı nörobilişsel potansiyellerle birlikte ve fakat boş/içeriksiz bir çerçeve olarak yola koyulur, ve ruhsal içeriklerini bir dizi özdeşleşme sayesinde edinir. Ayna evresinin sağladığı iskelet –*orthopaedic*–, tam da bunun için bir iskelettir. “Lacan tarafından ayna evresi olarak nitelendirilen bu oluşturuş sürecin açılış anında, ben [ego], her şeyden önce bir eskiz, sıradışı algısal bir deneyimin çocuk üzerinde bıraktığı izdir. (...) Taslak-ben olarak adlandırdığımız bu kökensel olarak boş çatı, bütüncül olmayan diğer kısmi imgesel deneyimlerin gitgide belirmesiyle sağlamlaşacaktır. Bu ilk taslak-ben, imgesel ben’i oluşturan, arka arkaya algılanan tüm imgeleri içeren sembolik çerçeve olarak kalacaktır.”¹³ Sonraki tüm özdeşleşmeleri taşımak için bir kaide. En şahsi kimliğimizin merkezi alanı, nihai olarak özdeşleşmelerin eklemlenmiş/bütünleşmiş bir toplamından ibarettir. Belirli imgeler, öznenin ruhsal yapısının inşa sürecinde biçimlendirici bir etkiye/kuvvete, morfogenetik bir işleve sahiptir. İmge aracılığıyla kendimi yeniden tanıyarak parçalanmış, dağılmış bedenimi bir bütünlük içinde bir araya getiririm. Bu biçimde çerçevelenmiş özdeşleşmenin ay-

12 Jacques Lacan, *Ecrits, A Selection*, çev. A.Sheridan, Routledge, 1977, s. 4.

13 Juan-David Nasio, *Psikanalizin Yedi Temel Kavramı*, çev. Ö. Erşen, M. Erşen, İmge Kitabevi, 2006, s. 167.

nı zamanda bir yabancılaşma olduğunu teşhis etmek zor değil. Çünkü, madem ki imagoların biçimlendirici gücü özneyi yakalar ve soğurur, o halde ego ötekidir. Kendi dışındadır; – deyim yerindeyse– kendi dışında yerleşmiş, yabancılaşmıştır. Kendim olmayan ama yine de sayesinde kendimi yeniden-tanıdığım bir imgeyle özdeşleşirim. O halde en başından itibaren hayatımızın en asli sorusu budur: Ötekiden yola çıkarak nasıl kendim olurum?

Demek ki başlangıçta bir tür bedensel ön-özne/özne-öncesi [*pre-subject*], biçimsiz ve yapılaşmamış bir yığın, imgenin sağladığı imkânla bir biçime kavuşur. Ayna evresinin sağladığı matrisin sonucu, imge ile tam bir örtüşme halinde olduğuna inanan ve eksiksiz mükemmelliğiyle keyiflenen ideal egodur: Yalnızca kendini “bilen”, imgede nihai haliyle kendini bulduğu yanılışına kapılan ve dolayısıyla kendine karşı mesafeli olabilme şansını tümüyle kaybetmiş, kendiyile tam bir özdeşlik içinde olduğuna inanan bir ego.

İmgesel ve simgesel özdeşleşmeler arasındaki farkı netleştirmemiz gereken noktadır burası: Zizek’in sözleriyle bu, “ideal ego ile ego-ideali arasındaki ilişki, kurulmuş özdeşleşme ile kurucu özdeşleşme arasındaki ilişkidir.”¹⁴ Bir kez daha tekrarlayacak olursak; imgesel özdeşleşme, içinde kendi kendimize hoş göründüğümüz imgeyle, olmak istediğimiz şeyi temsil eden imgeyle özdeşleşmedir. Simgesel özdeşleşme ise, tam da gözlendiğimiz yerle, kendi kendimize hoş, sevmeye değer görünecek şekilde baktığımız yerle özdeşleşmedir.

Lacan’ın ayna evresini gerçek bir eksikten ziyade simgesel bir eksikçe cevap olarak düşünmeye ya da ayna evresini simgesel bir bakış açısından ve simgesel bir atıfla yorumlamaya başlamasıyla ortaya çıkan bir değişiklikten söz ediyoruz. Daha doğrusu, bu farkın özdeşleşme kavramında yarattığı bir değişiklikten. Bu noktayı genişletmeye ihtiyacımız olacak: Somut olarak, annenin bebeğiyle birlikte aynanın önünde durduğu sahneyi düşünelim: Sözelimi o sırada ağlayan çocuğa, şöyle seslenecektir: “Ne kadar da kocaman olmuş benim ki-

14 S. Zizek, *İdeolojinin Yüce Nesnesi*, çev. T. Birkan, Metis Yayınları, 2002, s. 121.

zım/oğlum!” Açıkça görüleceği üzere buradaki hareket dil olarak büyük Ötekiden başlar. Yani, imge gösterenler sistemi tarafından adlandırılır. İmgesel ve imgesel ilişkiler daha baştan simgeselin hükmü altındadır. Ya da şöyle söyleyelim: Simgesel içinde imgesel ilişki, dil ve kültür tarafından temsil edilen Öteki ile özne arasındaki simgesel ilişki bağlamında eklemle-nir ve ifade edilir.

Simgesel atıf ya da referans; tam da bu edim bebeğin imgeyle özdeşleşmesini mümkün kılar. Gösterenin [signifier/anlamlayan/imleyen] aktif olarak anlama yol açan ve anlamı yapılandıran işlevini dikkate aldığımızda; “Ne kadar da kocaman” ifadesi daha önce orada olmayan bir anlamın ortaya çıkmasına neden olur. Nitekim gösteren aktif anlamıyla; yani anlam ve anlamın ortaya çıktığı düzen bakımından sahip olduğu önceliğe göre anlaşılmalıdır: Fiilen başka bir şeyi kesen ve indirgeyen, ve dolayısıyla anlam yaratan bir şey olarak. “Kocaman çocuk” göstereni, annenin kucağında ağlayan ve çaresizlik içinde anneye tutunmaya çalışan bebek için daha önce orada olmayan yeni bir yer tahsis eder. Bu, aynı zamanda yeni bir anlamın ortaya çıkmasıdır. Çocuğa bir çağrıdır bu. Simgesel düzende kendi yerini alması için yapılmış bir çağrı. Demek ki çocuk/bebek, simgesel düzende kendisi için tahsis edilmiş bir yer varsa eğer, birisi olabilir. Bu, çocuğun olabileceği şeyin Ötekinin (öncelikle de ebeveynlerin) tahayyül dünyasında çoktan var olduğu, Ötekinin varlığın bu potansiyelini/olasılığını zaten beklediği, baştan umut ettiği anlamına gelir. Ötekinin gösterenleri ve imgeleriyle özdeşleşiriz.¹⁵

Yeniden Lacan’a başvuralım:

“Gelecekteki gelişmemizi sonradan aydınlatacak şeyi bir formül halinde söyleyecek olursak: kastettiğim şey... –özdeşleşmede karşılaştığımız şeydir bu– bir gösteren-özdeşleşme-

15 Lacan Öteki (büyük harfle yazılan öteki) derken, hem somut ötekiyi (ebeveynleri) hem de ötekinin bebeğe söylediklerinin toplamını kasteder. Yani, insan yavrusunun doğumundan itibaren –konuşma işlevini daha henüz edinmemişken– ona yönelen, kadınsı ve erkeksi arasındaki sınırı oluşturarak ona bir ad ve yer tahsis eden – dilin ve kültürün kaydı olarak simgesel düzeni.

si [signifier-identification] veya anlamlandırıcı özdeşleşmedir [signifying identification].”¹⁶

Özdeşleşme sürecinin diyalektik karakteri, ya da insan varlığının kendini inşa etme/oluşturma sürecini çizgisel-olmayan bir düzleme taşıma biçimi netleşmiş olmalı: Kendimi oluştururken, kendimi Öteki için zaten olmuş olduğum bir kendilik olarak keşfederek adım adım yol alırım. Kendimi kurma biçimimdir bu: Yolu aynı anda hem ileriye hem de geriye doğru kat etmek.

Demek ki simgesel düzene girebilmem için, öteki ile süregiden imgesel ilişki kaydından çıkmam ve başka bir ilişki düzene katılmam gerekir. Nitekim yukarıda sözünü ettiğimiz simgesel atfın işler/etkili olabilmesinin koşulu, ötekinin (bu örnekte annenin) özneye, kendini de aşan ve kendinin de radikal bir biçimde bağımlı olduğu bir düzenin, gösterenler düzeninin temsilcisi olarak görünmesidir. Ötekini bir eşdeğerlilik ilişkisi (imgesel ego ile onun imgesel ötekisi arasındaki ilişki) içine yerleştiren imgesel özdeşleşmenin ikili düzeni içinden bir aşkınlık ve gelecek boyutunun açılması ve ileriye doğru/umutlu olacağımız bir hareketin başlaması mümkün değildir. Bu yeni özdeşleşme uğrağı ego-ideali kavramının yaslandığı zemindir aynı zamanda.

Ego-ideali

Demek ki egonun öznenin dışındaki ve hatta karşısındaki bir şeyle özdeşleşmesi yoluyla kurulması birincil/imgesel özdeşleşmedir. Ayna evresi böylece özneyi kendisiyle bir rakip olarak yapılandırır ve bu da yabancılaşma ve saldırganlıkla bir aradadır; ve ideal egoyu ortaya çıkarır. Bu anlamda simgesel özdeşleşme, her ne kadar birincil özdeşleşmeye göre yapılsa da ikincil özdeşleşmedir ve ego-idealinin oluşumunu sağlar. O halde iyice belirginleştirelim: Özdeşleşme, yeni bir yapının/yerin doğuşu, yeni bir ruhsal kertenin ortaya çıkışı anlamına ge-

16 Jacques Lacan, (1961) *The Seminar of Jacques Lacan IX: On Identification*, Karnacbooks, session II:1.

lir. Dolayısıyla geleneksel psikoloji bilgisinin verili iki terim, önceden var olan iki farklı kişi arasındaki ilişkiyi tanımlayan özdeşleşme kavrayışından (X kişisi özdeşleşme yoluyla, Y'nin niteliklerini alarak Y kişisine dönüşür) tümüyle uzağız. Lacan daha sonra simgesel özdeşleşmeyi gösterenle özdeşleşme olarak tanımlamaya başlar. Ego-ideali için gerekli olan zemini sağlayan özdeşleşmedir bu: Tek bir özellekle, ya da özgül bir özellekle [*trait unaire*] özdeşleşme.

“Başat, yaygın özdeşleşme anlayışımız, modelleri, idealleri, image-maker’ları taklit etmeye dayalı özdeşleşmedir: (Çoğunlukla tepeden bakan bir ‘yetişkin’ perspektifinden) gençlerin popüler kahramanlarla, pop şarkıcılarıyla, sinema yıldızlarıyla, sporcularla, vb. özdeşleştikleri söylenir... Bu yaygın anlayış iki kere yanıltıcıdır. Bir kere, biriyle özdeşleşmemizin temelinde yatan özellik çoğunlukla gizlidir – bunun ille de şahane bir özellik olması da gerekmez.”¹⁷

Bunları aktardıktan sonra Zizek, 1986 Avusturya başkanlık seçimine değinir ve şunları aktarır:

“Waldheim’in seçmenlere büyük devlet adamı imajı yüzünden cazip geldiği varsayımından yola çıkan solcular, kampanyalarında, Waldheim’in yalnızca şaibeli bir geçmişi olan (muhtemel savaş suçlarına bulaşmıştı) biri olmakla kalmayıp, bu geçmişiyle hesaplaşmaya hazır olmayan, onunla ilgili önemli sorulardan kaçan biri –kısacası, en belirgin özelliği travmatik geçmişi ‘işleme’yi reddetmesi olan biri– olduğu üzerinde durdular. Ama merkezde yer alan seçmenlerin çoğunluğunun tam da bu özellikle özdeşleştiklerini gözden kaçırmışlardı. Savaş sonrasının Avusturyası, varoluşu travmatik Nazi geçmişini ‘işleme’yi reddetme üzerine kurulu olan bir ülkedir – bu da Waldheim’in geçmişiyle hesaplaşmaktan kaçınmasının, seçmenlerin çoğunluğu için özdeşleşilecek bir özellik olduğunu gösterir.”¹⁸

17 Slavoj Zizek, *İdeolojinin Yüce Nesnesi*, çev. T. Birkan, Metis Yayınları, 2002, s. 121.

18 A.g.e., s. 121-22.

Buradaki temel soru şudur: Eğer özdeşleşme egonun nesne-
den ayrılmasını sağlayan normal-gelişimsel bir süreç ise, Öte-
kiyle, onun ötekiliğini tanıyarak ve onu kendi eşdeğerime in-
dirgemeden nasıl bir ilişki kurabilirim? Lacan bunun, Ötekinin
belirli bir niteliğiyle özdeşleşmeyle mümkün olacağını söyler.
Bu durumda özdeşleşilecek özellik, “ötekinin belli bir başarı-
sızlığı, zaafı, suçluluk hissi” olabileceği gibi, belirli bir yüz ifa-
desi ya da jesti de olabilir. Ötekiyle bir bütün olarak, bir *Gestalt*
olarak değil, yalnızca kısmi bir niteliğiyle, bir ayrıntıyla özdeş-
leşirim. Bu özgül niteliğin, bir gösteren olarak, Ötekinin gücü-
nün somut bir biçimi olarak anlaşılması gerektiği açıktır. Öte-
kini basit bir biçimde öznenin rakibi yapan (ve böylece saldıır-
ganlık meselesini çözülmeden ortada bırakan) imgesel özdeş-
leşmenin aksine, belirli bir nitelikle/özellekle özdeşleşme, arzu-
yu da imgesel ötekinin sıradan bir kopyasına indirgemeksizin
belirler. Ve birincil/imesel özdeşleşmenin bünyevi bir özel-
liği olarak var olan saldırganlığın aşılmasının da koşulu hali-
ne gelir.

Belirli/özgül bir nitelikle/özellekle özdeşleşme özne için bir
olasılıklar ufkunun ortaya çıkmasıyla bir ve aynı şeydir. Ço-
cuk-öznenin önüne gelecek boyutunu açan şey tam da özdeş-
leşmenin tayin ettiği, çıpa işlevi gördüğü belirli/sabit noktadır.

Bunu bir örnekle açıklayalım: Mesleğe yeni başlamış bir tıp
fakültesi asistanını düşünelim. Bölüm başkanı bilgisi ve otori-
tesiyle onun için önemli bir modeldir. Yani, asistanın kendi-
ne bir yer bulmayı ve kariyer yapmayı düşündüğü düzeni tem-
sil eder. Her bakımdan bölüm başkanı gibi davranan (onun gi-
bi konuşan, aynı jest ve mimiklere sahip, aynı biçimde giyinen
vb.) bir asistan tuhaf, komik, yapmacık ya da iğreti bir profil
sergilemiş olur ve hiçbir şey ilerlemez, umulanın tam tersi so-
nuçlar ortaya çıkardı. Bulacağımız bir tür karikatürden ibaret
olurdu. Diğer yandan, bölüm başkanı da artık söz konusu aka-
demik dünyanın/düzenin bir temsilcisi olmak yerine asistanın
kendi eşitine/rakibine indirgediği biri olur çıkardı. Bunun ye-
rine bölüm başkanının belirli bir özelliğiyle özdeşleşmek, asis-
tanı –kendini de aşan– bir düzene ilıştirecek, onun Ötekine

bağlanmasını sağlayacaktır. Herhangi gerçek bir birey yerine o özellikle, belirli bir tavır ya da fikir/idealle özdeşleşmek, bu simgesel özdeşleşme noktası bundan sonra öznenin ruhsal ekonomisinde özel bir işlev/rol üstlenecektir. Bir gösteren işlevidir bu. Kendi başına anlamı olmayan ama belirli bir bağlamın tüm alanını eklemlleyen/diken bir gösteren. Söz konusu asistan açısından, Ötekinin bir rakip ya da mütecaviz olarak görünmeyeceği bir ilişkinin en temel koşuludur bu.

Konuyu biraz daha netleştirmek için:

“Bahsettiğimiz özdeşim kipi çok somut biçimde tasvir edilebilir: Bu Ben’in (egonun) sevilen, arzulanan, kaybedilen bir nesnenin niteliğiyle özdeşimidir; sonra bir ikinci nesnenin aynı niteliğiyle, bir üçüncünün ve nihayet bir hayat boyu sevilen, arzulanan, kaybedilen tüm bir dizi nesnenin aynı niteliğiyle özdeşimidir. Ben böylece bir varoluş boyunca, sevilen, arzulanan, kaybedilen nesnelerin ardışıklığında durmaksızın yinelenen bu niteliğe dönüşür. Sanki kendinizi, hayatınızı dolduran çeşitli ilişkilerin eşlerinin her birinde her zaman yeniden bulduğunuz şu ya da bu ayrıntıyla özdeşleştirirsiniz. Eğer örneğin, bu niteliği bir sesin tınısı olarak varsayıyorsak ve sevmiş, arzulamış, terk etmiş olduğunuz tüm varlıkları bu özdeş sessel tonla damgalanmış varsayıyorsak, öyleyse ben’inizin arı tondan, çoğul ve bununla birlikte yegâne olan bir ses tonunun benzersiz değişikliğinden başka bir şey olmadığı sonucuna varıyoruz. Eğer bu ben konuşabilseydi, derdi ki: ‘Ben bu ses titreşimiyim, daima yeniden bulduğum bir sesin bu eşi olmayan tınısıyım’ ya da ‘ben sevdiklerimin çehrelerinde durmadan beliren bu gülüşüm’ ya da yine ‘ben her seferinde beni kavrayan bu benzersiz bakışım’.”¹⁹

Demek ki önce hayatımızda var olan, bağ kurduğumuz ve sonra kaybettiğimiz/terk ettiğimiz nesnelerin bütün farklılıklarının ötesinde yer alarak her birini damgalayan o eşsiz nitelikle özdeşleşerek var oluruz.

19 Juan-David Nasio, *a.g.e.*, s. 154.

“Şimdi yas hakkında öğrendiklerimizi melankoliye uyarlayalım. Olguların bir grubunda melankolinin de sevilen bir nesnenin kaybına tepki olabileceği açıktır. Uyarıcı nedenler farklı olduğunda daha ideal türden bir kaybın söz konusu olduğunu görebiliriz. Belki de nesne gerçekten ölmemiş ama bir sevgi nesnesi olarak kaybedilmiştir (örneğin Terk edilmiş nişanlı durumunda). Diğer olgularda kişi bu türden bir kaybın gerçekleşmiş olduğu inancını sürdürmekte haklı olduğunu hissederek ama kaybedilen şeyin ne olduğunu açıkça göremez, ve hastanın neyi yitirmiş olduğunu da bilinçli olarak algılayamadığını varsaymak bütünüyle makuldür. Gerçekten de bu, hastanın, melankolisine yol açmış olan kaybın farkında olsa bile, yalnızca kimi kaybettiğini bilip o kişide neyi kaybettiğini bilmemesi halinde böyle olabilir.”²⁰

Aynı yerde bu sefer de, yine yastan farklı olarak melankolide “bilinçten geri çekilmiş bir nesne kaybindan” söz edecektir.

Bu satırlara sinmiş olan sıkıntıyı, neredeyse bir melankoli incelemesinin tıkanma noktasını göstermek istemişçesine sergilenen kararsızlığı anlaşılır kılmanın yolu Freud’un “kayıp nesne”ye ilişkin kavrayışını hatırlamaktır. Bu kavramsallaştırma 1900’de “Rüyaların Yorumu”ndan başlayarak örneğin 1923’deki “İnkâr” [*negation, verneinung*] makalesi boyunca değişmeden devam etmiştir. Freud’a göre, başlangıçta nesne ile (burada söz konusu olan öncelikle annenin memesidir) –neredeyse mutlak biçimde pasif olarak– karşılaşırız. Daha sonra, bu karşılaşmanın yarattığı doyum deneyiminin anısı yeniden aktive olur, hatırlanır. Ve doyum ya varsanısal biçimde yeniden-canlandırılır (halüsine edilir) ya da dış dünyada aktif olarak aranır. Hayvanlardan farklı olarak insan doyum sağlayacak şeyin bilgisine baştan sahip olmadığı için, ancak başlangıçtaki –olmuş olan– doyum deneyimini tekrarlamak üzere eyleme geçer, bunun için inisiyatif kullanır: Nite-

20 Sigmund Freud, “Mourning and Melancholia”, s. 245.

kim 1905'de yazdığı "Cinsellik Teorisi Üzerine Üç Deneme"de "bir nesnenin bulunması gerçekte [*in fact*] onun yeniden bulunmasıdır" diyecektir. Bir nesnenin önceden tasarlanmış bir biçimde, ilk kez olmak üzere bulunması söz konusu değildir. Sadece bir zamanlar olmuş olan bir doyum deneyiminin anısına karşılık gelecek şekilde bir nesnenin dış dünyada yeniden bulunması vardır.

Şu satırları da okuyalım:

"Freud'un dili yine de hayli ikna edicidir ve Lacan, Freud'un metinlerinin bir tür Talmudic –metnin apaçık anlamından ziyade harfine daha büyük bir önem atfeden– okumasını yapar. Eğer nesne asla bulunmamışsa, tam olarak söyleyelim, bu belki de esasen doğası gereği fantazmatik olduğundandır, yoksa doyumun hatırlanmış deneyimine karşılık geldiğinden değildir. İlk planda böyle bir nesne asla yoksa: 'kayıp nesne' asla yoktur; yalnızca olgudan sonra kayıp olarak kurulur, öyle ki özne onu fantezi ya da rüya yaşamından başka hiçbir yerde bulamaz. Freud'un metnini bir tramplen olarak kullanırsak, nesne daima zaten kayıp olarak görülebilir."²¹

"Nesnenin bulunması ile yeniden-bulunması" bir ve aynı şeyse "nesne daima zaten kayıp nesnedir"; bulduğumuzda zaten çoktan kayıp bir şeyi buluyoruzdur/bulmuş oluruz.

Başka türlü de söyleyelim: Annenin memesi, ilk doyum deneyimi esnasında asla bir nesne olarak kurulmaz. Meme ancak, annenin yokluğunda ya da emzirmeyi reddettiğinde bebeğin ilk doyum deneyimini tekrarlamak için giriştiği bir dizi nafle deneyim sonrasında, olgudan sonra kurulur. Yani, memenin bir nesne olarak kuruluşu tam da mevcut olmayışı –ve doyumun yokluğu– dolayımından/momentinden sonradır. Çocuk tarafından kontrol edilmeyen ve ondan ayrı bu nesne bir kez kurulduğunda (simgeselleştirildiğinde), artık ilk kez deneyimlendiği haliyle onu yeniden-bulmak asla mümkün olmayacaktır. Bebek ile meme ya da özne ile nesne arasında herhan-

21 Bruce Fink, *The Lacanian Subject: Between Language and Jouissance*, Princeton Uni. Press, 1995, s. 94.

gi bir ayrımın olmadığı ilksel durum, bedene zevk [jouissance] olarak kaydolun mitik/ideal doyum halı²² asla yeniden-dene-yimlenemeyecektir. Öznenin vücut bulması/varlık kazanması, tam da kayıp memenin nesne olarak kurulması ve bu nesneye ilişki sayesinde.

Aynı hatta yer alan, aynı içgörüyü derinleştiren; öznenin kendini bir kayıp deneyimi içinden, temel bir “kaybın” –deyim yerindeyse– geriye dönük olarak teorize edilmesi sayesinde kurma öyküsünü, bu melankolik tasarımı parlak biçimde tasvir eden Agamben’e kulak verelim:

“(…) araştırmada ilerleme kaydetmek istiyorsak melankolinin bir nesnenin kaybindan önce gelen ve bu kaybı öngören bir yas tutma eğiliminin paradoksunu sunduğunu söylemeliyiz. (...) Bu açıdan bakıldığında melankoli sevgi nesnesinin kaybına verilen regresif tepkiden çok, elde edilemeyen bir nesneyi kayıpmış gibi göstermeye dair hayali kapasitedir. Eğer libido gerçekte hiçbir şey kaybedilmemişken bir kayıp gerçekleşmiş gibi davranıyorsa bunun nedeni libidonun hiçbir zaman sahip olunmadığı için kaybedilemeyecek olan bir şeyin kaybolmuş gibi görüldüğü ve belki de hiç var olmadığı için sahip olunamayacak bir şeyin elden geldiğince kayıpmış gibi mal edildiği bir simülasyonu sahneye koymasındır.”²³

“...Gerçekliği test etme yetisinin kurulmasının asli önkoşulunun bir zamanlar gerçek doyum sağlamış olan nesnelerin kaybedilmiş olması olduğu açıktır.” der Freud. Bir zamanlar var olmuş olan doyum, bundan sonra asla tekrar etmeyecektir. Bir tür safiyet ebediyen kaybolmuştur ve daha sonra bulunan bütün gerçek memeler asla o değildir. Büyük bir serüvenin/arayışın ruhsal olarak/ruhlarımızda kayıt altına alınmasıdır bu. Ya da şu: İnsanın kuruluş öyküsünü başlatan, onu ileriye fırlatan, insan varlığının bu eşsiz melankolik zemindir. Bah-

22 Bu ilksel durumun, varlığın bu birincil zevkinin, adlandırılmaz olma özelliğiyle birlikte birincil bastırma ve dolayısıyla bilinçdışının en dip katmanı uyarınca anlaşılması mecburiyetini vurgulayalım.

23 Giorgio Agamben, “Kayıp Nesne”, çev. Ş.Öztürk, *Cogito* dergisi, sayı 51, s. 259.

si biraz daha yükselterek bitirelim. Melankoliden bahisle şu da söylenmiş çünkü. “Dolayısıyla sevgi egoya çekilerek yok olmaktan kurtulur.”

Postmodern/Neoliberal Zamanlar, Kayıplarımız ve Kaybın Medikalizasyonu*

Psikiyatri ve psikolojiyi kuşatmış olan organik-medikal bakış ya da epistemolojiye göre, özne çevresinin; ebeveynlerinin, ailenin, doğumda maruz kalınan bir travmanın (o esnada ortaya çıkan bir oksijen yetersizliğinin ya da meşhur “doğum travması”nın), ruhsal bir virüsün, bazı hormon ya da biyokimyasal ajanların vb. kurbanıdır. Söz konusu çevresel koşullar nesnel bir biçimde incelenebilir ve özellikleri sıralanabilir. Bu, hastalık yapıcı/etyolojik failin öznenin dışına yerleştirilmesi anlamına gelir. Dahası, değişik aile tiplerini ve farklı anne ve baba profillerini (Şizofren-yapan anne [*schizophrenogenic mother*], ebeveynlerin boşanmasına bağlı gelişen öğrenme güçlükleri, dağılmış aile, baştan-çıkarıcı baba vb.) bir etyoloji skalası içinde toplayıp sınıflayarak kurumsal psikoloji de aynı bakışı genişletir. Özneyi dışarıda bırakan her iki söylem de aynı yabancılaştırıcı jesti, “hastalığın” teşhisinde aynı mantığı paylaşır: Özne dışarıda bırakıldığı ölçüde, çevresel failin etkilediği sıradan bir ürüne/sonuca indirgenir. Bu bakış açısından özne, karmaşık ve hatalı bir üretim sürecinin sonunda ortaya çıkan kusurlu bir mal gibi görülür. Burada-

(*) Birikim dergisi web sitesi, “Güncel Yazılar”, 6 Ağustos 2013.

ki denklem, tanımlanmış/yerleşik bir ideal ile ona uzaklığıyla tarif edilen özne ikiliğini içerir. Özneye dışsal bir failin yol açtığı bir rahatsızlığın tedavisi de aynı dışsallık özelliğini taşıyacak ve farklı farmakolojik ajanların ve/ya da yeni öğrenme ve davranış değiştirme tekniklerinin yardımıyla bu kusurlu “madde”/“töz” ideal biçimine uydurulacaktır. Bugün psikiyatriye/psikolojiye hükmeden bu yaklaşımın sonucu, öznenin tüm suçun ve sorumluluğun yükünden serbestleştirilmesi ve çocuksu kılınması ve bütün meselenin çevresel faktörlere havale edilmesidir.

Biraz değiştirerek soralım: Özneyi kusurlu bir ürüne indirgemek, üzerinde çalışılması ve düzeltilmesi gereken bir tözden ibaret saymak daha baştan imkânsız bir projeye teslim olmak değil midir?

Depresif durumları/depresyonu ilaçlarla tedavi etmeye çalışmak; yani, belli başlı semptomların anlaşılması, anlamlı kılınması ve çözülmesi yerine –antidepresan ilaçlarla– baskılanması temel bir insanlık durumunun medikalize edilmesi demektir. Semptomu öznel bir hakikatin taşıyıcısı olarak görmek yerine, düzeltilmesi gereken hatalı bir davranışın parçası olarak kavramak demektir. Antidepresan ilaçların kullanımıyla (bu kullanımın yıllarca sürdüğünü de unutmayalım) birlikte ortaya çıkan duyarlılığın/duyumsama yetisinin azalmasının en çarpıcı sonucu belki de şudur: Tam da bazı şeylerin yolunda gitmediğini gösteren duyumsama kapasitesi baskılandığı ölçüde insanın anlam üretme etkinliği, anlamlı kılma çabası da zayıflamaktadır. Kısır bir döngüdür bu: Depresyonun kendisi bir tür mahrumiyet ve ilgi/merak yokluğu, feragat ve geri çekiliş talep ettikçe, ortaya çıkan anlamsızlık, boşluk ve sıkıntı duygularını antidepresan ilaçların “vaat” ettiği anestezi (uyuşma hali) ve, farkındalık ve duyumsama kapasitesinin kaybı telafi ediyor.¹

1 Antidepresan kullananların en çok ve doğrudan yakındıkları şey, çoğu zaman şöyle dile gelmiyor mu? “Artık hissedemiyorum”, “Ağlayamıyorum”, “Kederlenemiyorum”, “Umursamıyorum”, “Küntleştim”, “Tepkisizleştim” vb.

Depresyon ve kayıp

Mevcut psikiyatri/psikoloji literatürüne göre depresyon; üzüntü/keder, çökkün bir mizaç, genel bir benlik-değeri kaybı ya da yetersizlik duygusu, kötümserlik ve hayata ilişkin olumsuz bakışla karakterize bir duygusal durum ya da semptomdur. Aynı zamanda uyku ya da iştahı da etkileyerek, azalması ya da artmasına yol açar. Keza, motor sistemi de etkiler, ve canlılığı ve edimselliği azaltır. Konsantrasyon bozukluklarına ve cinsel isteğin ve yaşama arzusunun kaybına yol açar.

Daha yapısal bir düzeyden baktığımızda, depresyon bir kayıp ve hüsrân çevresinde gelişen/ortaya çıkan bir durumsa eğer, kayıp/hüsrân karşısında verdiğimiz karmaşık ve çok yönlü tepkilerle ilgiliyse şunu ileri sürebiliriz pekâlâ: Bugün karşı karşıya olduğumuz şey belki de, kaybı/hüsrânı üstlenememe, kayba/hüsrana tahammül edememe halidir ve bu asıl olarak, zamanımızın ruhuna ve iklimine ilişkindir. Ya da şöyle söyleyelim: Depresyonun mevcut yaygınlığı karşısında sorulması gereken gerçek soru, bu yaygınlığın ne anlama geldiğidir. Belki de, toplumlarımızın neoliberal-kapitalist bir çerçevede yeniden şekillenmesi ve hayatlarımızın cebren bir performans ve haz kıskacına alınmasına bağlı olarak, yaşadığımız kayıp/hüsrân deneyimleri de yapısal, yaygın ve baş edilemez bir nitelik edindi. Nihayete ermeyen, kesintisiz bir yas halini kat edip durmaktan ibaret bir varoluşa sıkışıp kaldık belki de. Hem “neyi kaybettiğimizi bilmemekten” hem de “kayıp nesnelerimiz”den vazgeçmenin nafiye oluşunu, devreyi kapatmayacağını, bizi yeni bağlara/yeni sevgi nesnelerine yöneltmeyeceğini “bildiğimizden” aynı depresif/melankolik ısrarı tekrarlayıp duruyoruz. Onlarla özdeşleşerek kayıp nesnelerimizi muhafaza etmeye çalışmaktan, kendini-yıkıcı [*self-destructive*] ve tüm enerjiyi içeride hapseden bu dramayı takip etmekten başkası elimizden gelmediği için belki. Kristeva’nın dediği gibi, “Depresyonum bana kaybetmeyi bilmediğimi gösterir: Kayıp için geçerli bir ödün bulmayı becerememiş olabilir miyim? Bundan, her kaybın, beraberinde varlığımın –ve Varlığın

kendisinin– kaybını getirdiği sonucu çıkar. Çöküntü içindeki kişi radikal ve kasvetli bir ateisttir.”²

Demek ki aynı anda şunları da söylemiş oluyoruz: Depresyonu saf ve tek bir biyolojik hastalık olarak gören anlayışı reddetmeliyiz. Çok uluslu ilaç şirketlerinin buyurduğu ve telkin ettiği şeyi benimsemek yerine, kederi/ümitsizliği/çaresizliği, kaybı ve hüsrânı, her türlü dolayımı yok ederek doğruca depresyona dönüştüren/tercüme eden toplumsal, ekonomik ve kültürel koşulları anlamaya çalışmalıyız: Süratle hareket etmemiz gerekiyor örneğin; bugün “rasyonel” olan, kendimizle ilgili yanlış giden bir şey olduğunda, iç dünyalarımıza daha yakından bakmak yerine o şeyi hızlıca isimlendirmeyi ve bir ilaçla hallolacağını işitmeyi çok daha “kârlı” ve uygun bir seçenek bulmamız değil midir? Ümitsizlik, kaygı, endişe, korku, anlamsızlık, boşluk hislerini, tam da kendi varoluş tarzımızı ilgilendiren gösterenler olarak kavramaya girişmek yerine, tümünün “depresyon” paketi içinde yer aldığını ve yutacağımız minik haplarla ortadan kalkacağını öğrenmekten daha konforlu ne olabilir ki? İnsanlık durumumuzun bütün veçhelerinin kendi bilinçli seçim ve kontrolümüz altında olduğunun ve dolayısıyla “kontrol ve hesap dışı” herhangi bir şeyin ancak biyolojik bir nedene bağlı olabileceğinin söylenmesini daha rahatlatıcı ve kendilik-imgemizi onarıcı buluyorsak, bundan kime ne? vb... Tüm bunlar aynı “depresyon kültürünün” bileşenleri olarak tecrit edilmesi gereken hususların çokluğunu göstermiyor mu?

* * *

O halde, “depresyon” denen durumların yaygınlığı ve aşırılığı karşısında güçlü bir biçimde sormamız gereken soruyu bir kez daha formüle edelim: Bugün kaybı ve hüsrânı bu denli genelleştiren ve onlara indirgenemez/üstesinden gelinemez bir çekirdek sağlayan özellikleri nerede aramalıyız? Ya da ruhlarımızı/bedenlerimizi depresyon ilaçlarıyla “tahkim” ve test etmeye bu denli kolay razı gelişimizin sebeplerini? Aynı anda her şey olmak ve her şeye sahip olmak isteği, tahammülsüzlük ve

2 Julia Kristeva, *Kara Güneş*, çev. N. Demiryontan, Bağlam Yayınları, 2009, s. 13.

sabırsızlık ve can sıkıntısı, öyle görünüyor ki bu bağlamın diğer bileşenleridir. Bu acı tablonun, depresyonun böylesine yaygınlaşmasının; bir gösteri ve imaj çağında yaşıyor olmamızla, toplumsal bağların aşınması ve çözülmesiyle (en sıradan bir yas çalışması bile toplumsal ilişkileri, ötekinin varlığını şart koşar), cömertliğin, dayanışmanın ve sadakatın salakça sayıldığı bir atmosferin göğümüzü karartmış olmasıyla bir ilgisi olmalı. O yaygınlığın ipuçlarını tam da asıl matrisinde; yani İmajların hayatı istila ettiği, bütün ilişkileri kuşatarak uçuculaştırdığı, zihinsel etkileşimde sözcüğün yerini aldığı, ve hazzın/doyumun hemen burada, elimizin altında olduğu yanılsamasını beslediği, simgesel bütün istinat duvarlarının çöktüğü, kolektif anlamlandırma pratiklerinin zayıfladığı geç-kapitalist toplumsal yapıda aramamız gerekmez mi? Kendinden önceki bütün söylemleri iptal eden, anlamdan yoksun kapitalist söylemin; gaddar ve merhametsiz para/güç söyleminin hayatın bütününe hükmettiği bir zamanın, yaygın ve derin bir anlam kaybı ve boşluk duygusunun sürüklediği depresyon ve anksiyeteye lanetlenmiş olmasını yine de hayırlı bir işaret saymalıyız belki de.

Temel eksik

“Her kayıp beraberinde varlığımın –ve Varlığın kendisinin– kaybını getirir.” Gerçeklikte ya da değil, her kayıp nesne son kertede, öznelliğimizi inşa eden kökensel eksiğin bir temsilcisi olarak işlev görür. Depresyonun kayıp nesneleri bırakamama, onları içeride –egonun içinde tutma– biçimi olduğunu düşündüğümüzde, belki de bu kayıp bahsindeki mağlubiyet en temelde, kastrasyonu, temel eksiği üstlenme yetersizliğidir. Aynı temel eksik öznelliğimizi verili olmaktan ziyade inşa edilen, edinilen bir kendilik haline getirir. Bu hususu genişletmeye ihtiyacımız olacak.

En başta, anne bebeği kendinin bir parçası olarak, kendi bedeninin bir uzantısı olarak deneyimler. “Annenin miniciği, küçük şeyi” olarak başlarız hayata. Çocuk için de geçerlidir bu: Anne ayrı/bağımsız bir varlık değil, çocuğun bir parçasıdır. Be-

bek açısından, kendi ağız ile onu besleyen meme arasında herhangi bir ayrım/fark yoktur henüz. Öznelliğin inşası bakımından ilk önemli dönemeç, bir birlik inşa etmiş görünen anne/begin farklı kendilikler haline gelmesidir. Kişiliğin hangi çerçevede yapılacağını büyük ölçüde tayin edecek olan bu ayrılma/farklılaşma sürecini mümkün kılan bir üçüncü terim/unsurdur ve bu fallustur. Lacan'ın temel iddiasıdır bu: Freudçu kastrasyon/Oedipus teorisi tam da özneleşme/öznel anlamlandırma süreci bakımından can alıcı olan bu üçüncü terimin/unsurun anne-çocuk ilişkisine müdahalesini anlatır. Yani fallus/üçüncü terim, orada olmayan ve olmayacak olan şeyi temsil eden nesne olur. Yokluğu temsil eder. Ne çocuk ne de anne, ve hatta başka herhangi birisi ona sahiptir. Anne, çocuğun sağladığı hazlarla memnun olur ama yine de çocuk anne için "her şey" değildir. Böylece çocuk bir yandan anatomik bakımdan olumsal bir olguyu (penise sahip olma ya da olmama) kabul etme zorluğuyla karşı karşıya gelirken, diğer yandan da eksiğin kaçınılmaz gerçekliğiyle yüzleşmek zorunda kalır.

Arzuya yol açan ve dilin işlevine izin ve imkân veren şeydir eksik. Annenin mevcut olmayışı/yokluğu ona seslenmenin koşuludur. Dile dayanmak/muhtaç olmak öznenin mantığını temelden değiştirir. Şeyleri talep etmek için dil kaydına girmemiz, dili kullanmaya başlamamızla birlikte; bu simgesel iletişim sayesinde bir kayıp ortaya çıkar: Çocuk annenin sevgi ve ilgisinin göstergesi olarak onun tarafından kucağa alınmak istediğinde, bunu talep etmek üzere dile başvurduğunda bütün tablo değişir. Sözcükler ve talep edilen eylem özdeş değildir. Bu durumda çocuğun payına düşen, sadece bir biberon emziği olabilir örneğin. Bizatihi konuşma edimidir kaybı ortaya çıkaran. Dilin aracılık ettiği ve doğanın kültür karşısında ikincilleştirdiği bu geçişle birlikte özne haline geliriz.

Eksik, demek ki bir yandan özneyi bütünlükten yoksun bir kuruluşa mahkûm ederken, diğer yandan tam da öznelliğe yer ve yol açan asli unsurdur. Varoluşumuzu insani bir eksene yerleştiren her şey; arzulama kapasitesi, çatışma ve çatışmanın çözümüne yönelik bitimsiz çaba, yaratıcılık, kültür ve onun yol

açtığı kaçınılmaz huzursuzluklar vb. eksiğin etrafında belirir, zonklamaya başlar: “Melankoliye bir eğilim olmaksızın, ruhsallık yoktur, yalnızca eyleme ya da oyuna geçiş vardır.”³

* * *

Biraz daha geniş bir çerçeve çizerek söyleyecek olursak: Lacan’ın ihtiyaç-talep-arzu kavramları da aynı sorunsala aittir. Talep kavramının çekirdeğini biçimlendiren şey, bebeğin ağlamasının/çılgılığının simgesel tabiatı olmuştur. Bebek biyolojik ihtiyaçlarını doyuracak özgül eylemleri gerçekleştirme kapasitesinden yoksun olduğu için bu ihtiyaçları ses biçimi içinde, yani talep olarak ifade eder. İnsan varlığının belirli taleplere sahip bir özne oluşu bu yüzdendir. Ama aynı zamanda Ötekinin taleplerinin de nesnesidir. Talep daima bir ihtiyacın dile getirilmesi, yani doyum talebidir. Bebek böylece sözcük kaydına, bir değiş-tokuş sistemine girer, dahil olur. Bedenin dolaysız zevkinin, “varlığın zevkinin” Ötekinin ileri sürdüğü, yerleştirdiği kurallar tarafından ikame edilmesidir bu.

Bebeğin ihtiyacını “doyuran” nesne başkası tarafından sağlandığı içindir ki, bu eylem Ötekinin sevgisinin bir kanıtı olmak gibi ek bir anlam edinir. Böylece talep ikili bir işlev edinmiş olur: Bir ihtiyacı ifade etmek ve sevgi talep etmek. Yani, talebin faili saf ihtiyacın ötesine geçer (ihtiyacın nesnesi talebin gölgesinde kalır) ve Ötekinin arzusunun mutlak gösterenlerini arzular.

İhtiyacın ve/veya talebin “doyurulması” demek ki, gerisinde daima bir hayal kırıklığı izi bırakacak, Ötekinin sunduğu nesnede kayıp bir şey bulunacaktır. Öznenin kendi sevgi talebinin herhangi bir nesneyle karşılanabileceğinin imkânsızlığını idrak etmesi, Öteki için bir tek ve her şey olamayacağını keşfetmesi, Öteki ile önceki zamana ait mitik bir olma halinin –artık kaybedildiğine göre– yasını tutma mecburiyeti; bunların tümü, yani eksik sayesinde özne ebediyen arzulayan bir özne olarak inşa edilir: Eksik, kimlik oluşumuna, temel bir unsur olarak katılır. Ötekinin talebe ilişkin yorumuyla kökensel ihtiyaç asla tam

3 Julia Kristeva, *a.g.e.*, s. 12.

olarak çakışmaz. ereveyi genişleterek söyleyelim: Bebek dile girerek özne olur. Ama bir özne olarak, mevcut gösterenler kütesiyle, yani Öteki ile asla tam olarak örtüşmez. Geride daima bir artık kalır: Lacan'ın “nesne a” diye adlandıracağı şeydir bu. Özellikle ikili ilişkilerdeki her tıkanma ve engel karşısında gösterdiğimiz ilk tepkinin, yani “yetersizliği” nedeniyle ötekini suçlamanın gerisindeki temel hikâye de bu değil midir?

* * *

Freudçu teoride eksiğ ve dolayısıyla öznelğin inşasına yaslanarak var olan temel kavramsal yapı kastrasyon kompleksidir. Freud'un kastrasyon kompleksi, çocuğun kendisi için büyük ölçüde izah edilemez halde olan bir dünyanın nasıl anlamlı kılındığının teorisidir. Her şey bir gözlemlle, bazı insanların bir penise sahipken diğerlerinin ondan yoksun oluşu muammasıyla başlar: Penis kaybedilmiş olabilir mi? Ona sahip olmayanlar geçmişteki belirli bir zamanda mı kaybetmişlerdir? Ya da, sahip olanlar için onu gelecekteki belirli bir zamanda kaybetme riski var mıdır? Böylece kastrasyon, cinsel farklılık sorununa zamansal bir boyut kazandırmış olur. Oğlan için gelecek bir zamanda olabilecek bir şey, bir kayıp tehdididir. Mütemediyen savuşturulması gereken bir tehdittir bu. Kız içinse, çoktan gerçekleşmiş bir kayıptır, ve bundan sonra ancak telafi ya da ikame edilmesi söz konusu olacaktır. Bu anlamda kastrasyon mutlak bir kayıptır. Daima, henüz olmamış ya da çoktan olmuş bir kayıp. Daha doğrusu, geri-döndürülemez olmak anlamında mutlak olan bir kayba ilişkin kökensel fantazidir kastrasyon.

Yine de Freud'un asıl ilgisinin gerçek penisle/anatomik organla sınırlı olması ve kastrasyonu literal anlamıyla kavramasından sonra Lacan tümüyle farklı bir kastrasyon fikri geliştirir: Ötekinin (annenin) fallik arzusunu tatmin edememeye ilişkin yoğun anksiyete imgesel kastrasyondur. Çocuğun annenin arzusunun nesnesi olma, anne için her şey olma fantazisi babanın müdahalesiyle parçalanır. Hem anneye hem de çocuğa “hayır” diyerek müdahil olan ve üçüncü unsur olarak sahne alıp ikili imgesel ilişkiyi koparan baba, fallusu da ebediyen kayıp bir şey

olarak konumlandırır. Böylece Öidipal karmaşanın çözümüne paralel olarak fallus kayıp nesnenin anlamı haline gelir. Ve kastrasyon kompleksi, maternal fallusun yokluğunun çok yönlü ruhsal sonuçları sayesinde yapılır. Bu anlamda nevrotik, anenin arzuladığı şeyi cisimleştirerek maternal fallus olmak için mütemadiyen çabalayan, bu arzuyu tam olarak asla terk edemeyen öznedir. Nevrozun çekirdeğidir bu: Kaybetmeyi bilmemek, kaybı yadsımak.

Şöyle söylenebilir: Kayıp ve hüsrân deneyiminin yaygınlığı, daha yapısal düzeyde temel kaybı/eksiği kabul edememekle ilintilidir. Depresyon olarak kodlanan ve medikalize edilen durumların çokluğu, kayıp ve hüsrân deneyimlerinin hiçbir engel ve dolayım takılmadan doğruca temel kayıp/eksikle kısa devre yapması ve, güncel kayıpların yasını ve üstlenilmesini olanaklı kılacak süreçlerin ulaşılabilir olmamasıyla doğrudan ilgilidir.

Medikalizasyon

Depresyon ilaçlarının yerleştirilmesi gereken matristir bu. Temel işlevleri öznenin kaybı/hüsrânı kabul etme ve üstlenme bahsinde karşılaştığı zorlukları baskılamak ve hafifletmektir. Bu bakımdan, kayıp ve eksiklik duygusunun yol açtığı boşluğun başka maddeler, alkol, yiyecekler⁴ ya da kısa-sürelili ilişkilerle imgesel düzeyde doldurulması da aynı işleve sahiptir. Depresyon ilaçlarının sağladığı bir tür sabitlik noktası (dil/söylem düzenindeki kapitone noktasına benzer biçimde),⁵ kaybın/hüsrânın acısını daimi bir ertelenme haline hapsediyor belki de. O acıyı katederek ve üstlenerek insani kapasitelerimizin yetkinleşmesi ve derinleşmesinin karşısında, burçlarında aynı işgücü düzeyini muhafaza etme ve sürdürme buyruğu asılı duran tüketim toplumunun mecburiyetleri ve depresyon ilaçları-

4 Yiyecek-içecek meselelerinin ve mekanlarının ve, kilo-diyet meşguliyetlerinin bu denli bir ilgi ve yaygınlık edinmesi de aynı durumun semptomu değil midir?

5 Lacancı bir terim olan kapitone noktası [*point de capiton*], gösteren ve gösterilenin birlikte düğümlemesini anlatır. Anlamlandırma zincirindeki bu çöküntü/bağlanma noktaları sayesinde gösterenler anlam sürecinin kesintisiz hareketini durdurarak belirli anlamların ortaya çıkmasını sağlar.

nın içerdği mesaj yeterince çarpıcıdır: “İç dünyanda olan biten hiçbir şeyi merak etmene lüzum yok. Yapman gereken, onların tümünü baskılamak ve enerji düzeyini korumak için her gün bir tane ilaç almak”.

Kaybın medikalize edilmesi ve yas ihtiyacının baskılanması yeni bir öznellik teklifiyle bir arada düşünülmelidir. Düzeltilebilir kusurlardan müteşekkil, piyasanın hâkim mantığı uyarınca tüm farklılıkları silinmiş ve kendine-yeterli sıradan bir üretici olma vasfıyla temayüz etmiş, bir geçmişe sahip olmayan ve kendi kişisel tarihinde mündemiç çelişki ve potansiyellerinden arınmış, yani radikal bir biçimde indirgenmiş bir insanlık durumudur bu.

İnsanlık durumumuzun ayırıcı vasıflarından olan içsel çatışmalarımızın uyuşturularak aşılacağı inancı temel bir feragatle yaslanır: Kederli, üzgün, mutsuz, umutsuz vb. hissetme kapasitemizden vazgeçtiğimiz ve kendimizi daha fazla meşgul ettiğimiz ölçüde (bunun hep meşgulumuş gibi yapmak çeşidi var bir de) içimiz iyice boşalmaz mı?

* * *

Küresel ekonomik süreçlerin ve piyasa hareketlerinin haki-katin biricik ölçüsü sayılmasının anlamı basitçe insanların nesnelere dönüştürülmesidir. Bireyin kaydının başarı ya da başarısızlıklarının hesabına göre tutulmasıdır. Kusur ve yetersizliğin bireye yüklenmesi, hepimizin sefil bir utanç etiğinin öznelere indirgenmesidir. Toplumun narsisistik bir mantığa göre örgütlenmesi, her birimizin aynı kısıka kapatılmasıdır: “Yapıp ettiklerime/performansıma bağlı olarak kendimle gurur duyarım ya da kendimi en sert şekilde kınamam gerekir.” Hepsi bu. Ne suçluluk ve vicdan, ne kişisel ve toplumsal anlam, ne öznellik ve bilinçdışı, ne arzu ve tutku, başka hiçbir şey... İnsanın, bazı temel hayati işlevlerin mekanik bir icracısına, ruhun rahatsızlıklarının da bir tür motor bozulmaya eşitlenmesidir bu. Başlı başına bir kayıp hikâyesidir... Depresyon ilaçlarının etki sahasının mütemadiyen genişlemesini bir de bu bakımdan düşünmeliyiz. Ama temel bir açmaz da yok mu burada? Psikiyatrinin ve

nörolojik bilimlerin –ve psikotrop ilaçların– tüm vaadine karşın alternatif tıp ya da yöntemlerdeki/kişisel gelişim tekniklerindeki çoğalmanın gösterdiği şeyden söz ediyorum.

Altını tekrar çizelim: Toplumun temel bir antagonizma/çatışma ve adaletsizlik/eşitsizlik ekseninde kurulmuş/yarılmış olduğu gerçeğinin silinmeye çalışılmasıyla, tüm kayıp/hüsrân deneyimlerinin aynı depresyon parantezine kapatılarak hesaptan düşülmesi aynı hikâyenin farklı ölçeklerdeki iki yüzü gibi değil midir? Daha insanca bir geleceğimiz olsun istiyorsak eğer, bu örtüyü aralamalı; kayıp ve hüsrânlarımızın anlamı, sebepleri ve oluş süreçleri üzerinde daha çok merak etmeli, onlarla yüzleşmeye cesaret etmeliyiz.

“Kaybı ve Hüsranı Üstleniyorum”*

Gerçeklik düzleminde bir hakikat boyutunun açılması dil sayesinde. Anlamanın ortaya çıkışı da öyle. Dilin gösterenlerinin işlevi basitçe ve dolaysızca gerçekliği yansıtmak değildir çünkü. Önceden verili bir düzenin ifade edilmesi hiç değildir. Anlamı inşa eder gösterenler.

O yüzden, barışın öznelere “risk almış” olmazlar örneğin, sanki. Ya da bir barış sürecinin içinde yer almak, barış sürecini başlatmak, onu derinleştirmeye ve genişletmeye çalışmak “kaybetmeyi göze almak” da değildir. Daha doğrusu şudur belki de: Bunca ölümden, acıdan ve vahşetten sonra barıştan söz ettiğimizde, o ifadeleri kullanarak dile getirmek istediğimiz insanlık hallerini de içeren geniş bir yelpazeye işaret ettiğimiz şüphesiz doğrudur. Ortaya çıkan barış hayalinin her birimizde apaçık karşılıklar bulmasını, kalıcı bir nitelik edinmesini, somut bir tasarıya dönüşmesini istediğimize göre, anlamamız gereken iç dünyalarımızda bunu mümkün kılacak ve/ya da teminat altına alacak kaydın ne olacağıdır. Yukarıda anılan duygu ve motivasyonları da içererek zenginleştirecek/aşacak bir ruhsal kayıttan söz ediyorum. Barışı mümkün kılabilecek güçlü bir politik söy-

(*) *Birikim* dergisi, sayı 289-290, 2013, s. 140-142.

lemin hizasına yazılmayı gerektirecek denli önemli bir şeyden. Gündelik hayattaki arayışlarımıza, ilişkilerimize ve sözcüklerimize rehberlik edecek, emin ve kararlı hissetmemizi sağlayacak bir ruhsallık düzleminden.

Barış için, evet, kaybı ve hüsrânı üstleniyorum, kayba ve hüsrana tahammül edeceğim. Ya da kaybı ve hüsrânı taşımaya gönüllüyüm. Barışa doğru ilerlemek kararının çekirdeğindeki meydan okumaya yaklaşmanın yoludur bu. Barış çünkü, kayıp ve hüsrânla eşzamanlıdır. Önceki konumlarımızı terk etmeye karar vermek; uzun sürmüş onca canavarlık ve ölüm zamanında savaş taraftarlığı, barış karşıtlığı, kayıtsızlık, uzaklık vb. olarak sürdürülen bütün aidiyetlerin ve ilişkilerin kökten iptali için harekete geçmek temel bir kaybı ve hüsrânı daha baştan varsayar çünkü. Asıl cesaret gerektiren çalışma ve görev budur.

Savaşın barışa kıyasla daha kolay, tanıdık ve “tatmin” sağlayıcı bireysel ve toplumsal bir varoluş çerçevesi sunmasının dehşeti, üzerinde daha çok düşünmeyi zorunlu kılıyor:

“Savaş, sürekli yeni fantaziler üretebilen ve bir yandan mezarları doldururken, bir yandan da başarıdan başarıya, hatta zaferden zafere koşabilen bir esin kaynağı iken, barış, fakir, neredeyse kurak bir ilham kaynağı gibidir. Seleflerimizin ve atalarımızın perspektif yoksunluğu yüzünden merhamet gibi hisleri umursamaksızın savaşı yücelttiği gibi keşke bizde barışı yüceltebilseydik.”¹

Kayıp üstlenme kararı verdiğimizde, kaybetmeyi öğrenmek üzere yola çıktığımızda, sert bir kabuğun altında ısınmaya devam eden, savaşın acılarıyla inanılmaz bir katılık edinmiş içimizdeki nefret ve öfkeyle yüzleşmek daha dolaysız bir günde-me dönüşecektir. Nefretin bazen, başka her şey kararsız bir niteliğe büründüğü ve çökmeye yüz tuttuğunda temel bir kerte-riz ve tutarlılık noktası olarak işlevsel olabildiğini düşündüğümüzde çok daha can alıcı bir husustur bu. Kendimizi, kemik-

1 Elie Wiesel, *Barışı Hayal Etmek*, çev. Devrim Çetinkasap, Metis Yayınları, 2005, s. 23.

leşmiş nefret ve öfke çekirdeğinin bugünden yarına tasfiyesini beklemek gibi imkânsız bir “proje” kaptırmayacaksa tabii.

Diğer yandan, barış umudunun belirmesiyle birlikte, belki de ilk kez şimdi, hepimiz için gerçek bir yas sürecinin başlamasını umabiliriz. Yas, kayıplarımızın ardından içimize çöken keder ve acının akıbetiyle ilgiliyse eğer, tüm büyüsünü yitirmiş ve bomboş hale gelmiş bir hayatı tekrar, yeni baştan nasıl yaşayacağımızın haritasını bulmaksa yeniden; doğal sayacağımız ve tanıdık her şeyden yoksun, bu kırılgan mesafeyi katetmeye asıl şimdi başlayabiliriz. Çünkü savaşın sürmesini sağlayan ruhsal enerji bile çoktan bir tür yasla iç içe geçmiş değil midir? Uygun olmayan, asıl amacından sapmış bir yas, yasin hastalıklı/paranoid bir saikle özümsemesi bir savaş gereci, savaşın güdülerinden birisidir çoğu zaman.

Şimdi yapmamız gereken, çubuğu aynı yönde iyice bükerek bizzat barış çabasının kendisini bu sefer hakiki ve kolektif bir yas çalışmasına çevirmek, barışı yasa eşdeğer saymaktır. Kalplerimizde ve zihinlerimizde bunun üstesinden gelebildiğimiz ölçüde, ateşin ve cehennemin tam ortasında kalmış olanlarla bağımız daha da güçlenecek, aramızda iyice açılmış olan mesafe azıcık da olsa hafifleyecektir. İşte o yüzden, “Akil İnsanlar” fikri belki de iyi bir fikir değildir. En azından yolun başındayken. Her birimizin acele ediliyormuş duygusuna yol açacak her türlü söylem ve girişimden özenle uzak durmasının sayısız yararı vardır çünkü. Ne kadar ayartıcı ve vaatkâr olursa olsun, birden hepimizi selamete erdireceği söylenen parlak bir fikir ya da buluşun, onca yılın birikmiş, iç içe geçmiş, kat kat olmuş acı ve kahrı karşısında kaba ve derin bir düşüncesizlik ve hürmetsizlik olabileceği akıldan çıkarılmamalıdır. Barış sükunetle, acele etmeden, çok vaktimiz varmışçasına ilerlediği ve, ortaya çıkan her bir tepki, öfke ve hoşnutsuzluğun karşılıklı olarak içerilmeye/kapsanmaya çalışıldığı bir süreç olduğu ölçüde derinleşecek, genişleyecektir. Çok zamanımız varmışçasına davrandıkça daha çok mesafe katetmez miyiz ayrıca?

İnsanın temel açmazlarından birisi, ne denli yetersiz ve başarısız olabildiğimize tanıklık ettiğimiz ölçüde kendimizi daha

kusursuz ve üstün olmak zorunda hissetmemiz değil midir? En sonunda daha kötü, daha acımasız ve daha tahammülsüz olduğumuz bir varoluşa savruluyorsak bazen, bu hasret yüzündendir biraz da. Savaşın ve gaddarlığın gerisinde ruhsal bir motivasyon, bünyevi bir dinamik varsa eğer, onu yeterince başarısız, kusurlu, eksik olmaya gönül indirmeyişimizde, bu kökensel yadsımda aramalıyız. O halde şunu ileri sürebiliriz: Barış için ihtiyacımız olan, bir tür başarısızlık/yetersizlik etiğinin inşasıdır. Kibirden ve megalomaniden uzaklaşmak, korkmadan kusurlu ve eksik varlığımızla yüzleşmektir. Şimdi, topluca yoklukla imtihan olacağımız uzun ve çetin bir yas yolculuğuna çıkmaksa barış, kibir ve büyülenmecilik zehirdir orada.

Yoktan yaratılmalıdır barış: Kendimizin en mahrem kısımlarından birini, ürpertici ve tekinsiz yıkıcılığı kendi evinde onarmaya çalışmak yerine, yabancıya/ötekine/dışarıya yansıtarak etkisizleştirme çabasının, ruhumuzun bu kadim işleyişinin farkına varmayı gerektirir. İç dünyalarımızda, en nefret ettiğimiz yerde en çok sevdiğimizi, en yakınımızdakileri ve sımsıkı bağlı olduklarımızı öldürebildiğimizi görmeye mütemadiyen yaklaşmak demektir. Kutlu bir vesiledir barış. Bu yüzden barış için, alçakgönüllülükle ve durmadan geriye çekilerek ilerleyebiliriz ancak.

Bütün pozitif çağrışımlarıyla ütopya olabildiği ölçüde demek ki, barışın çağrısı daha da kuvvetlenir. Ve aynı anlama gelmek üzere, sözleri ya da eylemleriyle “başka bir hesabı olmalı” kuşku uyandıracak her “barış faili” dikkatle tecrit edilmelidir. Sahici bir barış tahayyülü ve pratiğini güçten düşürecek en hayırsız ve ümit kırıcı şey, ancak “içeriden” çıkabilir çünkü.

“Barış hiçbir yerden kaynaklanmıyor. Kaynağında bir altın çağ yok. Ne de tarihte ve zamanda çıkacağımız uzun bir seyahat sonunda varabileceğimiz, uzun ve geçmiş bir ufukta bulunuyor. Bütün ezeli barış nostaljilerini, başlangıçtaki dinginliğe geri dönme hayallerini bir tarafa bırakalım. Aksine, nereye gittiğimizi bilmesek de, barışa doğru yol almak kararında olmalıyız. Burada, son derece akıl dışı bir karar söz konusudur.

Barış pekâlâ bir ütopya olabilir; mekansız bir fikir, bildik tarihin haritalarında yer alan ülkelerin sınırları dışına uzanan bir yol olabilir.

Bu karar, örneğin, menfi ve sakın bir barıştan, çatışmaların, hatta arzunun yokluğu demek olan bir barıştan vazgeçmekle işe koyulmak gerektiğini ifade eder. Bu, yine örneğin, bedenin her zaman ve her yerde sevilen beden olmasını, ruhun her zaman ve her yerde bilme arzusuyla dolu olmasını, aktif dayanışma kadar rekabet ve çekişmelerin de her zaman ve her yerde insanlar arası ilişkileri, onları yok etmeden kat edebilmesini gerektirir. Nihayet bu karar, hiç gerçekleşmemiş bir şeyin “bir gün” gerçekleşebileceğini kabul etmeyi gerektirir. En kötü durum için bile bu böyledir. Hem neden en yüksek iyiyi ondan tamamen soyutlayalım? Bu çeşit bir barış kesin olmadığı gibi, doğrusunu söylemek gerekirse, kavranabilir bile değildir. Fakat hiç şüphesiz, onu tahayyül etmeye çalışmalıyız.”²

2 Roger-Pol Droit, “Barışın Kaynağı Nedir”, *a.g.e.*, s. 197-98.

Birisi öldüğünde bir yerde vakitsizce, bir insan kardeşimizi kaybettiğimizde birden, aynı kalamayız artık biz de, geridekiler. Altı aylık Miray bebek kurşunlanarak öldürüldüğünde, ışık olup yıldızlara karıştığında, olduğu gibi, neyse öyle kalamayız artık. Minicik çocuk ve bebek ölümlerini gördükten sonra... Çünkü birisi ölür, ve kendisinden daha fazla yaşayacak ve başka hiç kimsenin dolduramayacağı biricik yerini ardında bırakır. Kalanların önüne, o boşluğu... Bir bebek öldürüldüğünde, var olma hakkı ve adaleti denen şeye, hayatın azizliğine duyduğumuz inanç paramparça olur. Bebeklerin öldürülebildiği bir dünyada İnsanlık çoktan çürümüş demektir.

Ötekilerle aramdaki derin ve köklü bağlar nedeniyle, ben'i ben yapan şeyin o bağlar ve ilişkiler olmasından ötürü birini kaybettiğimde, kayıp duygusuyla birlikte ben'e dair köklü bir içgörüyü kavuşmuş olmaz mıyım? Artık hep mahrum kalacağım, bundan böyle daima içimdeki acısıyla hatırlayacağım öteki için değildir yas yalnızca. Onun için her ne idiysem, vaktiyle olduğum kişi için, onun kaybı için de yas tutarım.

Yas sayesinde bir topluluk oluruz. Başkalarının ölümü bi-

(*) Birikim dergisi web sitesi, "Haftalık Yazılar", 9 Ocak 2016.

ze, kendi sınırlarımızı, kendi kendimizin efendisi olmadığımız hakikatini gösteren kesin bir işaret oluverir birden. “Ötekinde kaybettiğim şey nedir?” sorusu aslında biraz da “Şimdi ben kim oldum?”, “Benden geriye ne kaldı?” sorusudur bu yüzden. İnsan kayıp sayesinde kendisinin de radikal bir dönüşümle karşı karşıya kalacağını kabullendiği ölçüde yas tutabilir. Kaybıyla acıya gömüldüğüm insanı salt biyolojik bir varoluştan, çıplak hayattan kurtarmaktır yas. Ölenin haysiyetini olumlamanın en benzersiz imkânıdır.

Başkalarına bağımlılığımız, varlığımızın koşulunun ötekiler oluşu, ötekilerin üstümdeki kalıcı izlerinin eseri oluşum; kendimi böylesine açık bir yabancılaşmanın, ötekiyle yabancılaştırıcı bir özdeşleşmenin içinden oluşturmam, onu kaybettiğimde en çetin soruyla yüz yüze kalmam demektir artık: “O ilişkinin dışında kimim ben?”

O yüzden yas sayesinde, önceki bütün imgesel takıntı ve bağlarımı gözden geçirme ve düzeltme şansı bulurum. Şimdi biraz daha geri çekilme, kendi mütevazı varoluşuma razı olma, kendimi daha eksiksiz tanıma, ötekine minnet, şükran ve sevgimi ifade etmek için söze/dile ayrıcalıklı bir yer açma şansıdır bu. Ötekine kendi hayatımda bir yer tahsis ederek var oluyorsam, aramızdaki ilişkinin en temel niteliği gereği ben de böylece bir yere, bir konuma yerleşmiş olmuyor muyum? Kimliğimin çekirdeği bu sayede oluşmuş değil midir? İlişkilerimizi kendimiz için kendi eşsiz imgesel konumlarımızı teminat altına almak için yarattığımız bile söylenebilir. İlişkinin işlevi budur biraz da; ötekinin bakışıyla ilişkili olarak kendimizi bir imge olarak yerleştirmek.

Birisi öldüğünde geride kalan o boş yerle ne yapacağız? Kaybettiğim ötekiyle bağlarımı çözmeye çalışmak, onunla ilişkimde sahip olduğum kendi imgemle bağlarımı ve ilişkiyi çözmeye çalışmaktır şu halde: Kaybettiğim kendi parçama razı gelmek. Bu feragate yaslandığım, bu kaybı üstlendiğim ölçüde topluluğun bir üyesi olarak diğer üyelerle bağlarımı daha özgürce ve daha güçlü biçimlerde yeniden kurmak üzere eşsiz bir dayanağa kavuşurum. Yas tutmak, kendi üzerine tefekküre dal-

maktır şu halde. O yolculuğun sonu daima ötekine çıkar, öteki-ne olan borcumuza, ona şükran ve teşekkür.

Birinin ölümü bir sınırdır bu anlamda. Biz kardeşlerimizin açıkta kalmış ölü bedenlerini örtmeye çalıştıkça, bunu yapmak için hiçbir otoritenin onayını beklemeyeceğimizi, sadece kendi arzumuzun gerçeğine uymaktan vazgeçmeyeceğimizi ilan ettikçe, işte tam o sırada Hitler adının telaffuz “edilivermesini” yersiz bir sürçme olarak mı görmeliyiz yani? Daha da fecisini, o “sürçmeyi” düzeltmek üzere sonradan sergilenen o sefil rasyonalizasyonları da not etmeden geçmemiş olalım.

Hayat eğer, ölümle tarif edilir olmuşsa bir kez, muktedirlerin hâkim söylemi şevkle buna göre hizalanmışsa, ölüm sınırının ötesinde dahi ölümlerin peşini bırakmayan yeni türde bir nefretse karşımızdaki, bütün çeperlerinden ölümün sindiği bir hayatımız olacak demektir artık. Artık mücadele, her birimizi yaşayan-ölülere eşitlemeye ahdetmiş bu canavarca niyetin, bu ürkütücü hıncın faillerine karşı amansızca, kıyasıya sürdürülmek zorundadır.

Başka türlü, başka terimlerle de formüle edilmesi mümkün tabii ki. Ama onu kavramanın en berrak, demek ki en uç biçimini düşünmekte tereddüt göstermemeliyiz: Bugün mücadele ölümün karanlık güçlerine karşı hayatın güçlerini örgütleme, hayatı savunma, hayatı olumlama, hayatlarımıza sahip çıkma mücadelesidir. O saflarda yer alan tek tek bireylerinin öznel pozisyon, bağlanma, referans ve arzularını aşacak biçimde ve açıklıkta kendi çerçevesini, araçlarını ve kanunlarını dayatan, başka her şeyi iptal eden uzlaşmaz bir mücadele bu. Kaybettığımız kardeşlerimizden ve yastan söz ederken, o mücadelenin çoktan ölümün ve hayatın güçleri arasında cereyan eden bir mücadele biçimi almış olmasının açığa çıktığı noktadan söz ediyoruz demek ki. İnsanlık tarihinin her döneminde hemen hemen aynı biçimlerde ve benzer aktörlerle yürütülmüş bir mücadeleden... Kahraman Antigone'den ve zalim Creon'dan... Ve oradaki aynı etik meselelerden söz ediyoruz.

Antigone'nin erkek kardeşinin gömülmesi konusunda gösterdiği kararlı direniş ve azim ile Creon'un bu gömülmeye kar-

şı kalpsiz devletçi yasağı uygulama saplantısı arasında varolan etik fark bugün de aynı biçimde geçerlidir. Antigone'nin eylemi gerçek ve etik bir edim statüsündeyken Creon'un eylemi suçtur. Antigone, kardeşi adına gerçekleştirdiği eylemi, onun ölüsünü defnetme fiilini tasdik etmek için hiçbir otoriteye, hiçbir ilaha, polisteki yasalardan hiçbirine başvuramaz. Erkek kardeşine duyduğu sevgi her şeyin üstündedir:

“Sadece totolojik bir şekilde, ‘benim için erkek kardeşim, erkek kardeşimdir’ der. Lacan bu duruşu şöyle özetler: ‘Antigone bundan (‘bu kardeş bir tanedir’) başka bir hakka başvuramaz; varolanın silinmez karakterinden bahseden bir dilde (‘kardeşim kardeşimdir’) ortaya çıkar bu hak... Neyse odur ve Antigone'nin sarsılmaz, boyun eğmez konumu işte buna, bu yüze-ye bağlıdır’.”¹

Sevgi böyledir işte. Öteki her neyse, onu olduğu haliyle sevmek. Onun bütün özelliklerini seve seve kabul etmek. Yas ve sevgi ve ölen kardeşlerimizi gömmek hakkı birbirine böyle sımsıkı bağlıdır. O yüzden ölümün güçlerine karşı yürütülen mücadeleye aynı zamanda eşsiz bir sevgi ve iyilik mücadelesidir.

Ayrıca eklemeye gerek var mı bilmiyorum: Dilimizi acılaştıran her şeyden uzak durmalıyız, bu yüzden. İyilik mücadelesi çünkü, kararlılığımızın, azmimizin, uzlaşmazlığımızın ve boyun eğmezliğimizin varlığımızda herhangi bir katılaşmaya yol açmasına izin vermeden sürdürülebilir ancak.

Öldürülmüş dedeleriyle morgda koyun koyuna yatan öldürülmüş bebeklerden, cenazeleri sokak ortalarında katılan yaşlı kadınlardan sonra tam ortasından kırılıp dağılmış hayatlarımızdan bambaşka bir zaman ve henüz var olmayan yepyeni bir şey; hiç unutmayacağımız beklenmedik bir olayla/dehşetle karşılaşma anında kendini radikal biçimde dönüştüren yeni bir özne ve her birimiz için aynı derecede haysiyetli ve eşit bir hayat fikridir daha da derinde kökleşip duran şey. Çünkü bu mücadeleyi en nihayetinde sevginin, iyiliğin ve hayatın güçleri kazanacak...

1 Joan Copjec, *Tut ki Kadın Yok*, çev. B.E. Aksoy, Encore Yayınları 2015, s. 51.

İki Ölüm, Profesyoneller ve Yas Tutma

Konuşmaya nereden başlayacağımıza karar veremediğimiz anlar vardır. Belki zihnimizdeki karmaşık yığına bir düzen getirememiş olma hali, belki birçok şeyi aynı anda söyleme isteği, her şeyi bulanıklaştıran bir öfke duygusu, belki de asıl söylemek istediklerimize karşı içimizden yükselen “anlamsız” dirençlerin kurduğu engeller yüzünden. O durumda biraz geriye çekilip, konuşma arzusunun, söz almaya ilişkin mecburiyet hissinin henüz ortaya çıkmadığı yere, olup bitenlerin henüz ağır bir söylem zinciriyle kuşatılmadığı zamana geri dönmekte yarar olabilir.

* * *

Ataköy’de iki çocuk, el ele verip 14. kattan atlayarak öldüler. Onların ölümü, onlara ait ne varsa, arkalarında bıraktıkları hayatlarına dair göstergelerin hepsi, derin bir iç acısı uyandırıyor. Bir de bir dizi soru eşliğinde beliren bir merak duygusu belki. O sorulara bir yanıt bulma, yaşadıklarını anlama imkânı artık hiç yok: İntihardan ilk kez ne zaman konuşmuşlar, bu kararı ne zaman almışlar, hemen önce neler yapmışlar, birbirlerine neler söylemişler, bıraktıkları kısacık notu neden iki dilde birden yazmışlar, “buraya ait değiliz” derken ne kastediyorlardı.

Ya da şu: İntihara, intihar potansiyeline, depresyona vb. ilişkin bazı sorunları yeniden düşünmeye yolaçıyor: İntiharın depresyonla bağı, kayıp duygusunu tanımamak ve kaybetmeyi bilmemekle depresyonun ilişkisini, kaybetmeyi öğrenmenin biricik yolunun dilin kazanılmasına denk düştüğünü, ama depresyondaki kişi için anadilin değerini yitirmiş olmasının anlamını ve sonuçlarını, depresyonun en belirgin halinin esasında hayatın anlamsızlığı duygusu olduğunu, o anlamsızlık duygusu ya da tavrının; insanın hevesleri, idealleri ve tutkuları için kendi benliğinin bütünleştirici ve yaratıcı bir odak olmadığı algısına yol açısını... Zaten tam öyle: Depresyonda gözlenen bütün belirtiler o çaresizlik ve umutsuzluk duygusunu atlatma, hayata bir anlam verebilmek için ölesiye yardım sağlamaya ve benliğe yeniden bir yön tayin etmeye çalışma girişimlerinin toplamı olarak ortaya çıkıyor. Bu yüzden depresyon, insan ilişkilerinde ve ilgilerde, merakta ve çalışma kapasitesinde bir daralmaya ve bir içe kapanma haline rağmen, paradoksal bir biçimde bir iletişim biçimi, bir mesaj işlevi de görüyor: Umutun artık orada olmadığına ve bir çare varsa eğer, onu talep etmeye dönük bir mesaj.

Boşluk duygusunu düşündürüyor ya da: Ne alkolün, ne uyuşturucuların, ne kompulsif bir mahiyet kazanmış tüketim davranışlarının, ne de yıkma/yok etme fantezilerinin –“is-yankâr” bazı pratikler içinde dile getiriliyor olsalar bile–, köken aldıkları o içsel boşluk ve açlık duygusunu yatıştıramıyor oluşunu. Gösteri toplumunun başarıya, şan ve şöhrete, ihtişama ilişkin narsistik rüyaları pekiştirmesi ve onlara bir kaide sağlamasının, insanın gündelik varoluşunun sıradanlığını kabulünü giderek daha imkânsız hale getirişini. Kişisel ilişkilerin her türden yakınlık ihtimalini ve birbirini arzulamayı, giderek karşılıklı bir tanımayı dışlayan biçimler içinde, dindirilemez bir beğenme/beğenilme ihtiyacı gözetilerek kuruldukça bir uçuculuk ve sahici olmayışla malul hale gelişini ve daha çok içe kapanmaya yol açısını. Dostluk ve sevgi ilişkilerinin hızla ve genellikle hayal kırıklıkları, düşmanlıklar ve karşılıklı yakınmalarla sonlanmasını.

Soruları sonra: Bu boşluk ve anlamsızlık kıskacında bir gerçek duygusu yaşamamanın takıntılı cinsel deneyimler, alkol ve uyuşturucu, daha çok tüketim, kendine ve ötekine yönelik yıma/yok etme davranışları ötesindeki yollarını bulamaz mıyız? Hayatlarımızdan epeydir çekilmiş olan inançlarımıza ve ütopyalarımıza ne oldu? Yeniden yeni bir ahlakı kurmaya nereden başlamalıyız? Gündelik hayatın her gözenegine sinmiş olan şiddetle nasıl baş etmeliyiz?

* * *

Ama şimdi bütün bunların hiç bir önemi yok artık. Bilumum starlar, profesyoneller ve “şahsiyet” sahibi politikacılar “mesele” yine el attılar ve ardı ardına konuşmaya başladılar. Hayatlarımızın ortasına bırakıverdikleri moloz yığını yine her şeyi iptal etti. Satanistlerden, onların eylemlerinden, ikili delilikten, kişilik bozukluğundan söz açtılar. Merhametsizce. TBMM’de soru önergesi verdiler, satanistlerin ilk eylemi mi diye merak etmişler.

Şimdi artık; tedavilerini üstlendikleri hastalarıyla bağları koptuğunda, iyilik/iyileşme imkânları azalır gibi görüldüğünde ya da sürüp giden yardım çağrılarında bir kesilme olduğunda benim tanıdığım psikiyatristlerin yaşadıkları sorumluluk/suçluluk duygularıyla baş etmeye çalışırken mecallerinin ancak sessiz kalmaya yetiyor oluşundan, 14 yaşında bir çocuğa kişilik bozukluğu tanısı koyan psikiyatri bilgisi ve zihniyetinin ne menem bir şey olduğundan, “ne yapıp edip intiharı kafasına koymuştu” derken kastedilenin ne olduğundan, buradaki anlam ve motivasyonla örneğin “ne yapıp edip uçak mühendisi olmayı kafasına koymuştu” ifadesindeki anlam ve motivasyon arasındaki farkların neler olabileceğinden söz etmenin de önemi kalmadı. Tedavisini üstlendiği hastalara ait bilgilerden, düşünülebilecek en derin mahremiyetlerden birisine tabi olması gereken o bilgilerden alenen konuşmaya ne tür bir hak/yetki iddiası ve vehminin izin verdiğini sormanın da. Ya da bazen güç olsa bile sessiz kalabilmenin faziletlerinden bahsetmenin. Sahi siz arada bir bile olsa sessiz kalmayı, konuşmadan durma-

yı beceremez misiniz? Kâfi miktarda ışık, kamera, mikrofon, teyp vb. olduğuna kanaat getirdiğiniz her durumda konuşmaya mecbur musunuz?

* * *

Yas tutmayı unutmuş haldeyiz nicedir. Bu lanet olasıca hayatı sadece “mühim” bir takım anlardan ibaret sayıp yaşamaya çalışmak her türlü bellek izini hızla yok ediyor ve biz yas tutmayı unuttuk. Hiçbir şeyin yasını tutamıyor olmak ümitsizliği ve hayal kırıklığını da hayatın bir parçası olarak kabul etmeyi inanılmaz ölçüde güç kılıyor. Ve öfke duymayı. Ama yine de elimizden yas tutmaktan başkasının gelmediği zamanlar var işte. Çocuklarımızı, yakınlarımızı kaybettiğimiz zamanlar. Geçerli hiçbir telafi bulamadığımız kayıplarımız. Hiç olmazsa o insanların doyasıya, içlerinden geldiği gibi yas tutma haklarına hürmeten, ana babaların ezilmiş kalpleri hatırına, arada bir sadece sessiz kalsanız.

“Asla Öldüremeyecekleri Şey Örgütlenmeye Devam Edecek”*

Her birimizin içinde taşıdığı o olağanüstü cevheri daha sık dile getirmenin tam zamanı işte. Öldürmek ve yok etmek için ölümcül silahların, zavallı canlı bombaların, topların tüfeklerin yetmeyeceği insandaki o ölümsüzlük boyutunu birbirimize fısıldamanın, hatırlatmanın... Bu kapkara zamanların boğucu kasvetini dağıtmak için. Var kalabilmek, dayanabilmek için. Bundan sonra nasıl yaşayacağız biz sorusu aklımızdan bile geçmesin diye.

İç i acıyla kavrulan, parça parça olan onca insan var işte, bir an artık devam edemeyecekmiş gibi hissedenler... Hiç olmazsa böyle zamanlarda, nerelere koyacağını bilemediği üzüntüsünü basit iktidar hesaplarına, ucuz komplo teorilerine, çirkin kıyaslamalara, hoyrat gürültüye, dünyanın uğultusuna, gündelik siyasetlere teslim etmeden çeken, cesur bir sürü insan. Kendi içine gömölüp sessizce kederlerini üstlenenler. Başkalarının korkunç acıları ve çaresizlikleri karşısında en çok, kendini, en olmadık biçimlerde birbirine bağlanan, karışan, iç içe geçen ve

(*) *Birikim* dergisi web sitesi, “Güncel Yazılar”, 13 Ekim 2015 (Başlık; Alfred Hayes'nin yazdığı ve Earl Robinson'un sözlerini biraz değiştirerek söylediği “Joe Hill” şarkısından ilhamla... Joe Hill (1879-1915) İsveç doğumlu bir sendikacıdır. Utah mahkemesince idam kararı verilerek öldürölür).

genişleyen bir büyük insanlığın parçası sayan, bundan kıvanç duyan, gurursa bununla gururlanan insanlar.

Hiç tanımadığı insanların ölümünün, apansız kaybının acısıyla sahiden yas tutanlar var işte. Başkalarına yönelmiş vahşet karşısında, sadece acıyı paylaşmakla yetinmeyi bilmeyenler. O acıyla bir olan, onun daha da derine işlemesiyle hayatları ikiye bölünenler. Kalplerine bakıp öncesi ve sonrası var bundan böyle artık diyenler. Bu sırada başka bir şeyin usul usul işlediğini fark edenler: Acının dağladığı yerin, en içteki varlıklarının; ego denilen yüzeyden çok uzaktaki o derinliğin, nihayet kendilerini bulacakları yer olduğunu sezmeye başlayanlar. O zamana kadar hiç farkına varılmayan o esrarlı kendilikleriyle sabırla yüzleşenler.

Bazen bu olur işte: Varıp varacağı en nihai durağı gösterir o derin sızı insana: “Ben buymuşum meğer”. Bir özneleşme sürecine girerek ölümsüz ve yüce bir nitelik edinmeye muktedir bir varlık... Acı ruhumuzu baştan başa katetmişken, bitap düşmüşken, belimiz bükülmüşken, evet, mucizevi bir biçimde bu olur. Dağılmış, parçalanmış olmanın çilesi, kahrı öznenin kendini bulmasının, kendine varmasının olağanüstü zeminini yaratır. Durup dinlenmeden İyî’yi hayal eden, bütün ortak ve yaratıcı güçlerini ona adayan, o zamana kadar bilinmeden kalmış bütün imkân ve kapasitelerini gerçekleştirmek için didi-nip duracak olan, bunları insanlığının koşulu sayacak olan İnsanın zeminini.

Hep sürecek, arkası hep gelecek olan barış, hak, adalet, eşitlik ve kardeşlik mücadelesinde ölenleri, masum kayıplarımızı, can saydıklarımızı daima hatırlamaya, zihinlerinde yaşatmaya kararlı olanlar. Onları, mevcut olandan radikal biçimde koparak geleceğe yönelmiş bakışlarında daima yaşatacak olmaktan hiç geri durmayacak olanlar: “Ne pahasına olursa olsun o kavgayı sürdüreceğiz, ve bunun için nerede üçümüz beşimiz bir araya gelirse onlar da orada olacaklar” demekten bir an bile vazgeçmeyecek olanlar.

İnsan en temelde kendini tanıma araçlarından yoksun bir varlık ya. Benzersiz bir dayanağa kavuşuyoruz bunun için bir-

den. Bu korkunç acı buna yarıyor bir de. İyiliğin ve kötülüğün bütün kavramlarının birbirine karıştığı sefil bir zamanda, saf nefret ve kötülüğün karşısında tertemiz, ıslıl ıslıl bir iyilik ve güzelliği ete kemiğe büründürüp bize kim olduğumuzu, yerimizi ve istikametimizi gösteren birer kutup yıldızı oluyorlar. Güllerden karanfillerden bir ayna... Onların çoktan yüce ve erişilmez bir nitelik edinmiş ve kendilerinin çok ötesine geçmiş olan eylemleri bizim için kendi içimizdeki iyilik çekirdeğiyle temas etmenin, bizi bambaşka kılmanın eşsiz bir imkânı olup çıkıyor.

İnsan müthiş bir varlık hasılı. Bu da bizim küçük tesellimiz olsun: Asla öldüremeyecekleri, ortadan kaldıramayacakları şey direnmeye, örgütlenmeye, büyümeye devam edecek. Bütün insanlığın kökünü saptayacağımız yerdir burası. Bu esnada sefil bir güç, iktidar ve zenginlik kavgası yürüten kara vicdanlı zalimlerin adı bile okunmayacaktır.

ODTÜ'deki öğrenciler için

Basitçe ifade edelim: Fransız psikanalist ve düşünür J. Lacan'ın eserinin eksenine yerleşen şey, Freud'un yaptığı keşifler temelinde devrimci bir özne teorisinin esasları olmuştur. Freudçu psikanalizin "Amerikan yaşam tarzı" denen şeyle paralel bir biçimde okunması ve kavranmasına tam bir karşıtlık içinde gelişen bir çabadır bu. Ego psikolojisi adıyla kurumsal ve teorik çerçevesine kavuşan Amerikan tarzı psikanalize göre, ego ve özne arasında gözetilmesi gereken tözsel bir eşitlik vardır. Kaçınılmaz olarak bilinçdışının aleyhine ve/ya da bilinçdışının ihmal edilmesi pahasına kurulan bu denkleme göre psikanaliz, bilinçdışının "irrasyonel" dürtü ve süreçlerinin/oluşumlarının ego tarafından hükmedilmesini, kontrolünü ve yönetilmesini mümkün kılan bir araca indirgenir. Böylesi bir düzeye sabitlenen psikanalizin işlevi ve sözü, bireyi toplumsal olarak uyumlu kılma, toplumsal düzenin koordinatlarına tabi kılma ile sınırlı bir nitelik edinir.

Şöyle yazar nitekim:

"Psikanalitik teoride sözde *özerk ego* tezini savunan tarafa karşıtlık içinde geliştirdiğim ilk stratejik nokta olan 'ayna evre-

(*) Birikim dergisi web sitesi, "Güncel Yazılar", 30 Ocak 2013.

si'nin işlevine burada geri dönmeyeceğim. Bu 'özerk ego' nun akademik restorasyonu, kendi 'başarı' kriterini topluma başarımlı bir uyumda gören bir analiz tipinde egoyu güçlendirmeye yönelik herhangi bir girişimin bir yanlış anlamaya dayandığına ilişkin görüşümü haklı çıkarmaktadır – burada söz konusu olan savaş diasporasında psikanalitik grubun yaşlanmasıyla ve ayırt edici/üstün bir pratiğin 'Amerikan yaşam tarzı'na uygun bir etikete indirgenmesiyle ilgili zihinsel bir tasfiye fenomenidir.”¹

Tam tersi oysa: Psikanalizin uyumlulaştırma/verili toplumsal çerçeveye uydurma karşıtı amaçları üzerinde ısrar edilmeli, onun devrimci/yıkıcı tutkusu en başa yazılmalıdır.

* * *

Ruhsal hayatı öncelikle adaptasyon terimleriyle düşünmek ve psikanalizi bayağı bir adaptasyon ideolojisine dönüştürmek isteyen bu hâkim eğilim, ruhsal hayat ile onun kendisini uydurmak zorunda olduğu gerçeklik arasında temel bir uygunluğun bulunduğunu varsayar: Ruhsal hayat ve gerçeklik ilke olarak birbiriyle akort halindedir. Asıl ve birincil olan bu ilişkidir, ve bu ilişkideki her bozulma söz konusu bu verili/birincil ahenk açısından ikincil sayılmalıdır. Pratik de bu temel varsayım doğrultusunda şekillenir; yani ahenk bozucu, parazite yol açan her türlü farklı ses bastırmanın, dışarıda bırakmanın ya da zararsız kılmanın konusu haline gelir.

A. Zupancic de meselenin aynı yönüne işaret eder:

“...psikanalize en sık yöneltilen itirazlardan biri şöyle özetlenebilir: Kendi sahasına baksa ya!

Yani: Kendi tımarıyla ilgilense ya! – toplumsal açıdan tanındığı oranda kendisine tahsis edilen kesimle! Ya da: Kliniğin, tedavi pratiğinin sınırlarına bağlı kalsa ya! Bu son itiraz, psikanalizin tımarı sayılan tedavi pratiğiyle sınırlı kalmayı inatla reddetmiş olan Jacques Lacan söz konusu olduğunda bilhassa yaygındır. *Psikanalizin Etiği* üzerine seminerinde ifade ettiği

1 Jacques Lacan, *Ecrits - A Selection*, Routledge, 1997, s. 306-307.

gibi, Lacan bu tür bir buyruğun, psikanalistlerin 'burjuva rüyasının garantörleri' olmasına davetiye çıkardığını fark etmiştir. Ona göre psikanalizin amacı, (mesela toplumla ilişkili) sorunlarımızla baş etmemize ya da kişisel değer ve tekillik idealimizi geliştirmemize yardımcı olmak değildir. Psikanaliz bünyesi gereği toplumsal, nesnel ve eleştirel bir boyut taşır. Asla yalnızca bireyler ve onların (mahrem sayılabilecek) sorunlarıyla ilgili değildir – daha en baştan, Lacan'ın "Öteki" dediği sosyo-simgesel sahaya kayıtlıdır bunlar. Dolayısıyla Lacancı psikanaliz, topluma başarıyla uyum sağlamayı olanaklı kılma gibi bir tedavi amacına asla teslim olmamıştır. Topluma uyum ve konformizmin, her insanın –yalnızca kendine mahsus olan, kıymetli– tekilliğini ve benzersizliğini destekleme gibi (sözümona karşıt) bir bayrak altında ilerleyen postmodern versiyonuna da epey direnmiştir. Bunun yerine, psikanalitik teorinin özne, bilgi, hakikat, toplumsal bağ(lar), vb.'ye dair kendi teorilerini geliştirmeyi kapsadığı hususunda ısrarcı olmuştur."²

Freud'un gerçekleştirdiği bir epistemolojik kopuştan söz edeceksek eğer, onu hakikat ile bilgi arasında temel bir uygunluk olduğunu varsayan paradigmatik düzende aramalıyız: Bilinçdışı deneyimi çünkü, her şeyden önce bilgi [*knowledge*] ile öznenin bilinçdışı hakikati [*truth*] arasındaki farkın asli karakterini sorunsallaştırarak/öne çıkartarak anılan kopuşu zorunlu kılar. Bilgi hiçbir zaman hakikati tam olarak temellük ya da nötralize edemez.

Ya da şöyle söyleyelim: Romantik bir bilinçdışı kavrayışı terk edilmelidir. Yani, ruhun kaidesi ve/ya da bütün kadim korku ve arzuların yeniden canlanacağı güne kadar gömülü halde durduğu yer olarak bilinçdışı kavramı yanlıştır. "...bu anlamda karanlıkta bir yerlerde ya da bilmem hangi derin ben'in kıvrımlarında gizlice var olan değildir."³ "Tekrarlama kompulsiyonu", "bastırılanın geri dönüşü" gibi kavramları işlemselleştirmiş Freudçu teori, bu biçimde inşa edilmiş bilinçdışı kavramı-

2 Alenka Zupancic, *Neden Psikanaliz?*, çev. B. Engin Aksoy, Metis Yayınları, 2011, s. 10-11.

3 Jean-Pierre Cléro, *Lacan Sözlüğü*, çev. Özge Soysal, Say Yayınları, 2011, s. 32.

na içkin bu zorunluluğun, bu kaçınılmaz kaderin bilimsel olarak ele alınmasından başka bir şey değildir. Bu yönelim/ere-ve mutlak bir determinizmle bir aradadır: İnsan varlığı, zaten/çoktan olduğu şey ne ise, şimdiki/gelecek zamanda da o olabilir ancak. Terapinin vaadini/omidini örneğin, daha baştan yok eden, geçersiz kılan bir konumdur bu.

Bilinçdişi mütemadiyen başarısızlığa uğrayan bir süreçtir. Ve bir süreç olarak sınırda yerleşmiştir. Kendi içinde yalnızca bir boşluktur ya da uçurum. “Bilindişinin yaptığı şey bize bir yarırı göstermektir. Sayesinde nevrozun bir gerçekle –hiç de belirlenebilir olmayan bir gerçekle– bağlantı kurduğu/ahenk içinde olduğu bir yarıktır bu.”⁴ “Gerçekleşmemiş” [*non-realized*], “doğmamış” [*unborn*] olanın düzenine sahiptir. Ve gerçekleştiğinde de, bu daima başarısız, sakar biçimlerde meydana çıkar. Bilindişinin oluşumları kelimenin en has anlamlarında engeller, başarısızlıklar, yetersizlikler olarak var olur.

* * *

Denebilir ki üç farklı –ontolojik– düzeyde, üç farklı biçimde uyumsuzdur insan. İlkin şu var: İnsan varlığının şaşırtıcı ruhsal gelişimi ve bu gelişimin mümkün kıldığı dilin ve kültürün ortaya çıkışı türün başarılı uyumunun sonucu değildir:

“İnsanın doğaya ilişkisi organizmanın kalbindeki belirli bir çatlak/içten yarıлма [*dehiscence*] tarafından değiştirilmiştir. Yeni doğan döneminin motor koordinasyonsuzluğunun [*unco-ordination*] ve rahatsızlığının işaretleri tarafından açığa vurulan kökensel bir uyumsuzluktur [*primordial Discord*] bu. Piramidal sistemin⁵ anatomik bakımdan tamamlanmamışlığının ve maternal [anneye ait] organizmada bazı salgı artıklarının mevcudiyetinin nesnelliği, insanda doğumun gerçek özgül prematrlğne ilişkin benim görüşümü teyit etmektedir.”⁶

4 Jacques Lacan, *The Four Fundamental Concepts of Psycho-Analysis*, Penguin Books, 1994, s. 22.

5 İstemli hareketlerin kararlaştırıldığı ve bunlarla ilgili ilk uyarıların yaratıldığı beyin blęesi

6 Jacques Lacan, *Ecrits*, s. 4.

İnsanın uyumsuz bir hayvan oluşu demek ki, öncelikle erken doğmuş olması olgusuna ilişkindir. Bebeklerin piramidal sistemi tamamlanmamıştır: Bebekler istemli kaslarını tam olarak kullanamaz, yürüyemez vb., ve temel ihtiyaçları bakımından mutlak biçimde yetişkinlere bağımlıdırlar. Sözü edilen bu kökensel uyumsuzluk temel bir çaresizlik durumudur ve “ayna evresi” işlevi bu zemine yerleşir: Öznenin aynada yansıyan beden imgesinin tamlığı, temel çaresizlik durumunu telafi eden bir birlik/bütünlük biçimi sağlayarak işlev görür. İnsanın ilk özdeşleşmesidir bu. Kendi kökensel çaresizliğini telafi etmek için insan kendini ayna imgesiyle özdeşleştirir. Fizyolojik/organik yetersizlik/eksiklik, ideal bir imgesel birlik/bütünlük tarafından tamamlanmış olur. Hayatımızın ilk çatlağının, ilk içten yarılmanın ortaya çıktığı bir kavşaktan söz ediyoruz aynı zamanda demek ki: Kendimi daima, kendimi gördüğüm biçimden radikal biçimde farklı deneyimlemeyi sürdürürüm. İmgesel beden (olmak istediğimiz şeyi temsil eden bütünsel imge) ile fiili duyumların ve gerilimlerin gerçek bedeni arasında gide-rilemez bir uçurum/yarık zuhur eder. İnsan hayata, doğayla ve kendi bedeniyle ilişkisini karakterize eden, o ilişkiyi derinle-mesine belirleyen ve kateden kökensel uyumsuzlukla [*primordial Discord*] başlar. Yeterince açık olmalı: O uyumsuzluğa bazı cevaplar bulmaya, temel bir huzursuzluk kaynağı olarak zonk-layıp durmasına çareler üretmeye çalışmak daima en temel hayat gailelerimizden birisi olacaktır.

* * *

İkinci uyumsuzluk hattına değinelim şimdi de. İnsanın temel olarak uyumsuz bir varlık –kusurlu bir adaptasyonla malul-oluşu, uyumun bu temel imkânsızlığı cinsellik sorunuyla da ilişkilidir. Freudçu psikanalitik teoriye göre, insani cinsellikte bizi radikal biçimde düzensiz kılan [*dis-order*], bizi uyumsuz bir varlık yapan bir şey vardır: “Freud’un keşfi insan cinselliğinin (açıklanması gereken) bir sorun olduğunu gösterir; (diğer) tüm sorunları nihayetinde açıklayabilecek bir şey olduğuna değil.”⁷

7 Alenka Zupancic, a.g.e., s. 17.

Bu düzensizlik ve uyumsuzluk, en temelde bizi insan olarak niteleyen şeydir. İnsanı anlamanın, insanı arayacağımız yerin çıkış noktasıdır burası.

Dürtü kavramına yakından bakmamız gerekecek; şöyle yazar Freud:

“Görüşümüze göre çocuğun dudakları bir erotojen bölge gibi davranır ve hiç şüphesiz sütün ılıkça akışının sağladığı uyarı haz verici duyumların nedenidir. Erotojenik bölgenin doyumunu ilk planda beslenme ihtiyacının doyumuyla ilişkilendirir. Başlangıçta cinsel etkinlik kendisini kendini-koruma amacına hizmet eden işlevlere iliş­tirir ve çok sonralara kadar onlardan bağımsız olmaz.”⁸

Bebek annesinin memesini emerken, hem beslenme ihtiyacını giderir hem de ilk erotojen bölge olan ağzın cinsel doyumunu sağlar. Cinsel etkinlik başlangıçta kendini-koruma amacına hizmet eden işlevlerden birine yaslanır, onlarda ikamet eder. Sonra da şöyle devam eder:

“Parmak emme ya da şehvetle emmeye ilişkin çalışmamız bize çocuksu bir cinsel görüngünün üç asli niteliğini zaten vermiştir. Kökeninde kendini hayati bedensel işlevlerden birine iliş­tirir; henüz bir cinsel nesnesi yoktur, bu yüzden oto-erotiktir ve cinsel amacına bir erotojen bölge tarafından hükmedilir.”⁹

Yani, çocuksu cinselliğin bir tezahürü olarak parmak emme örneğinin de gösterdiği üzere, oral dürtü ilk başta beslenme ihtiyacıyla ilişkili olsa da, besinden farklı bir nesnenin peşine düşer: Beslenme edimi esnasında ağız bölgesinde üretilen doyum hissinin peşindedir. Besin ihtiyacının doyurulmasının bir yan ürünü olarak doğan oral doyum, özerk bir dürtü nesnesi olarak işlemeye başlar, ilk nesnesinden uzaklaşıp bir dizi ikame nesneye sürüklenebilir. Şöyle de denebilir: İhtiyaç söz konusu olduğunda, her bir ihtiyaca karşılık gelen bir nesne bulunur; bebeğin açlığına karşılık annenin sütü gibi. Halbuki

8 Sigmund Freud, SE, volüme VII, s. 181-182.

9 Sigmund Freud, SE volüme VII, s. 182-3.

oral dürtünün bu anlamda bir nesnesi yoktur, ve/ ya da herhangi bir nesne dürtü nesnesi olarak benimsenebilir. Dürtü erotojen bölgeleri biyolojik bedenin işlevlerinden tecrit eder. Demek ki dürtü (ve nesnesi) kavramı yalnızca doğal bir ihtiyaçtan sapmayla ilgili bir kavram değildir, bizatihi insan ihtiyacının doğasına yeni ve farklı bir ışık düşürür.

“İnsanlarda her ihtiyaç tatmini, kural olarak, başka bir tatminin meydana gelmesini sağlar; bu tatmin kendisinin peşine düşüp kendini yeniden üretirken, bağımsızlaşma ve kendi başına varlığını sürdürür hale gelme eğilimindedir. Bütünüyle saf, yani bu artı unsurun içeriden yarılmasına yol açmadığı bir doğal ihtiyaç yoktur. Freud’a göre insan cinselliğinin mahalli ya da zemini tam da bu yarıklık, bu aralık ya da boşluk, tatminin bu iki farklı yamacının başlangıçtaki örtüşmezliğidir.”¹⁰

Dürtü daima kısımdır [*partial*]: Cinsellik konusundaki diğer önemli vurgu budur. Dürtü daima, hiçbir zaman nesnelerle bağlanmamış olan erotojen bölgelerle ilişkilidir ve kısımdır. Bu anlamda oral ya da anal dürtülerden bahsediyoruz. Kısmi dürtülerin her biri birbirlerinden bağımsız olarak doyum elde etmenin peşindedir. Yine bu anlamda, bizi karşı cinsten bir partnere, kendiliğinden ve doğal olarak yönlendiren bir genital dürtüden söz edilemez. Genitalite ya da genital cinsel örgütlenme olarak adlandırılan şey, ilksel ya da doğal olmaktan ziyade farklı kısmi dürtülerin bir birlik halinde bütünleşmesi/bir araya toplanması sürecidir. Kısmi dürtülerin bu bir araya gelişinden itibaren doyum arayışı karşı cinsten tüm/total bir nesneye yönelir. Yine de, kısmi dürtülerin bütünleşmesi daima kararsız bir nitelik gösterir ve asla tamamlanmaz. Bu farklı parçalardan tam manasıyla bütünleşmiş bir yapı, “tüm bileşenlerin nihayetinde tek ve aynı amaca hizmet ettiği organik bir birlik” inşa etmek imkânsızdır.

“Demek ki ‘normal’, ‘sağlıklı’ insan cinselliği, paradoksal bir şekilde, aslen doğallıktan çıkmış (yani ‘doğal’ kendini koruma

amaçlarından ve/veya başka, ilave bir tatminden etkilenmeyen saf bir ihtiyaç mantığından uzaklaşmış) dürtülerin yapay bir şekilde doğallaştırılmasıdır. Şu bile söylenebilir: İnsan cinselliği tam da bu birleşme gerçekte asla işlemediği, yani tüm dürtüleri tek bir Amaca bağlamadığı; farklı kısmi dürtülerin dōngüsel, kendi başına varlığını sürdürme faaliyetlerine devam etmelerini sağladığı ölçüde 'cinsel'dir (ve yalnızca 'üreme amaçlı' değildir)."¹¹

Belki de dürtünün bir tür montaj olduğundan söz edilebilir. Çünkü önemli bir güç, doğal bir nesne, bir amaç ya da tüketim tarafından belirlenmemiştir. Dürtü tam da bu özellikleri nedeniyle organize bir program olan içgüdüden tümüyle farklıdır. İçgüdü, dış dünya ile içselleştirilmiş bir program arasındaki karşılıklılığın organize programıdır. Dürtü için, içgüdüye benzer biçimde içerideki bir program ile dış dünya arasında bu türden bir tutarlılıktan/uygunluktan söz edilemez.¹²

Toparlamak için şu özlü ifadeye başvuralım: "(insani) cinsellik, var olmayan bir normdan paradoks-dolu bir sapmadır."¹³

* * *

Ve de nihayet, bir tür ontolojik düalizmden söz edilebilir. Uzatmadan söyleyecek olursam; Eğer homo sapiensin ya da tek bir bireyin gelişiminde dil-öncesi [*prelinguistic*] bir zaman varsa, o halde bu mitik/kökensel momentte beden dille kendine dışsal bir şey olarak karşılaşılıyor demektir. Yani, beden ve dil kökensel olarak birbirine dışsaldır. İnsanın kendine yabancı bir dinamğin içine alınarak arzulayan bir varlık olarak ortaya çıkmasının, yani en basit düzeyde bir "ihtiyaçlar varlığı" halini geride bırakmasının hikâyesini başlatan bir karşılaşma, bir süreksizliktir bu. İnsan zaten dilin/gösterenin öznesi olduğu için/olduğu andan itibaren asla kendisiyle tam olarak örtüşmeyecektir: İnsan-öznenin ne olduğunu söyleyen her belirleme da-

11 Alenka Zupancic, *a.g.e.*, s. 19-20.

12 Bkz. Marie-Helene Brousse, "The Drive(II)", *Reading Seminar XI-Lacan's Four Fundamental Concepts of Psychoanalysis*, SUNY press, 1995 içinde, s. 109-117.

13 Alenka Zupancic, *a.g.e.*, s. 17.

ima yetersiz kalacak, özne gerçekteki bir süreksizlik olarak ortaya çıkacaktır.

Hâkim sınıfların/muktedirlerin düzenine itiraz etmek, onun çıplak şiddet araçlarının –tankların, tomaların, polis gücünün– karşısına hiç tereddütsüz dikilmek, o tarihsel anda/aralıkta tam da böylesi bir eylemli varoluş hali, bu olağanüstü uyumsuzluk; her seferinde insan varlığının temel-kökensel uyumsuzluğunu toptan özete çeken, o geleneği sürdüren ve ama bunu –deyim yerindeyse– içererek aşan, gözünü buna diken “yüce” statüsüne sahiptir. Bize gösterdiği, insanın/kendimizin ilk defa kendiyle tam bir örtüşme sağlamak için geleceğe-uçuruma uzanan, kendini o gelecekten (belirli bir ütopyaadan geriye doğru) belirlemek isteyen, kendi zaman kipinin –olsa olsa– bitmiş gelecek [*future perfect*] olduğunu keşfeden varoluş boyutudur. Kıvançla yeniden hatırlarız, en temel vasfımızı. Bütün diğerleri, geride kalan herkes, hepimiz için bu hikâyenin hissesi şudur: İnsana ve onun kutlu macerasına inanmaktan vazgeçmemeliyiz.

Vazgeçemediklerinin Toplamıdır İnsan*

Dilan Alp için

Gazetelerde gördüm resmini Dilan'ın. İncecik, upuzun bir bahar dalı gibi. Gülümsüyor, ama azıcık geri çekilmiş. Sureti sahenin tamamını kapatsın istememiş sanki. İzlendiği duygusuyla utanmış besbelli, diyesi geliyor insanın. Gösterişe, imaja, görünüşe boğulmuş bir zamanda bile sırası bir an önce geçsin istemiş. Sıcacık, ıslıl ıslıl bize bakıyor. Küçük çocukların sesini ve neşesini andıran bir şey var bakışında. Üstünde çiçek çiçek, alı morlu bir elbise olmalı diye geçiriyorum aklımdan. Yine de o fazlalık taşmış işte küçücük kareden. Bu dünyanın asıl kökünü anlatan, en saf ve kadim bilgiyi daha 17 yaşındayken öğrenmiş olmanın fazlalığı. Büyük bir kavganın ağırlığıyla işaretlenmiş bedeni çoktan. Bedenimiz zira, şu et ve kemik yığını dilin ve kültürün sağladığı belirli anlamlarla karşılaşarak beden haline gelir. Derin bir çaresizliğin, zorlukların ve yokluğun sınavından geçmiş. Bu koca dünyada haksızlık ve “kimsesizlik” ne demek bile bile büyümüş. Kapıların bir bir yüze kapanması nasıldır duya duya. Çocukların en çok ihtiyaç duydukları şeyin, ana-babalarına baktıkları her seferinde güçlenmesini umdukları temel bir inancın ve ferahlık hissinin; “dünya her şeye rağ-

(*) Birikim dergisi web sitesi, “Güncel Yazılar”, 11 Mayıs 2013.

men güvenli ve iyi bir yerdir” sevincinin ve oradaki sükunetin bazen nasıl eksilebildiğini, uzaklaştığını göre göre. Zaten hep-sini öğreniyoruz sonradan: Babasının bir buçuk yıldan beridir Hey Tekstil direnişçisi/işçisi olduğunu, o ailenin derdinin uzun süredir sadece ekmek olduğunu, Dilan’ın derslane masrafları-nın borçla harçla karşılanabildiğini... Bunun üstüne hiç şüphe duymuyorum: Dilan’ın bedeni o komanın da üstesinden gelir... 1 Mayıs 2013’te kafasını parçaladılar Dilan’ın.

Daha ilk anda suratlarında beliriveren o ağır meymenetsizlik sebepsiz değilmiş dedirtiyorlar. Dilan can çekişirken daha, ne olacak belli değilken henüz, merhametsizlikten gerilmiş bedenleriyle tüm sahneyi işgal ediyorlar. Hiç utanmıyorlar, o durumda bile “kanıtlar”, sicil kayıtları vb. bulup çıkarmakla meşguller, buz gibi hoyrat ve sefil bir edayla... Tüm zamanların zalimleriyle soyları aynı. Taş kalplerini hiçbir şey yumuşatamıyor. Gencecik bir kızın ölümle savaşı, acıyla iyice yorulmuş bedeni, ana babanın tarifsiz kederi ve bekleyişi, hiçbir şey... Bildiğimiz şu hayatı soğuk bir karanlığa gömmeye yetecek onca şeyden sonra bile hiç üzüntü duymuyorlar. Saf bir kötülüğün bedene bürünmüş hali bu olabilir ancak. Kapkara bir sevgisizliğin. Kendimizi, sıradan hayatlarımızı düşündüğümüzde bundan daha dehşet verici, daha ürkütücü başka ne olabilir ki: Bu canavarca insanlık durumu çünkü, bir takım pratikler içinde, bazı alıştırmalardan geçe geçe, ezber ede ede öğreniliyor demek ki. Bir kere daha anlıyoruz ki acımasız ve nobran bir zihnin bu denli fütursuz bir katılık sergilemesi; yoksullar, güçsüzler ve alttakilere karşı duyulan merhametsizliğin ve tahammülsüzlüğün her türlü kişisel erdemi ve değeri iptal eden bir şiddetle ulaşabilmesi sağ-muhafazakârlığın saf bir güç/iktidar siyaseti olmasının en ayırıcı vasıflarından birisidir. Yeniden anlıyoruz ki böylesine derin bir sevgi-yokluğunu mümkün kılan şey, en temelde paranın ve soğuk hesapların, sermayenin bencil mantığının siyaseti, o siyasete hayat veren sağ-muhafazakâr zihniyet ve düşünce dünyasıdır.

Nereye dönse, ne yapsa vazgeçemediği ve bırakamadığı şeylerin toplamıdır insan. Onların içimizde birikmesidir varlığı-

mızın esasını oluşturan. Kristaller halinde içimizde çökmesi, yer etmesidir. En baştan bizi orada bekleyen, verili bir kimlikle, “fıtratımıza” kayıtlı bir özle başlamayız hayata. Bedensel bir haz ve haz-yokluğu deneyiminin ve kalıtsal olarak belirlenmiş bazı nöro-bilişsel potansiyellerin çeperini çizdiği bir uzamı mütemadiyen genişleterek, yüce bir gayretle adeta yoktan var ederek adım adım inşa ederiz kendimizi. Yaşadığımız bütün ayrılıkların, kayıpların ve hüsrânların yasını tutarak, onlardan ve bozulan her ilişkiden, sevdiklerimizi inciten ve acıtan her şeyden kendimizi de sorumlu sayarak insan oluruz. Hiç terk etmeden. Her kayıpta, kaybettiğimiz kişi ya da şeyle özdeşleşerek. Onların gölgesini üstümüze düşüre düşüre kurarız benliğimizi. Varlığımızın en içinde, her birimizi vefasızlıktan ve kadir-kıymet bilmezlikten esirgeyen güçlü bir çekirdeği muhafaza ederek. Ötekilerin/ebeveynlerimizin duygusal aynamalarını ve iç dünyamızda olan biten her şey için sağladıkları gösterenleri içimize alarak büyürüz. Teşekkür etmeyi ve minnet duymayı ta başta öğreniriz.

Sermayenin ve iktidarın memuru olduklarından, onlara tahsis edilmiş o konumlara yerleşmeyi kendi marifetleri sandıklarından –kısa devre yapmış akıllarıyla– idrak edemiyorlar: Birbirimize yaslanmaktan vazgeçeceğimizi, ana-babalarımıza sırtımızı döneceğimizi, çocuklarımızı oracıkta, yüzüstü bırakıvereceğimizi sanıyorlar. Dilbilgileri bile sıfır: Üstümüzde hesapsızca tepinecekler, suyumuzu sıkacaklar ya, “kimsesizliğimizi” en somut ve kaba haliyle anlıyorlar. Hak, adalet ve özgürlük mücadelesi, dünyaya hükmeden güç ve para ilişkilerinin dışında, santim santim kazarak, oyukları genişleterek sürebilir ancak. Bugün hiç hükmünde olanların, eli-kolu bağlanmışların, sesi duyulmayanların haysiyet mücadelesinin mecazıdır kimsesizlik. Birbirine ait olanların. İyice anlaşılсын diye, bir de şiirin diliyle; “oysa kesinlikle yazılmıştır/her sevgi kitabında/asıl olan açlıktır/çoğunluktur”.¹

1 Turgut Uyar, “Açlık Çoğunluktur” içinde, *Toplandılar*.

Canlı varlığının basit, saf gerçekliğiyle eşit değildir insan. Sadece kendi kişisel çıkarlarının ve hazlarının peşinde koşan, biyolojik ihtiyaçlarını tatmin etmekten başka bir bilgiyi bilmeyen sıradan bir yırtıcı değildir. İnsanı düşüneceğimiz ve bulacağımız yer, bedenine çoktan kazınmış-kaybolmuş doğal içgüdülere tabi bir varlığın düzlemi de değildir. Ne “ben” diye söze başlayan ego ile ne de analitik felsefenin bireyi ya da bilinçli özneyle sınırlı ve eşdeğerdir insan.

İnsan öznedir evet, ama bölünmüş ve üstü çizilmiş öznedir: En genel anlamda; bilinçli ego ile bilinçdışı, öznellik ile ötekilik arasında radikal ve geri-dönüşsüz biçimde bölünmüş bir özne. Özne, dilin kurucu/biçimlendirici edimi sayesinde, zaten bölünmüş olarak ortaya çıkabilir ancak. Çünkü böylece, bir tür bilgi olarak, kendini bilmeyen bir bilgi olarak bilinçdışı inşa olur. Demek, bilinçdışını ebedi geçmişe atılan dürtülerin mütemadiyen fokurdayan kazanı ya da kaotik girdabı, ya da insan öznesinin saklı tözsel hakikati olarak kavramamak önemlidir. Öznenin bir hakikati varsa eğer, o, bilinçdışıyla birlikte bilinci de kuran jestin bizzat kendisinde, o kuruluş sürecinin benzersiz biçiminde aranmalıdır.

(*) *Birikim* dergisi web sitesi, “Haftalık Yazılar”, 11 Haziran 2016.

Dilin işlevlerinden birisi de kimlikle ilişkilidir, insan olmak kimliğiyle. Başlangıçta boş bir kap/kılıf halindeki insan ego-su (yine de daha o zaman bile sonraki içeriklerine elverişli, kendi müstakbel içeriğine uygun, tam da o içeriği bekleyen bir çerçevedir söz konusu olan), içeriğini dış dünyadan, Ötekinden, Ötekinin konuşmalarından edinir. Lacan'ın meşhur "Bilinçdışı Ötekinin söylemidir" ifadesinin anlamıdır bu: Bizden önce var olan (Ötekinin ait olan) bir dili konuşur, ötekilerin söylediklerinden hiç durmadan etkilenir, simgesel/kültürel uzamdaki kendi özgül konum ve referanslarımıza bu sayede kavuşuruz. İnsan varlığı Ötekinden ve Ötekinin içinde doğar. Bir kaderi varsa eğer, kendi olmak için mutlaka Ötekinden yola koyulmaktır bu. Daha kaba ve kestirme bir biçimde söyleyecek olursak; insan kendi simgesel/kültürel yerini, ona aidiyet, güven ve aşinalık hissi veren zeminini ebeveynlerin arzularıyla çoktan biçimlenmiş halde önünde bulur. Ötekiliği ve özneler-arası ağı önceleyen bir öznellik söz konusu bile değildir.

İnsanlığın tek ve ortak olduğunu, hepimizin derin, güçlü ve iptal edilemez bağlarla birbirimize bağlandığını, birbirimizde basbayağı gömülü olduğumuzu, öznenin ancak özneler-arası matriksle ilişkili ve bağlı biçimde kavranabileceğini idrak eden bir insanlık ufku ve fikri olarak komünizmin temellendiği yer de burası değil midir? Hem birbirinde çoktan gömülü olduğunu hem de farklılığı içinde tanınan ötekinde kendi biricik varoluşunun teyidini/olumlanmasını gören bir insanlık anlayışı. Komünist arzu (komünizmi arzulamaya yönelik kolektif arzu), işte bu içgörüyü, potansiyel/virtüel bir statüye sahip insanlığını kendi ile öteki arasında müştereken edimselleştiren bir insan-birey anlayışına; demek, arzuyu bireysel biçiminden kurtarıp kolektif bir arzu düzeyine yükseltecek olan kolektif bir mücadeleye yaslandığı ölçüde zaten ismiyle müsemmadır, komünisttir.

Bizi aşan, bizden önce mevcut olan bir simgesel uzam içinde varlık kazanırız demek ki. Dahası, bir bakıma özne o simgesel uzanın ta kendisidir. Onu bekleyen o yere çağrıldır öz-

ne. Özneleşmek o çağrıya kapılmanın, yola çıkmanın, az, eksik olduğunu teslim ederek sonu belirsiz o arayışa kalkışmanın sürecidir. Badiou'nun sözleriyle; "Bireyin bireyciliğin (ya da hayvanlığın –bunların ikisi aynı şeydir–) koyduğu hudutların (bencillik, rekabet, sonluluk) ötesine geçebileceğini ilan ettiği andır. Olduğu birey olarak kalmakla beraber, bünyeye katılma yoluyla, yeni bir Öznenin aktif bir parçası haline de gelebildiği ölçüde bunu yapabilir. Bu karara, bu iradeye özneleşme adını veriyorum."

Bu yüzden özne, onu bütün diğer gösterenler (S2) için temsil eden bir gösterenin (S1) etkisi/sonucudur. İnsanın amacı bütün/eksiksiz bir varoluşa ulaşmak olamaz demektir bu. Bütün zamane psikoterapilerinin, tuhaf spritüel arayışların, kişisel gelişim yaklaşımlarının temel varsayımı olan total/bütüncül kişilik kavramı bir safsatadan ibarettir. İnsan-özne, kendinde tam/bütün olma, Ötekinin dışında ve Öteki olmaksızın varolan bağımsız birey olma imkânı ve zemininden eksik, yoksun öznedir. Özne yapısal olarak eksiktir, eksikliğinin öznesidir. Öznelik sadece bu çerçevede, kendi bünyevi bütünlük/tamlık eksikliğiyle ayrıcalıklı bir ilişki olarak kavranabilir ancak. Özne, bu indirgenemez eksiklikle aktif bir biçimde yüzleşme/karşılaşma ve onu üstlenme süreci, kararı ve iradesidir. Demek, özne hayali bütünlük ve bağımsızlık yanılsamasından kurtularak, zavallıca tamlık iddialarını ve vehmini aşarak, eksikliği öznelleştirerek, Ötekinde/ötekilerde olarak, böyle bir olmak fiili sayesinde özne olabilir. Öznenin kurucu eksikliğinin ve yapısal öteki ihtiyacının ve bağının aynı zamansallığa ait olması bundandır.

"Komünist arzu, başarısızlığa mihlanıp kalmak yerine ondan kurtularak amacına ulaşamamış bir şekilde kendi imkansızlığını, kurucu eksikliğini ve açıklığını öznelleştirir. Bu öznelleşme kolektif mücadeleden, zamanla gerçekleşen değişimlerin etkisinden gayrı değildir. James Martel bu etkinin yanlış tanımının tanınmasına olanak sağladığından bahseder – yani yanlış başlangıçların ve hataların, tamlığa ve kaçınılmazlığa ilişkin

fantezi inşalarının ve mitlerinin tanınmasına. Tam da böyle bir mücadeleye zorunlu olarak kolektif olduğundandır ki, bireyselleşmiş arzulardan müşterek bir arzu ortaya çıkarır, bireysel zaafların yerine kolektif metaneti koyar.”¹

Tam/bütün/eksiksiz olduğumuz iddiası/kuruntusu aptalcadır.

1 Jodi Dean, “Komünist Arzu” (*Komünizm: Yeni Bir Başlangıç içinde*), çev. N. P. Arın, A. Çiltepe, A. Aşkın, Metis Yayınları, s. 120.

**“İnsan... Kendini Önce
Başka İnsanlarda Görür ve Tanır”
ya da
Kimlik Üzerine***

Marx'ın söylediği tam olarak şu:

“Bu, bir bakıma insan için de metalar için olduğu gibidir. İnsan dünyaya elinde bir aynayla ya da “ben benim” diyen Fichte’ci bir filozof olarak gelmediği için, kendisini ilk önce başka insanlarda görür ve tanır. İnsan Ali’nin kendi benliğini insan olarak tanıması, ancak kendisini kendi benzeri olan insan Veli ile karşılaştırmasıyla mümkündür. Böylece, Ali için, etten kemikten yapılmış Veli de, insan türünün görünüm biçimi olur.”¹

Bu kısa ve çarpıcı ifadeye daha yakından bakarsak eğer; kendini görüp tanımayı ötekinin mevcudiyetine bağlamak ve bunun için ötekini görüp tanımayı temel koşul olarak ileri sürmek var burada. Dahası, özneliliğin kesin bir biçimde öznellikler-arası bir matrise yerleştirilerek ele alınması ve kendi üzerine kapanan ve yalıtılmış bir özne konumunun tümüyle ötesine geçip belirgin bir ucu açıklık ve olumsuzluk halinin vurgulanması var. Madem kendi kimliğimi, aynı türden bir varlık olarak öteki

(*) *Akıl Defteri*, sayı 3, “Şiddet ve Kimlik”, Telos Yayıncılık, 2010, s. 7-10.

1 Karl Marx, *Kapital* 1.Cilt, çev. M. Selik; N. Satlıgan, Yordam Kitap, 8. Basım, 2015, s. 65.

ile kıyaslayarak yerleştiriyorum ve öteki benim için insan türünün örnek-tipi haline geliyor; toplumun imkânını birbirinden ayrı/farklı olanların karşılaşma ve buluşmalarında arayacağız demektir bu. Yeni bir toplum sözleşmesinin, yeni bir toplumsal kimlik inşasının izini de öyleyse, tam burada süreceğiz...

“İnsan dünyaya elinde bir aynayla gelmediğine göre”; demek ki o ayna işlevi, aynalama [mirroring] işlevi için başka yere, ötekine bakacağız. Marx, ilkin Lacancı “ayna evresi” teorisi, daha sonra da kendilik psikolojisinin “aynalama” kavrayışıyla ele alınmış oldukça kapsamlı bir konuyu çarpıcı bir biçimde ve çok önceden gündeme getirir: Benliğin (ego) kuruluşu, kendi kimliğini edinmesi konusudur bu. Varoluşumuzun temel bir boyutu söz konusu olduğuna göre, kadim zamanlardan beri sezilip fark edilmiş bir şeyden söz ediyoruz demek ki.

Gılgamış Destanı’nı bir de bu açıdan okuyan Alberto Manguel şunları yazar:

“Ölüm yalnızca kaçınılmaz ortak kaderimiz değildir; insanlığın ona dair ortaklığı bizzat yaşamın içine dek yayılır; yaşamımız asla bireysel değildir, öteki’nin varlığıyla ilelebet zenginleştiği gibi yokluğunda da fakirleşir. Bir başımıza, bir adımız ve bir yüzümüz yoktur, bize seslenecek biri ve ayırt edici özelliklerimizin farkına varmamızı sağlayacak bir yansımamız yoktur. Gılgamış, kendi kimliğinin ne denli büyük bir kısmını arkadaşının kapladığını, ancak Enkidu’nun ölümünün ardından fark eder.. *Gılgamış Destanı*’nın bir öğretisi varsa, o da öteki’nin varoluşumuzu mümkün kıldığıdır.”²

Şunu da ekleyelim: Ötekinin varlığı değil sadece; yokluğu, gerçek ya da simgesel ölümü de bir arada oluşun, toplumsallığın kurucu unsuru değil midir? Freud’un *Totem ve Tabu*’da bahsettiği ilksel sürünün [primal horde] babasına ilişkin öyküyü hatırlayalım: Baba, baba olarak gerçekten ya da simgesel olarak öldürüldüğü andan itibaren varolur. Geride kalan kardeşler sürüsü, olasılıkla yoğun suçluluk duyguları sebebiyle hem uğruna birleştikleri arzunun nesnesinden vazge-

2 Alberto Manguel, *Kelimeler Şehri*, çev. E. E. Taşcıoğlu, YKY, 2009, s. 37-8.

çerler (babanın engel olduğu şeyi şimdi kendilerine yasaklar) hem de sürekli hale gelen cinayet olasılığı karşısında yeniden birleşirler. “Baba’nın adına” yürürlüğe konan yasa anneyi oğula yasaklayarak aralarındaki akrabalık ilişkisini kurar. Simgesel yasanın, yani Baba’nın yasasının kurucu yasakları sürüyü topluluğa dönüştürür. Özne yasakların içinde, yasak yoluyla üretilir.

“Böylece, mutlak erk sahibi bir tiranın yönettiği... sürünün ilk Zamanından (aynı edimlerin ve aynı düşüncelerin sonsuzcasına yinelenmesiyle yönetilen büyük zaman) birlikte alınan öldürme kararı şeklindeki bu düzenin ilk ihlaliyle olanaklı hale gelen tarihin zamanına geçtik. Bir güç dünyasından ittifak ve dayanışma dünyasına, bir doğa durumundan yasanın yaşarken mutlak keyfiyeti temsil etmiş olanın bizzat kendisi tarafından cisimleştirildiği bir hukuk devletine geçtik.”³

* * *

“İnsan dünyaya elinde bir aynayla ya da “ben benim” demekle yetinen Fichte’ci bir filozof olarak gelmediğine göre...” demek ki, temel ontolojik [varlıkbilimsel] bir önerme ile karşı karşıyayız: Hayata önceden var olan, verili bir kimlikle başlamadığımız öne sürülüyor. “...kendini önce başka insanlarda görür ve tanır. Ali insan olarak kendi kimliğini ancak, önce kendini aynı türden bir varlık olarak Veli’yle kıyaslayarak yerleştirir.” Özcü bir yaklaşıma düşülmeden, zaten/baştan bir kimlikle kuşanmış olma halinin reddedilerek dikkatimizin, bir oluş haline, ilişkiselliğe, ilişkinin önceliğine çekilmesi demek bu. Böylece kimliğin edinilmesi yaşayan, değişen bir ilişki bağlamına yerleştirilerek katı, donmuş bir kimlik statüsü daha baştan dışarıda bırakılıyor. “Kimliğin ötekiyle kıyaslayarak yerleştirilmesinden” söz edildiğine göre, kimliğin bir inşa süreci içinde, kurucu bir çabayla inşa edildiği vurgulanıyor. Söz konusu önermeyi bir de psikanalitik teorisinin sağladığı bilgiyle yorumlamaya çalışalım.

3 Eugene Enriquez, *Sürüden Devlete*, çev. N. Tatal, Ayrıntı, 2004, s. 42.

İlk kez J. Lacan tarafından keşfedilen ve kavramsallaştırılan ayna evresi, yani çocuğun hayatın altı ile on sekizinci ayları arasında aynadaki kendi imgesini tanımasıyla karakterize evre, temel bir özdeşim deneyimi etrafında düzenlenir. (Buradaki aynanın somut bir aynadan daha çok annenin yüzü/bedeni gibi yansıtıcı herhangi bir yüzey ya da aynı dönemdeki başka bir çocuk anlamında olduğunu not edelim. Burada önemli olan henüz ötekinin öteki olarak tanınmıyor ve ayna imgesi olarak algılanıyor oluşudur.) Çocuk/bebek ilk kez ayna evresinde aynadaki imgesini görerek kendi bedeninin bütünlüklü bir biçime sahip olduğunun ayırdına varır. Ve çocuğun imgeyle özdeşimi “ben”i yapılandıran ve Lacan’ın parçalanmış beden fantezisi dediği ruhsal deneyimi nihayete erdiren bir işlev kazanır:

“Ayna evresi, içsel basıncı yetersizlikten umutla beklemeye doğru yoğunlaşan/hızlanan bir dramadır. Ve uzamsal özdeşimin tuzağına yakalanmış özne için parçalanmış beden-imgesinden –benim orthopaedic diyeceğim– onun bütünlüğünün bir formuna – ve, nihayet katı yapısıyla öznenin tüm zihinsel gelişimini işaretleyecek olan yabancılaştırıcı bir kimlik zırhının üstlenilmesine uzanan bir dizi fanteziyi imal eder.”⁴

Çocuğun aynadaki kendi imgesini tanımasına yoğun bir hazın/sevincin eşlik ettiği, imgeyle büyüldüğü ve imgeyi kontrol etmeye çalıştığı bir evredir söz konusu olan. Bu evrede çocuğun deneyimi üç farklı dönem içinden geçerek ilerler. İlk dönem kendi imgesi ile gerçekliği karıştırdığı, aynadaki kendi beden imgesini gerçek bir varlık olarak algıladığı dönemdir. 5 ila 6. aylardan itibaren başlayan bu dönemde çocuk ileri atılıp sarkarak aynadaki imgeye yaklaşmaya, onu yakalamaya çalışır. Farklı bir kavramsal dizgeye başvurarak söyleyecek olursak; henüz sembiyotik çemberin dışına çıkamamış çocuk kendilik ile öteki arasındaki sınırı kesin olarak çizememekte, ayrılma-bireyleşme süreciyle başlayacak olan bu olanağı henüz kullanamamaktadır.

4 Jacques Lacan, *Ecrits - A Selection*, çev. A. Sheridan, Routledge, 1977, s. 4.

Ayna evresinin bu ilk dönemi bebeğin imgesel düzene tabiiyetini gösterir. Nitekim Lacan, ayna evresini bebeğin hayatında belirli bir zamanla sınırlı tutmayacak, özneliğin kalıcı bir yapısını ve imgesel düzenin paradigmasını temsil ettiğini vurgulayacaktır.

Ayna evresinin ikinci dönemi özdeşim sürecinde belirleyici bir işleve sahiptir. Bebek tedricen aynadaki ötekinin gerçek bir varlık değil, yalnızca bir imge olmadığını keşfeder. Aynadaki imgeye ilgisini kaybettiği, onu yakalamaya çalışmadığı, başlangıçtaki aşırı sevinçli tepkinin yatışmaya yüz tuttuğu bu dönemde bebek, ötekinin gerçekliğinden ötekinin imgesini ayırt etmeyi de öğrenir. Bu dönemde, imgenin bütünlüğü/tamlığı ile kendi bedeninin eşgüdüksüz, kontrolsüz hali arasındaki karşıtlığın belirgin bir hal aldığı ve bu karşıtlığın bebekte kendi imgesiyle bir rekabet duygusuna yol açtığını da ekleyelim. Çünkü imgenin bütünlüğü, tam da o bütünlük/eksiksizlik görüntüsü yüzünden özneyi parçalanma deneyimi ile, başlangıçtaki “parçalanmış beden fantezisi”nin geri dönüşü ile tehdit eder. Ayna evresi işte bu anlamda özne ile imgesi arasında agresif bir gerilime yol açar. Bu agresif gerilimi gidermek için özne imge ile özdeşleşir. Kopya ya da benzer ile yapılan bu birincil özdeşim egoyu biçimlendiren şeydir. Özdeşleşmenin temel mantığında da aynı şey yok mudur? Başkasıyla/ötekiyle özdeşleşme arzusunu uyandıran daima bir şeyin eksikliğidir. O eksiklik hali olmasaydı ötekiyle bir ilişki kurmamıza bile gerek kalmazdı.

Üçüncü dönemde çocuk, aynadaki yansının bir imge olduğundan artık emindir ve o imgenin kendi imgesi olduğuna inanmaktadır. Kendini imge aracılığıyla bu fark edişi, yeniden kavrayışı çocuğa “dağınık ve parçalı bedenini” tek bir bütün halinde bir araya getirme olanağı sağlar. Kendi bedeninin bu temsili/beden imgesi öznenin kimliğinin/özdeşliğinin kuruluşunda, tam da birincil özdeşimini o imgeye borçlu olduğundan, yapılandırıcı bir işlev görür.

Kişisel kimliğe ilişkin temel soruyu şöyle formüle edebiliriz: Başkasından yola koyularak nasıl kendim olabilirim?

Ayna evresinde kimliğin inşa edilmesi/kazanılması süreci tümüyle imgesel boyutta temellenir. Yani çocuk/bebek burada kendisi olmayan ama yine de kendisini yeniden-tanıdığı virtüel bir şey [optik imge] aracılığıyla kendisiyle özdeşleşir. Tam da öznenin imgesini kendinin olarak üstlenmesi/varsaymasının, bu kökensel özdeşleşme anının bir zafer şenliğine dönüşmesi imgenin vaat ettiği imgesel egemenlik/ustalık yüzündendir. Çocuğun neşesi henüz fiilen gerçekleştiremediği kas-iskelet sistemine ilişkin belirli bir koordinasyon ve kontrolü sezmesi, fark etmesi ve buna ilişkin imgesel zafer duygusu nedeniyledir. Lacan için ben (ego), kişinin kendi imgesiyle bu büyülenmesi, baştan çıkması ve yabancılaşması anında ortaya çıkar. Yani benin, bütünlük ve egemenlik imgeleri temelinde kuruluşu yanılısamalı bir süreçtir.

“Ayna-imgesi.. öznenin öne çıkan dağılışını/başarısızlığını, koordinasyon ve bütünlük eksikliğini telafi eden bir ‘protez’dir ve bu protez bir ‘yanılısama’ statüsündedir”⁵

Mademki imgeyle özdeşim esastır ve o özdeşim ve onun vaat ettiği egemenlik/kontrol beklentisi olmaksızın çocuk kendisini tam ve bütün bir varlık olarak idrak edemeyecek, algılayamayacaktır, o halde imge tam da kendilikle karıştığı, iç içe geçtiği için yabancılaştırıcı bir karaktere sahiptir: Ben (ego), öznenin imgesel ötekideki özdeşleştirici yabancılaşmasına karşılık gelir. Yabancılaşmış benin kendi işlevselliğini kavrayamaması demektir bu. Benin yabancılaşması aynı zamanda kendini ilk yanlış-tanımanın da [misrecognition] koşuludur: Benin kendini bulduğu yer ötekinin yeridir çünkü. Ben yabancılaşmıştır. Diğer yandan ben’in, özneye sağladığı aldatıcı bir bütünlük izlenimi ikinci yanlış-tanımanın temelini oluşturur: Ben kendini yabancılaşmış olarak, yani temel kurucu özelliğini idrak etmiş olarak tanımaz.

Bütünlük imgesinin gerçeklikteki parçalanma deneyimine karşıt olarak ortaya çıkma anı aynı zamanda öznenin kendisi-

5 Slavoj Zizek, *Kırılğan Temas*, çev. Tuncay Birkan, Metis Yayınları, 2002, s. 172.

ne bir rakip olarak temayüz etme anına karşılık geldiğinden söz etmiştik. Bu çatışma/rekabet çocuğun parçalı/dağınık kendilik duygusu ile ben'i ortaya çıkaran imgesel bütünlük/özerklik arasındadır. Ben'e indirgenemez olan özne ile kendisi arasındaki bu ilk rekabet/çatışma öznenin öteki ile daha sonra kuracağı tüm ilişkilerde de var olmaya devam edecektir.

Aynı gelişim öyküsünü görece daha dar bir çerçevede ve tümüyle iç dünyanın terimlerine tercüme ederek bir kez daha özetleyelim: Hayata başlangıç noktamız sadece bedensel hazza [pleasure] ve haz-yokluğuna [unpleasure] ilişkin deneyimler ve kalıtsal olarak belirlenmiş bazı bilişsel olanaklardır. Başlangıçta çocuk kendi dürtüsel uyarımından kaynaklanan tüm itilimleri kendine-dışsal bir şey olarak deneyimler. Onları ne düzenlemeye ne de bir bütün olarak kendi bedenine ait bir şey gibi tecrübe etmeye muktedirdir. Çocuğun kendi deneyimine yaklaşabilmesi (iyice zorlayarak söyleyecek olursak: o deneyimi kendinin olarak "kavrayabilmesi") o deneyime annenin/ötekinin verdiği yanıtlar, tepkiler aracılığıyla mümkün olur. Çocuk acıyla kıvrandığında örneğin, annenin tepkisi hem çocuğun acısını hem de o acının ilk kez kontrolünü, yoluna konuluşunu yansıtan bir aynalama olacaktır. Prototipik örneğini aktaracak olursak: "Çok mu acıkmış benim bebeğim? Anne hemen emzirsin ve rahatlasın"... Bu temel etkileşim sayesinde kökense bedensel gerilim psikolojik bir çehre kazanır. Annenin müdahalesi, çocuğa talebinin öteki tarafından anlaşılmış olduğu mesajını veren sözcük ve eylemleri içerir. Bedensel acı ve gerilimi daha o anda ötekine/anneye kalıcı bir biçimde düğümleyen bir temeldir bu. Saf bedensel dürtünün en başından itibaren en asli unsuru olarak öznellikler-arası bir boyutu üstlenmiş olması demektir. Olduğu şeyin imgesini çocuğa sunan da ima anne/ötekidir.

Buradaki yansıtma süreçleri aracılığıyla ayna, çocuğun henüz kısmi bir nitelik taşıyan dürtülerinin beden kapsayıcı yüzeyi tarafından kuşatılmış, bir çerçeveye kavuşmuş gibi görünmesine sebep olur. O kısmi dürtüsel uyarımlar bir bütünlük deneyimi halinde bedenin içine alınırlar. Çocuğun ayna

imgesiyle birincil özdeşimi “ben”i yapılandıran bir işleve sahiptir ve Lacan’ın parçalanmış beden fantezisi dediği ruhsal deneyimi sonlandırır. Ayna evresi öncesindeki çocuğun bedenini bütünleşmiş değil parçalanmış olarak tecrübe etmesi demektir bu. Buradan yola çıkarak, hayatın en başından itibaren peşi sıra sürükleneceğimiz bütünlük/tamlık deneyiminin, ancak ötekiyle aramızda vuku bulacak sayısız karşılaşmaların ürünü olacağını da söyleyebiliriz. Çocuğun özdeşim kuracağı aynayı ona sunan anne/ötekidir.

Kimliğin huzursuzluğu

Bir kimlik edinmenin ilk paradigmatik örneği sayacağımız kişisel kimliğin edinilmesi sürecini başlatan şey parçalanma deneyimi, koordinasyon eksikliği, kökensel yetersizlik ve çaresizlik duygularıdır. İnsan varlığına en başta musallat olan bir tür ahenk eksikliğidir. Dahası ayna imgesinin içinden, o imgenin düzeyinden geriye doğru baktığımızda gördüğümüz bunlardır. Ben’i bu evrede biçimlendirecek olan bu narsisistik-speküler boyut tüm süreci yöneten, kendine doğru çeken bir ufuk çizgisi işlevi görmekte ancak neredeyse eşzamanlı olarak temel bir kararsızlık ve gerilim odağına dönüşmektedir.

Toparlayacak olursak: Kimlik temel anlamını, demek ki asıl olarak öznenin ihtiyaç duyduğu bütünlük, tamlık, eksiksizlik vaadi bağlamında kazanabilir ancak. Ama aynı zamanda kimliğin fiili bir varoluşa kavuşması, bir cisme bürünmesi daima bir gelecek ufkundan, temel eksiklik hali hayatlarımızda giderilemez bir yarık olarak hep bulunacağından bunu telafi etmeye yönelecek bir ufuktan mümkün olabilir. Yani verili bir kimliğe sabitlenmeye çabalamak, o verili kimliği tahkim etmeye çalışmak daima anakronik bir girişim, özgürleştirici olmaktan çok “tutucu” bir tavır olacaktır. Hem bir zırh, koruyucu, kapsayıcı ve güven verici bir çerçeve olarak kimlik hem de aynı kimliğin kendisinin daha o anda bir simulakr oluşuna, ötesine işaret etmekten geri duramayan yapısal kararsızlığı. Kimliğin o bünyevi huzursuzluğunu gidermenin belki de iki tarzından söz etme-

nin yeridir: Ya o huzursuzluğu bastırmaya çalışmak ve bunun için “kimlik politikalarından” “kimlik adına öldürmeye” kadar açılabilen bir yelpazeye yerleşmek, kimliği bir şiddet sarmalıyla kuşatmak ya da o somut/verili kimlikleri aşmayı olanaklı kılacak ve bu anlamda bir ortaklaşma zemini yaratmaya müsaade başka bir kimliğin/adın inşasına girişmek. Tuncay Birkan'ın bu bağlamda söylediklerini; “sol, istisnasız herkes için eşitlik-özgürlük (Balibar'ın egaliberte'si) ve adalet talep eder ve büyük düşünür Ranciere'in hep vurguladığı gibi, herkesi bunların mücadelesini bütün bu verili kimliklerinin dışında ortaklaşabilecekleri başka bir ad (mesela proleter tam da böyle bir addı) altında vermeye çağırır”.⁶

Verili bir etnik, dini vb. kimliğin o yapısal gerilimini/huzursuzluğunu etkili bir biçimde ortaya sermenin ve çözmenin yolu da zaten bu değil midir?

* * *

Asıl mesele sosyalizm mücadelesiyse; –doğrudan söylemeyi deneyerek– bütün çocukların eşit imkânlarla, eşit haklara sahip olarak hayata başlamasıysa, hiçbirisinin hiçbir sebeple boyunun bükülmemesi, kavruk kalmaması, itilip kakılmamasıysa, aynı yemekleri paylaşıp aynı okullara gidebilmesiye, aynı hayalleri kurabilmesiye hepsinin, çocukluğun önünde açılan o sınırsızlık, sonsuzluk ve ölümsüzlük ufkunun; durup durup ve hep en baştan başlayarak dünyayı yeniden icat etme halinin hiçbirisi için hiç kapanmamasıysa; çocukların küçücük kalpleri en çok, hiç acımasın diye ve bunların tümü için kıyasıya mücadele etmekse, bir kez daha altını çizmekten zarar gelmez: O mücadeleyi, örneğin, sadece alternatif bir ekonomi teklifi ya da inşası olarak görmek, “sermayenin kendini yeniden düzenleyişinin bilinçdışı vektörünün peşi sıra sürüklenmek” anlamına gelmez mi?

Ya da tersinden söyleyelim: Birçok sefer “doğrudan ekonomiyi ilgilendiren her önermenin sermaye tarafından özümse-

6 Tuncay Birkan, “Tanrının Ölümü, Ateizm Geleneği ve Sol”, *Birikim*, sayı 250, 2010, s. 79-83.

nebilir” oluğu olgusunun gösterdiği üzere sosyalizm, başka bir hayat tarzı ve başka bir insanlık durumu için sürdürölen mücadele değıl midir? Tam da bu yüzden sosyalizm meselesinde, derinlemesine ve ortaklaşa sürdürölecek, aynı anda çeşitli ihtimallere açık bir arayışın ve her seferinde o deneyimlerden öğrenerek yol almanın kendisi değıl midir aslolan? Ama belki ondan da önce kendimizdeki, kendi tasavvur ve zihniyet dünyalarımızdaki öngörölemez bir devrimi şart koşan, o devrime yaslanmazsa olamayacak olan şeydir sosyalizm mücadelesi. Şimdi- kinden tümöyle farklı bir heyecan, heves, umut ve coşku ikliminden söz ediyoruz demek ki... O iklimi, o olağanüstü havayı sürökleyecek kavram, kelime ve sloganlardan. Zaten, bazı zamanlarda tüm mücadele o kavram ve kelimelerin etrafında yoğunlaşp, bir süre handiyse yalnızca o kavram ve kelimelere kilitlenmez mi? Hangi kavram ve kelimelerin, hangi bağlamlarda hegemonik bir statü edineceğı mücadelesidir bu.

Diğer türlü de söyleyelim: Kökensel bağlamlarından tecrit edilmiş kimlik, etnisite, hafıza, geçmiş, travma, yas, yüzleşme, çok-költürlölük gibi bileşenleriyle şimdiki hegemonik kavramsal düzenin yerinden edilme, eleştirilme ve sekteye uğratılma imkânına işaret eden ve tam da bu yüzden dışlanan, reddedilen, inkâr edilen kavramların ihya edilmesi mücadelesidir, sosyalizm. Kimlik üzerine bahsimizi de bu vesileyle kapitalist sömürü ve *devrim* kavramlarını bir kere daha anarak kapatalım. Tüm verili kimliklerin çünkü, kendi bünyevi gerilimi ile yüzleşmesinin ve sükunete kavuşmasının yolu antikapitalist bir toplumsal devrim ihtimali ve umudu ve o umudu, özlemi cisimleştirecek devrimci praksistir. Yeni bir ad, yeni bir kimlikle...

“Kişisel Onuru Mübadele Değerine Dönüştürmüş” ya da Açgözlülük ve Haset Üzerine*

The New York Times’ta 9 Ekim 2008 tarihinde Judith Warner “Tanı: Açgözlülük” başlıklı makalesinde psikiyatri camiasında epeyce gürültüye neden olan bir “skandaldan” söz eder. Emory üniversitesinde çalışan oldukça “mühim” bir psikiyatrist, Dr. Charles B. Nemeroff, çıkar çatışmalarına ilişkin federal araştırma kurallarını ihlal ederek ilaç endüstrisine sağladığı “konsültasyonlarla” 2000-2007 yılları arasında 2,8 milyon dolar kazanmıştır. Makale benzer başka örnekleri de sıralayarak, bunun arızı bir durum oluşturmaktan ziyade genel bir işleyişi temsil ettiği, tıp fakülteleri ve üniversitelerin de aynı işleyişin bir parçası haline geldiği, ilaç şirketlerinin bu denli belirlediği bir atmosferde tıbbi araştırmaların geçerliliği (hangi geçerlilik!) gibi konularda ilerliyor.

Aynı makalede, Wall Street-tipi paranın her yere nüfuz edişinin ve açgözlülüğün bir meziyet haline gelişinin 1980’lerle birlikte değişen kültürel iklimin bir sonucu olduğu ve aynı bağlamda dünyanın kazananlar ve kaybedenler olarak ikiye ayrıldığına ilişkin inancın bir hayli güçlendiği ve yaygınlık kazandığı tüm bu olan-biteni toparlayıcı/açıklayıcı bir tez olarak ileri sürülüyor.

(*) *Birikim* dergisi, sayı 238, 2009, s. 102-105.

Sapkın öznenin (pedofilin örneğin) senaryosunun hâkim kültürel iklimi derinden belirlemiş olmasından söz etmiyor muyuz aslında? Sapkın özne daima kendi senaryosunu bariz bir güç ilişkisi içinde ötekine yöneltir. Bilinçdışında hüküm süren temel inanç, yani, dünyanın üstün ve aşağı varlıklara bölünmüş olduğu, aşağı olanların kendilerini diğerlerine tabi kılmaya mecbur edilmeleri fikridir. Aşağı olanların ve genel olarak dünyanın kontrol altında tutulması gerektiğine ilişkin inanç da var burada.

Sonra, ulusal psikiyatri camiasında kısa bir gezintinin ardından anlamış oldum ki; Nemeroff denen adam sahiden de “değerli”, “araştırmacı” bir şahsiyet, kitapları (tahmin edileceği üzere psikofarmakoloji alanında) filan var. Üstelik hiç de “piyasanın çakalı” denecek türden birisi değil. Daha ne beter herifler var, ruhunu basbayağı şeytana satmış vb. Bir şey daha oldu, bu kısa soruşturma sırasında: Çoğu insan oldukça meşru bir şeymişcesine söz etti bu genel manzaradan ve “ama, zaten bunları herkes biliyor ki” tepkisiyle/şaşkınlığıyla mukabelede bulundu. İyice genelleşmiş, sıradanlaşmış ve makul bulunan bir şey hakkında konuşuyoruz demek ki. Sıradanlaştığı ölçüde bayağılaşmış, mide bulandırma kat sayısı artmış.

* * *

Yeterince açık değil mi o halde: Meselenin aslı için tam da söz konusu makalenin bittiği yere bakacağız. Kapitalist sistemin temel işleyiş mekanizmalarını, yapısal dinamiklerini bypass ederek tüm gözlemini/verisini bağlamsız bir yığına (paradoksal bir biçimde, o denli somut olayı neredeyse bir epifenomene) dönüştüren makaleyle yetinmeyip demek ki, en başa döneceğiz, *Komünist Manifesto*'ya:

“Burjuvazi hâkimiyeti ele geçirdiği her yerde bütün feodal, ataerkil, kır yaşamına özgü ilişkilere son vermiştir. İnsanı tabii mafevkine (doğal üstlerine) bağlayan karmakarışık feodal bağları acımasızca kesip atmış ve insan ile insan arasında katıksız çıkardan, katı ‘nakit ödeme’den başka bir bağ bı-

rakmamıştır. Dini bağınazlığın, şövalye ruhunun, küçük burjuva duygusallığının ilahi vecde gelişlerini bencil hesabın buzlu sularında boğmuştur. *Kişisel onuru mübadele değerine dönüştürmüş* ve edinilmiş ve kazanılmış sayısız hürriyetin yerine o tek, acımasız özgürlüğü, ticaret yapma özgürlüğünü geçirmiştir. Sözün kısası dini ve siyasi yanılsamaların ardına gizlenen sömürünün yerine açık, utanmaz, dolaysız, gaddar sömürüyü geçirmiştir.”¹

Günümüzün burjuva, ticarileşmiş, Amerikanlaşmış toplumuna özgü apaçık bir olgudan söz etmiyor muyuz sanki? Dahası da not edilmiş çünkü:

*“Burjuvazi onca zamandır onurlu sayılan ve önünde huşuyla eğilen her faaliyeti çevreleyen haleyi söhup atmıştır. Hekimi de hukukçuyu da rahibi de şairi de bilim adamını da kendi ücretli işçisi yapıp çıkmıştır.”*²

* * *

Kapitalizmin şu son krizi vesilesiyle kapitalizmin ideoloğlarının arsızca ileri sürdüğü “açgözlülüğü insana özgü doğal bir özellik” sayma pespayeliğine düşmeyeceksek eğer, o soruyla yüzleşmenin zamanıdır: Bu denli sıradanlaşmış, genelleşmiş açgözlülük neyin semptomudur ya da böylesine yaygınlaştığına ve azgın bir niteliğe büründüğüne göre hâlâ semptomatik bir araz görmemekte inat mı edeceğiz? Zira hem krizin sebebi hem de doğal/kaçamadığımız kaderimiz statüsü verilmiş o açgözlülük argümanı, zaten hiçbir şey söylemiyor olmakla aynı şey değil midir? Dahası, “doğası gereği açgözlü bir varlık” derekesine düşürülmüş olma hali, insanı bulacağımız yer midir yani?

Biraz daha ilerleyelim: O mahut açgözlülüğün değil sadece, onun savunusuna hasredilmiş sözün/söylemin bizzat kendisinin (esasinda hiçbir açıklayıcı değer taşımadığına, kaba sa-

1 Karl Marx; F. Engels, *Komünist Manifesto*, çev. N. Satlıgan; T. Ağaoglu; O. Göçmen; Ş. Alpagut, Yordam Kitap, 2008, s. 24.

2 A.g.e., s. 24.

ba bir açmazla malûl olduğuna göre) aynı semptomun bir bileşenini oluşturduğu apaçık değıl mi? Çünkü bir semptomun ortaya çıktığı yer tam da “bu, kem küm etme anıdır; hastanın kekelediğı yerdir, duraksadığı ve sözünün tükendiğı andır”. Dilin gelip dayandığı sınıra, çatallandığı yere, sözün kaydığı, sarktığı anlara daha çok dikkat edeceğiz demek ki. Bu bağlamda örneğin, bizatihi semptomun kendisinden ziyade onun anlatılma tarzını daha önemli sayacağız. Söylenenler karşısında başka nasıl bir tutum alınabilir ki?

Açgözlülüğü doğaı-bünyevi bir nitelik olarak taşımak zorunda oluşumuz, dahası onun bir erdem katına yerleştirilmesi yetmezmiş gibi, belirli durumlarda onun makul sınırlara çekilmesi mecburiyetini, temel tezahürlerinin-oluşlarının ortaya çıktığı aynı serbest piyasada şöretin-itibarın kaybedilmesi endişesiyle birlikte düşünmeliymişiz, o ideologlara göre.

En çarpıcı olan da bu galiba: Bir tür açgözlülük gerekçelendirilmesi, açgözlülüğün haklı, doğaı, mazur gösterilmesi (tümü birden, ne yazık ki!) yerine bunca kontrolsüz ve yıkıcı bir açgözlülüğün sebeplerini, motivasyonlarını merak etmek neden bu denli zor ki? Burada yine aynı semptom meselesiyle karşı karşıya değıl miyiz? Semptom her şeyden önce ıstırap veren bir bozukluk ve söz konusu ıstırapın söylenme biçimidir. Semptomun bir diğeri temel özelliğı o ıstırapın sebeplerine ilişkin oluşturulan teoridir. O teori-yorum boyutu eksiğe, öznenin ıstırapının sebebine dair bir fikri yoksa, kendi sorgulamaları içini kemirmiyorsa ve tüm bunlar örnek-olayımızda görüldüğü üzere bir dizi savunmayla (rasyonalizasyon, entellektüalizasyon gibi) ikame edilmeye çalışılıyorsa, hastayı kendi kendine sorular sormaya teşvik edecek bir teorisinin inşası için dışarıdan bir yardım gereklidir.

Öyleyse, durumun semptomatik karakterini aklımızda tutarak bizler, sosyalizmin/komünizmin tarafında olanlar acele etmeyecek, sessizce/sakince bekleyeceğiz. Sessizce beklemek gerekli olur bazen... Ayrıca zaten bildiklerimizi, söyleye geldiklerimizi, hatırlatmaktan bıkmadığımız onca hakikati onların şu huzursuzluk ve hüsrana zamanında yeniden (üstelik telaşla) ye-

tiştirmeye niye çalışalım ki? *Das Kapital*'in, *Komünist Manifesto*'nun satışları kaçınılmaz olarak artacak, yeni baskılar yapılacak, irili ufaklı bütün ideologları kapitalizmin Marx'tan, Lenin'den söz etmeden yapamayacaklar. Her gün, aralıksız... En kaşarlanmışlarının gücü bile sadece şunu söylemeye yetecek: "Marx'ın haklı çıkması söz konusu değil. Kapitalizm dimdik ayakta". Marx'ın adını zikretmeden olmayacak...

Semptomun bir ıstırap olduğu kadar bir yatışma olduğunu da hatırlayalım. Benlik için ıstırap, bilinçdışı için yatışma. Tam da bu yatıştırıcı, dindirici etkisiyledir ki semptom zevkin temel figürlerinden birisidir. O açgözlülük söyleminin nasıl bir çaresizlik içinden üretildiğini daha iyi görebiliyor olmamız lazım.

Semptomun bir diğer özelliğinden, yani daima klinisyenin mevcudiyetine bağlı olması özelliğinden söz ediyoruz. Lacan'ın bildiği-varsayılan-özne derken kastettiği şeyden. Bildiği-varsayılan-özne, en dar anlamıyla analiz edilenin analistini kendisi hakkında bir bilgiyi elinde tutan özne olarak tasavvur etmesidir. Aynı zamanda analistini kendi ıstırabının ya da beklenmedik tüm olayların kökeni-sebebi olduğunu varsaymasıdır. Vazifemizin bir kısmını bu oluşturacak; sakince dinleyeceğiz.

* * *

Melanie Klein, açgözlülüğü haset ve kıskançlıkla ilişkileri çerçevesinde ele alır. Haset söz konusuysa, arzulanan bir şeyin başka birine ait olduğu ve bize değil de ona haz verdiği inancının yol açtığı kızgın bir duyguyu anlamamız gerekir. Hasetli itki, o istenen-arzulanan şeyi sahibinden çekip almaya, yıkmaya, bozmaya, kirletmeye yönelir. Öznenin sadece bir kişiyle olan ilişkisiyle ilgilidir ve kökeni de anneye o herkesi dışlayan en eski ilişkide yatmaktadır.

Haset [*envy*] ölüm dürtüsünün en önemli görüngülerinden/dışavurumlarından. Bebeklikte var olduğu haliyle ilkel haset oldukça habis ve ürküntü verici bir saldırganlık biçimi olarak gündeme gelir. Kin ve nefretin diğer türleri doğrudan kötü nesnelere yönelikken (bebek onlardan nefret eder ve onların acısını/ölümünü düşlemler); haset iyi nesnelere yöneliktir.

Haset eden bebek kendisine süt veren, besleyen memeyi, tamamıyla bu iyi özelliği nedeniyle tahrip etmek, bozmak, yutmak düşlemleri kurar. Memenin zengin içeriği ve iyiliği kontrolünün dışındadır çünkü ve bebeğin tolere edemediği ve tahrip arzusunu uyandıran şey tam olarak budur. Kıskançlık da hasete dayanır, ama öznenin en az iki kişiyle ilişi içinde olmasını gerektirir: Özne, kendi hakkı olan sevginin rakibi tarafından elinden alındığına ya da alınma tehlikesiyle karşi karşiya bulunduğuna inanır kıskanlıkta. Sevilen kişiyle özne arasına bir üçüncü kişi girmiştir.

şunları söyler M. Klein:

“Agzllkse özneyi sürekli uyaran ama doyurulması imkânsız bir istektir, hem öznenin ihtiyaından hem de nesnenin verebileceğinden fazlasına yönelen bir istek. Açgözlülük, bilinçdışı düzlemde, memeyi boşaltmaya, kurutuncaya kadar emip tkermeye ve tümüyle yutmaya yönelir esas olarak; başka bir deyişle, amacı yıkıcı ie yansıtmadır... Agzllkle haset arasında temel bir farklılık –ok kesin bir sınır çizgisi çekilemeyeceğini bilsek de– açgözlülüğün esas olarak ie yansıtmayla, hasetinse yansıtmayla bağlantılı olmasıdır.”³

şunları da ekleyelim: Açgözlülük söz konusu olduğunda da bebek bütün oburluğu içinde aynı iyi memenin bütün içeriğine sahip olmak ister. Ancak sahip olma fiilinin meme için hangi sonuçlara yol aacağıyla ilgili değildir. Altın yumurtlayan tavuk masalındaki köylüye benzer açgözlü bebek. Sebep olunan tahribat açgözlülüğün saiki [motive] değil, sonucudur.

Hem öznenin ihtiyaından hem de ötekinin verebileceğinden fazlasına yönelmek, daima bir fazlalığı talep etmekle işaretlenmiş açgözlülük demek ki bir doyum deneyimini, herhangi bir “yeterli miktar” ölçüsünü daha baştan dışarıda bırakır. Elde edilenin her seferinde değersiz bulunmasıyla sonuçlanır. şöyle söyleyelim: Daha fazla açlığa yol açan açlıktır açgözlülük. Sürüklediği her hamlenin iimizin boşluğunu daha da büyüttü-

3 Melanie Klein, *Haset ve şükran*, ev. O. Koçak; Y. Erten, Metis Yayınları, 1999, s. 23.

ğü hazin bir kısır döngüdür bu. İnsan yavrusunun ilk aylarından söz ediyoruz. Kızgınlık ve güceniklik eşliğinde icra edilen bir içe yansıtma biçiminden. Bir patolojiden. Yine de, en olumsuz şartlarda bile ruhumuzun tahammül ettiği, katederek aştığı bir aşırılıktan...

O halde buradaki meselenin ihtiyaçları bakımından kısaca değinelim: Kökensel asli benlik (ego) veya varlığı, yalnızca şeyleri dışarıdan aldığı andan itibaren içeriklerini edinmeye başlayan boş bir kap gibi düşünebiliriz. Bu aynı zamanda kimliği de, doğum anıyla birlikte orada hazır bulunmadığına –demek ki verili bir kendilik olmadığına– işaret eden temel ontolojik varsayımdan hareketle, ilişkisel bir yapı olarak tasavvur etmek demektir. Kendimizi dış dünya/ötekilerle sürdürülen çok yönlü etkileşimlerin içinden tedricen inşa ettiğimizi söylemektir. İnsanın esasen açgözlü bir varlık olduğu tezini belki de hepsinden önce, insanın o en temel kuruculuk vasfını hor gören, dahası onu asıl toplumsal bağlamından tecrit ederek yok hükmüne indirgeyen öfkesi nedeniyle reddetmek gerekmez mi?

Merak etmemiz gereken şu: Günümüzün toplumsal/kültürel koşulları hangi kanal ve araçlarla açgözlülüğün –tarih öncemize ait bir niteliğin–, bu genelleşmiş ve yıkıcı çehresini kuşanarak, insanın “doğal” bir özelliği gibi görünmesine yol açıyor. Barbarlık zamanlarında sahici bir merakla soruları çoğaltmaktan bıkmamalıyız. İnsan onuru mübadele değerine dönüşün istemiyorsak eğer...

“İnsanlar Tarihlerini Kendileri Yaparlar...” ya da Kayıp, Yas ve Melankoli Üzerine*

Marx'ın söylediği tam olarak şu:

“İnsanlar tarihlerini kendileri yaparlar, ama onu serbestçe kendi seçtikleri parçaları bir araya getirerek değil, dolaysızca önlerinde buldukları, geçmişten devreden verili koşullarda yaparlar. Tüm geçip gitmiş kuşakların oluşturduğu gelenek, yaşayanların beyinlerine bir kabus gibi çöker. Kendilerini ve bir şeyleri altüst etmekle, şimdiye dek hiç olmamış var etmekle uğraşıyor göründükleri esnada, tam da böylesi devrimci kriz dönemlerinde, endişe içinde geçmişten ruhları yardıma çağırır, onların adlarına, sloganlarına, kıyafetlerine sarılır, dünya tarihinin yeni sahnesinde bu eskilerde hürmet edilen kılıklara bürünür ve bu ödünç dille oynamaya çalışırlar. Nitekim Luther St. Paul maskesi takmış, 1789-1814 Devrimi kendine bazen Roma Cumhuriyeti bazen Roma kayzerliği şeklini vermiş, 1848 Devrimi de kâh 1789'un kâh 1793-1795'in devrimci geleneğinin parodisini yapmaktan ötesini becerememişti. Yeni bir dil öğrenen kişi de acemiliğinde her sözü önce ana diline çevirir; oysa ancak hafızasında anadilini yoklamaksızın yeni dilin içinde devindiğinde, o dilin içindeyken, içine doğmuş

(*) *Birikim* dergisi, sayı 262, 2011, s. 13-20.

olduğu dili unuttuğunda, yeni dilin ruhunu ele geçirebilecek, o dilin içinde özgürce söz üretebilecektir.”¹

Bir alıştırmalar pratiği, tekrar tekrar pratik yapma ise devrim, o sürecin acemisi sayılmalıdır devrimci özne. O yüzden, “içine doğmuş olduğu dili unutana” dek “yeni dilin içinde devinmeye başlamak” tüm o tekrarlar zincirinin –içinde kendimizi buluverceğimiz– bir çıktısı olabilir ancak. Devrimci kopuş demek ki, geri dönüşlerle mümkündür. Daima “...halledilmiş görünen geri dönüp yeniden başlar...” çünkü. Korkuyla, ama ürperişle de ve bir tür tam emin olamama duygusuyla, tereddüt ederek, “endişe içinde geçmişten ruhları yardıma çağırır, onların adlarına, sloganlarına, kıyafetlerine sarılır”, süreklilik ve güven sağlayacak öncüller arar. Anlık bir olay değildir devrim. Devrimci seçeneğin sürekli yeniden yeniden inşa edildiği bir süreç-olaydır. Ve en nihayetinde o süreç-olay niteliğini de tümüyle kapsayacak biçimde, hiç umulmadık bir yerden ve zamanda ortaya çıkıyorsa eğer şunu bile ekleyebiliriz: Asıl anlamını daima geriye dönük olarak, sonradan (retroaktif olarak) kazanır devrim.

Yeterince açık olmalı: Aynı zamanda eksiksiz bir kayıp ve yas anlatısıdır yukarıdaki satırlarda dile gelen. Aşıkâr olanın ardında gizli halde bulunanla ilgili, ya da Marx’ın kendi ifadesiyle “içeriğin lafı aştığı” satırlar.

* * *

Hem yas hem de melankoli bir kayıp deneyimi karşısında verdiğimiz yanıtları içerir ve en genel anlamıyla bir sevgi nesnesinin kaybı sonrasında ruhsal dengenin yeniden kurulmasını sağlayan zihinsel süreçtir. Freud’un sözleriyle “Yas her zaman sevilen bir insanın ya da ülke, özgürlük, ülkü vb. gibi insanın yerini almış olan soyut bir kavramın kaybına tepkidir.”² Kaybettüğümüz ve sevilen kişiden kendimizi ayırmak için katettiğimiz uzun ve acılı çalışmadır yas. Yas bir çalışmadır ve asıl

1 Karl Marx, *Louis Bonaparte’ın On Sekiz Brumaire’i*, çev. T. Bora, İletişim Yayınları, İstanbul, 2010, s. 30.

2 Sigmund Freud, *Yas ve Melankoli*, *Metapsikoloji* içinde, çev. E. Kapkın, A. T. Kapkın, Payel Yayınları, 2002, s. 243.

işlevi hayatta kalanın anılarının ve umutlarının ölmüş/kaybedilmiş olandan ayrılmasını, kopmasını sağlamaktır. Dolayısıyla kederden farklıdır yas. Keder kayıp karşısında gösterdiğimiz tepkidir. Yas ise bir süreçtir ve bu kederle ne yaptığımız, onu nasıl ele aldığımızla ilgilidir. Önemli bir kaybın ardından gelişen ilk tepkimiz, yani keder, bir şok duygusunu, inkâr tutumunu, öfkeyi, kaderle, kendimizle ya da başkalarıyla sürdürdüğümüz uzun pazarlıkları, duyduğumuz suçluluğu anlatır. İç dünyamıza ait bir fenomen olarak yas ise kayıp insanın ya da nesnenin zihinsel temsilini çeşitli açılardan ele alıp gözden geçirdiğimiz daha sessiz ve uzun bir süreçtir.

Yas demek ki, kaybettiğimiz kişiye bağlı olan her bir anı ve beklentinin tekrar tekrar yeniden canlandırıldığı ve her seferinde onların ebediyen yok oldukları yargısı ile yüzleştiğimiz bir süreçtir. Düşüncelerimizin mütemediyen kaybettiğimiz kişiye yöneldiği zor ve sancılı zamanlardır yasin zamanı. Yas çalışması boyunca kaybettiklerimiz bize eşlik etmek üzere hep orada, yanı başımızdadır ama aynı zamanda onların orada olmadıkları hakikati gündelik gerçekliğimizin birden boşalıp kupkuru görünmesine yol açar. “Yasta yoksul ve boş hale gelmiş bir dünyadır” söz konusu olan. Yas içindeyken boş bir uzamdan, bir boşluktan ibaret dünya bütün büyüsunü kaybetmiştir.

Kayıp kavramı diğer taraftan, ilk bebeklikten başlayarak hayatın herhangi bir evresinden diğerine geçtikçe aşına olduğumuz, bildik ve doyum sağlayıcı bir konumu/nesneyi terk etme anlamına da gelir. Bir bakıma büyüyüp gelişimimizin özet öyküsüdür yas. En başta ılık, sarıp sarmalayan, olağanüstü bir simetriye sahip rahmin ortamını geride bırakmamız gerekir. Kayıp hanemizin ilk kalemidir bu.³ Yemek yemeye başladığımızda annenin memesinden (bilenler bilir: Bebek için – ama anne için de– olağanüstü zahmetli ve önemli bir süreçtir), yürümeye başladığımızda kucakta olmanın güven ve rahatlığından vazgeçmemiz gerekir. Oidipus karmaşasının ço-

3 Bebeğin ilk feryatlarının tam tercümesi şu değil midir: “İçine edeyim! Bundan daha iyisi olmalı: Tıpkı mükemmel rahim hizmeti aldığım zamanlardaki gibi bir şey!”

zümü ve toplumsal/sembolik düzene (tam olarak dile de) yerleşmemiz için enestiyöz fanteziyi terk etmemiz gerekir. Tüm bu kayıplar büyümenin, özerk bir birey haline gelmenin ön koşuludur.

Kendiliğinden gelişmez yas. Doğal bir süreç değildir ve öyle nitelendirilmemelidir. Dahası, “zihinlerimizde yasa karşı bir isyan” vardır. Bilinçli olarak farkında olmasak bile yasa karşı direnmek için elimizden geleni yapmaya çalışırız. Acıya sebep olacak her türlü etkinlikten uzak durmak isteriz çünkü. Ama diğer yandan, yas sürecine tabi olduğumuz, onu izlemeye gönüllü olduğumuz ölçüde acımız dinmeye yüz tutar.

Eğer kayıp nesnenin/kişinin bütün temsilleri bakımından şimdi görülebildiği bir çalışmaysa yas, bundan böyle tümüyle farklı bir geçmiş-şimdi-gelecek ilişkisi ve kavramına sahip olacağımız anlamına gelir bu. Aynı yerde şunları yazar Freud:

“Libidonun kayıp nesneye bağlılığını gösteren her bir anı ve beklenti durumu, gerçekliğin nesnenin artık var olmadığı hükümüyle karşılaşır ve sanki kendisinin de bu yazgıyı paylaşp paylaşmayacağı sorusuyla karşı karşıya kalan ego canlı olmaktan aldığı narsisistik doyumlar toplamı tarafından ortadan yok olan nesneyle bağıni koparmaya ikna edilir.”⁴

Yalnızca kayıp deneyimi değil, aynı zamanda kaybın iç dünyamızda kayda geçirilmesi de yasin önemli bir özelliğidir. Tam da bu kayıt ihtiyacı nedeniyle kayıp bütün veçheleriyle ele alınır ve temsil edilir. Kaybın bir tür tanınmayla –ötekinin tanımasıyla– “tamamlanabilir” bir özellik taşıması da bu sebeptendir. Tanıklığa ve bu sayede gerçek statüsü kazanmaya ihtiyaç duyar kayıp. Yokluk, ayrılık ya da dehşetli/travmatik bir olay ancak kayda geçerse kayıp haline gelir.

O kayıt yordamıyla birlikte hem farklı bir geçmiş kavrayışı edinir, –bu zorunludur artık– farklı bir geçmiş inşa eder, hem de mevcut durumda artık farklı bir ben/ego haline değışiriz. Radikal biçimde değışmiş bir gelecek tasavvurunun yönlendirdiği bir süreçtir/krizdir yas.

4 A.g.e., s. 256.

Devrimin, eski düzenden temelli bir kopuşun anlık bir olay değil de, devrimci seçeneğin tekrar tekrar yeniden inşa edildiği bir süreç-olay olması biraz da bu yüzden değil midir? Çünkü “kendilerini ve bir şeyleri altüst etmekle, şimdiye dek hiç olmamış var etmekle uğraşıyor göründükleri esnada, tam da böyle si devrimci kriz dönemlerinde, endişe içinde geçmişten ruhları yardıma çağırır.”

Ya da, yine Marx'ın sözleriyle;

“Oysa proleter devrimleri, örneğin 19. yüzyıldakiler, sürekli özeleştirir, koşarken hep ara verir, halledilmiş görünen geri dönüp yeniden başlar, ilk denemelerinin yarım yamalaklığını, zaafalarını, zavallılıklarını gaddarca ve esaslı biçimde alaya almaktan geri kalmazlar, hasımlarını sanki sırf topraktan yeni bir güç çeksin de karşılarında daha devasa dikilsin diye yere se-riyormuş gibidirler ve her defasında kendi amaçlarının müphem azametinden yine ürküp, ta ki geri dönüşü imkânsız kılan durum yaratılana ve bizzat koşullar

Hic Rhodus, hic salta!
İşte gül, haydi dans et!

diye seslenene dek.”⁵

* * *

Yasın toplumsal boyutuna hiç değinmez Freud. “Yas ve Melankoli” makalesinin en çarpıcı eksikliğidir bu. Orada tümüyle kişisel bir mesele olarak görülür yas. Bütün toplulukların oysa, belirli yas ritüelleri vardır. Belirli biçimlerde gerçekleştirilen cenaze törenleri, belirli taziye usulleri, belirli giysiler vb. gibi topluluğun katıldığı ve paylaştığı yas ritüelleri, yas tutanın ortak kamusal uzama yerleştirilmesine yardımcı olur. Deyim yerindeyse bu kamusal yas, hem bireysel yasın/kederin bir ifadeye kavuşmasını hem de her bir bireyin kendi özgül kayıplarını ve kederlerini yeniden anlamlı kılmasını sağlayan bir çerçeve işlevi görür.

Yasın toplumsal veçhesinde modern zamanlarla birlikte ortaya çıkan aşınmayla birlikte yasın/kederin içeriye, iç dünyalarımızdan ibaret sınırlı bir uzama doğru yer değiştirmesi ve tümüyle kişisel bir süreç haline dönüşmesi, belki de ölümle kurduğumuz ilişkiyi, ölüm karşısındaki tutumuzu da değiştiren başlıca sebeptir. Yas törenlerinin sembolik desteklerinden yoksun oluşumuz ve dehşet yüklü ölüm imgelerinin hemen her yerde karşımıza çıkması, ölümü peşinen reddeden (ölüm gerçeğini dışarıda bırakan) bir kültürün temel semptomlarından birisi sayılamaz mı? Aynı kültürel iklimin her türlü ruhsal acıyı bir tür fazlalık, lüzumsuzluk olarak görmesini (kayıplarımızın ardından duyacağımız kederin yerine antidepressan ilaçları “koyabileceğimizi” bilmeyen yok artık), ve dolayısıyla sembolik dokusunda kayıpların temsili için hiçbir açıklığa tahammül edemeyen bir katıllıkla malul oluşunu bir de serbest piyasa kapitalizminin ve onun zalim sözcülerinin insan hayatına biçtiği değerle birlikte düşünmeye değmez mi?

“19. yüzyılın devrimi ölümlerin kendi ölümlerini kaldırmasına izin vermelidir ki, kendi öz içeriğine vasil olabilsin.”⁶

Zira biliyoruz ki, hem birey/aile düzeyinde hem de toplumsal düzeyde bir kaybın/kayıpların nasıl temsil edildiği, yas süreci bakımından belirleyici önemdedir. O toplumun/ailenin tarihinde sembolize edilmeden bırakılmış kayıp daima daha sonraki kuşaklara musallat olmak üzere geri döner. Bu yüzden bir aile/topluluk kayıplarıyla kendi zamanında yüzleşmekten kaçındığı ölçüde, sonraki kuşakların gözden ırak tutulmuş o hakikatin açığa çıkması –örtünün kaldırılması– için göstereceği çabanın zahmeti ve aciliyeti de o ölçüde yoğunlaşır. Şu da var: Zamane kayıplarımız karşısındaki direncimizin, olgunluğumuzun ve metanetimizin derecesini büyük ölçüde geçmiş kayıplarımız ve kederimizle baş etme tarzlarımız belirler.

* * *

“Tüm geçip gitmiş kuşakların oluşturduğu gelenek, yaşayanların beyinlerine bir kabus gibi çöker. Kendilerini ve bir şeyleri altüst etmekle, şimdiye dek hiç olmamış var etmekle uğraşır göründükleri esnada, tam da böylesi devrimci kriz dönemlerinde, endişe içinde geçmişten ruhları yardıma çağırır, onların adlarına, sloganlarına, kıyafetlerine sarılır, dünya tarihinin yeni sahnesinde bu eskilerde hürmet edilen kılıklara bürünür ve bu ödünç dille oynamaya çalışırlar.”⁷

Eski rejimden tam bir kopuşun yerleşeceği zaman demek ki, çizgisel, yekpare, dosdoğru akan bir zamanın düzlemi değildir. Hem geride bırakılanın/terk edilenin hem de inşasına başlanmış olanın tekrar tekrar yeniden değerlendirildiği ve bunun bir kabusla dönüştüğü helezoni bir zamandır. Ya da, beyinlere bir kabus gibi çöken o geleneğin de kurucu bir unsur olması değil midir bu? O kabusu akşamdan sabaha uyanacağımız bir şey gibi görmek, sadece daha sabırsız yapar bizi. Hayal kırıklığına sürükler. O geleneğin üzerimizdeki izleri karşısında –kendimize karşı demek ki– daha hoyrat, acımasız ve hoşgörüsüz olmamıza yol açar. Tam tersine, bazen de o gelenekten oluşmuş tül yüzünden olağanüstü bazı değişimlere kör ve sağır kalmamız isten bile değildir.

Diğer yandan, devrimci bir kopuş kaçınılmaz olarak derin bir kayıp duygusuyla bir arada olacağından, yeni ego (benlik) değişikliklerine/inşalarına da hazırlıklı olmamız gerektiği anlamına gelir bu. Paradoksal gibi görünebilir, ama egonun kuruluşu –ileriye doğru her hamle– daima terk edilenin, geride bırakılanın içerilerek aşılması sayesinde.

Bir nesne ilişkisinin bozulması sonrası, diye yazar Freud;

“... serbest kalan libido başka bir nesneye aktarılmamış, egoya geri çekilmişti. Ancak orada belirsiz bir biçimde kullanılmadı, egonun terk edilmiş nesneyle bir özdeşleşmesini kurmaya hizmet etti. Bu nedenle egoya nesnenin gölgesi düştü ve bundan böyle ego sanki bir nesne, terk edilmiş nesneymiş gibi özel bir ajan tarafından değerlendirilebilecekti.”⁸

7 Karl Marx, a.g.y., s. 30.

8 Sigmund Freud, a.g.y., s. 249.

Sekiz yıl sonra “Ego ve İd” makalesinde aynı konuyu daha açık bir zihinle yeniden ele alır.

“Bu noktada alanımızı biraz daha genişletmeliyiz. Acı verici melankoli hastalığını açıklamayı (ondan yakınanlarda) kaybedilmiş olan bir nesnenin ego içinde tekrar kurulduğunu varsayarak başardık – yani, bir nesne yükünün bir özdeşleşmeyle yer değiştirdiğini. Ancak o sırada bu sürecin önemini tam olarak takdir etmemiştik ve ne kadar yaygın ve tipik olduğunu bilmiyorduk. O zamandan sonra bu türden bir yer değiştirmenin egonun aldığı biçimi belirlemede büyük bir payı olduğunu ve onun ‘karakter’i olarak adlandırılan şeyin kuruluşunda önemli katkıda bulunduğunu anladık... egonun karakterinin terk edilmiş nesne yüklerinin kalıntısı olduğunu, bu nesne seçimlerinin tarihçesini içerdiğini varsaymayı...”⁹

Özdeşleşme düzeneği sayesinde geçmişimdeki tüm ötekiler egonun (temel bireysel kimliğin) kurucu unsurları olarak var olmayı sürdürürler. Terk edilmiş ilişkilerimizden geriye kalmış izler egolarımızı inşa eder. Her kopmuş ilişkinin mührüyle kayıt altına alınır ve bu artıkların/izlerin zaman içinde birbirine eklemlenmesiyle kimliklerimizi ediniriz. Kesinleştirelim: Egonun inşası melankolik bir süreçtir. Bu dinamik, kim olduğumuz ve özne-nesne ilişkisi meselelerinin bir kat daha karmaşık hale gelmesinin de en önemli sebebidir. Çünkü özdeşleşme, yeni bir öznenin ortaya çıkışını belirtir. Ben’in kendisiyle özdeşleştiği şeyin/nesnenin ben’in nedeni olduğu anlamına gelir. Ben değil, nesnedir özdeşleşmenin faili.

Özdeşleşmeler, yani kayıp nesnenin bedene alınma [*incorporation*] biçimleri, fantazmatik olarak nesneyi egoda korumanın bir yolu haline gelir.

“Gerçekten de melankolik özdeşleşmenin tam da nesneyi egonun kendisinin bir parçası olarak korumanın bir yolu olduğu ve böylelikle kaybı bütünüyle bir kayıp olmaktan çıkardığı

9 Sigmund Freud, “Ego ve İd”, *Metapsikoloji* içinde, çev. E. Kapkın, A. T. Kapkın, Payel Yayınları, 2002, s. 354-355.

için dış dünyada nesnenin kaybına izin verdiği sonucuna varılabilirdi. Burada görüyoruz ki, nesnenin gitmesine izin verme, paradoksal bir biçimde, nesnenin tam bir terki değildir; nesnenin statüsünün dışsaldan içsele aktarılmasıdır sadece. Nesneden vazgeçilmesi yalnızca melankolik içselleştirme koşulunda veya bizim amaçlarımız doğrultusunda melankolik içselleştirmeden de daha önemli olduğu anlaşılabilecek olan melankolik bedene alma koşulunda mümkün olur.”¹⁰

Demek ki kaybedilmiş nesne “egonun kurucu özdeşleşmelerinden birisi olarak egoya musallat olmayı ve onda ikamet etmeyi sürdürür ve bu manada egonun kendisiyle eş-uzamlıdır.”¹¹

Devrimi politik iktidarın zor/şiddet yoluyla yıkılması ve (yeni bir iktidarın kurulması anlamında) yer-değiştirmesi momentyle sınırlı bir biçimde düşünmenin kolaylığı ve bunun sebeplerinden söz etmiyor muyuz aynı zamanda? Devrimi kendi dışımıza, devrimci öznenin ötesine yerleştirmenin, onu bir tür doğal olay gibi tahayyül etmenin tuzaklarından? Her iki anlamda da tuzak tabii ki: Hem sorumluluğu üstlenmemenin, kendimizin de dahil olduğu/konu edildiği bir tarihsel olayın “dışsallaştırılması”nın [externalize edilmesi] çekiciliği, hem de basbayağı içine sıkıştığımız kapan anlamlarında.

Eğer daha içeriden/yakından bir devrim tasavvuru geliştirmenin imkânlarından birisi de onu bir kayıp/yas deneyimi eşliğinde düşünmekse hiç çekinmemeli, “kompleks yapmamalıyız”: Bizzat devrim olmak, devrimin kendimizden başlaması demek değil mi bu? Psikolojik kimlik/ego ancak adım adım inşa edilen bir vafımızdır ve bu inşa daima ilişkisel bir zemini zorunlu kılar. Doğumdan itibaren orada olan, verili bir kendilik değildir kimliğimiz/özdeşliğimiz. Kim olduğumuz, kimliğimiz/özdeşliğimiz, o kökensel kendini-tanımaya –demek ki yüzümüz– ötekenden gelir. İçsel olarak tecrübe ettiklerimizi ötekinin aynalamasından neşet eden bir “töz”e yaslanır kimliğimiz. Devrimci kriz dönemlerinde, yani her bir bireyin başka/şimdi-

10 Judith Butler, “Melankoli ve Toplumsal Cinsiyet-Reddedilmiş Özdeşleşme”, çev. Z. Direk, *Cogito*, sayı 51, 2007, s. 277.

11 A.g.y.

kinden farklı bir varoluşun olağanüstü ümit ve imkânıyla doğrudan temas ettiği koşullarda, karşımızdaki öteki/ötekiler tümüyle farklı çehreleriyle şu halde, bambaşka kimlik/özdeşlik yelpazelerine/potansiyellerine işaret ederler. Devrimin –deyim yerindeyse– ontolojik nedeni, zemini, gerekçesidir bu. Bu ontolojik motivasyon kayıp/yas deneyiminin de kontrpuanı gibi işlev görür. Kaybın, kayıp nesnenin temel özdeşim dinamiği olarak kazandığı bu iki-zamanlılık belki de sadece devrimci kriz dönemlerine özgüdür.

* * *

“Oysa proleter devrimleri, örneğin 19. yüzyıldakiler, sürekli özeleştirir, koşarken hep ara verir, halledilmiş görüne geri dönüp yeniden başlar, ilk denemelerinin yarın yamalaklığını, zaaflarını, zavallılıklarını gaddarca ve esaslı biçimde alaya almaktan geri kalmazlar...”¹²

Ne söylenmek isteniyor bu satırlarda? İlk bakışta bir türlü emin olamama hali, hep ikircikli olma, tereddüt içinde gidip gelme, tam ayrılacakken tekrar geri dönme ihtiyacı, bırakamama –nasıl tarif edeceksek artık– olarak görünen şey asıl nereye yerleştirilmeli? Dahası, ifadeyi biraz daha keskinleştirerek söylersek, devrimi bir tür ayrılık kaygısı [*separation anxiety*] / özgüven eksikliğinin¹³ terimleriyle birlikte düşünmemiz önerilmiyor mu burada?

Marx’ın söylediklerini yine, Freud’un “Yas ve Melankoli”deki en yoğun ifadelerinden birisiyle bir arada düşünelim:

“Şimdi, yasın yerine getirdiği görev neyi içerir? Bunu aşağıdaki şekilde sunmada gerçeklik payı düşük olan bir şey bulundu-

12 Karl Marx, a.g.y., s. 35.

13 Belki de ilk temel kaygımız olan kökensel ayrılık kaygısı zaten, tam da zıddının –yani ayrılık ve özerklik arzusunun– ortaya çıkması adına/için aşılacak zorunludur. Yoksa özne ile ilk öteki (anne) arasındaki simbiyotik ilişkiye gömülü kalakalırız. Ya da tersi: Temel bir güven/özgüven duygusundan yoksunsak, bütün hayatımızı öteki insanlarla bunu tesis etmeye, bu eksikliği gidermeye çalışmakla aşındırır dururuz. Çünkü sonraki tüm çabalarımız genellikle tam aksi istikamete çıkacak, her seferinde aynı güven/özgüven eksikliği yerinde kalacaktır.

ğunu sanmıyorum. Gerçeklik sınaması sevilen nesnenin artık var olmadığını göstermiştir ve bir adım ileri giderek tüm libidonun bu nesneyle bağlarından geri çekilmesini talep eder. Bu istem anlaşılır bir karşı koyuş doğurur – insanların hiçbir zaman, hatta bir yerine-geçen [substitute] kendilerini çağırdığında bile, bir libidinal konumu gönüllü olarak terk etmedikleri genel gözlem konusudur.”¹⁴

Uzun ve zahmetli bir çabayı gerektirir bu. Hem devrimci bir değişiklik yaratmak, yeni birisi olmak; hem de bir kaybın sonrasında, yeni/ikame bir nesne söz konusu olduğunda bile kaybın ötesine geçmek daima geri dönüşlerle mümkündür. Bir gelecek inşası –geçmişten kopmayı gerektiren bu edim– ancak tekrar tekrar geçmişe dönerek mümkün olur. Devrimci bir kopuş daima bir süreklilik arayışı ile birlikte. Bireysel düzeyde o süreklilik hissinin yokluğunda, devrim karşılaşmasının bir tahammül sorunu yaratması, travmatik bir deneyim niteliği kazanması işten bile değildir.

* * *

“Yeni bir dil öğrenen kişi de acemiliğinde her sözü önce ana diline çevirir; oysa ancak hafızasında anadilini yoklamaksızın yeni dilin içinde devindiğinde, o dilin içindeyken, içine doğmuş olduğu dili unuttuğunda, yeni dilin ruhunu ele geçirebilecek, o dilin içinde özgürce söz üretebilecektir.”¹⁵

Konuşan varlıklar olarak, dili basit bir iletişim aracı gibi kullanmaktan daha çok dil tarafından kullanılırız. İnsan öznelere bağımsız bir biçimde yaşayan ve gelişen, kendine özgü bir hayatı olan dil kendi kurallarını, gramerini, sözlüğünü ve ifadelerini de kendi beraberinde getirir ve her birimize dikte eder. Bizden bağımsız ve kontrolümüzün tamamen dışında işler dil. Dilin oyuncakları sayılırız bir bakıma.

Her birimiz, o dili konuşma yeteneğini kazanmamızdan çok önce dil anlamındaki Ötekine çoktan batmış haldeyizdir. Doğ-

14 Sigmund Freud, *Yas ve Melankoli*, s. 244-245.

15 Karl Marx, s. 31.

duğumuz andan itibaren çevremizdeki bütün varlıkların konuşmalarını işiterek başlarız hayata.

Dahası, hayatımızın başlangıcından itibaren seslerini işiterek büyüdüğümüz tüm o konuşan ötekiler, bir aile içinde birbirleriyle sembolik biçimde ilişkilidirler.

Tam da bu yüzden belki, hayatımız aralıksız devam eden bir tercüme faaliyetinin ipoteği altındadır. Bu bağlamda, Marx'ın devrim için tercüme benzetmesinin yoğun çağrışımlarına işaret etmekle yetinelim.

Dil demişken...

Şu son dönemde sosyalistlerin, devrimcilerin birbirleriyle konuşurken kullandıkları dil, söyleme biçimleri, seçtikleri ifadeler niye bu denli acıtıcı, öfkeyle kavrulmuş, kanırtıcı, –hadi en sıradan haliyle söyleyelim– sevgiden yoksun? Niye her seferinde ilk dikkati çeken şey bunca tahammülsüzlük oluverdi, ne zamandır? En küçük bir jesti, bağlamından soyutlanmış bir sözü, basit bir hareketi kıyıcı bir dışlamanın, açığa düşürmenin, hesap görmenin, “deşifre etmenin” vesilesi kılmak için sırada bekliyor görünmek, ne ayıp! En sıradan ilişkilerimizde, en sıradan insan ilişkilerinde bile görmekten utanacağımız, hiç olsun istemeyeceğimiz, yakıştıramayacağımız onca hiddeti, hıncı, rövanş duygusunu, yıkıcı şiddeti kendimize hak/reva görmek niyedir? Devrimci/sol bir terbiyenin asgari icaplarından bu denli uzaklaşmışken hem kendi gözümüzde hem başkalarının, ne tür bir toplumsal iddiamız olabilir ki, üstelik hangi inandırıcılıkla?

Tamam, kabul; çaresizlikten kaynaklanan kızgınlığımızı çoğu zaman en yakınımızdakilere, o berbat anda en çok ihtiyaç duyduklarımıza yöneltmek temel bir insanlık halidir. Ama neden içimizden hiçbiri, hiçbir taraf ötekinin de hassasiyetlerini, kırgınlıklarını, öfkesini, bazen yersiz de olabilen çıkışlarını vb. anladığını gösteren, onu da içermeye, kapsamaya çalışan bir tutum geliştirmez? Çoğu zaman sadece bu jest, yani bize yansıtılanları kapsayabildiğimizi, onlara tahammül

edebildiğimizi gösteren –sadece bu sınırlı anlamda yüce gönüllü– bir tavır tüm bu agresyon sahnesini/döngüsünü yıkar bilir çünkü.

Hangi ölçüyü, ölçütü kullanırsak kullanalım tüm bunların hiçbir makul, rasyonel, içimizi ferahlatıp bizi yine de ümitli kılacak bir açıklamasının olmadığını kabul ediyorsak eğer, başka bir yere bakacağız demek ki: Psikolojik düzeye. Yekpare ve türdeş bir sol/sosyalizm fikrinin bütün zihniyet ve tasavvur dünyalarında aynı biçimde yer alması gerektiğini düşünmüyorken, yine de gösterdiğimiz tüm bu tahammülsüzlük tepkilerini yerleştireceğimiz bir yer olmalı. Ya da farklı düşünme kanalları, farklı yollar açma gayretlerini, toplumun yapısal antagonizmalarını örten tüm totalizasyon stratejileri karşısında tam da bu gerçeği ifşa ederek eşitlik/eşdeğerlik ilkesinin/ilişkisinin egemen olacağı bir toplum/dünya arayışının farklı veçheleri olarak görmek dururken, birbirimizi içine çektiğimiz şu itişme karşısında mesafe almamızı sağlayacak bir ara-mekân niyetine psikoloji çalışmak iyi olabilir.

Öncelikle, ortada bu biçimde davranmaya, en yakınımızdakilere böylesi bir düşmanlık/saldırganlık sergilemeye duyulan bir ihtiyaç –en azından bilinçdışı düzeyde– bulunduğunu bir veri olarak kabul edeceğiz demek ki. Üstelik tüm ötekilerin –küçük küçük işaretlerin izi sürülerek– birden başka davaların insanları olduğunu, yoldan saptığını teşhis edivermek, “soldan/sosyalizmden vazgeçme” davranışının yaygınlığına ve geride saf/bozulmamış halde durmaya devam edenin sadece kendi küçük çevrelerimiz olduğuna parmak basıp durmak fiillerine içkin şu gizli narsisistik neşe/kibir var bir de.

“Biz çoğu kez haritada parmağımızla yol arıyoruz. Komünizmin yolunu, ancak onu bulmak için yola koyulur ve muhalefette ya da iktidarda onu denemek istersek buluruz... Luxemburg'un da belirttiği gibi, sosyalizm ideal, zekice hazırlanmış bir reçete değildir, reel durumlarda verilen reel mücadelelerden doğar.”¹⁶

Bu yüzden işte, kibir en çok bizim üzerimizde eğreti/çok aşırı duran bir melanet değil midir? Kibrimiz yüzünden üstelik, bizden bambaşka motivasyon, heves ve ideallere sahip insanların dünyayı daha iyi/güzel hale getiren onca çabasıyla da her türlü bağdan, etkileşimden, diyalogdan kendimizi mahrum bırakıyoruz.

Şimdilik şu kadarını söyleyerek kapatayım: Belki de bu yazının meselesiyle söz konusu psikolojiyi/asabiyyeyi anlayarak dönüştürmemize yarayacak zemin ve kavramlar seti zaten aynıdır. Sosyalist olarak kimliğimizin –demek ki yüzümüzün– kaybı tehdidiyle karşı karşıya olduğumuz hissinin buradaki rolünü hiç azımsamayalım. Tüm bu müşkülâtın içinden kopup gelerek bize bütün, eksiksiz, tam olduğumuz hissini verecek ötekinin –ayna imgemizin– yetersizliklerinedir belki de tüm öfkemiz. Aynısını kendimizde zaten teşhis ettiğimiz ve tahammül edemediğimiz yetersizlik ve zayıflıklara. En kolayı budur; içimizdeki bir ağırlığı, çıkmazı, çatışmayı dışarıya/ötekine yansıtma.

Bir de şu: “Sol melankoli” filan denerek tepemizde sallandırılan kılıçlar karşısında dönüp şuraya bakmalıyız belki de: Tam da varlığın melankolik çekirdeğidir başka bir hayat/devrim arzusunu kıskırtıp duran cevher.

O psikolojiyi/asabiyyeyi ortaklaşa bir merak ve dikkatle anlamak ve bertaraf etmek elimizdedir yani. Bu günler de geçer.

Yolunuz Bakırköy Akıl Hastanesi'ne düşmüşse bilirsiniz. Önce onlar karşılar sizi. Ufacık, kara kuru avuçlarını uzatıp bir liranız olup olmadığını sorarlar çay ya da kola için. Bazen tek bir sigara ister, yakıp hemen içmeye başlarlar. Nadiren şu olur: “Ama çay bir lira, niye beş lira istiyorsun ki?” sorusuna, dosdoğruca “Beş lira bir liradan daha iyi,” deyiverirler. Her birimizin bütün alışverişlerini kısı kıvrak yakalamış toplumsal kurnazlık ağı denen şeyin büsbütün dışındadırlar. Sırf şakadan “sen bana para ver” diyecek olsanız, ceplerindeki tüm parayı –iki lirayı topu topu– ellerinize boşaltırlar. Hız, gürültü ve gösterişten mürekkep bir dünyada derin sessizlikleri, eylemsizlikleri ve sadeliklerinin hangi dünya bilgisiyle mümkün olduğunu bilemezsiniz.

Duvar diplerinde küçük radyolarını dinlerken, çimlere uzanmışken, avluda güneşlenirken, yürürken daima usulca yapışları hepsini, şeylerin olağanüstü uyumu bozulmasın diye sanki, ayak uçlarında yaşayışları nasıl çarpıcıdır. Gölgeler gibidirler.

Ağır kaygı ve korkularla, bir türlü yoluna koyamadıkları düzensizliklerle, dehşetle kaç kere altüst olmuş iç dünyalarını taşımının yorgunluğu hemen fark edilir yüzlerinde.

(*) *Radikal* 2, 13 Eylül 2019 (Burada anlatılan her şeyi yeniden aklıma getirdikleri için Betül Yalçın ve Melih Özeren'e sevgiyle).

Kâr-zarar hesaplarına, çıkar oyunlarına, güç/iktidar savaşlarına, içten pazarlıklı oluşa, ikiyüzlülüğe, sahtekârlığa hiç tenez-zül etmeyişleri belki de bu yüzdendir.

Yalan söyledikleri görülmemiştir.

Şizofreni ve Aura dergilerinin en has yazar ve şairleri.

Hayatın ebedi öksüz ve yetimleri...

* * *

Bakırköy Akıl Hastanesinin yerlilerinden söz ediyorum. Hastane dosyalarına “kronik şizofreni” kaydı düşülmüş asıl sahiplerinden. Bakırköy’ün güzel/kahraman hemşirelerinin kimse-siz çocuklarından.

Hep oradaydılar. Onlar oradayken kaç başhekim, kaç psikiyatrist kuşağı gelip geçmiştir kim bilir. Ne kadar çok psikiyatri araştırması için öylece, sabırla oturmuş, irili ufaklı onca ölçeğin o “acayip” sorularına hiç itirazsız katlanmışlardır. Hastanede çalışanlar her sabah yeniden tazelenen o aşinalık duygularını onlara borçludurlar büyük ölçüde. Onlar oradayken bilirsiniz, küçük işaretler vardır hayatta yine de bir sürekliliğin bulunduğu bizi inandıracak. Üstelik, başka nedir ki içimizdeki gelecek özlemini besleyip duran o aşinalık ve süreklilik duygularından başka?

Onlar sayesinde aralıksız bir şefkat pratiği gibidir kocaman bir akıl hastanesinde çalışmak.

Bir süredir küçük kabileler halinde çeşitli illerdeki bir takım bakımevlerine gönderiliyorlar. Evden/yuvadan ikinci kez “sürülüyorlar”... Buna dayanamayacaklardır.

* * *

Bazı zamanlar toplumun bünyesinde ortaya çıkan bir şey, marjinal bir işleyiş bozukluğu gibi algılama eğiliminde olduğumuz bir değişiklik, özünde çürümüş olan sistemin yapısını birden görünür/anlaşılır kılar. Kendi başına sistemin bütün anormallliğini, sermayenin hükmettiği temel yapısını ifşa eden örnek-olay statüsü edinir. Bir süredir “sağlıkta dönüşüm” adı altında gerçekleştirilen bir dizi uygulamanın yerleşeceği çerçeve

tam da budur, bana göre. Sağlığın ticari bir meta, hastanın müşteri, sağlık çalışanı emeğinin de bir tür performans olarak yeniden tarif edildiği, her şeyin sermayeye/paraya ve onun ihtiyaçlarına göre yeniden ayarlandığı bu yeni düzenin gösteriş/imağ takıntısını da unutmamak lazım.

Bilgisayar ekranlarındaki kâr/zarar hesaplarına, maliyet cetvellerine, istatistik tablolarına, performans çizelgelerine uygun olmayan her şeyin; özverinin, ekip çalışması ruhunun, yardımlaşmanın, ötekini gözetmenin, diğerkâmlığın, hesaptan düşüldüğü, dahası insanın ayırt edici vasıfları olarak var bile sayılmadığı bir cangılda söz ediyoruz. “Bencil hesabın buzlu sularının” tümünü dondurduğu... Birazcık zorlayarak söylersek; performans adı altında “bıçak parası” denilen şeyin veri alınması ve sağlık sisteminin her düzeyine yaygınlaştırılarak yasal kılıfa sokulması bile var burada. Herhangi bir kamu hastanesinde çalışanlar arasında bazen yirmi katı bulan ücret farklarını da ekleyelim.

Amacım insanlar arasındaki temel eşitsizlikleri, vahşi kapitalist sömürüyü mesele eden; burada, bu dünyada sadece insan haysiyetini gözeten bir adaletin tesisi için dertlenen sol politik ufka göndermede bulunmak değil. Çok daha beri bir düzeye; merhamet etmeye, şefkat duymaya, vefalı olmaya, garibanın ahını almaktan çok korkmaya, suçluluğu ve utancı hissedip taşıma cesaretine işaret etmeye çalışıyorum. Kendimizi o duygulara bırakmanın ayrıcalığına...

Pazarlama stratejileri için imaj esastır. Kendimizi birden “Belki de depo hastanesi görüntüsünden kurtulmak iyidir,” derken buluruz. Hayata kayıtsız şartsız sermayenin mantığı hükmedince sadece para konuşur, başka bütün sesler yok olur, toplumun içi boşalır, için için çürür... Kimsesizler iyice erken ölür...

Hepimiz Suçluyuz Çünkü*

Çocuk ölümler. Ufacıklar. Kıyıya vurmuş, öylece yatıyorlar. Anasız babasızlar. Ciğerleri patlıyorken, soğuk karanlık sularda donuyorken, başlarına gelen hiçbir şeyi anlayamadan, dehşet ve acıyla iri iri açılmışken gözleri... Morarmış ellerini tutacak, göğsüne sımsıkı saracak, ısıtacak, kucaklayacak, “ben buradayım işte” diyecek ana baba bile yokken o sırada, onlar da çok uzaklardayken, yapayalnızken ölmüşler. O yüzden daha da çok korka korka belli ki... Onlarınkine acı bile denemez artık belki de. Bu, bildiklerimizden hiçbirisi değil çünkü.

Dünyanın bütün iyi, güzel, namuslu insanları aynı duyguyla kıvraniyorsa, bundan işte. Bir hayatın bu denli kahredici bir ıstırapı, böylesine bir “fazlalığı” taşıyamayacağını bildiklerinden. Başka hiçbir şeyin zerre kadar öneminin kalmaması... Kendi çocuklarının yüzlerine bakamayacak gibi hissetmeleri... Onları okşamanın bahtıyarlığından bile utanmaları... “İnsanlığımdan utanıyorum” demeleri hep birden, çaresizce... Hep bundan.

Öte yandan ama, ya korkunç bir tuzaksa bu? İstemedi içine düşüverdiğimiz ölümcül bir kısır döngüye, en sonunda her şeyi yine aynı yerine oturtan zalim bir çarkın işleyişine teslim

(*) Birikim dergisi web sitesi, “Haftalık Yazılar”, 8 Eylül 2015.

olmaksa? Varoluşumuzun tutarlılığını ve dengesini sağlayan ve daima kendi üstüne kapanan bu açmaza en baştan mecbur-sak? İnsanın, elinden gelenin, gücünün yettiğinin ancak bu ka-dar olduğuna, “büyük çaresizliğine” çoktan inandırılmış aciz/ muhtaç bir varlık katına kadar düşmüş olması bahsini açmanın tam sırası değil midir?

Utançtan söz ediyorum. Ağır bir utanç içindeyiz çoktandır, çünkü. Saf, mutlak utanç, ve başka hiçbir şey. Utançtan ölecek kadar. Yaptığı korkunç şeyi “gördüğünde”, taşıyamayacağı o utançla gözlerini oyan Kral Oidipus’un düştüğü yerdeyiz işte. En dipte. Daha önce de yazmıştım:

“Çaresizce kendi içine çekilmektir utanç. Elimizden bir şey gel-mediginde, kahredici bir güçsüzlükle kalakaldığımızda duydu-ğumuz tarifsiz ıstıraptır. Tüm benliğimizi kat eden yok olma, kendini görünmez kılma arzusudur. Utanç son sığınaktır ‘aşağı-lanmış’ bir varoluş için. Kendi bakışımızdan bile kurtulmak is-teriz o daracık zamanda. Yüzünü bile kaybetmektendir utanç. Kendi kimliğinden mahrum kalmaktan ötürüdür. İnsanın sade-ce kendi ile sınırlıdır utanç. Başka duygulara göre daha ‘ontolo-jik’ bir düzeye ait olması bundandır. Varlığımızın her yanından, bütün hücreleriyle ağır ağır kanamasıdır. Diri diri derimizin yü-zülmüş gibi olması, yüzümüzün kızarması bu yüzdendir. İçimi-zin dışına çıkmış gibi olması ondan. ‘Yüzeysel dışavurumlar do-ğaları gereği bilinçsiz olduğu için mevcut durumun esas anlamı-na dolaysızca ulaşmayı sağlar.’ Tanınmaz oluruz utandığımızda.

Susamak gibi, bir sancının saplanması gibi göğsümüze, bir-den utanırız. Apansızdır utanç. Sahip olduğumuz en asgari in-saniyet zemininden neşet eder. Utanmamak elimizden gelmez o anda. Utanç yoksa insanlıktan çıkılmıştır. Kendimden uta-nırım, insanlığımdan. Uzun süre katlanamam utanca, bu yüz-den. Utancın bizi ezen ağırlığı, bir güç ilişkisini ve gerçek, doğ-rudan bir yüzleşmeyi dayatmasındandır biraz da. Daima ‘vah-şi’ bir şey vardır utançta, tekinsiz, adlandırılmaz bir fazlalık.”¹

1 Quo Vadis Türkiye (Bu kitapta “Suçluluktan Utanca” makalesi), *Birikim* dergi-si web sitesi, “Güncel Yazılar”, 25 Mart 2014.

Utanç içinde her gün kahrolmanın bedeli delirmek bile olabilir pekâlâ. Çırılçıplak kalakalmak ya da. Bir başına. Kelimeler bizi terk edip yüzüstü bıraktığında, anlamın çöktüğü noktada başlar çünkü utanç. Aşağılanmış, benlik-değerini kaybetmiş hisseden öznenin kabullenmek zorunda kaldığı çığ, kaba acıdır o. Kalbime saplanan paslı hançerdir. Kör olmak isteriz çok utandığımızda. Gözden kaybolmak... Kendimiz görmüyorsak ötekilerce de görülmediğimizi düşünmek isteriz. Bedenimiz büzülür ve atıl, edilgen bir kıvam edinir, en çok o zaman. Utanç, bizi tam olduğumuz yerde zapt eden, pelteleşmiş bir şimdiki zamana mıhlayan, bulduğumuz konumu kaçınılmaz kader olarak pekiştiren, gelecek ve ufuk duygumuzu körelten şeydir. Aşağılanma ya da mahcup edilmenin ıstırabı, kabul görme ya da onaylanmayı bekler bir tek, hepsi o. Bugün en fenası, yoksulluktan ve zayıflıktan duyulan ağır utanç duygusunun maddi koşullarımızı değiştirme ve toplumsal adalet ve kurtuluş için verilen mücadelenin yerini almış olmasıdır.

“Mahcubiyet ve utanç çoğunlukla kim olduğumuz hissiyle bağlantılıdır. Yoksul olmaktan, ‘erkeksi olmayan’ bir erkek veya ‘kadınsı olmayan’ bir kadın olmaktan ya da belli bir ulusun üyesi olmaktan mahcubiyet duyabiliriz.”²

Demek ki neoliberal düşünce ve ruh ikliminin temel/kurucu unsurudur utanç. Yeni zamanların etiği utanç duygusu etrafında örgütlenmiştir. Benliğin işletmeci/girişimci mantıkla ele alınması, üzerinde çalışılması ve pazarlanması gereken bir nesne, bir ürün gibi görülmesi, sıradan bir metaya indirgenmesinin öbür yüzüdür utanç. Günümüz manevi ikliminin temel belirleyicisidir aynı utanç fazlalığı ve/ya da utanç yokluğu... Her şeyi kendi imbiğinden geçiren, kendi sözlüğüne göre yeniden yazan ve kendi gramerini dayatan temel şablondur bu.

Asıl meselemiz bu olmalıdır, bu ölümcül utanç tuzağı. Çünkü bu düzeyde, bu kör utanç çıpasından kurtulamadığımız ölçüde, sahih ve kalıcı bir değişim arzusu taşımamız mümkün değildir artık. Ya aşırı utanç ya da sefil bir utanç yokluğuyla he-

pimizi yok edecek bu uğursuz eşiği atlamadan hiçbir şeyi göremeyecek, hakıyla tartamayacağız.

Burada tutsağız işte. Bu uçuculuk, suçsuzluk ve sorumsuzluk uğrağında. Utanç bütün göğü kapladığında, en başta suçluluk ve sorumluluk etiği, etik bir mahiyet kazanan özne sise gömülür. Ortalıktan çekilir hatta. “Özgürce eyleyebildiğimizi –yani özgür olduğumuzu– bilmemizin tek yolu, kendimizi dışsal güdülerin kölesi olmaktan kurtarmamız gerektiğini söyleyen vicdanın sesidir.” çünkü. Bu yüzden Hans Blumenberg’in tarif ettiği şey, istisna olmaktan çıkmış ve evrensel bir nitelik edinmiş değil midir bugün?

“Diğer taraftan, istidatlı suçsuzlar –daha doğrusu, o suçluluk kabiliyetinden yoksun olanlar– da daha iç açıcı bir manzara sunmazlar. Asla ve hiçbir konuda kendilerine düşen payı üstlenmez ya da hatta kabul etmezler; bunu beceremezler. Şen ruhlar olarak, küçük ya da büyük vaatlerinden döndüklerinin, sadakatsizlik ettiklerinin, kimliklerinden ya da hafızalarından kaçtıklarının farkına bile varmadan kaygısız bir ifadeyle yürüyüp geçerler.”³

Yürüyüp geçiyoruz artık. Hiç üstlenmeden, utanç içinde ve çabucak sonrakine atlıyoruz. Hafıza biriksin istemiyoruz.

Simgeselin (dilin, kültürün) çöküşü bu. Bütün müşterek zeminlerin ve referansların, gelenek ve göreneklerin yıkılışının, her birimizin saf/mutlak tercih ve kararın bireyleri haline gelişimizin öyküsü. Basbayağı çıplak, bağısız, korunaksız, dayanaksız kalışımızın... İyice abartarak söyleyelim: Bilinçdışından (bilinçdışının öznesinden) söz etmenin bile sorunlu, neredeyse “imkânsız” görüldüğü, her türlü ortaklık duygusunu, kolektif davranış kipini, kolektif kurtuluş ve özgürlük arzusunu kaybettığımız yerdir burası.

O yüzden, insan sihirli kelimeler arıyor böyle zamanlarda, ümitsizce. Birden her şeyi apaçık kılacak anlamlar olsun istiyor ya hayatında... En çok bundan sakınmalıyız, acelecilik ve kes-

3 Hans Blumenberg, *Endişe Nehri Geçiyor*, çev. C. Ener, Metis Yayınları, 2013, s. 119.

tirmecilikten. Bütün arayışımız o olacaksa eğer; eşit ve özgür bir dünya hayali kuranların, masumların, yoksulların, dışlananların, sesi kısılanların, garibanların, zulmedilenlerin hayatına tam denk gelecek, hepimizi asıl acılarımız ve hakikatimizle yüzleştirecek ortak sözün inşası yani... Bir lütuf gibi görmeliyiz bunu. Buna muktedir olduğumuza inanmalıyız yeniden; kulaklarımıza kardeşliği, aramızdaki derin birlik duygusunu ve ortak kaderimizi fısıldayacak kelimeleri yaratabileceğimize. J. Berger'in bilgece uyarısına uyma vaktidir şimdi: "Gökteki cenneti yaratabileceğimiz bir dünyada değil de, tam tersine, cehenneme çok yakın bir dünyada yaşadığımızı düşünelim. Bu durum siyasal ya da ahlaksal seçimlerimizin tekini bile değiştirir mi? Gene aynı sorumlulukları yüklenmek zorunda kalacak, aynı savaşı sürdürmekle yükümlü görecektik kendimizi. Belki de sömürülenler ve acı çekenlerle aramızda var olan dayanışma ve birlik duygusu daha da yoğunlaşacaktı. Değişecek tek şey umutlarımızın aşırılığı ve düş kırıklıklarımızın acılığı olacaktı."⁴

En baştan ve esastan başlamalıyız aynı yüce sorumlulukla. "Nasıl ki tek bir yaprak bütün bir ağacın gizli bilgisi olmadan sararamazsa, bir suç da topumuzun gizli rızası olmadan gerçekleşemez" ise, hiç tereddüt etmeden bütün payımızı ve suç ortaklığımızı üstlenme cesaretiyle... Bir ödev bilinciyle...

Yoksa, sermayenin korkunç tiranlığı, ve onun mümkün kıldığı bu deli, kötü, gözü dönmüş adamların pis iktidar stratejileri hepimizi yok edecek.

4 John Berger, *Şiirin Saati*, çev. G. Çapan, Adam Yayınları, 1988, s. 73-74.

Suçluluktan Utanca*

“Tanrılar aşkına, beni çabuk bu ülkeden çıkarın, kimsenin göremeyeceği bir yerde saklanayım, ya da öldürün, denize atın.”

– Kral Oidipus, Sofokles

İçimiz acıyla kavrulduğunda, canımız iyice çekildiğinde, kalbimiz delik deşikken, hiç takatimiz kalmamışken birbirimize yalnızca yaslanmaktan bile umudu kesmişsek ne kalmıştır ki ülkeden geriye? Bizden?

Ağır bir utanç içindeyiz artık. Saf, mutlak utanç, ve başka hiçbir şey. Utançtan ölecek kadar. Yaptığı korkunç şeyi “gördüğünde”, taşıyamayacağı o utançla gözlerini oyan Kral Oidipus’un düştüğü yerdeyiz işte. En dipte. Bütün ümidimiz, gözlerimizi yeniden açtığımızda pırıl pırıl bir dünya bulma ihtimalinde, çocukların sevinçli çığlıklarının duyulduğu her tarafta. Vakitlice memleketi tekrar kazanmak, oraya ait hissetmek için sadece, bütün çabamız.

Ama şunlar da var: Hiç utanması olmayanlar. Hiçbir şey için azıcık bile yüzleri kızarmayanlar. Kösele suratlı canavarlar. Asla anlayamayacağımız bir sebeple utanç perdesi yırtılmış olanlar. Ar damarı çatlamış olanlar. Kalpleri kurumuş, taş olmuş onların. Bunca nefreti bir kalp nasıl taşır? Onlar hiç utanmadıklarından olsa gerek, yalanlarından, hainliklerinden, hırsızlıklarından, cinayetlerinden, iyice iki büklüm haldeyiz biz. Hiç

(*) *Birikim* dergisi web sitesi, “Güncel Yazılar”, 25 Mart 2014.

doğrulamayacak gibi. İnsanın insanlığından utanması bu, nedir ki ötesi?

Çaresizce kendi içine çekilmektir utanç. Elimizden bir şey gelmediğinde, kahredici bir güçsüzlükle kalakaldığımızda, çocuklarımızın katilleri dolaşır, caka satarken etrafta örneğin, duyduğumuz tarifsiz ıstıraptır. Tüm benliğimizi kateden yok olma, kendini görünmez kılma arzusudur. Utanç son sığınaktır “aşağılanmış” bir varoluş için. Kendi bakışımızdan bile kurtulmak isteriz o daracık zamanda. Yüzünü bile kaybetmektendir utanç. Kendi kimliğinden mahrum kalmaktan ötürüdür. İnsanın sadece kendi ile sınırlıdır utanç. Başka duygulara göre daha “ontolojik” bir düzeye ait olması bundandır. Varlığımızın her yanından, bütün hücrelerinden isil isil kanamasıdır. Diri diri derimizin yüzülmüş gibi olması, yüzümüzün kızarması bu yüzdendir. İçimizin dışına çıkmış gibi olması ondan. “Yüzeysel dışavurumlar doğaları gereği bilinçsiz olduğu için mevcut durumun esas anlamına dolaysızca ulaşmayı sağlar.” Tanınmaz oluruz utandığımızda.

Susamak gibi, bir sancının saplanması gibi göğsümüze, birden utanırız. Apansızdır utanç. Sahip olduğumuz en asgari insanîyet zemininden neşet eder. Utanmamak elimizden gelmez o anda. Utanç yoksa insanlıktan çıkmıştır. Kendimden utanırım, insanlığımdan. Uzun süre katlanamam utanca, bu yüzden. Utancın bizi ezen ağırlığı, bir güç ilişkisini ve gerçek, doğrudan bir yüzleşmeyi dayatmasındandır biraz da. Daima “vahşi” bir şey vardır utançta, tekinsiz, adlandırılmaz bir fazlalık.

Utanç iklimindeyiz çoktandır. Ya utanmaktan helak olanlar ya da hiç utanmayanlar. Utanmaktan gayrisi elinden gelmeyenler ya, ya da utançla her nasılsa bütün hesaplarını kesmiş olanlar. Asıl meselemiz bu olmalıdır, bu ölümcül utanç tuzağı. Çünkü bu düzeyde, bu kör utanç çıpasından kurtulamadığımız ölçüde, birbirimize iğrenmeden dokunmamızın, birbirimize konuşmanın, birbirimizle bakışmanın imkânı yoktur. Aramızdaki en temel ortaklığı yeniden tesis etmek için buna mecburuz. Ya aşırı utançtan ya da sefil bir utanç yokluğundan hepimizi yok edecek bu uğursuz eşiği parçalamadan hiçbir şeyi göre-

meyeceğiz çünkü. Sapıkları, bu tehlikeli vasatın iğrenç faillerini teşhis etmek, onlardan kendimizi ayırmak için başka bir düzeye, başka araçlara ihtiyacımız var, tez elden.

Dünyanın sınırsız ve engelsiz bir piyasa, paranın ve metaların koşulsuz dolaşımı için devasa bir cangıl, her birimizi un ufak eden ve dışına atan bir sermaye tiranlığı olarak düzenlenmesidir asıl mesele. Pazarın kanunlarına bağlı olarak her şeyin birbirine denk sayıldığı, bir ticaret kalemi olarak kutsandığı ölçüde kayda geçirildiği, birbiriyle değiş tokuş edilebildiği bir mallar ve markalar ağılı. İnsanın bile ürün statüsüne indirildiği bir bilimkurgu film sahnesi. Azıcık geriye çekildiğimizde dehşetle irkilmeden bakamayacağımız bu manzaranın en önemli sonuçlarından birisi yeni bir bireyin inşasıdır. Zamanımıza, kapitalizmin bu yeni evresine –neoliberalizme– eşlik eden öznel süreçtir bu: Yaptığı, ele geçirdiği, sahip olduğu, niyetlendiği her şeyi en üst derecede, kontrolsüzce maksimize etmek için engel saydığı her türlü bağ, kural, ilke, değerden kurtulmak isteyen yeni bir öznenin zuhur edişidir.¹

Sınırsız ve eksiksiz zevke ulaşmak için yasakları, ahlaki engelleri, utangaçlıkları aşmaya yönelik güçlü bir itkiye tam olarak teslim olmuş yeni özne. “Sınırsız ve eksiksiz ölçüde zevk al” buyruğunun öznesi. Çünkü arka planda, hayatı oluşturmak üzere metaların her şeye nüfuz etmesi, her şeyin metalara göre, metalar piyasası için düzenlenmesi, bir tek paranın kuralının geçerli olması vardır. Alçaklığın güncel versiyonuna da giriştir bu: Başından gaz fişegiyle vurulan, aylarca komada kalan, hepimizin, ana-babasının gözleri önünde gün gün eriyen Berkin öldüğünde, “borsa fazla etkilenmedi” diyebilen bir kalp; plastikten, kablolardan, elektrik devrelerinden ibaret bir otomat, içine ne tür borsa verisi sokulursa sadece onu tekrar eden bir makine değil midir artık? Karşı karşıya olduğumuz şey, her şeyin para-sermayenin canavarca hareketi, döngüsü ve mantığı uyarın-

1 Bunu, bu “karakter” özelliklerini tek tek bireylerle sınırlı bir çerçevede değil de hepimizin paylaştığı, her birimize musallat olan ve tam da mevcut ekono-mik/politik koşullarla arasındaki kısa devre nedeniyle daha zahmetsizce aktü-alize olan ve dönemin ruhunu belirleyen benlik temayülleri ya da yatkınlıkla-rı olarak düşünmeliyiz.

ca aynı kalıba dökülmesi felaketi değil midir? Başardığımızda, iyi performans gösterdiğimizde kadir-i mutlak [*omnipotent*] hisseden, yetersiz-başarısız olduğumuzda iktidarsızlıkla [*impotent*] kıvranan yaratıklara dönüşmemiz de bu bahse dahildir. Başarının-performansın sonuçları/ürünleri ölçüsüne vurulan bir değer taşımak, bir nesne [*object*] derekesine düşmektir bu. Aynı biçimde, performans kaybı-başarısızlık ölçüsünde de hızla bir atığın [*abject*] konumuna inivermektir.

Uzun bir hikâye bu; şimdilik kısa kesmek için şunu söylemekle yetinelim: Kendimizi yeniden “normal” nevrotik öznel olarak inşa etme, kendimizi kolektif kurtuluşumuzun ete kemiğe bürünmesinden/göstereninden başka bir şey olmayan bir büyük Öteki (Proletarya ya da Ezilen Sınıflar) karşısında yerleştirme göreviyle (evet, görev bu!) karşı karşıyayız. Yani, ya gerilediğimiz, içine düştüğümüz bu kapandan (utanç kısır döngüsünden) çıkacak ve o Öteki’nin beklentilerini karşılamamaktan neşet edecek bir suçluluk/sorumluluk etiği düzeyine sıçrayacak, ya da iğrenç ve vahşi bir sermaye-yeni tiranlar koalisyonunun bütün insanlığı ve gezegeni yok edişini pasifçe, korkuyla büzüşmüş halde izlemeye devam edeceğiz.

Bellek, Travma ve Toplumsal Değişme*

Doğal her şeyin bir başlangıcı olması gerektiği için, insanın da oluşma edimi vardır: Tarih. Ama bu insan için bilinen bir tarihtir ve bir oluşma edimi olarak oluşmanın bilinçli bir kendini aşma edimidir. Tarih, insanın gerçek doğa bilimidir.

– K. Marx, *1844 El Yazmaları*

...bilinçdışından çıkan şeyler önceki şeyler değil de, ardından gelenler ışığında anlaşılmalıdır.

– S. Freud, *Küçük Hans*

Aslında, geciktirilebilecek her şeyi geciktirerek yaşayıp gidiyoruz; belki de derinde, ta içimizde, her birimiz ölümsüz olduğumuzu, er ya da geç bütün insanların her şeyi yapacağını ve bileceğini biliyoruz.

– J. L. Borges, *Bellek Funes*

Hangi birinden söz etmeli? Anlamsızlığın şimdi her şeyi saran o yabansı bulutundan mı örneğin? “Yaşam ne kadar sıkıcı ve boş, ve yaptığım şeyler neden bu kadar anlamsız!”... En önce, ahlakın çöküşünden; “insanlarca paylaşılan bir mücadele anlatısı ve dolayısıyla ortak bir kaderin yokluğundan” ya da: “Kimse kimsenin umurunda değil artık, dahası ‘bana ihtiyaç duyan kim var?’ sorusu hiç bu denli yanıtız kalmamıştı!”... Gündelik hayatın olağanüstü değişim süratinden belki de... Gerçekleşmeyen beklentilerin yoğunluğundan: “Hayatımın gelmesini

(*) *Birikim* dergisi, sayı 184-185, 2004, s. 159-162.

istediğim nokta hiç de burası değildi”... Arsız bir iştah ve taleple bedenlerimizi eze eze genişleyen bir dünyanın karşısına çıkarabildiğimiz –ama başka nasıl ayakta kalabilirdik ki?– sahte kendiliklerimizin boğucu ağırlığından. Oradan dalga dalga yayılan ve genel bir ruh haline dönüşen bir yalan, içtenlik kaybı, yüzeysellik ve yapış yapışlıktan... Hiçbir şeye bağlanmadan ve inanmadan, inancı ve bağlanmayı zül addederek yaşamayı üstünlük bilen bir yaşama üslubunun egemen hale gelişinden... “Güncel dünyanın ahlakı haline gelen” tüketim ilişkisinin bu denli yaygınlık kazanmasından ve onun insanca varlığımızın temellerini tehdit eden özelliklerinden...

Onca şey birikti ve belki de devasa bir kopuş gerçekleşti hayatlarımızda, toplumun hayatında. Şimdi biz bilmiyor, kestiremiyoruz belki de; insan olmak hangi asli niteliklere yaslanır, hangi yönsemeye/ufka sahip olmakla eşdeğerdedir? Nasıl bir gelecek tahayyülü bizi daha insan kılar ve hissettirir? Ya da her birimizin karşısındaki o sorular artık geçiştiremeyeceğimiz bir şiddetle oradadır: Kimim ben? Neredeyim, dünyada durduğum yer neresidir?

O soruların ve olası yanıtlarının asli zemininin tarih olduğunu/olacağını belli belirsiz sezdiğimizizden olsa gerektir, tarihin geri dönüşünü haber veren işaretlerin bunca çoğalması.

Assmann’dan aktarırsak:

“Örneğin Cicero’nun ‘barbarlar’ hakkında söylediği gibi ‘günü geçirmek’ için yaşayabilir ve bugünü huzurla yarına çevirirler, bu durum da yok olma ve unutulmaya eştir, ya da bugünü sürekli kılmak için her türlü çabayı gösterirler, örneğin Cicero’nun Romalılar hakkında yazdığı gibi ‘tüm planlarını sonsuza yönelik yaparlar’ ya da Mısır hükümdarları gibi ‘yarını hayal etmeye’ ve ‘ebediyetin sorunlarını çözmeye’ çalışırlar. Kim ‘bugünden’ ‘yarına’ bu biçimde bakarsa, ‘dünü’ yok olmaktan kurtarmak ve hatırlayarak yaşatmak zorundadır. Geçmiş hatırlanarak yeniden kurulur... Süreklilik ve gelenekteki her derin kopma, yeni bir başlangıç arama aşamasında ‘geçmiş’ oluşmasına yardımcı olur. Yeni başlangıçlar, rönesanslar, restoras-

yonlar hep geçmişe dönüş, ondan destek alma biçiminde ortaya çıkarlar. Geleceği ürettikleri, yeniden kurdukları, kapsadıkları ölçüde geçmiş keşfederler.”¹

Şunu da ileri sürebiliriz: Bugün o sorular mümkün ve geçerli bir çehre edinmişlerse eğer, önemli travmalara, travmatik kayıplara maruz kalmış ve durmaksızın bunun yarattığı yarığı gidermeye çalışıyoruz demektir.

* * *

1880 ve 1890'larda en nihayetinde psikanalizin kuruluşuna yol açmış olan asli sorular asıl olarak histerik hastaların belleklerindeki belirgin boşluklara, eksiklere ilişkin sorular olmuştur.² Psikanaliz incelediği alanın merkezine bellekten ziyade unutmayı yerleştirerek yola koyulmuştur. Histerik hastaların belleklerindeki patolojik boşlukların gözleminden hareketle Freud, yaşamın ilk yıllarına ilişkin genel ve normal bir amnezinin [bellek yitimi] varlığını insani varoluşun bir koşulu/karakteristiği olarak ileri sürmüştür: En erken yıllara ilişkin olayları hatırlamıyor oluşumuz herhangi bir hatırlama yetersizliğinden ziyade bastırmanın bir sonucudur.

Söz konusu bellek boşlukları belirli bazı duygu ve düşünceleri hissetme ve düşünmeye ilişkin yasakların içselleştirilmesinin bir sonucu olarak ortaya çıkarlar. O duygu ve düşünceler bir olayın bağlamı içindedir ve anlaşılmaları ancak o bağlama yerleştirilmekle mümkündür.

Ancak bastırmaya uğrayan şey o bağlam içindeki söz konusu olaya ilişkin anılardır. Yani, bastırılan şey olay değil anıdır.

1 Jan Assmann, *Kültürel Bellek*, çev. A. Tekin, Ayrıntı Yayınları, s. 35-36.

2 Gerçi şu da söylenmiş: “Histerikler asıl olarak anımsamalardan acı çekerler” [*Hysterics suffer mainly from reminiscences*] (Histeri Üzerine Çalışmalar, çev. E. Kapkın, Payel Yayınları, 2001, s. 56). Histeri bağlamında sanki belleğin aynı anda hem çok fazla hem de çok az oluşu söz konusu gibidir. Ya da J. Laplanche’in yorumunu [*Essays on Otherness*, Routledge, 1999, s. 152] tercih edersek: “—reminiscences teriminde de— bir tür bellek söz konusudur; kökenlerinden ve varış yollarından kopartılmış, yalıtılmış ve sabitlenmiş, bir ize [trace] indirgenmiş bir bellek. Bu anlamda, daha yanlış (false) olmak şöyle dursun, önemsiz bilinçli bellekten daha esaslı bir ‘doğruluk çekirdeği’ içeren bir iz.”

Tam da bu yüzden söz konusu olay başka biçimlerde geri dönebilir. Freud burada sözünü ettiği, histerik belirtilerin bastırılmış bir anının ifadeleri olduğu anlayışını daha sonra da hep korumuştur. Histerik belirti –genel olarak nevrotik belirti oluşumunda da söyleneceği gibi– kendi içinde hem bastırmaya yol açan failin temsilini hem de isteğin kendisini içerir. Bilinçlilik alanından uzaklaştırılması gereken o istek enerjisini/gücünü muhafaza ederek söz konusu patolojik/semptomatik biçim içinde kendini yeniden gösterir, ifade eder.

Psikanalizin bütün çabasının bir bakıma bilinçdışı belleğin oluşması ve işleyişini anlamaya hasredildiğini söyleyebiliriz. Belleğin insanlaşma sürecinin asli bir bileşeni olduğu düşünüldüğünde, bu çaba bir hayli önemlidir.

Histerik belirtilerin/histerinin oluşumunun çocukluğa ait cinsel bir deneyimin bastırılmış anısı çerçevesine yerleştirilmesini, yani, bizzat o deneyimlerin kendilerinin dolaysızca histerik belirtilere yol açmadığının ileri sürülmüş olmasını nasıl anlamalıyız? Erken deneyimlerin dolaysızca histerik belirtileri ortaya çıkarmıyor oluşu, deyim yerindeyse bir kuluçka döneminde geçerek etkilerini icra edişleri olgusunu Freud, tam da bir nevrozun kuluçka dönemi kavramıyla açıklar. Başlangıçta cinsel bir olayın anısı kayda değer hiçbir psikolojik önem arz etmez. Daha sonra, çocuk ergenlik dönemine vardığında, dolayısıyla cinsel farkındalık kazandığında, o erken cinsel olayın/deneyimin anısı yoğun bir enerji miktarı eşliğinde güçlendirilir ve yeniden etkin hale gelişinin önü açılır. O anı şimdi farklı bir biçimde anlaşılır. Tabu statüsündeki bir cinsel edimin duygusal bir yükü ağırlaştırmış anısı şimdi ruhsal bir çatışma yaratır hale gelmiştir. Bu çatışmanın şiddetini azaltmak ya da çatışmayı tümüyle ortadan kaldırmak üzere, söz konusu anı bilinçdışına itilir, yani bastırılır. Bilinçdışında kalmasına rağmen, etkilerini göstermeye devam ederek histerik belirtilerin üretilmesi biçiminde farklı kılıklarda ifade yolları bulur.

Demek ki, çocuk için cinsel-olmayan bir olay daha sonra, şimdi, cinsel bir deneyim olarak anlaşılır ve yaşanır. Burada söz konusu olan şey, şimdinin geçmişi yeniden yorumlaması değil,

anlamın gecikmesi olarak adlandırabileceğimiz bir durumdur. Bu bakış açısının, belleğe ve belleğin oluşumuna ilişkin olarak sunduğu şey şudur: Şimdiki zamanda bir mevcudiyet kazanana değin geçmiş hiçbir anlam taşımaz.

Freud, bir anının daha sonraki bir zamanda etkilerini sergileme gücünü/potansiyelini İngilizceye “ertelenmiş etkinlik” olarak çevrilen [*deferred action*, Alm. *Nachtraglichkeit*] terimle gösterir. Aynı terim J. Laplanche tarafından sonradanlık, sonradan tamamlanan anlamlarına gelecek biçimde [*afterwardness*] çevrilmiştir.

Şu söylenebilir: İster bastırmanın bir sonucu olarak ister anlamın ertelenmesine bağlı olarak gündeme gelmiş olsun belleğe ilişkin temel çıkış noktası başlangıçta belleğin yokluğudur.

* * *

İnsan yavrusunun kaçınılmaz erken [*prematür*] doğumu ve dolayısıyla ona bakım veren nesnelere (örn. anneye) mutlak bağımlılığı, bağımlı olduğu o nesnelere aşırı ölçülerde ruhsal enerjinin yatırıldığı bir çerçeve yaratır. Bebek, kendisinin bakımını üstlenen, besleyen ve koruyan ebeveyne karşı kaçınılmaz bir biçimde çok fazla sevgi ve nefret besler. Dahası, sevgi ve nefreti ilk kez öğrendiğimiz deneyimlerin matrisi de aynıdır, ebeveynlerle o ilk ilişkilerimizin oluşturduğu matris. Toplumun/topluluğun genel çıkarları ve ilgileri bakımından o fazlalığın/aşırılığın unutulması zorunlu hale gelir. Bastırmanın zemini kuran işte bu zorunluluktur. Bastırma edimi, söz konusu istek ve itkilerin tasarımlarını bilinçdışı kılar. Annenin yeterli/yeterince varlığı durumunda, bebek fiziksel/biyolojik gelişimine de paralel bir biçimde ve giderek artan ölçülerde –annenin orada bulunmayışlarında– anneyi zihninde tutabilir, hatırlayabilir hale gelecektir. Bu anlamda bellek, anne-bebek ilişkisinde cereyan eden gelişimlere ilişkin bir meseledir ve algılama ile bir uyumsuzluk ilişkisi içindedir. Bir şey yokluğunda yeniden algılanması gerektiği zaman hatırlanır yalnızca.

* * *

“Vahşete verilen olağan tepki, onu akıldan çıkarıp atmaktır. Sosyal anlaşmanın belli ihlalleri, yüksek sesle söylenmek için fazlasıyla korkunçtur; bunun kelime karşılığı, “dile getirilemez”dir. Bununla birlikte vahşet gömülmeyi reddeder. Vahşeti inkar etme arzusu, inkarın işe yaramadığı fikri kadar kuvvetlidir. Halk söylenceleri, hikayeleri anlatılana kadar mezarlarında rahat etmeyi reddeden hayaletlerle doludur. Cinayet er geç açığa çıkar. Korkunç olay hakkındaki gerçeği hatırlama ve anlatma, hem sosyal düzenin onarılması hem de bireysel kurbanın sağaltımının önşartıdır.”³

“Travmatik gerçekliği bilinçte tutmak kurbanı onaylayan, koruyan ve kurban ile tanığı ortak bir ittifakta birleştiren sosyal bir bağlam gerektirir. Bireysel kurban için bu sosyal bağlam arkadaşlar, sevgililer ve aile ilişkileriyle yaratılır. Daha geniş toplum için sosyal bağlam güçsüzleştirilmişlerin sesi olan siyasi hareketler vasıtasıyla yaratılır.”⁴

Travma, travmatik olarak yaşanan her türlü olay kurbanın bellek kapasitesini ortadan kaldırır. Uyaran çokluğu karşısında bir koruyucu işlevi gören o kapasitenin yokluğu toplumun imkânsızlığına denk bir ağırlığa sahiptir. Bellek kapasitesinin boşalttığı yer algılamayla, bizzat deneyimin doğrudan mevcudiyetiyle doldurulur. Travma mağdurlarının kendilerini travmatize eden olayları hatırlamaktan ziyade travmatik uğrağı kompulsif bir biçimde tekrar ediyor oluşları bu sebeptir. Travmatik şokun çeşitli duyuşal veçhelerinin neredeyse –esasinda psikotik durumların bir özelliği olan– varsanısal bir mahiyet kazanarak tekrarı/mevcudiyeti, belleğin algılama düzeyine gerilemiş olmasının da koşulunu oluşturur. Artık hatırlayamaz sadece algılayabiliriz.

Lacan'ın terimleriyle ifade edecek olursak, travma daima bir saplanma [*fixation*] veya blokaja işaret eder. Saplanma da daima simgeselleştirilmemiş, simgesel düzene dahil edilmemiş bir

3 Judith Herman, *Travma ve İyileşme*, çev. T. Tosun, Literatür Yayınları, 2007, s. 1.

4 A.g.e., s. 11.

şeyi içerir. Tam da bu anlamda dil, yer değiştirme ve ikame için bir alan ve imkân yaratarak saplanmanın en esaslı antitezini oluşturur. Söz konusu ikame ve yer değiştirme mümkün olmadığında (melankolide örneğin), saplanma iş başındadır. Travmatik olay hakkında konuşmanın iyileştirici işlevini kuran işte bu özelliktir. Yani, onu sözcüklerle ilişkilendirmenin, onu sözcüklerin yatağına yatırmanın, onu giderek daha çok gösteren ile ilişki içine sokmanın iyileştirici işlevini.

Çeşitli vesilelerle belleğini yitirmiş bir toplum oluşumuz ve o bellek kapasitesi zayıflığının türlü sonuçları ve fenalıkları üzerinde dururken, bize özgü yapısal bir özellikten ya da verili bir durumdan söz ediyoruz sanki. Ya da, bellek yitiminin örneklerine işaret ederek belki de bir ilerleme sağlayacağımızı umuyoruz. Bazen unutmış olmayı, unutkanlığı faydalı bir meziyet saymaya kadar vardırılabiliyoruz işi. Halbuki açık değil mi? “Geçmiş tam da unutulduğu içindir ki, itirazla karşılaşmaksızın hüküm sürer”.

Hatırlamanın, zihinde geri çağırma olmadığını, ama bir keşfetme etkinliği olduğunu akılda tutarak merak etmemiz ve anlamamız gereken şu belki de: Varoluşumuzu travmatik yıkım ve şoklarla bezeli bir geçmişi işlemeyi/çalışmayı reddetme üzerine kurabilir ve tam da bu yüzden geçmişin tutsağı olmayı, hep aynı “geçmiş” meseleleri tekrar etmeyi sürdürürüz.

Ya da; tıpkı yoğun ve tahammül edilmesi çok güç bir travmatik deneyime ilişkin anlatının ortaya çıkabilmesinin, onu şimdi anlamlı hale getirebilmenin bir tanığı/dinleyiciyi (aynı zamanda travma mağdurunun “ben neredeyim” çığlığına, tanınma ihtiyacına bir çare olabilecek) gerektirmesine benzer biçimde, kurduğumuz nedensellik ilişkisini tersine çevirerek yola çıkarız. Sol/sosyalist bir yükselişin önkoşulunu epeyce yaygın bellek kusurlarının tamiri ve hatıraların fişkırması olarak görmek ve orada siftinmek yerine, o kusurların giderilmesinin ve şimdi geçmişi anlamlandırmanın bir gelecek ufkuyla/projesiyle olanaklı hale geleceğini idrak ederiz. İnaniyorsak eğer... Başka bir insanlık ve başka bir dünya mümkündür.

Daha beride duran ve bir sınır tayinine imkân tanıyan soru şu aslında: Genel olarak tarihe yönelik ilgi ve merakımızdaki artışı neye bağlamalıyız? Apaçık çünkü; her taraftan bir tarih fıskırması/patlaması durumu, neredeyse... Belki sadece, nasıl bir toplum/ne olmak istediğimiz sorusunun ağırlığını artık geçiştiremeyeceğimiz bir kavşakta bulunduğumuz duygusudur söz konusu olan. “Oluşturulan durumların hiçbirinde duraklamaya izin vermeyen”, “huzur bulamayan bir itki”nin etkisindeymişiz ve “talep edilen ve elde edilen” arasındaki farkın gerilimlerinden bitap düşmüşüz izlenimine yol açan tüm işaretler de aynı şeyi, o kavşakta bulunma halini göstermiyor mu? Denebilir ki, tam bu kritik eşikte oluşturacağımız bütün cevap ve çözümlerin, ancak bir “tarihsel zaman” düzeyinde mümkün ve olanaklı olacağını giderek daha çok anlıyoruz. Ancak bir tarih duygusunun, bir tarihsel süreklilik duygusunun bir gelecek tahayyülüne izin vereceğini sezmeye başlıyoruz. Simgesel düzeyde bizleri bir kötürümler yığını olarak; tarih ufkunu, öyleyse/demek ki “güven telkin eden bir gelecek görüntüsünü” yitirmiş biçareler olarak durağan ve sert bir şimdiki zamanın içi-

(*) *Birikim* dergisi, sayı 193-194, 2005, s. 173-174.

ne gömmeye matuf tüm o “tarihin sonu” söylemlerini ve dönemi bir kez daha altüst etmek üzere tarihe dönüyoruz... Tarih geri dönüyor.

Diğer yandan Türkiye toplumuna ilişkin olarak; “tarihiyle yüzleşmekten kaçınma”, “hatırlamak istememe”, “unutma” diye tanımlanan özelliklerin, yaygın bir biçimde benimsenmiş görünen o “unutma retorığının” aynı fonun önünde cereyan ediyor olması oldukça ilginç.

Belki de mevcut popüler tarih ilgisi/merakı daha has bir tarih duygusunu/yönelimini, derinlikli bir tarih kavrayışını ikame etme, perdeleme işlevine sahip ve bizi gafil avlayıp, akim kılıyor.

* * *

“İnsanlar her yerde, birbirlerinden çok farklı koşullarda kendilerine aynı soruyu soruyor: Neredeyiz? Bu soru coğrafi değil, tarihsel. Nasıl bir hayatın içinden geçiyoruz? Nereye sürüklendik? Neler yitirdik? Güven telkin eden bir gelecek görüntüsü olmadan nasıl devam edilir? Bir ömrün ötesinde ne olduğuna dair bakışımızı niçin kaybettik?”¹

Tam da J. Berger’ın söylediği gibi asıl mesele, nerede bulunduğumuzu anlamaya, saptamaya çalışmak belki. Tarihsel perspektif, pozisyonumuzu belirlemek bakımından zorunlu. Üstelik bir pozisyona yerleştirilmiş olmak, söz konusu o pozisyonu tanıyan/algılayan, o pozisyona tanıklık eden bir ötekini talep eder, daima. Şu örneği düşünelim: Bir psikoterapi seansında, ötekinin mevcudiyetine tanıklık etme edimi, klinik çalışmanın önemli unsurlarından birisidir. Klinik çalışmanın olmazsa olmaz koşulu olan tarihsel boyutun ortaya çıkmasını sağlayan o tanıklıktır. Şiddetli travmanın söz konusu olduğu, yani zihnin gözlemleme ve kaydetme mekanizmalarının geçici olarak iptal olduğu durumlarda o tanıklık özellikle önemli, dahası vazgeçilmezdir. Çünkü travma çalışmalarından biliyoruz ki; ağır/aşırı travmalara ilişkin herhangi bir travma hikâyesinin ortaya çıkabilmesi daima olaydan sonraki bir dinleyiciyi gerekli kılar. O dinleyicinin,

1 John Berger, “Vakitlerden Gece”, *Express*, 2005/03.

tanığın ortaya çıkmasına kadar travma, mağdurun iç dünyasında işlenmemiş ve sindirilmemiş olarak, adeta bir yabancı cisim gibi duracaktır. O zamana değin travmatik deneyimi kuran asli unsurlar, yani yokluk ve kopma/kırılma duygusu ve temsilin/tasarımın kaybı varlığını sürdürmeye devam edecektir.

İşte bu yüzden, insanlığın herhangi bir zamanda yaşadığı herhangi bir travma yaşantısı karşısında, eşsiz bir yüce gönüllülük ve cesaretle o tanıklığı üstlenenlere –ister travma üstüne çalışan bir tarihçi, sosyolog, yazar, isterse de travma mağdurlarıyla çalışan bir psikiyatrist, psikolog vb. olsun– insanlığımız adına borçlu saymalıyız kendimizi, hepsinden ve her şeyden önce. Çünkü sadece onların çabaları, onların hepimiz adına göğüsledikleri sayesinde türümüz üyelerinin altında kalakaldığı, neredeyse insan olmanın vasıflarını kaybetme çizgisine dayanarak çözüldüğü onca acıyı ve vahşeti biliyor, hiç duraksamadan ve bir fark gözetmeden onları ortak bir tarihe, hepimizi birleştiren bir tarihe dahil ediyoruz.

* * *

Nevrotikleri psikotiklerden ayırt eden şey, onların dile çakılmış sosyo-kültürel kuralları asimile etme özellikleridir. Lacan tüm çalışması boyunca simgesel düzenin ruhsal olarak/biçimde söz konusu bu asimilasyonunu, Freud'un bastırma [*repression*] kavramına bağlamaya çalışır. Simgesel düzenin bütünleşmesinin, bastırmanın ortaya çıkması/mümkün olması için gerekli olduğunu ileri sürer.

“Bastırıcı bir etkinliğe sahip olduğu ölçüde travma olgudan sonra [*after the fact, nachtraglich*] işe karışır. Bu özgül momentte, özneye ait bir şey, onun bütünleştirmeye angaje olduğu simgesel evrende ayrılmış olur. Bundan sonra o artık özneye ait bir şey olmayacaktır. Özne artık ondan söz etmeyecek, onu bütünleştirmeyecektir. Yine de o orada bir yerde, öznenin kontrol etmediği bir şey tarafından, deyim yerindeyse eğer söylenmiş olarak kalacaktır.”²

2 Jacques Lacan, *The Seminar of Jacques Lacan I*, Norton, 1988, s. 191.

Yani, hiçbir olay bünyevi olarak travmatik değildir. Travmatik olma özelliğini, “olgudan sonra”, simgesel bir sistemin dolaşımlamasıyla kazandığı anlamlılık/bütünlük sayesinde kazanır.

Bireysel ile toplumsal arasında tam bir karşılıklılık bulunduğunu savlamıyorum. Yine de bireysel olana ilişkin bilgimizin toplumsal düzlemde bazı açılımlar sağlayabileceğine inanıyorum. Haddimi epeyce aşarak söylersem; öncesi ve sonrasıyla 1915’lerde bu topraklarda olanları –aynı anda her biri farklı/çok katlı acılara maruz kalan– bütün topluluklar açısından değerlendirmeye/görmeye çalışmayı ve bu çabayı eşzamanlı olarak yürütmeyi, her bir topluluğun yaşadığı özgül acıları anlamamanın ve hissetmenin önkoşulu saymalıyız. En önemlisi de belki şu: Tam da aynı dönemde dilinden, dolayısıyla o dile çakılı sosyo-kültürel normlardan kopan bir topluluğun tanığı olduğu, yaşadığı, içinde yer aldığı bir acıyı/kıyımı daha sonra, “olgudan sonra” anlamlandırma araçlarından/imkânından yoksun kalması. O yüzden “unutmak”, “yüzleşmeyi istememek” denerek tarif edilen özelliklerin, bir duruma işaret etmek dışında herhangi bir açıklayıcı kuvvete sahip olmadığını fark ederek, yer yer hâlâ belirti vermeye devam eden o durumun sebeplerini daha çok merak etmeliyiz. Çünkü “unutkan”, “hatırlamak istemeyen” bir toplum olma haline içkin olan, orada dolaysızca gösterilen şey, bir tür düşkünlük ve zayıflık ise eğer, bunun ötesine geçmeliyiz. Hatırlamak için gerekli imkân ve araçlardan yoksun kalmanın, dahası o yoksunluk haline tutulmuş olmanın acı ve aczinden söz ederek yola koyulmalıyız. Çünkü belki de, bir açıdan bakıldığında bir ortaklık, ortak bir fikir birliği sağlamanın biraz daha kolay/mümkün görüldüğü bir trajedi karşısında bile –mahut suçlama ve hakaretler eşliğinde– derhal zuhur eden o kaba karşıtlığın sebeplerini anlamak –bunu istiyorsak tabii– için nispeten “yüksüz” bir başlangıç noktasına ihtiyacımız var.

Tarih ve Psikanaliz

“Tek bir bilim tanıyoruz, tarih bilimi.”

– Marx, Engels

Öncelikle çok bildik ve sıradan o sorular:

– Tarih, dolayısıyla tarihe bakmak, tarihsel inceleme/tarihi incelemek neden önemli ki?

– Tarihin, tarihsel bakışın nasıl bir yeri ve ağırlığı var hem bireylerin hem de toplumların hayatında?

– Mesela, neredeyse histerik bir neşe eşliğinde sergilenen “küresel kapitalizmin tarihin sonu” olduğu ilanlarına yine de hiç yüz vermeyişimiz, o fikirlere kapılmayışımız neden değerli?

– Şu içinde bulunduğumuz konjonktürde tarih merakımızdaki, tarihe müracaatlarımızdaki artışı neye bağlamalı?

– Basın-yayın dünyasında, tarihsel romanlar, biyografiler, otobiyografiler, tarihsel anlatılar ve anılardaki –deyim yerindeyse eğer– “patlamayı” nasıl anlamalıyız?

Kestirmeden söylemek gerekirse: İnsanlık uzunca bir süredir ve sistematik bir biçimde, tarih duygusundan, tarihsel süreklilik duygusundan, bir tarih bilincinden arındırılma çabaları karşısında kendince direniyor. Zira onca tarih ilgisi ve merakı; gelecek ufkunun karartılmasına, daha iyi bir dünya ve hayat ümidinin kırılmasına/aşağılanmasına yönelik saldırılara bir set çekme arayışından başka nedir ki?

İçerdiği bütün o paradoksal tınısına rağmen, tarih denen o sert kıta anlaşıldığı ve kavrandığı ölçüde, bizleri yeniden umut

eden, hayal kuran ve bir gelecek tahayyülü olan varlıklar katına yükseltme vaadi taşıyor çünkü. Çünkü sadece orada, tarihsel zaman düzeyinde, iyiliğin, insanın iyiliğinin ve yüceliğinin, insanlığın derin bir eşitlik arzusu ve arayışının yine de var ve mümkün olduğu/olacağı duygusu ve inancı ışıdamaya, karşılık bulmaya devam ediyor.

Şunun da altı çizilmeli: “Ne olsa gider” ya da “uzun vade yok, şimdiki zamana konsantre ol ve keyfini sür” sloganları etrafında şekillenen modern kapitalizmin kültür ve zihniyet dünyasında, bireyciliğin egemen yaşama üslubu haline geldiği günümüz koşullarında, toplumsal bağ, dayanışma ve destek sistemleri zayıflamakta ve kırılmalara uğramakta, insanların ortaklaşa biçimlerde paylaştıkları ve giriştikleri mücadeleler ve onların hikâyeleri ortadan kalkmakta ve giderek ortaklık, birbirimize ait olduğumuz ve ortak bir kaderimizin olduğu duyguları aşınmakta. Belki de bu durumun güncellik ve aciliyet kazandırdığı “ben kimim”, “nereden gelip nereye gidiyorum” gibi bazı kökensel sorular da tarih ilgisi ve merakını kışkırtıcı bir rol üstleniyor.

Diğer yandan daha bireysel düzeyde, tarihsel bir çerçevede düşünmenin ruhsal bir işlevi olduğunu da göz ardı etmemeli. Geçmişini incelemek, geçmişin ayrıntılarına egemen olmak ve onlara yeni/güncel anlamlar vermek, yapılmış, “geçmiş” bir dizi şeyin açısından muzdarip bizler/birey için basbayağı onarıcı, yaşanmış travmaların etkilerinden arındırıcı bir işleve sahiptir.

Bazen (ya da kimilerimiz) tümüyle geçmişe yapışmış bir haldeyizdir. Geçmişteki ıstırap yüklü deneyimlerimizi –deyim yerindeyse– terk etmek, oradan uzaklaşmak bir türlü mümkün olmaz. Geçmişin ölü dünyasında hapsolmuş bir halde, bir türlü dışına çıkamadığımız daimi bir yas hali içinde devam etmeye, orada var kalmaya çalışırız. Ya da bazen, geçmişini bastırabiliriz. Sanki bir geçmiş hiç varolmamış gibi, hafızamızda derin boşluklara yol açan o süreç daha sonra örneğin histerik hatırlayamama gibi bir dizi belirtiyiyle sonlanabilir.

Belirli bir açıdan, klinik görüş açısı diyebileceğimiz bir düzeyden geçmişe baktığımızda gördüklerimiz karşısında psi-

kanalitik teorisinin bize sağlayacaklarını, tarihi anlamamız bakımından nereye yerleştirmeliyiz? Tam bu çerçevede geçmiş [past] ile tarihin [history] ilişkisini nasıl kurmamız gerekecek?

* * *

Tıpkı “balığın suda yüzmeye gibi bir geçmiş içinde yüzeriz”. O geçmişe tarihsel bir bakış bir yönüyle de diğer zihinlerle etkileşim halindeki insan zihni hakkındadır ve tam da bu yüzden kaçınılmaz bir biçimde insani öznenin muğlaklıkları, ihtirasları ve paradoksları ile maluldür. Denebilir ki aynı nedenle, psikanalizin de içinde yüzdüğü bir yer varsa, orası tarihtir. Yukarıda andığımız sürece paralel bir biçimde ve başka bazı sebeplerle birlikte psikanaliz cephesinde de, bu durumuna ilişkin son yıllarda derinleşen bir içgöründen söz etmek yanlış olmayacaktır. Uzunca bir süre, neredeyse görmezden gelinen histeri olgusuna ve “Histeri Üstüne Çalışmalar” a son yıllarda artan ilgiyi de aynı bağlama yerleştirebiliriz.

Nitekim, Freud tarih konusunu, tarihsel olanı daima düşüncesinin merkezine yerleştirmiştir. Burada çarpıcı olan, tarihsel olanın daima psikanaliz incelemeye yöntemi ve psikanalitik tedavi pratiğiyle iç içe bir süreçte ele alınmış, orada belirmiş olmasıdır. Daha da açık bir ifadeyle tarihin bizatihi o yönü ve pratiğe mündemiç olduğunu söyleyebiliriz. Freud için, kariyerinin başlangıcında, 1893 yılında Breuer’le birlikte yazdıkları “Histeri Üzerine Çalışmalar” dan başlayarak 1937 de kaleme aldığı ve son makalelerinden olan “Analizde Kurgular” a kadar tarih konusu hep ön planda olmuştur. Histerik görüngülerin mekanizmaları üzerine Breuer’le birlikte yayınladıkları çalışmada;¹ çok uzun süre önce yaşanmış olayların “...bu denli şiddetli olarak işlemeye devam etmesinin” altını çizerek. Yani bilinçdışı anıların sıradan unutma süreçleriyle etkinliklerini kaybetmemesini, “...tüm anılarımızın maruz kaldığını gördüğümüz aşınma sürecine onların anılarının maruz kalmamasını” olağandışı bulurlar. Şunları yazarlar:

1 Histerik Görüngülerin Ruhsal Düzenekleri Üzerine: Ön Bildiri, 1893.

“Öte yandan gözlemlerimiz histerik görüngülerin belirleyicileri olan anıların uzun bir süre şaşırtıcı bir tazelik ve tüm duygusal renkleriyle ısrar eder hale geldiğini göstermiştir.”²

Sözü edilen o asli anılar üç farklı süreçle/işlemle yeterince üzerinden geçilmemiş geçmiş travmalara karşılık gelirler. O işlemlerin ilki “serbestleştirme”dir [*abreaction*]. Burada ilgili özne, söz konusu olaya sözcüklerle ya da eylemle ve uygun duyguyla tepki verir. Bu türden uygun bir tepkinin yokluğunda anı travmatik niteliğini korumaya devam eder.

“Eğer ister eylemle ister sözle ya da en hafif biçimiyle gözyaşıyla böyle bir tepki yoksa olayın her anımsanışı başlangıçtaki duygusal tonunu taşır.”³

Özne ikinci bir yöntemle travmatik anıları daha az travmatik olan diğer düşünce, duygu ve anılarla çağrışımsal bir ilişki içine sokar:

“Örneğin bir kazadan sonra tehlikenin anısı ve korkunun (hafiflemiş) yinelenmesi sonradan olanların –kurtarılma ve şimdiki zamanda güvencede olmanın bilinci– anısı ile birleştirilir. Yine bir kişinin aşağılanmaya ilişkin anısı da olguları düzeltmesi, kişinin kendi değeri üzerinde durması vb. ile düzeltilir. Bu yolla normal bir kişi çağrışım süreci yoluyla eşlik eden duygunun kaybolmasını sağlayabilir.”⁴

Üçüncü olarak da, anıların bulanıklaşmaya ve unutulmaya yönelik genel eğilimlerini, bir zamanlar travmatik olan anıların yoğunluğunu azaltan bir faktör sayarlar.

Başka bir yerde de, sadece travmanın geçmiş anılarından çıkan güncel etkilerin bulunmadığını, anıların kendilerinin de travmatik olabildiğini, travmatik etkilerini üretmeye devam eden bir “yabancı cisim” gibi davranabildikleri not edilir:

2 Sigmund Freud, *Histeri Üzerine Çalışmalar* (1893), çev. Dr. E. Kapkın, Payel Yayınları, 2001, s. 57.

3 A.g.e., s. 57.

4 A.g.e., s. 57.

“Histerikler ‘asıl anımsamalardan acı çekerler’. Ama eğer bu böyleyse –eğer tıpkı bir yabancı cismin zorlu girişinden uzun süre sonra yaptığı gibi, ruhsal zedelenmenin anısı da güncel bir ajan gibi işliyor diye görülür ve eğer hasta yine de bu anıların ya da onların ortaya çıkışının bilincinde değilse– o zaman bilinçdışı fikirlerin var olduğunu ve işlediğini kabul etmemiz gerekir.”⁵

Buradaki teorik fikirler uzun süre psikanalitik yöntemin temelini oluşturmuşlardır. Yani, öncelikle patojenik [hastalık yapıcı] anılar için yürütülen bir inceleme, daha sonra “boğulmuş duyguların” sözcüklere dökülmesi ve bu suretle anıların bilinçli kılınarak “çağrışımsal düzeltmeye” tabi kılınması yoluyla onların travmatik etkilerini gidermenin yollarını bulma girişimi. Böylece, “anımsamalardan acı çeken histerikler” “anım-sama işiyle” tedavi edilebilirler. Analistin tanıklık ettiği geçmiş olaylar bu tedavi süreci sayesinde hakiki tarih statüsüne kavuşurlar.

Freud’un geliştirdiği ve belirtilerin uzaklaştırılmasını ve onların bilinçli düşüncelerle ikame edilmesini amaçlayan psikanalitik yöntem aynı zamanda hastanın “belleğindeki bütün hasarları da” onarmayı hedefler. Bireyin “insani ve toplumsal koşullarının” ayrıntılarına vakıf olması zihni özgürleştirerek travmanın etkilerinden arındırır. Kayıp tarihe ulaşmak tedavi edicidir. Başka bir söyleyişle geçmiş ile kayıp olan bağları yeniden tesis etmek, tarihin yükünden serbestleştirerek hastanın rahatlamasıyla sonuçlanır.

Analizde Kurgular’da (1937) Freud, tarihsel boyutun tabiatına ilişkin farklı bir görüş geliştirir. Analizin hastaya, erken gelişim dönemine ait bastırmalarını terk etmesi ve onları daha gelişkin tepkilerle değiştirmesi için yardımcı olmayı amaçladığını ileri sürer. Söz konusu bu görevin tamamlanabilmesi için hastanın unutulmuş deneyimlerini, onlara bağlı duygularla birlikte hatırlaması gerekliliğini vurgular. Hastanın sunduğu ve kayıp anıların elde edileceği materyel; rüyalarındaki anı parçalarını,

5 A.g.e., s. 272.

serbest çağrışımla üretilen ve bastırılmış deneyimlere ve duygu türevlerine imalar taşıyan fikirleri ve bastırılmış materyele ait olan ve eylem içinde ifade imkânı bulan duyguların tekrarlarına ilişkin vurguları içerir. Analiste yönelik aktarım ilişkisi, geçmiş ile şimdi arasındaki duygusal bağlantıların geri dönüşünün imkânını sağlar.⁶

Hastanın görevi hatırlamak iken, analistin görevi unutulmuş olanı, bastırılmış materyelin gerisindeki anı izlerinden hareketle kurgulamak, inşa etmektir. Görevlerdeki bu farklılığa rağmen, Freud'un söz konusu o kurgulama işini müşterek bir girişim olarak tarif ettiğini vurgulamalıyız.

Freud bu kurgulama ya da yeniden-kurgulama işini arkeoloğun gömülü kalmış ya da tahrip olmuş bazı yerleşim yerlerini kazması faaliyetiyle karşılaştırır. Söz konusu bu iki süreç bir farklılık dışında özdeşirler. Analist daha iyi koşullar altında çalıştığından ve ilgilendiği şey tahrip olmadığından ve hâlâ yaşıyor olduğundan kendisine yardımcı olması için elinin altında daha çok materyel bulundurur. Geride kalmış temellerden, kalıntılardan ve geçmişin izlerinden bir yapının duvarlarını inşa eden arkeolog gibi analist de, hastanın davranış ve çağrışımlarından, anı parçalarından hareketle çıkarımlarda bulunur. Her ikisi de materyelin hangi düzeye ait olduğu güçlüğü ile karşı karşıyadır. Analistin erken tarihini ele geçirmeye çalıştığı ruhsal nesne, arkeolojik nesneden farklı olarak daha korunmuş durumdadır. Freud, şöyle sürdürür:

“Burada düzenli bir biçimde karşılaştığımız durum, arkeolojik nesne söz konusu olduğunda yalnızca, Pompeii ya da Tut’ankhamun mezarı türünden nadir koşullarda ortaya çıkar. Gerçeklerin tümü korunmuştur. Bütünüyle unutulmuş gibi görünen şeyler bile bir biçimde ve bir yerde bulunurlar ve sadece gömülü durumdadırlar ve özne için ulaşılabilir değildirler. Gerçekten, bildiğimiz üzere, herhangi bir ruhsal yapının total bir yıkımın kurbanı olup olmadığından kuşkulanabiliriz. Tü-

6 Sigmund Freud, *Contruction in Analysis*, SE., 23: 255-270, Hogart, 1937, s. 257-258.

müyle gizlenmiş olan şeyi gün ışığına çıkarmayı başarıp başaramayacağımız yalnızca analitik tekniğe bağlıdır.”⁷

Zihinsel yaşamda bir zamanlar oluşmuş herhangi bir şey yok olmaz. Başka bir yerde Freud (*Uygarlığın Huzursuzluğu*, 1930), eski Roma’ya ilişkin metaforu yine, gerçek arkeolojiden farkı ortaya koymak için seçer. Ebedi şehirde, her yeni yapı açık bir biçimde bir öncekinin yıkımını gerektirir. Arkeolojik katmanlar korunmuş [*intact*] bir durumda eşzamanlı olarak varolmazlar. Yalnızca aşınmış, temel konumlarına indirgenmiş olarak bulunurlar. Bir anıtı inşa etmek, onu önceleyen üst-yapıların [*superstructure*] tümünü pratikte yıkmaksızın imkânsızdır. Ancak hiperarkeolojik bir saha olan insan varlığı için tersi geçerlidir.

“Şimdi Roma’nın insanlara ait bir yerleşim mekânı değil de, benzeri ölçüde uzun ve zengin bir geçmişe sahip ruhsal bir varlık olduğu, yani içinde bir kez ortaya çıkan hiçbir şeyin yok olup gitmediği, önceki bütün aşamaların en son gelişim aşamasının yanı sıra varlıklarını sürdürdükleri gibi hayali bir varsayımda bulunalım. Bu, Roma söz konusu olduğunda; Palatino üzerinde imparator sarayları ve Septimius Severus’un Septizonium’unun eskisi gibi yükselecekleri, St. Angelo kalesinin mazgallarında, Gotlar’ın kuşatmasına kadar kaleyi süslemiş olan güzel heykellerin hala o mazgallarda duracakları, vs. anlamına gelirdi. Ama dahası da var: Palazzo Cafferelli’nin bulunduğu yerde, Palazzo’nun yanı sıra Jupiter Capitolinus tapınağı bulunacaktı; hem de yalnızca imparatorluk dönemi Romalıları’nın gördükleri son şekliyle değil; Etrüskler’in mimari özelliklerini taşıyan ve çatı kenarları pişmiş topraktan süslerle bezemiş haliyle orada duracaktı. Şimdi Coliseum’un bulunduğu yerde Neron’un yok olup gitmiş Domus Aurea’sını da hayranlıkla seyredebilecek, Pantheon alanında yalnızca Hadrianus’dan kalan bugünkü Pantheon’u değil, Agrippa’nın yaptırdığı ilk binayı da görebilecektik; hatta Maria sopra Minerva kilisesi ve bu kilisenin üzerinde yükseldiği eski tapınak da burada olacaktı. Şu ya da bu manzarayı görebilmek için, bakan ki-

şinin sadece konumunu ya da bakış açısını değiştirmesi yeterli olacaktı belki de.”⁸

Bunun üzerine Laplanche’ ın (1999) getirdiği yorum şudur:

“Zamanın uzayın dördüncü boyutu olarak geliştiği bu Roma imgesi şu biçimde akla yakın hale getirilebilir: Roma’ya dünyadan 2700 ışık yılı uzaklıktan bakan bir gözlemci olsun. Gördüğü şey imgesi ona o anda ulaşmış olan Romulus’un Roma’sıdır. Aynı zamanda sürekli bir dizi ışık dalgasının taşıdığı aynı şehrin birbirini izleyen imgelerini de alır. Bunların bileşimi Freud’un tanımladığı dört boyutlu hologramı oluşturur. Gözlemcinin belli bir imge, anıt ya da döneme yoğunlaşmak için tek yapması gereken, söz konusu hologram boyunca dolaşmaktır (Freud’un deyişiyle bakışının doğrultusunu veya konumunu değiştirmektir).

... Çünkü dünyayla Sirius arasında yolculuk eden dalgalarımızda, şu veya bu anıtı tek başına ve bitmiş haliyle asla bulamayız. Bunun yerine, her saniyede onun yapılışının ve yıkılışının bütün evrelerini görürüz. Freud’un bilinçdışı bellek imgesi, fiziksel modelimizle karşılaştırıldığında garip bir şekilde gerçek-dışı [*unrealistic*] hale gelir. Ne yaşayan bilinçli-önbilinçli belleğin bir yeniden-şekillendirilmesi, ne de yaşanmış olan her şeyin (bu mutlak bir keşmekeş olurdu) tam bir hologramıdır. Daha ziyade birbirinden bağımsız, sabit imgelerin birbirini izlemesi ve örtüşmesidir. Freud’un bilinçdışı için söylediği gibi bunlar ‘yanyana, birbirlerini iptal etmeden ya da birbirini azaltmadan var olurlar’.

...Buna göre bu, sabitlik ve manipülasyondan, hakikilik ve sahtelikten [*veracity and artifice*] oluşan, ‘psişik nesnenin’ korunmuş kabul edildiği kendine özgü arkeolojik sahayı karakterize eden garip bir eşzamanlı varoluştur. Freud’un bunda bir bellek paradigması gördüğünü ve ‘analizde inşalar’ [*constructions in analysis*] metninin gerçekten de bellek ve arkeolojinin ortak sancağı altında başladığını yadsımak gibi bir niyetimiz

8 Sigmund Freud, *Uygarlığın Huzursuzluğu*, çev. H. Barışcan, Metis Yayınları, 1999, s. 30-31.

yok. Bununla beraber ‘bilinçdışı’ –‘bilinçdışı bellek’– sözcüğünün eklenmesi her şeyi değiştiriyor. Çünkü burada kastedilen önemsiz bir belleğe alma [*memorization*], ya da anıların daha sonraki deneyimler, toplumsal bağlamlar, yaşlanma vs. ile yeniden şekillendirilmesi değil. Burada söz konusu olan, bir ve aynı zamanda bir yıkım/felaket (Pompeii’nin yutulması gibi) ve kalıcı bir koruma (Tutankhamen’in eşyalarının mezarına gömülmesi) olan ruhsal bir görüngüdür.”⁹

Freud’un, psikanalizin önüne koyduğu tarih türü budur. Bir ve aynı zamanda hem bir yıkımın hem de sürekli bir korunmanın olduğu bir tarih. Psikanaliz tam da bu yüzden, geleneksel anlamda bir bellekle ilgili değildir. Daha çok yarı-bellek yarı-kurgu inşa edilmiş bir gerçeklikle ilgilidir. Tarihi yazmakla sınırlı bir etkinlik değildir söz konusu olan. Aynı zamanda onu kurmak, inşa etmektir. Tarih yazmak, deyim yerindeyse bir yeniden-yazma, bazı kısımları silme, bazı kısımları tahrif etme, bazı kısımları daha çok vurgulama işidir.

Freud, analistin kurgularından başlayan ve hastanın teyit edici anımsamalarında son bulan bir yoldan söz eder. Hastanın o kurguların hakikatine olan inancı olası sonuçlardan birisidir. Bu hakikat inancı da, kayıp anının yeniden ele geçirilmesi kadar tedavi edicidir.

Bu anlamda, geçmişte olmuş aktüel olaylar kadar, öznenin o geçmiş deneyimlerine verdiği anlamlar da önemlidir.

Nachträglichkeit

Freud, İngilizceye “ertelenmiş etkinlik” [*deferred action*] olarak çevrilen *nachträglichkeit* [“sonradan etki” ya da “sonradan tamamlanan”] kavramından/teorisinden ilk kez 1895’de yazdığı “Taslak”da [Project] bir olguyu tartışırken söz eder:

Emma şimdiki zamanda dükkânlara tek başına girememe kompülsiyonundan muzdarip genç bir kadındır. Bunun sebebi olarak, on iki yaşında olduğu zamana ait (puberteden he-

9 Jeon Laplanche, *Essays on Otherness*, Routledge, 1999, s. 150-151.

men sonra) bir anısı canlanır. Bir şey satın almak için bir dükkâna girdiğinde, beraberce gülen iki tezgâhtar görür (onlardan birisini hatırlayabilmektedir) ve bir tür korku duygusuyla dükkândan dışarı fırlar. Bununla bağlantılı olarak, onlardan ikisinin onun kıyafetlerine güldüklerini ve birisini de cinsel olarak çekici bulduğunu hatırlar (Sahne I). Daha ileri bir incelemeyle ikinci ve daha eski bir sahneyi hatırlar (Sahne II). Bu II. sahnenin yukarıda sözü edilen I. sahne zamanında zihninde olduğunu inkâr eder. Sekiz yaşındayken iki kez şeker satın almak için küçük bir dükkâna girmiştir. İlkinde dükkân sahibinin tacizine uğramıştır. Dükkân sahibi, elbiselerinin üzerinden cinsel organına dokunmuştur. Buna rağmen oraya ikinci kez gider. Şimdi kendisini, sanki bu biçimde bir tacizi provoke etmek istermiş gibi ikinci kez oraya gitmiş olduğu için suçlamaktadır.

Freud'un yorumu şöyledir: Bu cinsel taciz, yaşından ötürü küçük kız tarafından uygun biçimde adlandırılmamış ve cinsellik-öncesi bir deneyim olarak, böylesi bir deneyimle ilgili çocuğun herhangi bir duygulanımı ve temsili olmadığı için, anlaşılmamış ve bastırılmıştır. Şunları söyler Freud:

“Şimdi Sahne I’i (tezgâhtarlar), eğer onunla Sahne II’yi bir arada ele alırsak anlayabiliyoruz. İhtiyacımız olan tek şey ikisi arasındaki çağrışımsal bağdır. Emma’nın kendisi bunun gülmeyle sağlandığını söylemiştir. Tezgâhtarların gülmesi ona, dükkân sahibinin tacizine eşlik eden sırtışını hatırlatır. Olayların seyri şimdi şu biçimde yeniden-inşa edilebilir: Dükkânda iki tezgâhtar gülüyorlardı; bu gülme (bilinçdışı olarak) dükkân sahibine ilişkin anıyı uyandırdı. Gerçekten de, durum başka bir benzerlik de (daha öncekine) gösteriyordu: Bir dükkânda yine tek başınaydı. Dükkân sahibiyle birlikte onun elbiselerinin üzerinden tacizini hatırlamıştır, fakat o zamandan beri puberteye ulaşmıştır. Anı, olay anında kesin bir biçimde olmayan bir şeyi, kaygıya dönüştürülmüş cinsel serbestleşmeyi canlandırır. Bu kaygıyla birlikte, tezgâhtarların tacizi tekrarlayabileceklerinden korkar ve dükkândan dışarı fırlar.”¹⁰

10 Freud S., Project for a Scientific Psychology, SE 1: 281-397, Hogart, 1895, s. 354.

Bir dizi özellik tarafından biçimlendirilmiş bu belirtiyi düşündüğümüzde, bu özelliklerden bazılarının dolaysızca Sahne I'nın anısına göndermede bulunduğunu söyleyebiliriz. Burada belirtinin yalnızca bazı veçhelerini aydınlatan bir durumdur söz konusu olan. Belirti ile ilk sahnenin anısı arasındaki bağın bilinç-öncesi olduğu söylenebilir (bilinç-bilinç-öncesi ilişkisi). Daha sonra, Sahne I Sahne II ile birleşir. Sahne II birkaç yıl daha önce ortaya çıkmıştır ve daha sonra gerçekleşmiş olan Sahne I zamanında zihinde tümüyle namevcuttur. Bu yüzden denebilir ki Sahne II ile belirti arasındaki bağ bilinçli değil bilinçdışıdır. Buradaki fikir, belirti ile bilinçdışı anı arasında doğrudan, dolaysızca bir bağın bulunmadığı fikridir. Bilinçdışı anı kendisini yalnızca, geriye dönüşlü olarak [*retroactively*] ve ona girişi sağlayan bilinç-öncesi anı aracılığıyla sergileyebilir. Ya da biraz daha zorlayarak ve farklı bir biçimde söyleyecek olursak; anı travmanın kendisinden neşet eden bir duyguyu uyarır. Travma, ona maruz kalan çocuğun üzerine etkisini kazır. Çocuk o anda travma tarafından hangi biçimde etkilenmiş olduğunu tam olarak anlayamamış olduğundan, travmanın kendi öznelliği üzerinde yaratacağı o etkiyi/sonucu henüz bilemez. Bunun için cinsel olgunlaşma ve entelektüel gelişim düzeylerinde puberte-sonrası cinselliğin etki ve sonuçlarını beklemek gerekecektir.

Alternatif bir zamansal sıra/düzen anlayışı: Burada daha önce ortaya çıkmış herhangi bir şey, anlamını yalnızca takip eden şeyden, onun vasıtasıyla kazanır. Geçmişin anlamının yalnızca bir imkân ve zımni olarak mevzu bahis olduğu, bu yüzden yeniden yazılabilir olduğu bir zaman ufku. Buradaki zaman paradigmasının motive edeceği bir travma-sembol kavrayışından; çocukluğa ait bir travmanın örneğin otuz yıl boyunca etkisini sürdürmekte oluşundan ziyade, hayatın özgül bir döneminde daha önceki bir olayın, sonraki bilginin ışığında travmatik bir anlam kazanmasını ileri sürmeliyiz. Dil düzeyinde de aynı şey değil midir sürmekte olan?: Bir gösteren anlamını diğer gösterenler bağlamından edinir. Yeni gösterenlerin eklenmesi derhal anlamda bir değişikliğe yol açar. Yapısal dilbilimde, an-

lam kapitone noktalarından geriye dönüşlü [*retroactively*] olarak var olur ve her gösteren anlamını yalnızca kendi bağlamından kazanır. Öznenin kimliği söz konusu olduğunda, anlamın bu daima genişleyen zincirinin bir ve en önemli sonucu, zincirin her yeni düzenlenişine uygun bir biçimde kimliğin de değişmesidir.

Model, *Nachträglichkeit* kavramıyla Freud'un anlatmayı tasarladığı şeyin, sonraki deneyimin bir sonucu olarak yeniden yazılan/ tercüme edilen [*retranscribe*] anı/bellek olduğunu söyler.¹¹ Böylece daha geniş bir çerçevede, söz konusu kavram bir tür "sonradanlık" [*subsequentiality*] psikolojisini, çizgisel olmaktan çok çevrimsel bir zaman psikolojisini gündeme getirir. *Nachträglichkeit* kavramının sürüklediği bu yeni zeminde benlik (ego) artık, temel meşguliyeti zamanın yeniden örgütlenmesi ve işlenmesi olan bir yapı olarak düşünülmelidir. İnsanın zamanı, yalınkat bir sürekliliğin, kesintisiz bir ilerlemenin karakterize ettiği bir zaman değildir. Durmadan kendi üstüne dönen, bu yüzden kendindeki yeni olasılıkları, tekrarları, tortu ve fazlalıkları her an yeniden keşfe izin veren bir zamandır. Bastırma, dışarıda bırakma, reddetme/tanımama ile karakterize bir zaman/tarihtir söz konusu olan. Belirli bir mesafeden bakarak tüm çabamızın, zaman deneyimimizin bağlamını her seferinde yeniden oluşturmaktan ibaret olduğunu bile söyleyebiliriz. Dahası şu: Bastırılan, dışarıda bırakılan, reddedilen, tanınmayan, unutuşla sarmalanan –bu operasyonlara yatırılan belirli bir enerji miktarının sürekli ve zorunlu oluşu yüzünden bile yalnızca– yok edilemez, tahrip edilemez karakteriyle daima orada olacaktır, geri dönmek üzere...

Sonuç olarak, psikanalizin sözünü ettiği, eşzamanlı olarak hem bir yıkımın, kökten bir değişikliğin hem de bir korunmanın, sürekliliğin var olduğunu gören bir tarih perspektifi önemlidir. Tam da bu yüzden, sürekli, bir süreklilik içinde, bir süreklilik boyunca ucu açık, olumsal bir duruma fırlatılmış olmanın etkilerine katlanmalı ve başarmaktan korkmamalıyız. Ya da, çizgisel, doğrusal olmayan, ilerlemeci olmaktan

çok çevrimsel bir tarih anlayışı... Tarihi böylesi bir açıdan kuşatmaya çalışan bir zihniyet durumundan bakınca, tam da bu sebeple: Devrim kaçınılmazdır... Ve hiç umulmadık bir yerden/zamanda gelir...

Şimdi buradan bakınca gördüğümüz bütün işaret ve belirtilerin söylediği şey belki de sahiden “tarihin sonu”nda bulunduğumuzdur. Zizek’in sözleriyle, “tarihin diğer dönemlerinde, denetlenebilen bir ifrat, lokalize edilebilecek bir sapma, bir sapkınlık olarak görülen şey, kapitalizmle birlikte sosyal hayatın temel ilkesi haline geldi.” Şimdi, “tarihin sonu”nda asıl soru, otantik bir tarihsel ufkun her şeyi paramparça eden etkisini göğüslemeye muktedir olup olamayacağımızdır. İşte asıl bu soruyu hiç unutmamalı ve ihmal etmemeliyiz; devrim kaçınılmazdır, çünkü su eninde sonunda, daima yolunu bulur.

Zaman ve Hatırlamak Üzerine*

Hiçbir yenilik yok aslında hayatlarımızda, tarihte, kültürde, felsefede, aşkta; hiçbir yerde. Marksizm ve psikanalizden sonra zaten biliyorduk: Hayat ve tarih sürekli ve birikerek gelişen süreçler değil. Her ikisinin de seyri bastırmalar [*represyon*], tekrarlar ve bastırılmış olanın geri dönüşleriyle belirleniyor. Düz bir gelişim çizgisi izlemiyor tarih ve hayat. Çocukluğumuzun filmlerindeki mutlu sonlar da yok orada ve bir daha olmayacak.

Bir yenilik beklentisi taşıyarak yaşayanlarımız yenilecek en önce, en çabuk. Hiçbir değişim asla yenilik anlamına gelmiyor çünkü. Aynı bilgi giderek bir hayat bilgisi mertebesine yükseliyor. Üstelik şimdi, bir zamanlar bize bir ebedilik ve denge duygusu veren kasabalar, sokaklar, evler, ilişkiler de yok. Zira, nedir hatırladığımız dönüp baktığımızda o uzun-uzak çocukluğa. Hepsi hepsi şu: Göçmüş bir ev (Dudu ebenin evi), yıkılmış bir ağaç (okul bahçesindeki), kurumuş bir çeşme (Halil ağa çeşmesi), ilk betonarme bina (bakkal Yaşar'ın), ana-babanın hiç değişmeyen yüzleri (hiç değişmez miydi sahiden!), dedenin anlattığı savaş yılları anıları ve hükümet konağının bahçesindeki çamların öyküsü...

(*) Bakırköy Akıl Hastanesi çalışanlarının 1996-1998 yılları arasında çıkarmış olduğu haftalık *Aura* gazetesi.

Belki de yaşadığımız çevreye, insanlara, ilişkilere ve anlatılara sinmiş o derinlik ve sükûneti ebedilik ve kalıcılık duygusuna yol açan. Aynı derinlik (ve değişmezlik) hayatlarımızdaki ve bedenlerimizdeki değişime sonsuzluk vurgusu yapıyor du belki...

Şimdi her şey sürekli bir tehdit eşliğinde yaşamaya yazgılı sanki. Her şey inanılmaz bir hızla değişiyor. Biz fark etmeye yeti semiyor ve sağlığında hiçbir şeyle öde semiyoruz. Bizim hiçbir şey için zamanımız yok artık. Hasarlı gerginlikler kalıyor geride.

Bütün bunlar kayba ve ayrılmaya ait o en has süreci, melankoli sürecini kışkırtıyor. İnsan hayatının bir kelebek ömrü algısı karşı durulamaz bir “motive” gücü ediniyor. Paradoksal ve ümit verici olan şu: Aynı melankoli hem geçip gitmiş geçmiş hem de geleceğe ilişkin bilgi ve kavrayışımızda patlayıcı bir derinliğe yol açıyor.

Gazetelerde Tunceli’ye giden İnsan Hakları Heyetlerinin anlattıklarından öğrendim. Köyleri boşaltıldığı ve yakıldığı için Elazığ’a göç etmek zorunda kalan yaşlılar bir süre sonra ölmeye başlarılarmış. Yakınları “kahırlarından” öldüklerini düşünürmüş. Beş sene önce başka mecburiyetler sonucu altmış yıl yaşadığı kasabayı bırakıp şehre göçmüş babam, şehirli hayatının beşinci ayında ölmüş, o şehrin mezarlığına gömülmüş ve ben bildiklerimle düşünerek kalp yetmezliği, akciğer ödemi vb. demiştim kendimce; o sıralar otuzlu yaşların başıydı çünkü...

Bir İktidar Pratiği Olarak Psikiyatri ve Psikoloji: Travma Örneği*

Sosyalizm ile kapitalizm arasındaki kökensel çatışmanın/zıtlığın insan anlayışları arasındaki farklılıkta düğümlendiği söylenebilir pekâlâ. İnsan hangi vasıflarıyla tanımlanmalıdır? En temel sorudur bu. İnsanlar arasında varolan eşitsizlikleri değişmez/yapısal bir özellik sayıp, insan ve toplum görüşümüzü bu verili çerçeveye mi kapatacağız, yoksa yaratıcı/üretici potansiyeller, zihinsel güçler ve yatkınlıklar, ve temel öznellik biçimleri gibi en ayırt edici nitelikleri bakımından eşit/eşdeğer varlıklar olarak insan kavrayışı ve onun işaret ettiği ufuk mu belirleyecek yönümüzü ve düşünme dünyamızı. Sömürü ve tahakküm ilişkilerini ihmal eden, ikincil kılan ya da örten yavan ve sefil bir söylemin içinden mi konuşacağız, yoksa asıl tutkusunu ve enerjisini onları kıyasıya eleştirmek, açığa çıkarmak, tectrit etmek üzerinde yoğunlaştıran teorik-siyasal bir eksenin inşası için mi uğraşacak, didinecek, titizleneceğiz?

Dilin düzeninde süregiden iktidar ilişkileri ve mücadeleyi de bir alt-başlık olarak buraya yerleştirmeliyiz: Mevcut kavram ve terimleri hangi içeriklerle tanımlayacağız, hangi tarifler hâkim konumda olacak ve düşünce ve zihniyet iklimini sürükleyecek

(*) *Birikim* dergisi web sitesi, "Güncel Yazılar", 20 Mayıs 2013.

ya da kavramlara kim sahip çıkacak? Dilin iletişimi sağlamak ötesindeki işlevlerinin, kendi hayatlarımız üzerinde hâkimi-yet kurmak, düşünme ve hissetme kanallarımızı belirlemek ve kimliklerimizi kurmak olduğunu düşündüğümüzde, kavram-ların/kelimelerin kim ve hangi güçler tarafından temellük edi-leceği ve dolaşıma sokulacağı, yani hayatlarımıza hangi söyle-min hükmedeceği yeterince hayati ve çetin bir iştir. Tek tek her birimiz çünkü, tarih-aşırı değişmez bir töze yaslanmadığımız, onun ürünü olmadığımız ölçüde, tarihin ve toplumun içine ka-yıtlı söylemlerin etkisiyiz/sonucuyuz ve bu yüzden tam da, hiç aynı kalmıyor, sürekli değişiyoruz.

Başka bir düzeyden de bakalım: “Günümüzün egemen akıl-sallığı”, çağdaş kapitalizmin akli olan neoliberalizmin ürettiği kurumsal ve söylemsel pratikler yeni bir öznelliği, yeni bir öz-ne figürünü –yeni ıstırap biçimleri, “ruhun yeni hastalıkları” eşliğinde tabii ki, çünkü bu durumda o yeni öznellik biçiminin pazarlanması ve meşruiyet sorunlarının çözümü epeyce kolay-laşlıyor– sahneye yerleştirmektedir. Olanca yıkıcılığıyla devam eden bir süreçtir bu:

“Neoliberalizmle işimiz bitmedi. Birçok kişi ne düşünürse dü-şünsün, neoliberalizm mali krizle birlikte yok olup gidecek ge-çici bir ideoloji olmadığı gibi; ticarete ve maliyeye başat yer ve-ren bir iktisadi politika da değildir yalnızca. Söz konusu olan bundan daha fazla ve başka bir şeydir: Yaşama, hissetme ve düşünme biçimimizdir. Söz konusu olan tam da varoluşumu-zun biçimidir, yani itildiğimiz davranma biçimi, başkalarıyla ve kendimizle ilişki kurma biçimimizdir. Neoliberalizm ger-çekten de Batı toplumlarındaki ve daha ötesinde, “modernite” yolu üzerinde onları takip eden bütün toplumlardaki belli bir yaşama normunu tanımlar. Bu norm herkese genelleşmiş bir rekabet evreninde yaşamayı buyurur, halkların birbiriyle iktisadi mücadeleye girmesini emreder, toplumsal ilişkileri pi-yasa modeline göre düzenler, birey dahil her şeyi dönüştürür. Birey artık kendini bir şirket olarak tahayyül etmek durumun-dadır. Yaklaşık otuz yıldan bu yana bu yaşam normu kamusal

politikaların başını çekmekte, dünya çapındaki iktisadi ilişkileri yönetmekte, toplumu dönüştürmekte, öncelliği yeniden şekillendirmektedir.”¹

Travma

Günümüz psikiyatri-psikoloji çevrelerinde egemen olan travma ve travma-sonrası stres bozukluğu (TSSB) anlayışına ilişkin bazı temel satır başlarını aktaralım önce: DSM tanı kategorileri arasında etyolojiye göndermede bulunulan birkaç nadir bozukluktan birisidir TSSB ve dolayısıyla teşhis edilmesi görece sorsuz ve kolaydır. Orada sözü edilen travmanın somut, açık, aşırı, olağan-dışı vb. özellikler taşıyan bir olay olması, yol açtığı rahatsızlığın hem önceden kestirilebilir, hem de bütünüyle kavranabilir oluşunu güvence altına almaktadır. Tedavi bahsinde de “travma kurbanı”nın zaten hemen bir yardım arayışına gireceği varsayılarak tedavinin de derhal başlaması mecburiyetine vurgu yapılır.

Bir de DSM-IV-TR’de² yer alan tanımı hatırlayalım:

“Posttravmatik Stres Bozukluğunun başlıca özelliği, gerçek bir ölüm ya da ölüm tehdidi, ağır bir yaralanma ya da kişinin fizik bütünlüğüne bir tehdit olayını yaşama ya da başka bir kişinin ölümüne ya da ölüm tehdidi altında kalmasına, yaralanmasına ya da fizik bütünlüğüne bir tehdit oluşturan bir olaya tanıklık etme ya da ailesinden birinin ya da başka bir yakınının beklenmedik ölümünü ya da şiddete maruz kalarak öldürülmesini, ağır yaralanmasını, ölüm ya da yaralanma tehdidi altında kaldığını öğrenmesi gibi kişinin doğrudan yaşadığı, aşırı travmatik bir stres kaynağının ardından özgül birtakım semptomların gelişmesidir. Kişinin söz konusu olaya tepkileri aşırı korku, çaresizlik ya da dehşete düşmedir.”

1 Pierre Dardot, Christian Laval, *Dünyanın Yeni Akli*, çev. Işık Ergüden, İstanbul Bilgi Üni. Yayınları, 2012, s. 1.

2 *Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders*, fourth edition, text revision.

Yakından bakıldığında bu anlatıdaki sorunlu noktalar yeterince açıktır: Altüst edici, sarsıcı, derinden örseleyici, tahammül edilmesi çok zor ve “aşırı korku, çaresizlik ya da dehşet uyandırıcı” bütün nitelikleriyle travma deneyimi hiç de istisnai bir olay değildir. Dahası, hem travmatik bir olayın ardından gelişen TSSB’nun sıklığı, hem de travmanın hemen sonrasında ortaya çıkan akut stres bozukluğunun TSSB’na dönüşme oranı oldukça düşüktür. Travmanın tabiatı ile gelişen patolojik tablo arasında, söz konusu güncel travmanın önemine ve şiddetine atıf yapmamızı gerektirecek bir ilişki tesisi de mümkün gözükmemektedir. Bir de tabii, travma-sonrası depresyon, madde bağımlılığı gibi TSSB’dan tamamen bağımsız ve farklı psikopatolojik durumların ortaya çıkabildiğini not etmeliyiz. Demek ki tüm bunları düşündüğümüzde ileri sürmemiz gereken şey, TSSB’nun ortaya çıkışını belirleyen travma-dışı etmenlerin yeterince önemli olduğu ve bunların özenle araştırılması ihtiyacıdır.

Ama yine de asıl soru şudur: Günümüzde –neoliberal zamanlarda– travma literatürünün bu denli çoğalmış olmasını, travma kliniklerinin artışı, belli başlı toplumsal ve politik konuların hemen daima ve basmakalıp bir biçimde “travmatik deneyim, travmalarla yüzleşmek” kavram setinden müteşekkil bir paranteze alınmasını nasıl anlamalıyız? Tüm bu oluşumlar yaygın bir semptom özelliği gösteriyorsa, bu neyin semptomudur? Travma kavramının muhtelif kullanımları arasından ne tür bir seçim yapmalı ve bu farklılığı neye yormalıyız? Travmayı daha eksiksiz bir biçimde nasıl kavramsallaştırmalıyız?

* * *

Travma kavramını tüm derinliği ve karmaşıklığı içinde kavramak istiyorsak eğer, makas değiştirmeli ve ilk bakışta ne kadar paradoksal görünse de travmanın doğasına odaklanmak yerine öznenin yapısına yönelmeliyiz. Ve de değişmez/aşkın ve özcü bir öznellik anlayışını reddederek öznelliklerin kuruluş sürecini, onların tarihsel/toplumsal değişimler, sınıflar, ilişkiler, yapılar, kurumlar içinde ve onlar aracılığıyla dönüşümleri-

ni daha çok merak etmeliyiz. Kısacası, öznelğin tarihsel/toplumsal bir kuruluşa tabi olduğu tezi üzerinde diretmeliyiz.

Başlangıçta, dünyaya geldiğimizde öznenin kuruluş hikâyesi, dürtünün yol açtığı içsel bir gerilim eşliğinde, içsel bir hoşnutsuzluk duygusuna yaslanarak başlar. Bu krizi ya da aşırılığı yönetmek, yoluna koymak bebeğin ruhsal ve bedensel çaresizliğinin bir sonucu olarak imkânsızdır. Dürtünün temsili ya da tasarımını [*representation*] mümkün kılacak bir donanımdan ve kapasiteden henüz yoksundur bebek. Oysa dürtüye hükmetmenin ya da onu düzenlemenin ön şartıdır söz konusu tasarım/temsil yeteneği.³ Bu tasarımlar kaçınılmaz olarak Öteki'den (anne, *mOther*) neşet edecek ve bu andan itibaren en geniş anlamıyla kimliğin inşası süreci (daha dar anlamıyla ise, özdeşleşme süreci) bir çerçeveye ve zemine kavuşacak, işlemeye başlayacaktır.⁴ Bunun anlamı, öznenin kuruluşunun yapısal bir travmayla, o travmanın bağrından/içinden başladığıdır. Yapısal travma, yani dürtünün kelimesiz gerçeğinin yol açtığı aşırı ve kaotik gerilim artışı (hemen her seferinde bebeğin dayanılmaz ağlamalarıyla kendini gösteren) ile özne olmak potansiyeli arasındaki yarıktaki beliren yüzleşmenin sağladığı çalkantılı, zorlu dinamizm.

Hâkim travma anlatısında yer bulan –“travmatik” denerek vaftiz edilen– bütün olayları da aynı zamanda kateden, onların da asıl çekirdeğini oluşturan bir özellikten söz ediyoruz demek ki: Yani normal, çağrışımsal/ilişkisel belleğin [*associative memory*] işlevini yerine getirememesinden ve çağrışımsal tasarımların yokluğundan. Travmatik şeyin bağlamını değiştiren

3 Bu durumun, son dönem travma çalışmalarında yer bulan; travmatik belleğin esasen bedensel ve duyuşsal olduğu, travmatik anının imgesel olduğu/simgelendirilemediği/anlamalı kılınmadığı, dolayısıyla kişinin kendi hikâyesiyle eklemelenemez/bütünleştirilemez bir özellikte malul olduğu, ve ruhsal olarak işlemeye, yeniden ele alınmaya, dönüştürülmeye dirençli olduğu bilgileriyle benzerliğinin altını çizelim.

4 Bu bağlamda özlü bir Öteki tarifi için: “Öznenin işleyişine ilişkin olarak yönümüzü bulmak için, bu Başka (Öteki, *Autre*), sözün yeri diye tanımlanmalıdır. Sözün kendisinden yayıldığı yer değil, ama kendi söz değerini aldığı yerdir, yani hakikat boyutunu başlattığı yerdir.” J. Lacan, *Benim Öğrettiklerim*, çev. Murat Erşen, Monokl Yayınları, 2012, s. 55.

ve travmayı özne ile Öteki arasındaki ilişkiye yerleştiren, deyim yerindeyse ilişkisel bir travma kavramı geliştiren –kavramı genişleten– bir düzlem değişikliğidir bu. Dahası aynı düzlem değişikliği bir yanıyla da, travmayı özneye bir dışsallık ilişkisi içinde kavrayan ve bu kaba jest dolayısıyla özneyi “zavallı kurban” konumuna düşüren klasik/hâkim travma kavramından tam bir –epistemolojik– kopuştur. Artık travmatik olan dürtü gerilimindeki aşırı, ani ve tahammül edilemez artış değildir sadece, aynı zamanda Öteki’nin yetersizliği ya da yokluğu da aynı ölçüde travmatiktir. Dünyaya geldiğimiz andan başlayarak yaşadığımız ve hâkim olamadığımız hoşnutsuzluk atakları ve gerilim artışları karşısındaki temel ihtiyacımız için, yani tasarım/temsil imkânları ve kanalları için gerekli olan bütün gösterenleri temin edecek Öteki’nin yokluğunun travmatik olması demek, travmanın nihai olarak her seferinde bir kayıp ve/ya da ayrılık travması olarak yeniden yazılması demektir.

Burada söz konusu edilen meselelerin geniş arka planını oluşturması sebebiyle Freud’un geliştirdiği travma kavramına daha yakından bakmalıyız.

Freud ve travma

Şöyle söylenebilir: Freud iki farklı travma anlayışı geliştirmiştir. Daha sonra terk edeceği ilk travma anlayışına göre travma, ensest, taciz ya da baştan çıkarma [*sedüksiyon*] gibi aktüel travmatik deneyimlerle sınırlıdır. Bu varsayıma göre, çocukluk döneminde somut bir cinsel taciz veya baştan çıkarma gibi travmatik bir deneyime maruz kalan ve henüz bunu anlamlandıramayan birey, daha sonra –cinsel kimliğin oluşmasıyla birlikte–, geçmişte yaşanan bu ruhsal travmanın anısını canlandırmakta, geriye-dönüslü olarak (retroaktif biçimde) söz konusu travmatik deneyim anlamlandırılmakta ve bu da nevrotik bozukluğa yol açmaktaydı. Ardından esas olarak ruhsal gerçeklik ve bilinçdışı fantezi kavramlarının keşfiyle birlikte aktüel deneyim olarak travma kavramını ve daha genel anlamda baştan çıkarma hipotezini terk edecektir. Şunları yazar örneğin:

“Hastalarımızın her birinde analizin bize gösterdiği, hastalıklarının semptomları ya da sonuçları tarafından geçmişlerinin belirli bazı dönemlerine taşınmış olduklarıdır. Gerçekten de olguların çoğunluğunda yaşamın oldukça erken bir evresi hedef olarak seçilir; çocukluklarına ya da –ne kadar gülünç görünse de– anne memesindeki bir bebek olarak varoluşlarına ait bir dönem.

Nevrotiklerimizin bu davranışına en yakın benzeşme tam da şimdilerde savaş yüzünden sıklıkla ortaya çıkan –travmatik nevroz olarak tanımlanan– hastalıklarca sağlandı. (...) Travmatik nevrozlar travmatik kaza anına saplanmanın [fixation] kendi kökenlerinde yattığına ilişkin net bir delil sunar. Bu hastalar travmatik durumu rüyalarında düzenli olarak tekrar ederler. (...) Sanki bu hastalar travmatik durumla meselelerini henüz bitirmemişlerdir, ve sanki halledilmemiş acil bir vazife gibi onunla hâlâ yüz yüze gibidirler. Bunu ciddi bir biçimde ele almalıyız. Bize gösterdiği, zihinsel süreçlerin ekonomik görüş açısı diye adlandırabileceğimiz şeyin yoludur. Gerçekten de ‘travmatik’ teriminin ekonomik olan dışında bir anlamı yoktur. Kısa bir zaman dilimi içinde normal yoldan ele alınması ya da üstesinden gelinmesi çok zor olan bir uyarım artışıyla karşı karşıya bırakan bir deneyim için kullanılır ve bu içinde enerjinin işlediği daimi tutum karışıklıklarıyla sonuçlanmalıdır. *Bu benzeşme bizi, nevrotik hastalarımızın saplanmış göründükleri deneyimleri de travmatik olarak tanımlamaya yöneltmelidir.*”⁵

Yapısal bir travma anlayışıdır bu. Nevrotik öznenin “bir bebek olarak memedeki varoluşundan” söz etmek, ilksel travmatik deneyimlerin bedene kaydolduğu, o aşırı duygunun izini taşıdığımız ve benzer şartlarda aynı duygunun canlandığını ileri sürmekle aynıdır. Travma kavramına böylece kazandırılan derinliği de ayrıca vurgulamalıyız.

* * *

Freud’un daha sonra travmayı kavrayışı bu kavramsal çerçevede gelişecektir. Sözü edilmesi gereken hatlardan birisi “Haz

5 Sigmund Freud, Fixation to Traumas-The Unconscious, SE XVI, s. 274-275.

İlkesinin Ötesi” makalesinde geliştirilir. Bu makale, Freud’un zihninin işleyiş biçimine ilişkin tahayyülünde önemli bir kırılma noktasını temsil eder. Çünkü klinikte karşılaşılan bazı sorunları/fenomenleri eski modelle, yani haz/hazsızlık ilkesiyle anlamak ve yorumlamak mümkün olmamaktadır. Bazı sorular çıkar ortaya: Neden bazı hastalar semptomlarından kurtulmaya –deyim yerindeyse– tahammül edememektedirler? Bazı hastaların travmatik deneyimlerini ve onlara eşlik eden ıstıraplarını kompulsif bir biçimde yeniden üretmelerinin ya da tekrar etmelerinin sebebi nedir? Mazohizmi ve sadizmi hangi çerçevede açıklamalıyız? vb. Böylece adı geçen metinde Freud, başka şeylerin yanı sıra iki durum tanımlar. Bunlardan birincisi bireyin hayatını riske eden beklenmedik bazı olayların sonucu olarak gelişen travmatik nevrozlardır. Bu hastaların –örneğin– rüyalarının en belirgin özelliğinin, travmatik durumun tekrarlayıcı bir tarzda yeniden sahnelenmesi olduğunu fark ederek bunun, “rüyaların bir isteğin doyurulması” olduğu teziyle uyumsuzluğunu not eder. Ona göre, tekrarın, acı yüklü bir deneyimi kontrol edilebilir kılma girişimi olarak ortaya çıktığı, tekrar fenomeninin gözlendiği diğer durum ise çocukların oyunlarıdır. 1,5 yaşındaki torununun “Gitti/Orada!” [*Fort/Da!*] oyunu ile ebeveynlerinin ortadan kaybolması travmasını, bu travmatik durumu tekrar tekrar sahnelemesini gözler ve oyunun anlamını anneyi kaybetmek ve yeniden bulmakta aramamız gerektiğini söyler. *Oyun çocuğun asla dile dökmediği/söylemediği/ifade etmediği ağlama ve protestolarını ikame etmektedir: Şunları yazar:*

“Oyunun yorumu o zaman açık hale geldi. Çocuğun büyük kültürel başarısıyla –karşı çıkmaksızın annesinin gidişine izin vermekle gerçekleştirdiği içgüdüsel vazgeçme (yani içgüdüsel doyumdan vazgeçme)– ile ilgiliydi. Ulaşabildiği nesnelerin kayboluş ve geri dönüşünü sahneleyerek kendi kendine sanki bunu telafi ediyordu.”⁶

6 Sigmund Freud, “Beyond The Pleasure Principle”, SE XVIII, s. 15 (Türkçe çevirisi: *Metapsikoloji* içinde, çev. Emre Kapkın; Ayşen Tekşen Kapkın, Payel Yayınları, 2002).

Freud daha sonra da psikanalitik aktarımda tekrar eden şeyin dönüşümlerini inceler ve şöyle der:

“Aktarımdaki davranışlara ve kadın ve erkeklerin hayat-hikâyelerine dayalı bu türden gözlemleri dikkate aldığımızda, zihinde haz ilkesini hükümsüz kılan/çığneyen [override] bir tekrarlama kompulsiyonunun [compulsion to repeat] gerçekten var olduğunu kabul etme cesaretini buluruz.”⁷

Benzer türde bir fenomenin travmatik nevrozların tekrarlavicı rüyalarında ve çocukların oyunlarında da bulunduğunu söyler. Yine de tekrarlama kompulsiyonunun saf etkilerini nadir örneklerde gözlemleyebileceğimiz kaydını düşer. Ve şöyle sürdürür:

“Bir tekrarlama kompulsiyonu hipotezini haklı çıkarmaya yetecek kadar şey açıklanmamış olarak kalır – çığnemiş olduğu haz ilkesinden daha ilkel, daha temel, daha içgüdüsel görünen bir şey.”⁸

Zorla araya girerek [intrusively], yekpare ve kavranamaz bir biçimde işleyen bir mekanizmadır tekrarlama kompulsiyonu. Kontrol edemediğimiz, ümitsizce yerine getirmeye mahkûm olduğumuz bir tekrar biçimidir. Demek ki, Gerçek’in belli parçalarını/unsurlarını sözcüklere dökmeyi amaçlayan, bunu gerçekleştiremediği için de kompulsif bir biçimde işlemeyi sürdüren zihinsel bir işleyiştir. Bu anlamda öyleyse, bellekle herhangi bir ilişkisinin olamayacağını da eklemek bile gereksiz.

* * *

Yalıtık, sınırlı bir fenomenden söz etmiyoruz. Öznenin bütün varlığını ilgilendirir tekrarlama kompulsiyonu.

Dil, konuşan varlıktan/insan öznenen bağımsız olarak, kontrolümüz dışında işler. Dili bir araç olarak kullanmaktan çok, onun tarafından kullanılırız. Dilde/dile yerleşmenin, dili edinmenin sonucu “doğa” denilen temel durumdan kopma, onun

7 A.g.e., s. 22.

8 A.g.e., s. 22.

kaybedilmesidir: Çünkü “harf öldürür”. Konuşmaya başladığı andan itibaren, insan dilin öznesi haline gelir ve dilin ötesinde kalan bir nesneyi elde etmeye çalışır. İnsanın bitmek bilmez arayışının yöneldiği şeydir; özne nesne arasındaki ayrılmanın ötesindeki bu durum: Kaybedilmiş birlik/bütünlük. Arzunun nihai anlamını/terimini temsil eden nesne. Geri döndürülemez kayıp. Gösterenleri çoğaltmanın, böylece sürekli genişleyen bir ağ oluşturma- nın gerisindeki çabayı trajik kılan da aynı şeydir: Kökensel kaybın nedenini, tam da bu kaybı fesh edecek bir araç/imkân olarak kullanmaya çalışmak. Bir imkânsızlığı biteviye tekrarlamak.

“Hastalar tüm bu istenmeyen durumları ve acı verici emosyonları aktarımda tekrarlar ve onları büyük bir hünerle yeniden canlandırırlar. Henüz tamamlanmamışken tedaviyi durdurmaya çalışırlar; bir kez daha kendilerini küçümsemiş hissetmenin, hekimin kendilerine karşı sertçe konuşmasını ve soğuk davranmasını sağlamanın yolunu bulmaya çalışırlar; kıskançlıkları için uygun nesneler keşfederler; çocukluklarının tutkuyla arzulanan bebeği yerine –genellikle hiç de daha az gerçekdışı olmadığı ortaya çıkan– bir plan ya da bir armağan vadi yaratırlar.”⁹

Nitekim kompulsif bir biçimde tekrarlanan şeyi, Freud habis bir yazgı [*a malignant fate*] olarak da adlandıracaktır.

Neoliberal bir strateji olarak simgesizleşme

Belirli bir şekli olmayan, gevşek dokulu, yapışkan ve sümüksü bir canavar. Kavranamaz ve ele geçirilemez: Belki de kapitalizmi/piyasayı oldukça aslına sadık biçimde temsil eden metafordur bu. Dokunduğu ve/ya da temas ettiği her şeyi çiğneyen, yutan, sindiren ve mütemadiyen genişleyen, şişen tuhaf bir mahluk. Çünkü meta üretimi, olabilecek en sınırsız ölçekte ve mümkün olan –her türlü şiddet ve bastırma pahasına– en düşük maliyetle gerçekleşmelidir. Dışsal sınırlılıkların ve dü-

9 Sigmund Freud, *a.g.e.*, s. 21.

zenlemelerin her türlü ortadan kaldırılmalıdır. Buradaki sınırsızca genişleme hareketini aksatacak hiçbir örgütlenme, yasak ve etik ilkenin sözü dahi edilmemelidir. Bu yüzden, neoliberalizm tam da bunun, yani tüm kolektif yapıların, tüm simgesel evrenin ve biçimlerin yıkım programıdır. Gerçekliğe anlam verme tarzlarımızın, gerçeklik kavrayışımızı dolayımlaştırarak (dolaysız bir gerçeklik kavrayışına sahip olmak nedir ki zaten?) tüm biçimlerin, meta dolaşımına köstek olabilecek bütün “pürüzlerin” silinmesi, yerinden-edilmesidir.

“Marx’tan bu yana en etkileyici olduğu kuşku götürmeyen kapitalizm anlatılarında, Deleuze ve Guattari kapitalizmi, tüm önceki toplumsal sistemlere musallat olan bir tür karanlık potansiyel olarak betimler. Sermaye, derler, “adlandırılmayan Şey”, ilkel ve feodal toplumların “daha en baştan savuşturduğu” menfur şeydir. Fiilen geldiği zaman, kapitalizm beraberinde kültürün muazzam bir çığnenişini de getirir. Bu, artık herhangi üstün Hukuk’un hâkim olmadığı bir sistemdir; tam tersine, bunun gibi tüm kuralları söküp atar, hem de sadece onları *ad hoc* bir temelde yeniden yerleştirmek için.”¹⁰

* * *

“Simgesel” kavramı, gerçeklik kavrayışımızın dolayım-sız olmadığına işaret eder öncelikle. “Simgesel, zihnin bizimle gerçek arasındaki evrensel dolayımıdır.”¹¹

İnsan varlığı doğası itibariyle eksiktir, tamamlanmamıştır. Tamamlanmamış/bitmemiş varlık olmasından ötürü, bu halini telafi edecek ötekine mutlak anlamda bağımlıdır. Kendini mükemmel/tam/bütün kılmaya doğası izin vermediği ölçüde kültürün ve dilin ağına düşmek zorundadır. Doğumdan bile önce başlayan dilin ve kültürün ağına bu yakalanma, bir tür simgesel kölelik/bağımlılık durumuyla baştan itibaren kuşatıldığı-

10 Mark Fisher, *Kapitalist Gerçekçilik*, çev. Gül Çağalı Güven, Habitus Yayıncılık, 2011, s. 12.

11 Paul Ricoeur, *Freud and Philosophy*, Yale University Press, 1970, s. 10 (Türkçe çevirisi: *Yoruma Dair-Freud ve Felsefe*, çev. Necmiye Alpay, Metis Yayınları, 2007).

mız anlamına gelir. L. Althusser'in ideoloji teorisinde önerdiği mahut "çağırma" sahnesini de bu bağlamda yeniden düşünebiliriz belki: Orada açıklanmaya çalışılan şeyi, yani öznenin dilsel araçlar yoluyla nasıl üretildiği meselesini de belirleyen temel bir soruya daha esaslı bir yer açmaktan söz ediyorum: İnsanlar, nasıl oluyor da kendilerinin ezilmesine, kendi üstlerinde egemenlik kurulmasına bu denli kolayca izin veriyor, buna razı oluyorlar?

J. Butler'ın aynı noktayı ele alan satırlarını beraber okuyalım:

"Hiçbir öznenin temelde bağımlı [*dependent*] olduğu şeylere karşı tutkulu bir bağlanma [*passionate attachment*] göstermek sizin ortaya çıkamayacağını düşündüğümüzde –her ne kadar bu tutku psikanalitik anlamda "olumsuz" da olsa– öznenin eşzamanlı oluşumu ve maduniyeti [*subordination*] olarak Foucaultcu tabiyet [*subjection*] önermeleri özgül bir psikanalitik değer kazanır. Çocuğun bağımlılığı alışıldık herhangi bir anlamda politik bir maduniyet olmamakla birlikte, bağımlılık içinde oluşan ilksel tutku çocuğu maduniyet ve sömürüye karşı savunmasız bırakır. Bu konu son zamanlarda politik söylemin meşguliyetlerinden biri haline gelmiştir. Daha ötesi bu ilksel bağımlılık, öznelere politik formasyon ve düzenlenmelerini de koşullandırır ve onların tabiyetlerinin aracı haline gelir. Eğer madun/tabi olduklarına tutkulu bir biçimde bağlanma olmaksızın öznenin oluşumu mümkün olmuyorsa, o zaman maduniyetin öznenin oluşumu açısından merkezi olduğu ortaya çıkar. Bir özne oluşun koşulu olarak maduniyet, zorunlu bir boyun eğme süreci içinde oluşa işaret eder."¹²

Şöyle söyleyebiliriz demek ki: Toplumsal-politik tahakküm ilişkileri zaten/çoktan kurulmuş temel/ontolojik bir tahakküm ilişkisinin üstüne biner, ona yaslanır. O halde iki farklı tahakküm/zor ilişkisini, birini diğerine indirgmeden bir arada düşünmeliyiz. Sol/sosyalist hareketlerin tarihinde hep yapılagel-

12 Judith Butler, *The Psychic Life of Power*, Stanford University Press, 1997, s. 7 (Türkçe çevirisi: *İktidarın Psikik Yaşamı*, çev. Fatma Tütüncü, Ayrıntı Yayınları, 2005).

diği üzere yalnızca politik-toplumsal tahakküm ilişkileri üzerinde yoğunlaşmak, kültürün ve dilin/söylemin özgül karakterini ve etkilerini anlayamamak, hesaba katamamakla sonuçlanmıştır. Zaman zaman kaba bir inkârcılığa kadar keskinleşebilen bu tutumun yüzleşmek zorunda kaldığımız fena sonuçları saymakla bitmez.

Konuşmaya başladığımız andan itibaren dilin öznesi haline gelmemiz, dil anlamındaki büyük Öteki’de yabancılaşmamız,¹³ onun oyuncağı olmamız; yani kelimenin en radikal anlamında dilin tahakkümüne girişimiz kaçamayacağımız bir kaddedir. Zaten oradadır, ölümümüzden sonra bile orada olmaya devam edecektir.

Neoliberalizmin, tarihin görüp göreceği en saldırgan ve vahşi tahakküm biçimi olmasının, kapitalist barbarlığın asıl şimdi “katı olan her şeyi buharlaştıran” bir şiddet ve kıvam edinmesinin dinamiklerini bir de bu düzeyde aramalıyız: Onun meta dolaşımına köstek saydığı bütün engellerin, alışkanlıkların, geleneklerin ve kurumların etki ve nüfuzlarının en düşük seviyeye indirilmesi, ve giderek ortadan kaldırılmasına yönelik ölümcül tutkusunda. Sermayenin sınırsızca genişleme ve hareket etme eğilimini bozacak hiçbir şey kalmamalıdır. Yasa, yasak, hukuk, norm, ilke, sınırlar, ahlak sündüre sündüre yok edilmelidir.

Neoliberal kapitalizmin temel hedefidir bu: İnsanlığın cevherinin, simgesel bağımlılığının ortadan kaldırılması. Metallerle insanların arasına giren, metallerin ve sermayenin dolaşımını kısıtlayan ve başka her şeyle birlikte o ilişkiyi ve süreci de dolaylı hale getiren ve yavaşlatan bütün kültürel-kurumsal referansların güç, zemin ve değer kaybı, bütün ideolojik aygıtların ve medyanın güçlerinin bu değersizleştirme/güçsüzleştirme operasyonunda söz birliği içinde oluşu bu yüzdendir.¹⁴

13 Lacancı teorideki büyük Öteki kavramı en genel anlamda bir yapı olarak dil, kültürün legal dokusu olarak simgesel düzen ve Freudcu bilinçdışı anlamındadır.

14 Piyasanın/pazarın en tipik ve doğrudan ifadesi olan AVM sayısındaki son dönemde gözlenen patlamayı da buraya yerleştirmeliyiz: Girişindeki ya da en temelindeki/ortasındaki hipermarket etrafına dizilmiş çeşitli markalara ait giyim-kuşam mağazalarıyla (tümü yine marka sahibi yeme-içme mekânlarını da atlamayalım) dolup dolup boşalan yeni tapınma mekânları değil midir

“Kurumların taşıdığı her türlü idealin zayıflaması, psikanalistlerin sözünü ettiği bu ‘sembolsüzleşme’, kimilerine göre Freud dönemi kliniğiyle giderek daha az ilişkide olan ‘yeni psikik ekonomi’yi doğurmuştur.

Kuşaklar arasındaki ilişki, tıpkı cinsiyetler arasındaki ilişki gibi, vaktiyle farklı yerler dağıtan bir kültür tarafından yapılandırılmış ve hikâyeleştirilmişken, şimdi en azından belirsizleşmiştir. Sonsuz ve sınırsız bir tercihin yüceltilmesine karşı çıkıyor gözüken hiç bir etik ilke, hiçbir yasak yoktur. “Sembolik hafiflik” durumuna yerleştirilmiş olan neo-özne, yaşamda yönünü bulabilmek için, serbest seçim adına kendi üzerinde temellenmek zorundadır... Tatmin ve tatminsizlik oyununa göre, bir gün arabasını değiştirmeye, bir gün başka partner bulmaya, bir başka kimlik ve bir başka cinsel kimlik bulmaya davet edilir... Kuşkusuz ki sembolik yapının kapitalist iktisat mantığı yoluyla bir araçsallaştırılmasının konusu olduğunu söylemek daha doğru olur. Lacan’ın ‘kapitalist söylem’ diye adlandırdığı şeye verilebilecek anlam budur. Mevkilerle, görevlerle, şirkete özgü yeteneklerle özdeşleşmeler, tıpkı tüketim gruplarıyla, modanın, reklamın işaret ve markalarıyla özdeşleşmeler gibi, akrabalık içindeki yerlere ya da şehir içindeki statülere kıyasla ikame kölelikler gibi işler. İktisadi aygıtın bu özdeşleşmeleri manipüle etmesi, onları ‘sürekli elden geçirilebilen uçucu benlik idealleri’ haline getirir. Başka deyişle, kimlik tüketilebilir bir ürün olmuştur. Lacan’ın belirttiği gibi, kapitalist söylem her şeyi tüketiyorsa, doğal kaynakları olduğu kadar insan malzemesini de tüketiyorsa, aynı zamanda Marx’ın *Manifesto*’da belirttiği gibi çok sayıda kurumsal ve

AVM’ler? Orada sergilenen tüm o mallara ilişkin hikâye, efsane ve reklam metinlerini bir araya toplasak, bundan yeni bir “kutsal kitap” bile çıkabilir pekala. Piyasanın/pazarın bütün ihtiyaçlarımızı karşılama kudretine sahip ve her yerde mevcut oluşunun (hâşa) en güçlü kanıtı gibidir, bir de her mahalleye dikiyen tüm o AVM’ler. Tüm bunlar dindar-muhafazakar bir hükümet zamanında oluyor. Ve orada burada görkemli camiler inşa etme ataklığının-telaşının-retorikinin tümü, neoliberal mantığa tam olarak eklenmemiş olmaktan, bunu biliyor olmaktan neşet eden bir suçluluğun semptomlarıdır, o kadar. Bu vesileyle bir kez daha Birikim’in o olağanüstü “İnşaat ya Resulallah” sayısını da anmış olalım.

sembolik biçimi de tüketir. Bunların hepsini ortadan kaldırmak için değil, yerlerine birlikte var oldukları başka şeyleri, şirket ve piyasaları koymak için bunu yapar.”¹⁵

Neoliberal-postmodern toplumda simgesel Öteki anlamında bir Öteki'nin olmayışı, kapitalist söylemin simgesel biçimlerin yıkılması eşliğinde işleminin sonucu kitlenin psikotikleşmesine; Freud'un tarif ettiği anlamda bastırma mekanizmasına ve suçluluk duygusuna tabi nevrotik öznenin psikotik özne ile yer değiştirmesine yol açar. Yazarların aynı yerde Lacan'dan aktardığı üzere;

“Kapitalistin söyleminin ayırt edici özelliği şudur: *Verwerfung*, ret; simgeselin tüm alanlarının dışına atılma, ve daha önce söylediğim bunun sonucu olan şeylerle birlikte. Neyin reddi? Hadım edilmenin.”

Yani şudur: Herhangi bir yaşantının, hayatlarımızdaki herhangi bir kopma ya da süreksizliğin, sıradan bir altüst oluşun eskiye oranla daha kolay ve hızlıca bir travma statüsü ve ağırlığı kazanması; ya da derhal travmanın terimlerine tercüme edilmesi, biraz da bu yüzdendir: Tüm bunların, doğrudan bedeninin yoğun bir mahrumiyeti olarak, tüm imkân ve donanımlarıyla ruhlarımızı --deyim yerindeyse-- hesaptan düşen, devreden çıkaran dolaysız bir şiddet olarak kaydedilmesi yüzündendir. Hâkim travma anlatısının kazandığı bu hitap gücünü bir de bu bakımdan düşünmeliyiz.

Ezilenler ve travma

Egemen psikiyatri/psikoloji kompleksine ait travma anlatısının, özneyi esasen farklı travmatik deneyimlerin bir kurbanı olarak kavramsallaştırmasını mesele etmeli ve bu durumu güçlü bir biçimde siyasallaştırmalıyız. Yanlış anlama olmasın diye altını çizelim: Ciddi travmatik deneyimlere maruz kalmak ve sonrasında gelişebilen zorluklar-ruhsal ıstıraplar için psi-

15 Pierre Dardot, Christian Laval, a.g.e., s. 401-402.

kolojik bir yardıma muhtaç olmak durumu değil, bu yazının konusu. Daha ziyade, kendi sınırlarının farkında olması gereken o anlatının evrensel bir kapsam edinmesi ve bütün siyasal-toplumsal sorunları kateden bir yaygınlık kazanması. Bu yer-değiştirmeyi mümkün kılan çerçeve, şimdi iyiden iyiye hâkim olan yeni bireyciliktir. Buna göre, birey/özne giderek daha çok kendi kimliğinin biricik yaratıcısı olarak sunulur ve anlaşılır. Ait olduğu topluluğun, ailenin, sınıfın vb. değerleriyle giderek daha az ölçülerde özdeşleşen ve neredeyse sadece elindeki aynaya bakarak “Ben” diyen bir özne/birey.¹⁶ Kendini kendi imgesine göre, tamamen kendine-referansla biçimlendiren sıradan narsist. Bu kendi kendini oluşturan özne anlayışı, öznenin kendisinde bir hakikat taşıdığı algısıyla desteklenir. Popüler psikoloji kitaplarının da temel klişelerinden olan “kendin olmak istiyorsan içindeki çocuğu keşfet” türü “özlü” sözlerinin yaslandığı bu ideolojiye göre, öznenin kendi olması için içindeki o hakikati keşfetmesi yeterlidir ya da tersinden söylenecek olursa, herhangi travmatik bir deneyim öznenin kimliğinin bu çekirdeğini parçalayabilir. Nihayetinde, kaybedilmiş tutarlılığın, birliğin ve dengenin yeniden tesisi, kimliğin temelini onarılması için travmanın hatırlanmasını şart koşan bu söylem düzeni/ideolojik arka plan genel-geçer travma anlayışı ve terapilerinin de yönünü ve içeriğini tayin ediyor: Öznenin ya da toplumun kendisinde içkin/özel bir hakikat barındırdığı varsayımı sayesinde; öznenin ya da toplumun maruz kaldığı –o hakikati parçalayan– herhangi travmatik bir deneyim, tüm diğer sosyo-ekonomik ve politik ilişki, yapı ya da süreçleri perdeleyen, görünmez kılan bir statüye yerleşebiliyor. Ya da şöyle söyleyelim: Böylece bütün sahneyi işgal eden travma anlatısı, öznenin ya da toplumun mevcut durumuna ilişkin –sınıfla-

16 Marx'ı hatırlamanın tam yeri: “Bir bakıma, durum insan için de metallerde olduğu gibidir. İnsan dünyaya elinde bir aynayla ya da ‘ben benim’ demekle yetinen Fichte’ci bir filozof olarak gelmediğine göre, kendini önce başka insanlarda görür ve tanır. Peter insan olarak kendi kimliğini ancak, önce kendini aynı türden bir varlık olarak Paul’le kıyaslayarak yerleştirir. Ve Paul böylece, sırf kendi Paul kişiliği içinde dururken, Peter için insan türünün örnek-tipi haline gelir.”

rı, ekonomik, ideolojik ve politik süreçleri, hâkim öznellik biçimlerini dikkate alan— başka her türlü analizi ve anlama çabasını geçersiz ve beyhude kılan bir ağırlığa kavuşabiliyor. Dahası, aynı anlatı bağlamında aktüel travmatik deneyim, kimliğin asli kurucu bileşeni olarak tecrit ediliyor. Sadece şunu hatırlamakla yetinelim: Tedavi söz konusu olduğunda bile psikanalizin amacı, ne geçmişin doğru biçimde bir yeniden-inşasıdır, ne de öznenin tarihi üzerinde temellenen bir şimdiyi açıklamaktır. Mütevazı bir biçimde, değişim için olanaklar yaratmaktır amaç, o kadar.

* * *

Yeterince netleşmiş olmalı: Travmayı sadece gerçeklikte ortaya çıkmış bir olayla sınırlı saymadan en geniş anlamıyla, yani dışsal bir uyarana ile öznenin bu uyarana hâkim olma ve onu anlama yetersizliği arasındaki bir karşılaşmadan kaynaklanan temel bir altüst oluş gibi anlamalıyız. Anlamlandırma sürecindeki belirli bir blokaj ya da takılma ile birlikte travma. Öznenin temel simgeleştirme yeteneğinde/ediminde bir felç yaratır.

Ve şu: Özne yapısal bir travma sayesinde/içinden inşa eder kendini: Dürtünün kelimesiz gerçeğinin yol açtığı içsel bir hoşnutsuzluk deneyimiyle başlarız hayata. Çocuğun temel çaresizliğinin ve dürtüyü temsil etme/tasarımlama yeteneğinden/donanımından yoksun oluşunun sonucu, bu durumu yoluna koymanın imkânsızlığıdır. Dürtünün regülasyonu için temel koşul, temsil/tasarım kapasitesidir çünkü. Dürtüsel uyarımın yol açtığı gerilimi giderecek özgül eylemler ve söz konusu tasarımlar Öteki'den gelir. O halde travmatik olan, dürtüsel gerilim değildir yalnızca. Aynı zamanda Öteki'nin yokluğu da aynı travmatik ağırlığa sahiptir.¹⁷

17 *Holocaust* kurbanlarının kendileri için gerçek birer tanık olamamaları, yani hikâyelerini nakletmekte genellikle gösterdikleri yetersizlik de, belki de bu bağlamda da ayrıca değerlendirilmelidir: Tanık eksikliğini hesaba katan bir açıdan. *Holocaust* dünyasının Öteki tahayyülünün mümkün olmadığı bir dünya oluşu, insanın işitilme ve bir özne olarak tanınma umuduyla "Sen" diye sesleneceği bir Ötekinin mevcut olmayışı anlamındadır daha çok. Ama aynı zamanda ve daha temelde, kurbanların hitaplarının/söylevlerinin içine kaydola-

Öznenin tıpkı Öteki (simgesel düzen) gibi bir eksik aracılığıyla kurulması demektir bu. Ötekinin bu eksiğinin tanınması da demek ki, özne açısından travmatik bir durumdur. Fantazinin en asli işlevi tam da bu travmatik anın maskelenmesi ve özne için tahammül edilebilir kılınmasıdır. Aynı biçimde bütün toplumlar da yapısal bir travma içinden kurulur. Temel antagonizma anlamındadır bu. Vahşet, barbarlık ve çatışma toplumun tam kalbindedir; toplumun cevheri, esası neyse, odur. Herkesin içinde “eşit” olarak bulunduğu bir toplum görüntüsü/yanılsaması için şiddetle bastırılması gereken ve/ya da ideolojik-toplumsal fantezinin perdelediği kurucu antagonizmadır. Her türlü gerçekliğin bastırılması gereken Gerçek’tir bu.

Yeterince dağınık bir yazıyı derli toplu hale getirme girişimi sayılsın bu da: Demek ki, hem birey hem de toplum düzeyinde travmayı, iki aşamalı/iki zamanlı bir düzen içinde kavramalıyız: Temellerde yer alan ve hem toplumun hem de birey-öznenin kuruluş/inşa sürecini başlatan yapısal travma ve çoktan tamamlanmış, olmuş bitmiş bu katı zemine yaslanarak, onu kullanarak nerdeyse, ama o temeli de yeniden tanımlayarak ve yeni bir kalıba yerleştirerek işleyen güncel travma.¹⁸ Neoliberal kapitalist barbarlığın, esasen iktisadi saiklerle simgesel evreni ve yapıları ilga etmeye yönelik hareketinin sonucu olarak, güncel travmaların yıkıcı, yersiz-yurtsuzlaştırıcı, parça parça eden, içimize doğru çökmemize yol açan etkileri karşısında şimdi iyice korunaksız ve çıplak halde kalakalışımızı o halde, daha çok mesele edeceğiz. Şimdilik geçerken değinmiş olalım: Günümüzde hakkında yaygın olarak konuşulan doğrudan anksiyeteyi (panik ya da panik bozukluk denen şeyi); yani öznenin ken-

cağı tutarlı bir simgesel düzen olarak büyük Öteki algısının çökmüş olması anlamındadır da.

- 18 Bu kavramsallaştırmanın Freud’un “Geriye dönüşlülük, sonradan etki”, “sonradan tamamlanan” ya da “ertelenmiş etkinlik” olarak çevirebileceğimiz (Nachträglichkeit (Alm), Apres-coup (Fr), Deferred action (ing)) terimini de daha okunaklı hale getireceğini ekleyelim. Bu vesileyle, ayrıca Freudçu teorinin çizgisel-kronolojik bir düzlemde ele alınmasının panzehiri olarak, onun döngüsel karakterini vurgulayan ve –bilinç dışında zamanın olmadığı keşfiyle birlikte– ruhsal zamansallık ve nedensellik anlayışını yeniden tanımlayan anlamın geri-dönüşlü tabiatına da dikkat çekmiş olalım.

dini paralize edici bir edilgenlik tarafından ele geçirilmiş/istilaya uğramış hissettiği anlamsız anksiyeteyi de, onun bu anlamdaki travmatik niteliğini dikkate alan bir görüş açısından aynı eksene yerleştirebiliriz pekâlâ.

Kapitalizmin sunduğu ve hâkim-geçerli kıldığı gerçekliğin altındaki Gerçek parçalarını faş etmekten; asıl vazifemizin bu olduğundan söz ediyorum. Tam da bu kurucu travmanın üstüne oturan sermayenin vahşi saldırısından. Yoksullar/ezilenleri acımasızca un ufak eden, posasını çıkartan ve tüm bunların önündeki engelleri bir bir yok ederek geride sadece kendi çıplak şiddetini bırakan sermayenin dünyayı upuzun bir vahşet sahnesine çevirmesinden.

Marx ve Engels'i bir arada anmanın ve *Komünist Manifesto*'nun o olağanüstü pasajından söz etmenin tam yeridir:

“Burjuvazi hâkimiyeti ele geçirdiği her yerde bütün feodal, ataerkil, kır yaşamına özgü ilişkilere son vermiştir. İnsanı ‘tabii üstlerine’ bağlayan karmakarışık feodal bağları acımasızca kesip atmış ve insan ile insan arasında katıksız çıkardan, katı ‘nakit ödeme’den başka bir bağ bırakmamıştır. Dini bağınazlığın, şövalye ruhunun, küçük burjuva duygusallığının ilahi vecde gelişlerini bencil hesabın buzlu sularında boğmuştur. Kişisel onuru mübadele değerine dönüştürmüş ve onca zahmetle kazanılmış olan sayısız özgürlüklerin yerine o tek, acımasız özgürlüğü, ticaret yapma özgürlüğünü, geçirmiştir. Sözün kısası dini ve siyasi yanılsamaların ardına gizlenen sömürünün yerine açık, hayasız, dolaysız, gaddar sömürüyü geçirmiştir.”

Sömürünün, zulmün ve “tüm varoluşun tek başına parayla değerlendirildiği” bu eşitliksizçi aygıtın/düzenin bu denli çıplak ve doğrudan bir hal/gidişat kazanmasını, yoksullar açısından derin biçimde travmatik olarak adlandırmayı öneriyorum. Öncelikle bu, demeye çalışıyorum, illa da bir travma bahsi açacak. O travma parantezini kapatacak olan şeyse, apaçık ortadadır: Yoksulların/ezilenlerin kurtuluş, eşitlik ve özgürlük mücadelesidir bu. Ezilenler/yoksullar çırlıçıplak haldeler madem; bütün örgütleri ve bağları çökmüş, yapayalnız ve çare-

sizler; madem umut beslemeleri için hiçbir ışık kalmamış, seslerini işitecek bütün kulaklar sağırdır madem... Daha da kahredici olanı; neoliberal zamanların egemen zihniyet dünyasında, insanlığın ortak bilincinde yoksulluğun değiştirilemez, ortadan kaldırılamaz bir insanlık hali olarak kaydolmuş olmasıdır ve bazen egzotik bir fenomenden söz ediliyormuşçasına sunulmasıdır, ve handiyse bir magazin malzemesine dönüştürülerek olağanlaştırılmasıdır kimi zaman... Daha fazla söze gerek bile yok aslında.

Ezilenlerin kendi yokluk ve yoksunluklarını temsil ve ifade etmelerine, varoluş koşullarını ve çıkarlarını savunmalarına imkân verecek simgesel araçlardan uzak tutulmalarını, dillerinin mühürlenmiş olmasını bir kez daha vurgulayalım. Piyasayı tüm hakikatin referans noktası ve çerçevesi olarak tesis ve vaftiz eden neoliberal hegemonya, diğer yandan tüm sınıflara eşit mesafede duran, yani kendiliğinden doğal ve tarafsız bir piyasa anlayışını hâkim kıldığı ölçüde bu tabloyu keskinleştirmektedir.

O halde bir zamanların en güzel ifadelerinden birini biraz değiştirerek söyleyelim: Devrimin nesnel koşulları değil belki ama, sol/sosyalist bir hareketin en küçük bir özgüven sorunu yaşamadan, en güçlü ve en iddialı haliyle (bambaşka bir dünya ve hayat talebiyle) tarih-toplum sahnesine dönmesinin bütün nesnel koşulları yeterince olgunlaşmıştır. Gerisi bize kalmış...

Günümüzün baskın öznellik biçimi, derin bir kayıtsızlık eşliğinde ne sevebilen ne de nefret edebilen, tümüyle terk edilmiş ve duygusal bağlarından kopmuş hisseden –neredeyse hiçbir şey hissetmeyen– ruhlarla karakterize değil midir? Herhangi bir yorumun ya da anlam alanının dışında konumlanan, “tüm yorum bilgilerinin imkânsız” kaldığı, sıkışık, daralmış, donuk ruhlar... İnancını ve arzusunu kaybetmiş.

Eleştirel bir düşünüm zemini ya da anlam ilmekleri oluşturmak için gerekli olan mesafelerin çöktüğü, olayların apansızlığı, dolaysızlığı ve sürati tarafından tuzağa düşürüldüğümüz bir zamanın semptomları. Devasa bir makinenin, bıkırtıcı bir performans/haz düzeniğinin dişlileri arasında bütünsel bir anlamdan ve bağdan/bağlanmalardan kopuk bir hayatı ümitsizce tekrarlama mecburiyetinin bedeli. Ruhsal hayatlarımızı mütemadiyen aynı “sahici olmayışlık”la aşındırıp duran, her birimizi tözsüz bir öznelliğe indirgeyen, içe doğru çöküşün uğursuz alametleri.

Öyleyse belki de, yorumlama faaliyetini esas alan bir terapist konumu açıkça yararsızdır artık. Eylemli varoluşumuza yeni

(*) *Mesele* dergisi, sayı 85, 2014, s. 18-19.

bir biçim ve düzey kazandırmak üzere dışsal bir fail olarak orada oturan, “nötr/anonim” bir yerde “ısrar eden” terapist/analist pozisyonu reddedilmelidir belki de. Davranış ve düşüncelerimizi tümüyle farklı bir biçimde düzenlemek ve aktüalize etmek, somutlaştırmak için bu dışsal pozisyon karşısında aklımızdan geçenleri yüksek sesle söylemeyi, onlarla yüzleşmeyi vaaz eden bir terapi pratiğinin mesele edilmesi gereken bir zamandayız belki de tam. Sevgimizi, arzumuzu, agresyon ve bilmimizi transfer edeceğimiz bir nesne/terapist kimliği, hiçbir şey “sunmayan/vaat etmeyen” o atıl mevcudiyet değil belki de yaralarımızı iyileştirecek merhem. Artık geçerli olan tam tersi belki de: Terapist “başkasının acısının ve bu acının ifadesinin öznesi olabilen” biriye ancak işlevsel olabilir.

Soru şu: Güncel ruhsal ıstırap ve onun terapisi bağlamında tam olarak cereyan eden şeyse bu, toplumsal/siyasal alana ilişkin herhangi bir içerimi ya da izdüşümünden, buna denk düşen bir karşılıktan söz edebilir miyiz?

Sol/sosyalist politik teorinin şirazesinden çıkmış bir başarısızlık takıntısıyla her şeyi ve herkesi içermeye çalışan tavrı ve söylemi karşısında mesafe almamızın zamanı değil midir? Bu fantazisi nedeniyle imkânsız bir “kadir-i mutlaklık” çekirdeğine yaslanan söz konusu söylemin sahte ve en nihayetinde hiçbir ufka işaret etmeyen ve hiçbir hakiki karşılık üretmeyen çemberinden kurtulmak için harekete geçmenin vakti çoktan gelmedi mi?

Tam da bu başarısızlık, yalnız ve dışarıda kalma kaygısının güdülediği nötral bir çerçeve arayışı/arzusudur bütün çabalarımızı etkisiz, sonuçsuz kılan şey. Politik edim taraf olmaktır çünkü. Temel bir bölmeyi ve onun sorumluluğunu üstlenmeyi içerir. Bunun yerine, genel mutabakata ya da steril bir evrensellik mevhumuna dayalı politik eylem fikrinin varıp toslayacağı yer statükonun kabullenilmesi ya da –en sıradan ifadesiyle– küresel kapitalizmin çıkarlarına hizmettir.

Somut bir durumun ya da olayın evrensel hakikatinin ortaya çıktığı yer mevcut öznel-arası, toplumsal-simgesel ağ değildir. Bir durumun hakikatine ulaşmanın biricik yolu dışlanmış, dışa-

rıya atılmış ötekinin konumuna yerleşmektir. Bütün bir toplumun asıl patolojisini ete kemiğe büründüren ve derinlemesine deneyimleyen ötekiler daima egemen ideolojinin sürgün ettiği, zelil bir varoluşa mahkûm kıldığı, yok saydığı grup ve sınıflardır. Sadece onlar. O halde tam da onlarla kurulacak bir özdeşleşme-
dir icap eden, bir hakikat sürecini taşımak istiyorsak. Kürtlerden ve yoksullardan ve ezilenlerden söz ediyorum. Apaçık önümüzde olandan... Her ne oluyorsa onu, yalnızca bu açıdan, ısrarla Kürtlerin, yoksulların ve ezilenlerin görüş açısından görmeye çalışmaktan... Tam da şimdi, hepimize meydan okurcasına, tek tek her birimizi hiçe sayarcasına gözümüzün önünde yürüyen pis ve aşağılık şu iktidar kavgası karşısında zaten üstü çizilmiş olan ve çoktandır hiç/yok hükmünde işaretlenenlerin konumuna hiçbir tereddüt ve kafa karışıklığı yaşamadan yerleşmek ve onlarla çok yönlü bir özdeşleşme sürecine katılmak için en uygun zaman değil midir? Bizi bu çirkin ve müstehcen “oyunun” iğvasına kapılmaktan koruyacak, bu sahte tuzaktan esirgeyecek ve pozitif içerikle tarif edebileceğimiz bir politik gündemle karşılık vermimizi sağlayacak zihin açıklığı ve ufuk buna bağlıdır.

“Her durumun bağrında, varlığının temeli sıfatıyla ‘konumlanmış’ bir boşluk vardır... Söz konusu durumun doluluğu (yani değişmez çoklukları) bu boşluğun etrafında düzenlenir. Nitekim virtüözlüğe doymuş halindeki barok üslubun bağrında sahici bir müziksel mimarinin olmayışının yarattığı boşluk yatıyordu (ve kimse bu tayin edici boşluğun farkında değildi) Haydn-olayı bu boşluğun bir tür müziksel ‘adlandırılışı’ olarak ortaya çıkar. Çünkü olayı meydana getiren şey, yepyeni bir mimari ve tematik ilkedden, az sayıda dönüştürülebilir birim temelinde yeni bir müziksel yazım geliştirme tarzından başka bir şey değildir; barok üslubun içinde bakıldığında işte tam da bunun fark edilmesi mümkün olamazdı (ona dair hiçbir bilgi olamazdı).¹

Yorumdan ve anlamdan mahrum kaldığımızda toplumsal/siyasal eşitsizlik ve adaletsizlikleri, itiraz etmek şöyle dursun an-

1 Alain Badiou, *Etik*, çev. Tuncay Birkan, Metis Yayınları, 2004, s. 72-73.

lamak bile mümkün değilse eğer, ilk adımdır bu: O boşluğu usulünce adlandırmak.

Bu en nihayetinde şuna varır: Temel etik dstr “Arzundan vazgeçme!” ise, yani “Kendinin bilmediğin parçasından vazgeçme!”; ve suçlu hissetmemiz gereken yegâne şey burada, “Arzundan vazgeçmekle” ilgili bir meseleyse... Daha sonra yoğun bir suçluluk hissi ve utançla kıvranmak istemiyorsak... Ve içimizde adım adım, onca emek, acı ve yoksunlukla inşa ettiğimiz insanlık çekirdeğine, ama aynı zamanda insanlının büyük macerasına sadakatimizi sürdürmek istiyorsak...

Nedir Şu Depresyon?

Yazılanlara, bize anlatılanlara bakılırsa, depresyon her yerde. “Çağın hastalığı” o. “Öldürücü olabilen bir ruhsal bozukluk”. İyi tanınmalı ve ihmal edilmemeli diye ekleniyor. Gazetelerdeki, dergilerdeki dizi yazılar, depresyon tarifleri, depresyon ölçüm skalaları, kendi kendine depresyon teşhisi kılavuzları, psikiyatri uzmanlarının “dikkat!” uyarıları, “derhal bir psikiyatriste başvurmalısınız” öğütleri bu sebepten. Dilin olanca yüce gönüllülüğüyle kuşatmaya çalıştığı insanlık halleri söz konusu bile değil artık: Üzüntü, hüznün, keder, çökkünlük, kırgınlık, gönül yorgunluğu, ruhsal acı, keyifsizlik, moralsizlik, kendini ümitsiz-yetersiz hissetmek, iç sıkıntısı, çaresizlik, karamsarlık, yas, kaygı, bunaltı derhal depresyonun diline tercüme ediliyor. O yüzden olsa gerek, dilin/söylemin yalnızca iletişim aracı olmakla kalmadığını, yarattığı ortamın zihinlerimizi şekillendireci etkileri olduğunu akılda tutanlarımız bile, “hepimiz depresyondayız” deyivermekte sakınca görmüyor.

Örneğin, devasa çarklarıyla dönen çokuluslu şirketlerin ve paranın çağında kendini yetersiz, güçsüz, aşağılanmış hissetmek; hayatlarımızı sürekli bir belirsizlikle işaretleyen serbest piyasa cangılında uykularımızın bölünmesi, yemekten kesilmek, içimizin daralması, kalp çarpıntılarına düşmek mevzu ba-

his değil artık. Ya da, bitmiş bir ilişkinin ardından, bir yakını-mızı kaybettiğimizde eve kapanmak, birden kendini ağlarken bulmak, hayatı anlamsız bulmak, içimizi çekilmiş hissetmek ve yine de bunları “tahammül edilesi” saymak yok: “Siz bir anti-depresan kullanmalısınız”.

Üzerimize her geçen gün daha çok çullanan bir imkânsız-lıklar ve eşitsizlikler sarmalı karşısında kendimizi engellenmiş hissetmekten, ümitsizce debelenmekten, öfkeye kapılmak ve sınırlı olmaktan, yaratıcı potansiyellerimizin ketlendiği duygu-suyla kıvranmaktan söz bile açamayız artık. Depresif olduğumu-zu hatırlamamız yeter.

Yoksulluğun kahrediciliği karşısındaki çaresizliğe, büzüş-tükçe büzüşmeye, ufacık kalmaya ne söz, ne yer var artık ha-yatlarımızda. Sayesinde “olumlu düşünce” alışkanlığı kazana-cağınız –tabii ki bir antidepresan ilaç eşliğinde– bir psikiyat-ristle görüşmelisiniz.

* * *

Gerçek depresyonun varlığını, her şeyi içine çeken, emen o “kara güneşin” bazen tüm sahneyi kapladığı durumların varo-labildiğini yadsımak değil amacım. Hem dünyamızı hem ben-liğimizi kupkuru bırakarak bütün kerteriz noktalarımızı yıkan depresyonun yaşattığı ıstırapı gidermenin bazen ne denli me-şakkatli bir tedavi süreci gerektirdiğini de biliyorum.

Daha çok psikiyatrinin belli bir anlaşılma ve temsil edilme biçiminin epeyce sorunlu olduğunu söylemeye çalışıyorum. Bu tutumun psikiyatrinin hemen her alanında kendine özgü bir dili, pratiği ve ifade kalıpları olduğuna işaret etmeye çalışı-yorum. O tutum psikiyatriyi, insanın ayırt edici vasfının, yani kendi benliğinin ve hayatının kurucusu olabilme vasfının tam karşıtı bir yerde konumlandırıyor. Yaşadığımız her türlü ruh-sal ıstırapı derhal bir bozukluk (depresif bozukluk, panik bo-zukluk vb.) biçiminde kodlayarak elimizi kolumuzu bağlıyor. Bir bozukluk [*disorder*] söz konusuysa, orada yapıcı/kurucu bir özne olarak herhangi bir inisiyatif ve sorumluluk talebinde bu-lunamayız. Pekâlâ kişiliğimizdeki temel bir eksiklik olarak da

okunması mümkün olan o bozukluktan çıkmanın biricik yolu, bir kimyasal maddeyle ikame edilmesidir.

Daha da ötesi şu: Genel nüfustaki oranının % 15-20'lerde olduğu söylenen o “depresif bozukluk” teşhisi ve söylemi; bazen depresif hissetmekten başka çaremiz kalmayabileceğini, yoksa şiddete/yıkıcı bir saldırganlığa teslim oluvereceğimizi, ruhsal hayatın depresif kapasitesi ile yaratıcılık arasındaki bağları, “ruhun kalleşliği olarak depresyonu”, varoluşumuz ile ilişkiliriz arasındaki temel diyalektiği tolere etme güçlüklerinin nasıl depresif bir sürece yol açtığını vb. görmenin ve anlamının en büyük engeline dönüşüyor.

Biraz kabalaştırma riskini göze alarak söylersem: Burada da kapitalizmin o temel dinamiği ve marifetiyle ilintili bir şey yok mu? Yani yeni ihtiyaçlar üretme ya da o anlamı taşımayan her hangi bir şeyi, bir ihtiyaç hissi ve arzusu uyandıracak biçimde yeniden düzenleme ve tarif etme. Zira yukarıda andığım o psikiyatri pratiği çokuluslu ilaç tekellerinin nüfuzu ve işleyişiyle iç içe yürüyor.

Nitekim, hemen herkesin bir antidepresanı var artık. İş, eş dost sohbetlerinde birbirimize o minik ve “zararsız” “mutluluk haplarından” önerme raddesine varmış durumda. Antidepresan ilaçlar en çok kullanılan ilaçlar listesinde birinci sıralarda. Neredeyse her ilaç şirketinin mutlaka bir de antidepresan ilacı var. Daha 3-5 yıl öncesine kadar bu “piyasada” makul fiyatlarla birkaç antidepresan ilaç varken şimdi farklı isim ve fiyatlarda elliye yakın antidepresan mevcut. Bir antidepresan ilaçla tedavinin aylık maliyeti bazı durumlarda yüz milyonlarca lirayı bulabiliyor. O piyasadaki hız ve çeşitliliğe bir psikiyatristin bile hâkim olabilmesi neredeyse mümkün olmaktan çıkmış durumda.

Belki de bütün “suç”, bu halleri ve performanslarıyla bir arsa spekülâtörünü akla getiren ilaç tekellerindedir. Onlar yakın bir gelecekte muhtemeldir ki, farklı mutsuzluk, ümitsizlik, çaresizlik, karamsarlık vb. alt tipleri tanımlayacak, her biri için farklı ilaçlar üretecek ve burnumuza dayayacaklar. O psikiyatrinin ve psikiyatristlerin asıl rolü –bazen gönülsüzce ve çaresizce de olsa– sadece bu duruma aracılık etmekle sınırlıdır belki de, kim bilir...

Depresyon Politik Bir Sorundur*

“Zamanımızın vebası bu olmalı,” diye düşünmemiz isteniyor besbelli ki. Karanlık, belirsiz bir kaynaktan yayılan, önü alınamaz bir salgın metaforuna göre davranmamız, o metafora teslim olmamız bekleniyor. Çeşitli sağlık kuruluşları, hükümetler ve ilaç şirketleri ardı ardına bültenler, istatistikler ve ilaç satış rakamları yayınlıyorlar: Depresyonun kalp ve damar hastalıklarından sonra yeti yitimine ve “işgücü kaybına”¹ yol açan en yaygın ikinci hastalık olduğunu, hatta bu durumun 2020’li yıllardan itibaren değişeceği ve depresyonun 1. sıraya yerleşeceğini bildiriyorlar. Buradaki tehditkâr depresyon söylemine yine de nüfuz etmiş görünen kaygıyı, yani toplumun giderek kendi içine doğru çökeceği beklentisinden beslenen korkuyu şimdilik bir kenara bırakarak şu temel soruyu soralım: Günümüzde ruhsal ıstırabın kendini esasen depresyon biçiminde ifade

(*) *Birikim* dergisi, sayı 288, 2013, s. 65-71.

1 Bütün depresyon istatistiklerinde ve metinlerinde yer alan –ve üstelik bir tanı ölçütü olarak– bu kalpsiz ifadeye, insanda ekonomik faaliyet için gerekli bir kaynaktan fazlasını görmeyi zül sayan bu hoyratlığa şimdilik bir mim koymakla yetinelim. Yine de sormadan geçmeyelim ama: Kapitalizme özgü bu en sinsî toplumsal şiddetin, yani insanın sıradan bir metaya dönüştürülmesi eğiliminin somut psikiyatrik tariflere –daha genel olarak da psikiyatrinin üslubuna/söylemine– böyle kolayca sızmış olması yeterince irkiltici ve ayıp değil midir?

etmesinin anlamı nedir? Depresyonun en yaygın ruhsal hastalık olarak, tam da bu tarihsel-toplumsal aralığa denk düşmesinin izlerini ve sebeplerini nerede aramalıyız? Her dönem kendi manevi iklimine, hâkim değer ve yapılarına uygun olarak kendi hastalıklarını üretiyorsa eğer, ruhun/bilinçdışının kendini şimdiki zamanda depresyon biçiminde açığa vurmasını hangi bağlama yerleştirmeliyiz? Şimdiki zaman derken kumarhane kapitalizminin/ neoliberal küreselleşmenin zamanını, neoliberal değer ve ölçülerin hükmettiği insanlığın uzun kışını kastediyorum. Soğuk ve karanlık zamanları. Zalimlerin ve zenginlerin mevsimini.

Ezcümle, en basit soruyu sorarak başlamalıyız: Nedir bu, durmaksızın artan şey ve neden sürekli bir artış eğilimi içindedir? Psikiyatri/psikolojinin en temel vazifesi olmalıdır bu: Depresyonun çağdaş öznelilik biçimlerini giderek artan ölçülerde belirlemesinin gerisindeki ekonomik ve toplumsal süreçleri anlamak ve deşifre etmek. Ya da şöyle soralım: Nasıl oldu da, biz bu kadar çok insanın; çocukların, gençlerin, yaşlıların depresyon tanısı almasını ve antidepresan ilaç kullanmasını “doğal” sayıp, kabul eder hale geldik? Ve ne zaman?²

Ruhu ve bedeni aynı anda derinden sarsan; kederin ve uyumsuzluğun [*apatinin*], bitkinlik ve ketlenmenin [*inhibisyon*], yaşam sevincini yitirmiş olma ve eyleme geçememe halinin bir araya geldiği bu tuhaf sendromun böylesi bir sıklığa ulaşması başlı başına politik bir sorun değil midir? İnsanlık durumunu kuşatan ve ayırt eden vahim bir durumdan; bir tür yaşama zafiyetinden ve/ya da hayatiyetini kaybetmiş olma halinden söz ediyoruz çünkü. İnsanın en önemli vasıflarından saymamız gereken, belirli hedef, ideal ve amaçlarla yoğrulmuş eylemli varoluş halinin uzağına düşmüş, eksilmiş olmaktan.

Belki de en vahimi, bu durumdan kurtuluş çaresi olarak önümüze sürülen ve insan olma haysiyetinin üstünü çizerek her bi-

2 Daha kısa bir zaman önce, 20 sene önce örneğin; antidepresan ilaçlar oldukça sınırlıyken ve neredeyse sadece psikiyatristlerin reçete ettiği ilaçlarken, bugün hemen her hekimin (dahiliyeci, nörolog, genel pratisyen, aile hekimi vb.) çoğu reçetesinde genellikle bir antidepresan da yer alıyor.

rimizi organik bir bütünlükten ibaret anonim varlıklara indirgeyen Prozac (ve bilumum antidepresan) reçeteleridir. Psikofarmakolojinin bugünkü tekel konumu dehşet vericidir: Tipik ve temsil edici örnek, zihnini/ruhunu neredeyse bütün hallerini aynı potada eriten, her birini aynı biçimde, aynı kalıplar içinde düşünmenin –bu berbat düşünce sığılığının– yolunu açan tuhaf uygulanma genişliğiyle “depresyon ilaçları”dır tabi ki: Sevilen birinin kaybı, terk edilme, işsiz kalma, vb. gibi bir dizi “travmatik” yaşantıya maruz kalan “normal/nevrotik” birey için olduğu kadar, ciddi/yapısal bir melankolik depresyon ya da uykuya dalamama ve panik atak için de aynı “tedavi reçetesi”nin önerilmesinden söz ediyorum. Depresyon ilaçları bir buyruktur bu anlamda. Her türlü ruhsal ıstırapın aynı paradigma içinde, depresif durumlarla ilişkili bir çerçevede düşünülmesine yönelik geniş kapsamlı ve indirgemeci bir buyruk. Dahası şudur: Bugün psikotrop ilaçlar psikiyatri/psikolojide DSM mantığı ve sistemiyle temsil edilen “Amerikan tarzı düşünme biçiminin” dünyanın dört bir tarafına ihracını mümkün kılan en güçlü vasıta durumundadır.

Örneğin, şu ifadeden taşan ifşaata bakalım. O kadar dehşetli ki, insan “sürçme olmalı” demek ve böylece taşıdığı vahameti yumuşatmak isteği bile duyuyor:

“Burada, çeşitli antidepresanların keşfinin, depresyonun tanı kriterlerini nasıl etkilediğini ve bu hastalığın doğal seyri ve tedavi altındaki seyrini nasıl değiştirmiş olabileceğini tartışacağız.”³

Hâkim psikiyatri pratiğinin ve mevcut depresyon söyleminin en temelde vaaz ettiği şeydir bu: Denmektedir ki, insan bir klon

3 Stephan M. Stahl, *Temel Psikofarmakoloji*, çev. ed. B. Taneli; Y. Taneli, Yelkovan Yayıncılık, 2003, s. 136. (Söz konusu yazara ilişkin kitapta yer alan bilgi özellikle manidar olduğu için aktarıyorum: San Diego Kaliforniya Üniversitesi'nde Afiliye Psikiyatri Profesörüdür. Ulusal Ruh Sağlığı Enstitüsü, Veterans Administration ve İlaç Endüstrisi tarafından desteklenen birçok araştırma projesi yönetmiştir. İki yüzden fazla makale ve kitap bölümünün yazarıdır. Psikiyatri alanında, özellikle de psikofarmakoloji konusunda uluslararası düzeyde tanınmış bir klinisyen, araştırmacı ve eğitimidir.)

mantığı uyarınca, bir klon imgesine göre kavranabilir pekâlâ. Alabildiğine yalınkat bir biçimde yani. Demek ki, arzusundan ve hayallerinden tecrit edilmiş bir makine-varlık olarak. Daha geniş bir aralığa yayarak baktığımızda karşımıza çıkan, bu söylemin kapitalizmin ideolojisiyle tam bir örtüşme halinde olduğudur. Aynı biçimde çünkü, kapitalizmin tarihinin de insanın saf biyolojik bedene, sadece maddi ihtiyaçların tatmini peşinde koşacağı varsayılan bir organizmaya indirgenmesinin tarihi olarak okunabileceğinden söz ediyorum. Kapitalist ideolojinin bütün teknik, araç ve imkânlarını seferber ederek kıyasıya mücadelesini verdiği şey, tam da bu mekanik-biyolojik ve tek boyutlu insan anlayışının hegemonik bir konuma yerleştirilmesidir. Diyorlar ki basitçe bize: “Biyoloji kaderdir, bunu kalın kafalarınıza sokun.”

* * *

Şu halde öncelikle mevcut tarihsel/toplumsal bağlamın, kısmen de olsa nesnel bir tasvirine ihtiyacımız olacak. Birlikte okuyalım:

“Emekçi statüsüne bağlı hakların adım adım erozyonu, geçici, eğreti ve dönemsel ‘yeni istihdam biçimleri’nin tüm ücretlilik ilişkisinin içine yavaş yavaş damıtılarak akıttığı güvensizlik, çok büyük kolaylıkla işten çıkarmalar, halk sınıflarının tüm kesimlerinin alım gücünün yoksulluğa varana dek zayıflaması gibi etkenler, emekçilerin işverenleri karşısındaki bağımlılığını son derece artırmıştır. Şirketlerde neo-işletmeciliğin yerleşmesini kolaylaştırmış olan şey bu sosyal korku ortamıdır. Bu açıdan, neoliberal söylemde riskin ‘doğallaşması’ ile kolektif dayanışma ve korunmanın azalması sonucunda ücretlilerin piyasa dalgalanmalarına giderek daha doğrudan maruz kalmaları, aynı madalyonun iki yüzüdür. Riskleri ücretlilerin üzerine atan, risk duygusunu iyice artıran şirketler, ücretlilerden çok daha önemli bir ‘el altında olma’ ve bağlanma talep edebilmişlerdir.”⁴

4 Pierre Dardot, Christian Laval, *Dünyanın Yeni Aklı*, çev. Işık Ergüden, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2012, s. 368.

Diğer yandan, toplumsal düzlemde geniş ortaklıkları, belli idealler ve değerler ekseninde bir araya gelişleri önleme amacına matuf olarak, tespit edilen/verili her türlü farklılığın daha çok vurgulanması ve kışkırtılması eğilimini de not etmeliyiz: Herkesin (kendi içinde hiç de olumsuz bir içeriğe sahip olması gerekmeyen) kendi tekilliğini/biricikliğini, bu sefer, tam bir çöküş içinde olduğu varsayılan evrensel ideal, değer ve figürlerle özdeşleşmeyi reddederek ileri sürmesi bu arka-plana yaslanıyor çünkü. Modern bireyciliğin en karanlık, en olumsuz tarafı tümümüzü kuşatmış durumda: Ötekilerden kopmuş, serbest piyasada sunulan mal ve hizmetlere “eşit” koşullarda anında ulaşmak için verilen kıyasıya bir yarışın ayartısıyla başı dönmüş bir halde sürüklenen, ortaklaşa bir eylemliliğin öznelere olarak bir topluluğa/örgüte ait olma ve onun kaderini paylaşmanın bütün referanslarından uzaklaşmış izole/“biricik” bireye gerilemiş haldeyiz.

Her birimizin ve her türlü insani etkinliğin iğrenç bir başarı, performans ve rekabet skalasına göre değerlendirildiği bir manevi ikim kaçınılmaz olarak, mevcut bütün bağları şiddetle çözerek tek tek bireyleri, sürekli kendini gerçekleştirmeyi ve aşmayı, ve yalnızca kendinden sorumlu olmayı emreden sahte bir etiğin öznelere dönüştürüyor. Dört bir taraftan yükselen “Kendin ol!” buyrukları bu yüzdendir. Depresyon, içine düştüğümüz bu zillete verebileceğimiz tek yanıtıdır belki de. Belki de, insan varlığını piyasanın düzgün ve etkili işleyişi için sıradan bir kaynak/girdi, bir hünerler ve enerjiler ünitesi gibi gören ve bu skalanın dışında kalan tüm eğitimsizleri, bahtsızları, güçsüzleri toplum-dışı sayan bir kültüre, kapitalist “medeniyetin” bu dayatmasına “hayır” deme biçimidir depresyon. En ayırt edici vasıflarımızdan olan hayal-gücü kapasitemizi ve bellek yetilerimizi kaybetmiş olmaya, –kendi gözümüzde bile– her ikisinin de işlevsiz ve fuzuli bir fazlalık olarak görülmesine en kuvvetli tepkidir depresyon. Paradoksal bir ifadeye başvurduğum sanılmasın: Taşıdıkları önemi ve bizi nasıl değiştirdiklerini hiç fark etmesek bile hayatımızdaki olaylar ve ilişkiler bizi etkilemeyi ve değiştirmeyi sürdürür çünkü. Demek ki

burada esas olarak, yaygın olarak gözlenen ve depresif sendromun da temel kurucu belirtilerinden olan kimlik arayışı (kimlik kaybı) ve bir tür kendilik kültürünün içine yerleştiği bir çerçeveden söz ediyoruz.⁵

Modern psikiyatri, depresyonu kayba ve ayrılığa çaresizce, son bir gayretle verdiğimiz karmaşık ve çok-belirleyenli bir tepki olarak görmek yerine sıradan bir biyokimyasal ajanın [serotonin] eksikliği olarak kavradığı ölçüde, antidepresan ilaçla tedavinin amacı da depresif öznenin önceki toplumsal uyum ve yararlık/işlerlik düzeyinin restore edilmesidir artık. Aynı düşünüş biçimi içinde bunun anlamı, depresif belirtilerin de bireyin tabi olduğu varsayılan bir normdan sapmanın ve/ya da uyumsuz bir davranışın işaretleri gibi görülmesidir. Bu, depresyonun tıpkı bir enfeksiyon hastalığı gibi anlaşılması ve tedavi edilmesidir. Kayıp ve ayrılık deneyimleri karşısında verdiğimiz ruhsal/zihinsel tepkilerin yerine bazı laboratuvar testlerinin, sık bir psikolojinin, basit bir biyokimyasal mekanizmanın ve davranışsal bazı değişikliklerin geçirilmesidir.

Özgül toplumsal kurtuluş programlarıyla tüm insanlığa seslenmeyi kendi ön şartı, öncelikli vazifesi sayan büyük anlatı-

-
- 5 Nesne kaybına verdiğimiz ilk kökensel tepki kaygıdır [ayrılık kaygısı: *separation anxiety*]. Bakışın merkezi bir öneme sahip olduğu bu ilk kaygı atağı, henüz nesne sürekliliği aşamasına ulaşamamış çocuğun, görsel alanından ötekinin kaybı (annenin yokluğu) karşısında içine düştüğü derin çaresizlik duygusuna işaret eder. Bunun en iyi bilinen sonucu çocuğun kahredercesine ağlamalarıdır. Ancak nesne kaybı karşısındaki kaygı çocuğun gösterdiği tek tepki değildir. Ayrılık acısı (katılarak ağlama) yüzün biçimini radikal biçimde değiştirir. Ruhsal kimliğin ötekinden, çocuğun içsel olarak deneyimlediği şeyin Öteki [mOther] tarafından yansıtılmasından geldiğini düşündüğümüzde, yüzün bu çarpılması orijinal kimliğin –yüzün– tanınmasını büsbütün zorlaştıran fazladan bir boyut/anlam kazanır. Demek ki kimliğin/özdeşliğin –yüzün– ötekinden gelmesi ve ötekinin kaybı/yokluğu karşısında bu ayna-egonun/yüzün dağılması depresyonu (kayıp karşısında verdiğimiz en güçlü tepkiyi), her öznenin en temel koşulu/ımkânı mertebesine yükseltir. Depresyonun indirgenemez çekirdeği saymamız gereken şeyin, yani kimlik arayışının edindiği bu genişliğin bütün eklem yerlerinden kopmaya yüz tutmuş, “katı olan her şeyin buharlaştığı” bu asri zamanların belirtisi olması hiç de sebepsiz değildir yani. Bir de şöyle söyleyelim: Emosyonel bakımdan büyümek ve olgunlaşmak bu temel iki tepkiyi, kaygı ve depresyonu taşıyabilme, onlara tahammül edebilme kapasitemize bağlıdır. Kültürümüzün, bu büyüme imkânını baskılamak ve tecrit etme (ilaçlarla, damgalayarak vb.) eğilimi ayrıca çarpıcıdır.

ların (ve onların öznelерinin) güç kaybı ve çöküşünün ilanı-
la birlikte bütün sahneyi kaplayan piyasa temel kerteriz nokta-
sıdır artık. Piyasanın taleplerindeki ve ritmindeki her türlü de-
ğişime tam bir uyum sağlama, bunun gerektirdiği sonsuz es-
nekliği sergileyebilme, acımasız rekabet koşullarında her daim
güçlü, bağımsız, eksiksiz olma mecburiyeti bütün insani ener-
jiyi en basit düzeyde, hayatta var kalma düzeyinde soğurup tü-
keten lanet bir vakumdan başka nedir ki? Sonuç, içimizin tam
bir boşalması, tam bir ketlenme ve paralyze olma halidir. Tam
bir bitkinlik ve tükenmişlikle çöküşe uğramaktır. Edimsel var-
lığımızın ve inisiyatif yeteneğimizin üstünün çizilmesidir. Ken-
di-kendine yardım ya da kişisel gelişim kitaplarının, bireysel
performansı artırmaya yönelik koçluk ya da NLP programları-
nın, destekleyici ürünlerin/multivitaminlerin vb. bu denli yay-
gın oluşunun zemini burasıdır.

Eduardo Galeano'nun benzer bir bağlama işaret etmek üzere
“Varmanın Aciliyeti” başlığıyla aktardığı olay, tam da sıradan/
acınası gündelik gerçekliğimizin bir özeti gibidir:

“2007 yılının o sabahında, bir kemancı Washington şehrinin
metrosunda bir konser verdi.

Daha ziyade bir mahalle delikanlısını andıran müzisyen bir
çöp kutusunun hemen yanında, duvara dayanmış bir halde,
üç çeyrek saat boyunca Schubert ve diğer klasik bestecilerin
eserlerini çaldı.

Bin yüz kişi hiç durmadan koşar adım geçti. Yedi kişi bir
andan biraz daha uzun süre durdu. Kimse alkışlamadı. Durup
bakmak isteyen çocuklar oldu, ama anneleri tarafından sürük-
lenerek götürüldüler.

Onun Joshua Bell, dünyanın en çok aranan ve beğenilen vir-
tüzölerinden biri olduğunu kimse bilmiyordu.

Bu konseri *Washington Post* gazetesi organize etmişti ve
konser onların şu soruyu sorma biçimliydi:

– Güzellik için vaktiniz var mı?”⁶

6 Eduardo Galeano, *Ve Günler Yürümeye Başladı*, çev. Süleyman Doğru, Sel Ya-
yıncılık, 2012, s. 22.

Yine de ama, bu satırları, “kusuru ve sorumluluğu” sıradan bireyin omuzlarına yükleme jestine/tuzağına kapılmadan, bu olası mesajı dışarıda bırakarak okumalıyız.

Aynı hattı biraz daha genişletelim:

“Mali ekonominin ritmiyle yaşayan gergin akışlı insan, kişisel çöküntülere maruz kalır. A. Ehrenberg’e göre performans kültü, büyük çoğunluğu kendi yetersizliğini sınamaya ve büyük ölçekli depresif biçimler üretmeye yöneltir. Bilindiği gibi ‘depresyon’ teşhisi 1979’dan 1996’ya yedi misli artmıştır; vaktiyle ‘nevrasteni’nin olduğu gibi, gerçek bir ‘yüzyıl sonu’ hastalığıdır. Depresyon gerçekte performansın arka yüzüdür, öznenin kendini gerçekleştirme ve kendinden sorumlu olma, girişimcilik macerasında kendini daima daha fazla aşma buyruğuna bir cevabıdır. ‘Birey hata yapma hastalığından ziyade yetersizlik patolojisiyle, yasanın evreninden ziyade işlevsizlik evreniyle karşı karşıya kalır: Çökmüş insan arzalı insandır.’ Depresif semptom artık negatif bir öge olarak normallığın parçasıdır: Onu başkalarıyla temasa geçiren rekabeti kaldıramayan özne, zayıf, bağımlı, ‘gereken düzeyde’ olamamaktan çekinen bir varlıktır. ‘Kendini gerçekleştirme’ ve ‘yaşamı başarma’ söylemi, ‘başarısızların’, ‘fukaraların’, bahtsız insanların, yani toplumsal mutluluk normuna erişemeyenlerin damgalanması sonucuna varır. ‘Toplumsal başarısızlık’ sonuçta bir patoloji olarak kabul edilir.

...İşletme bir yaşam biçimi –Max Weber’in deyişiyle ‘*Lebensführung*’– olduğunda, her gün yapılması gereken tercihlerin çokluğu, sürekli risk almaya teşvik, sürekli kişisel sermaye oluşturmaya teşvik, uzun vadede ‘kendi olmaktan yorulmaya’ yol açabilir. Giderek karmaşılaşan ticari evren, her eylemi potansiyel olarak zaman alan ve çabaya mal olan bir bilgi toplamının ve bir karara varmanın sonucu haline getirir. Neoliberal özne her alanda öngörülü olmalıdır (her türden sigorta); sanki bir yatırım söz konusuymuş gibi her şeyi seçmelidir (‘eğitim sermayesi’, ‘sağlık sermayesi’, ‘yaşlılık sermayesi’), en basit hizmetleri satın alırken bile geniş bir ticari sunum yelpa-

zesi içinden akılsal bir şekilde seçim yapmalıdır (trenle yolculuk saati ve tarihi, postasının nasıl gönderileceği, ağ erişimi, elektrik ve gaz sağlayıcısı).

...Bu 'sorumluluk hastalığı'na, sürekli tercihin yol açtığı bu yıpranmaya en yaygın çare genelleşmiş dopingdir. Fazlasıyla yalnız bireyleri artık desteklemeyen, korumayan kurumun yerini ilaç alır. Çeşitli bağımlılıklar, görsel medyaya bağılılık bu yapay durumların bazılarıdır. Meta tüketimi de bu toplumsal tedavinin parçasıdır, zayıflamış kurumların yerine geçer.”⁷

Bu geniş tarihsel/toplumsal arka-plana yaslanan ve/ya da onun ürünü olan şey, öznenin kendini artık başkasına değil yalnızca kendine-referansla tarif etme yükünü, bu imkânsız ağırlığı üstlenmek zorunda kalışdır. Kendimizi, kendini kurmak/temellendirmek zorunda olduğumuz bir konuma yerleştirmek, bu dar alana sıkıştırmak dayanılmaz bir kısa devreyle, bir açmazla karşı karşıya kalmaktır: Öznenin, en nihayetinde kendini bir özne olarak kurmasını sağlayacak eylemliliği başlatmak üzere, henüz var olmayan bir şeyi (bizzat kendini) daha baştan koyutlamak zorunda olmasıdır. Bunun sonucu, daimi bir performans sergileme “dürtü”süne, hiç ara vermeksizin bir performans gösterme itkisine/ihtiyacına teslim olmaktır.⁸ Sözcüğün hem literal hem de metaforik anlamıyla her daim “daha yüksek bir skor yapma” tutkusuyla yanıp tutuşmaktır bu. Hiç durmaksızın resim çeken, yeni müzikler ve yeni yerler keşfeden, ha bire gezen, ve bunları derhal paylaşan, anında “like/dislike” eden, farklı yemekler/içkiler tadan, bir sürü konuda ve her halükarda kısa kısa tweetler yazan, hemen oracıkta imzalar toplayan ve “protesto eylemleri” tertip eden –bu da bir ihtiyaç günümüzde çünkü–, ayaküstü tanışıveren ve hızla arkadaşlıklar kuran doludizgin ve baş döndürücü insanlık durumumuz işte. Kendi ken-

7 Pierre Dardot ve Christian Laval, *a.g.e.*, s. 400-440.

8 Herhangi bir karşılıklı ölçüm/değerlendirme mantığını daha baştan reddetmesi bünyevi tabiatları gereği olması gereken sağlık ve eğitim gibi kamusal hizmetlerin de aynı performans ilkesi uyarınca düzenlenmesi girişimlerinin aynı tarihsel döneme denk gelmesi ve önemli ölçüde başarıyla uygulanması tesadüf sayılmamalı.

dimize hoş göründüğümüz, kendimizi görmek istediğimiz “ideal” konumdur bu. Post-modern öznenin varoluşunun trajik boyutu, kısır döngüsüdür. Burada, bu şişmiş şimdiki zamanda bir gelecek ve geçmiş tayinine izin verecek hiçbir şey yoktur artık. Kurucu ilkesi eksigi/kaybı tanımamak ve üstlenmemek olan, asıl olarak tekinsizlikle işaretlenmiş bir zaman/uzam. Temel itkisi eksiğin savuşturulması, dışarıda bırakılması olduğundan tam da, buradaki başat insani deneyimlerin anlamsızlık, boşluk, korku ve ölüm olması bizi şaşırtmamalıdır. Tam kalbinde çökelmiş olan şey, ürkütücü bir boşluk ve anlam kaybıyla yüz yüze kalmak ve bundan sıyrılamamak, bu umut kaybıysa eğer, depresyon için daha uygun başka nasıl bir vasat olabilir ki! Sarkmış/laçka bir şimdiki zamana sıkışmış hissetmenin, uzun agorafobilerin, kalp çarpıntılarının, nefessiz kalışlarımızın, hayatlarımızı hevesiz ve heyecansız bırakan kuruluşun (depresyon emosyonların eksikliğidir), can sıkıntısının sebepleri tam buradadır.

Mutluluğun ve huzurun bir piyasa varlığı/değeri olarak satılık ve ulaşılabilir olduğunu ilan eden, ve insanlık durumunun bir koşulu olarak “ortak mutsuzluğu” kavranması, konuşulması ve mesele edilmesi imkansız bir uzaklığa yerleştiren aynı neoliberal/postmodern kültürdür. Ama diğer yandan, tüm bunların mecburen ortaya çıkardığı güçlü bir yatkınlığı da göz ardı etmeyelim: Bir norm statüsüne yükseltilen bu sterilite takıntısı, bu öncü semptom aynı kültürel vasatın tam da içten çözülmesine yol açacak şeyin ta kendisi değil midir?

* * *

Yeterince açık ifade edememişsem diye: Gerçek [Real], çeşitli bölgelerin, farklı özelliklerin, zıt yapıların, eksiğin ya da bolluğun bulunmadığı; düz ve dikişsiz bir yüzey ya da uzamdır. Tanımlanamaz, simgeselleştirilemez X'dir. Gerçeklik [reality] ise, Gerçek'in –tarif edilmek üzere– simgelerin içine emilerek/çekilerek silinmesi, bastırılmasıdır. Ama Gerçek daha sonra, görünür gerçeklik alanında tutarsızlıklar, belli belirsiz parçalar halinde, travmatik boşluklar olarak belirmeye devam eder. Psikiyatrinin egemen, tek katlı/tek anlamlı depresyon söylemi, mev-

cut gerçekliğimizin; kapitalizmin “doğal” bir düzen statüsüyle mühürlediği bu vahşet ve sömürü gerçekliğinin kurucu ve meşrulaştırıcı bileşenlerinden birisidir. Bize sunulan bu gerçeklik örtüsünün/görüntüsünün gerisinde duran şey, bu denli bir yaygınlık kazanmış depresyondur. Neoliberal kapitalizmin işler/etkili görünmesi karşılığında ve bunun için hepimize fatura edilmiş ağır bedeldir. Politik olan ve/ya da hızla politikleştirilmesi, politik bir çerçevede yeniden düşünülmesi gereken bu bedel, bu çatlaktır. Bu çatlaktan bakarak sorulması gereken sorudur, politik olan: Depresyon ne zaman ve niçin bu denli yaygınlaştı? 30-40 yıl önce genel nüfusun %0,5’ini etkilediği söylenen bir ruhsal ıstırap nasıl oldu da bugün %25-%40 aralığına sıçradı?

Neoliberalizmin/postmodernizmin öznesinin örtük/yapısal bir depresyon, bir tür kadir-i mutlaklık yanılması ve sahte bir benlik [self] konumu arasındaki kırılgan zeminde tuzağa düşmesinin ve çaresizliğinin dinamiklerine temas etmek istiyorsak, mümkün merteye geriye çekilerek perspektifimizi genişletmenin zorunluluğuna işaret etmeye çalışıyorum. Psikiyatri kliniklerine başvuran ve tahammül güçleri daha baştan epeyce zayıflamış “hastalar” karşısında “depresyon” tanısı koyup “Prozac” reçeteleri yazmak aynı tahammülsüzlüğe tabi olmak, aynı aceleciliğe yenik düşmektir.

Demek ki depresyonun bize söylediklerini; geçerli/hâkim depresyon söyleminin sığ ve indirgemeci özelliklerinin aksine çok anlamlı ve zengin içeriğiyle depresif öznenin söylemini anlamaya ihtiyacımız var. Ve doğal bir şey formatında sunulan zihinsel sağlık kavramının, bir tür zihinsel hijyen fikrinin karşısına insanın iç dünyasının zenginliğini ve eşsizliğini yerleştirmeye. Ama bunun için, önce dinlemeyi öğrenmemiz lazım. Tüm bunlar, egemen psikiyatrinin/psikolojinin mevcut zihniyet ve düşünüş kalıpları, temel refleksleri ve uygulamaları, hastalık ve sağlık tanımları ve başlıca bağlantı ve ilişkileri – ilaç endüstrisiyle olanı özellikle vurgulayalım– bakımından sıradan bir kapitalist ideolojik aygıt⁹ ile köklü bir bilgi/bilim/tıp

9 Bu vesileyle Marksist-Leninist filozof L. Althusser’i ve onun ideoloji teorisini; ideolojilerin daima medya, okullar, kurumlar vb. gibi devlet aygıtlarında bir

alanı arasındaki kararsız, gelgitli ve muğlak konumunun işaretleri ve bunun sorunsallaştırılması ihtiyacı olarak da okunabilir pekâlâ. Yazının başlığına dönerek söylersek, bu tavır yine de meselenin esasen politik bir gündem maddesi olduğu gerçeğini karartmamalıdır.

cisme büründüğü ve kurumsallaştığı ve bu yüzden –tabiatları gereği– maddi olduğu tezini bir kez daha, saygıyla anmış olalım.

Nedir durmaksızın çağıran beni kıyı kasabalarına, üzüm bağlarının –çardakların serinliğine, buğday tarlalarının uçsuz bucaksızlığına, çam ormanlarına, bayırlara, tütün tarlasındaki kokuya– ağırlaşmış sığağa, gündüzleri cırcır böceklerinin gecele-ri ise yıldızların yalnızca çıkardığı sese, dam üstlerine, ıssızlığa, kımıltısızlığa, sükûnete. Evet, en iyisi bu, sükûnet.

Ya da şu: her seferinde o çağrıya sağır kalmam nedendir, im-kânsız bir şeye cüret etmem, burada yaşama inadım; gürültüyü, sıkışıklığı, bedenime eziyet eden gündelik ritmini şehrin, kalabalığı, kalp çarpıntılarını, hiçbir yere yetişememeyi ve hep geç kalmayı, panik atakları, telaşı göze almam.

* * *

Paralize edici sükûnet ihtiyacı, bir zamanlar mutlak biçimde yitirdiğimiz bir tür heyecana kapılmama hali. Bu yüzden hepimiz biraz saplantılıyız: “Saplantılı kişi sükûnetin parodisini yapar” ancak. Ve yine, nedir sükûnet arzusu? Farklı kılıklarda sürekli yer değiştiren arzunun ele geçirilmesi ancak onun belirtilerinin uygun biçimde tanınması ve yorumlanmasını gerektiriyorsa.

(*) Bakırköy Akıl Hastanesi çalışanlarının 1996-1998 yılları arasında çıkarmış olduğu haftalık *Aura* gazetesi.

Annenin kucağında egonun kendi sevgi objesi olduğu, ötekinin –annenin– ihtiyaç ve ihtiyacın giderilmesi anında bile ayrımsanmadığı bir kadir-i mutlaklık durumu, aynı zamanda göstermektedir ki insan yavrusu çok daha temel bir muhtaçlıkla maluldür.

Başka bir açıdan da şöyle: Gerilim [*tension*] ve boşalım [*discharge*] mekanik bir biçimde birbirini dışlayan karşıt uçlar olarak kavranmamalı. Sadece gerilimin yokluğu olarak boşalım nosyonunun hiçbir hayati karşılığı yok. Gerçek hayat deneyimlerimiz gösteriyor ki, uzamış gevşeme halleri, başlangıçta ne kadar haz verici olursa olsun eninde sonunda daha çok uyarı ve giderek farklı türden bir boşalım arayışına yol açıyor.

* * *

Devrimleri öyle görmekte yarar var: Nitelik dönüşümü diye de adlandırılabilen şey niceliklerin üst üste birikmesinin koşulladığı ve her şeyin kararlaştırıldığı momentler değil, paradoksal bir biçimde ve aynı anda farklı türden-zıt niteliklerdeki tırmanışın da yapısal bir bileşeni olabildiği süreçler olarak. Böyle bakmak üstelik/en azından sakinlik veriyor. Bir de şu var: Depresifler, sanılanın tam aksine olağanüstü bir enerji kullanarak, kaybetmiş oldukları sevmeye yeteneklerini yeniden elde etmeye uğraşıp durmuyorlar mıdır aslında?

“Zincirlerimizden Başka Kaybedecek Bir Şeyimiz Yoksa”*

İkiyüzlülüğün, sinsiliğin, çirkin çıkar ortaklıklarının, mide bulandırıcı iktidar ve güç oyunlarının, karanlık hesapların, kallesliğin, gaddarlığın, ilke ve değer yoksunluğunun, onursuzluğun (yazarken bile insanı yoran bir kötülük ve çürümüşlük bolluğu bu) iyice ortalığa saçıldığı bir zamanda benzersiz bir ferahlık, aydınlık ve açıklık hissi de yok mu *Komünist Manifesto*’nun o cümlelerinde? Demek, derinliğinden ve kapsamından önce ne ise o olmanın, dosdoğru olmanın, samimiyetin, tertemiz bir niyetin eşsiz bir örneği olarak okunmalı... Sınırsız hayal gücünün ve umudun bir de:

“Komünistler görüşlerini ve niyetlerini gizlemeye tenezzül etmezler. Amaçlarına ancak şimdiye kadarki her türlü toplum düzeninin zorla devrilmesiyle ulaşılabileceğini açıkça ilan ederler. Varsın hâkim sınıflar bir komünist devrim korkusuyla titresin. Proleterlerin zincirlerinden başka kaybedecekleri bir şey yoktur. Kazanacakları bir dünya vardır.”¹

“Zincirlerinden başka kaybedecek bir şeyi olmayanları” en güncel ve geniş anlamıyla düşünmeliyiz artık. Zaten hiçbir şe-

(*) *Birikim* dergisi web sitesi, “Haftalık Yazılar”, 8 Ağustos 2016.

1 Karl Marx, Friedrich Engels, *Komünist Manifesto*, çev. N. Satlıgan, T. Ağaoglu, O. Göçmen, Ş. Alpagut, Yordam Kitap, 2008, s. 51.

yi olmayanları, kıt kanaat biriktirdiği azıcık varlığın, yetenek, bilgi ve becerilerinin her an kül olacağı tehdidiyle her daim yüz yüze olanları, bir sınıfa bile ait olamayan yurtsuzları, göçmenleri, sahip olduğu virtüel güçleri ve potansiyelleri bakımından her türlü vaat ve imkândan yoksun olanları, hiçbir aydınlık ve ümitli gelecek hayali kuramayacak denli dışarıda kalmış mecal-sizleri kapsayacak şekilde demek ki.

Ama asıl, aynı ifadenin/ılanın çok daha zengin ve çok katmanlı bir içgörüyü yaslandığını ıskalamadan tabii ki: “Zincirlerinden başka her şeyini kaybetmiş olanlar” ifadesinin tam merkezinde çünkü, sınıflı toplumların ulaştığı nihai uğrakta (ya da günümüz neoliberal kapitalizm koşullarına bakarak söyleyebileceğimiz gibi; en vahşi evrede) insanlığın maruz kaldığı derin ve çok yönlü kayıp ve mahrumiyeti; insanın kendi en eşsiz ve üstün nitelik ve kapasitelerinin en uzağına/ ötesine itilmiş olmasını, başka türlü kavranması handiyse imkânsız görünen bu kökensel eksikliği tutkuyla ete kemiğe büründürme, aşikâr kılma gayreti yok mudur? Gözümüze doğal bir düzenin kendiliğinden bir özelliği olarak görüldüğü ölçüde dikkatimizi bile çekmeyen, ancak ideal bir insanlık durumundan (ya da muhayyel bir sınıfsız toplum perspektifinden) idrak edilebilir olan bu temel “insanlıktan çıkma/insanlığını kaybetme” haline somut bir karşılık bulma arayışı değil midir bu?²

Önemli tarihsel anlarda proleterlerin bir sınıf olarak, kendi içlerinde çok fazla kırılmadan ve parçalanmadan ve daha tereddütsüzce tavır alabilmelerinin, o zamana kadarki gerici, düzeniçi, milliyetçi, dinci vb. koşullanma ve bağlarından daha zahmetsizce ve radikal bir biçimde kopabilmelerinin temelinde de bu yok mudur? Sadece saf ve sıradan bir “zincirli varoluşa” indirgenmiş oluşları, en sert ve çıplak biçimiyle kaybın ve yoksunluğun tarihsel öznesi olmaları değil midir onları ayrıcalıklı (eğer bu illa da bir ayrıcalık sayılacaksa) kılan? Kaybı ve yoksunluğu katetmenin ve yaratıcı bir yas çalışmasıyla aşılabılır

2 Burada Ömer Laçiner beyefendi ile yaptığımız ve benim kendimce yararlandığım bir sohbeti anmak isterim.

bir kıvama sokmanın öncelikli koşulu neyi, ne için kaybettiğini derinlemesine kavramaktır çünkü.

O yüzdendir ki, o eylemin (komünist devrimin) sonucunda kazanılacak olan şey bir maddi zenginlik (mülkiyet ilişkilerindeki bir değişiklik örneğin), ya da sadece zincirsiz bir hayat değildir artık. Herkes için ve kelimenin en tam anlamıyla dünyadır.

Komünizm fikrinin bir yas ve kayıp siyasetine tercüme edilmesi önerimin/tartışmamın arka planında bu var. Ama kayıp ve yas siyasetini düşünürken daha güncel ve pratik bir gerekçeye de yaslanmaya çalışıyorum. Siyasetin amacının kolektif bir yası mümkün ve olanaklı kılmak olduğunu söylemek değil bu:

“Hayatın, tüm hayatların değerine dair daha keskin bir anlayışın yerleşebilmesi için kimi yüzlerin kamusal görüş alanına kabul edilmeleri, görülmeleri ve duyulmaları gerekir. Yani siyasetin hedefi yas tutmaktır demiyorum, yas tutma yetimiz olmadığında şiddete karşı çıkabilmemiz için gereken hayata dair o daha keskin anlayışı kaybederiz diyorum.”³

Yani, yas ve kayıp siyaseti sayesinde, “Kim insan sayılır? Kimin yaşamı yaşam sayılır? Bir yaşamı yası tutulabilir kılan nedir?” sorularının bütün kapsamı ve ağırlığıyla sorulabilir olacağı ve görmezden gelinemeyeceği bir çerçeveyi siyaset sahnesine kalıcı biçimde yerleştirmiş olmaz mıyız? Kayıp karşısında (ve şiddet karşısında tabii ki; sermayenin bütün bağları ve ilişkileri çözen ve parçalayan, mülksüzleştiren, cırlıçıplak bırakan şiddetini bir an bile unutmadan) tümüyle savunmasız oluşumuzu, bu en temel acizyetimiz ve çaresizliğimizi öne çıkaran, o düzeyde bir ortaklık tasavvuruna imkân sağlayan bir siyaset çerçevesi. İyice un ufak olur, lime lime edilirken bile görünmez olan sıradan, küçücük, önemsiz hayatları, kaydı bile tutulmayanları, acıyla kıvrananları, kimsesiz ve güçsüzleri görünür kılacak bir çerçeve. “Bir nesnenin, rengin ya da biçimin kimliği görünebilirliğin açığa çıkardığı şeydir” çünkü. Böylece, bir kez daha 15 Temmuz darbe girişimi gecesi sokak-

3 Judith Butler, *Kırılğan Hayat*, çev. B. Ertür, Metis Yayınları, 2005, s. 15-16.

ları işgal eden ve hayatını kaybeden kahramanları saygıyla anmak isterim.

Velhasıl, başka/öteki bütün hayatlara dokunmayı, temas etmeyi mümkün kılacak, daha derindeki bir ortaklığı, kader birliğini ve kardeşliği açığa çıkaracak, “Sensiz ben kimim” sorusuna hak ettiği yeri verecek, ortak kökümüzün gelecekte olduğuna işaret edecek bir siyaset zemini üzerine daha çok düşünmeliyiz. Bir de John Berger’den dinleyelim bunu:

“İsterseniz, bu senaryoyu bir kerelik değiştirelim, diye sürdürdüm konuşmayı; isterseniz, kendimizi gökteki cenneti yaratabileceğimiz bir dünyada değil de, tam tersine, cehenneme çok daha yakın bir dünyada yaşadığımızı düşünelim. Bu durum siyasal ya da ahlaksal seçimlerimizin bir tekini bile değiştirir mi? Gene aynı sorumlulukları yüklenmek zorunda kalacak, aynı savaşımı sürdürmekle yükümlü görecektik kendimizi. Belki de sömürülenler ve acı çekenlerle aramızda var olan dayanışma duygusu daha da yoğunlaşacaktı. Değişecek tek şey umutlarımızın aşırılığı ve düşkünlüklerimizin acılığı olacaktı.”⁴

4 J. Berger, *Şiirin Saati*, çev. G. Çapan, Adam Yayınları, 1988, s. 73-74.

“...Oysa Aslolan Dünyayı Değiştirmekdir”*

“Filozoflar dünyayı yorumlamakla yetindiler, oysa aslolan onu değiştirmekdir.”

– Karl Marx

Burada –daha ilk bakışta– ifadenin içeriğinden çok kesinliğinin ve “büyük harflerle” söylenişinin bu denli çarpıcı oluşunu nasıl anlamalıyız? Bir an bile tereddüt edilmediğini duyuran o dolaysızlık ve keskinliği. “Dünyayı değiştirmekdir asıl mesele”; demek, anlamını sadeliğinden almak isteyen, taşıdığı gücün sadeliğine bağlı olduğu bilgisine yaslanan bir dilin grameri bu. Neredeyse kendini yazdıran, basbayağı kendi iradesini dayatan bir dilin. Birden, “yüksek sesle” söylenivermiş gibi tınlaması, bu yüzden olmalı. Asıl kuvveti öfkeye, dahası o öfkenin sorumluluğunu üstlenmeye yapılmış bir çağrı olup çıkmasından. Onca tezin ardından sonuncu tez olarak ileri sürülmüş olmasında hakikatle, hakikatin bilgisiyle bambaşka bir ilişki kurma gayreti de yok mu?

Belki de devrim kavramını dar politik anlamına hapsetmenin onu indirgemek, kastre etmek, sakatlamak olacağı da ileri sürülüyor. Devrimin/isyanın hoşnutsuzlukla, kaygıyla, acıyla kurduğu derin bağdan söz ediliyor. Dünya bir bütündür ve bilgiyle, yorumla, kavrayışla olduğu kadar duyguyla, sezerek,

(*) Akıl Defteri, sayı 1, “Devrim ve Bilinçdişi”, Telos Yayıncılık, 2010, s. 5-6.

kaygıyla/acıyla da anlaşılırsa eğer önümüzde, daha eksiksiz, daha doyurucu bir düzeye sıçrama imkânı açılır.¹

O halde 11. Tez'i has bir vicdan bildirisi, bir vicdan çağrısı, vicdana çağrı gibi okumalı bir de. Dünyaya ve insanlığın durumuna karşı duyulan en temel sorumluluk olarak. Yeryüzünün dört bir tarafında o çağrının (demek ki en saf halinde vicdanın) sesini işiterek yola çıkan, asıl olanın sadece o yola koyulmak olduğuna hayatlarıyla şahitlik eden devrimciler, tam da o sorumluluğun en derin karşılığını/cismini bulması değil midir? Sözcüğün [*revolt*] kökenindeki keşfetmek, dönmek, geri dönmek (kişinin kendine dönmesini de içerecek biçimde) anlamlarını düşündüğümüzde; dünyanın ve insanlığın büyük meseleleri bir ve aynı zamanda benim kişisel meselemdir aslında. Kendine dönmeden, o dönüş eylemi içinde kendi hakikatini sorgulamadan mümkün olamayacak bir varoluş halinden söz etmek bu.

* * *

Devrim bir mucizedir: Hiç umulmadık bir zamanda, hiç umulmadık bir yerden gelir çünkü.

Bilinçdışının oluşumları bize bilincimizde ansızın ortaya çıkan beklenmedik edimler olarak görünürler ve niyetlerimizi ve bilinçli bilgimizi aşarlar: Nevrotik semptomlar, rüyalar, unutkanlıklar, sürçmeler, bir fikrin aniden belirivermesi gibi her zaman şaşırtıcı ve muammalı edimlerdir bunlar. Yine de tam görünmesi gereken yerde görünen edimler.

Tam da çünkü, “egemen ideolojinin koordinatlarını sorgulamak” denen şeyi, mademki “düşüncenin gerçekliği ya da gerçekdışılığı üzerine pratikten soyutlanmış olarak sürdürülen

1 11. Tez'in bu boyutunun yeterince fark edilememiş olmasından ötürü belki de, örneğin S. Zizek şunları yazar: “Tam da bu nedenle kişi Marx'ın 11. Tez'ini tersine çevirmeye kalkıyor. Günün ilk görevi kesinlikle doğrudan müdahaleye, şeyleri değiştirmeye (kaçınılmaz olarak eli kolu bağlı 'Global sermayeye karşı ne yapabiliriz ki' imkânsızlığına varır) ve eylem yapmaya kapılmak yerine egemen ideolojinin koordinatlarını sorgulamaktır. Eğer bugün doğrudan eylem çağrısının peşinden gidilecekse, bu eylem boşlukta değil egemen ideolojik koordinatlar içindeki bir eylem olacaktır.”

tartışma, tamamen skolastik bir meseledir”, dünyayı değiştirmek olarak, devrimci pratik olarak kavramamız gerekmez mi?

Yalnızca icra eden, eyleyen, performans gösteren varlıklar olmamızın beklendiği, sıkı bir biçimde ve durmadan çalışıp olabildiğince tüketmemizin istendiği bir durumun, egemen eğlence/ “keyfine bak” kültürünün tam ortasındaiken bile “dünyanın ihtiyacı topyekûn bir devrimdir” diye ileri atılmanın gerekçesini, o kutlu sebebi nerede konumlandırmalıyız şu halde?

Öyle de denebilirse eğer, devrim arzusunun/hülyasının sahnesi, tam da devrim ile bilinçdışı arasındaki o biçimsel benzerliğin sahnesidir. En son kertede, enerjisini o biçimsel benzerlikten alan bir arzudan söz açmakla aynı şeydir bu.

O arzunun kaygısından/acısından sıyrılmış ve tümüyle istikrarlı/stabil varlıklar derekesine inmiş olmaktan bambaşka bir şeyse insan olmak; demek, ruhsuz makineler gibi kolayca manipüle edilebilir seviyeye kadar düşmemekse; dahası o kaygının/acının nihai olarak yatıştırılması söz konusu bile değilse, devrim bir haktır. Dünyanın yoksulları, ezilenleri, kimsesizleri, aç uyuyanları için... Ya da, ortak tarihimizin en pırıltılı sloganlarından biriyle; “Tek yol devrim”dir...

Sonsöz: **Ruhlarımız “Bir Şey” Değildir**

“Bilmiyorlar, ama yapıyorlar.”

– K. Marx

Ruhlarımızın “bir şey” derekesine düşürüldüğü, en vahşi ve çıplak haliyle, “para-sermayenin bütün eski bağları, bütün eski kutsal figürleri yok ettiği, her şeyi bencil hesapların buz tutmuş suları içinde çözündürdüğü” o kasvetli zamanlar işte. Bütün insanlık değer ve ilkelerinin, bütün inanç sistem ve pratiklerinin sermayeyle test edildiği, küresel sermayenin hareketlerine uydurulduğu hoyrat zamanlar. Kendini başkalarının acısına ortak saymanın, sorumlu hissetmenin, adalet ve kardeşlik isteğinin, eşitlikçi ve özgür bir gelecek arzusu taşımanın salaklık sayıldığı kalpsiz zamanlar...

Şimdi acıyla, giderek daha çok anlıyoruz ki, küreselleşme ekonomik süreçlerden ibaret bir olgu değil yalnızca. Belki ondan daha çok zamanın, mekânın ve öznelliklerimizin temelli olarak dönüştürülmesiyle ilgili, deneyimlerimizin bağlamının tümüyle değişmiş olmasıyla...

Depresyonun tam da şimdiki zamanda ruhsal ıstırapın en yaygın dile gelme biçimi oluşu tesadüf sayılmamalı. Kederin ve uyuşmanın o paralize edici bir aradalığı, tam da şimdiki koşullarda bu denli hâkim olabilirdi ruhlarımıza. Ancak şimdiki zamanda, mutsuzluk ve kayıplarımızın sebep ve kökenlerini me-

rak etmek ve radikal bir değiştirme iradesi ve inancına sarılmak yerine, var olan her şeyin değişmez ve ebedi göründüğü bir bakışın gönüllü ve teslim olmuş köleleri seviyesine böylesine hızla geriler, dşebilirlik.

Günümüz küresel kapitalizmi, mutsuzluk ve ıstırabı toplumsal çerçevesinden, toplumun radikal biçimde bölünmüş olduğu hakikatinden kopararak ve kişisel yetersizlik, başarısızlık ve çaresizlik hislerinin potasında eritip iptal ederek işliyor çünkü. Kapitalizm kendi adını ve tanımını bile hesaptan düşerek üretiyor ilişki ve yapılarını. O işleyiş, o devasa çark kendi egemen sınıfları dışındaki herkesi belirsiz bir kurban statüsüne, yüzergezer bir mağduriyet duygusuna hapsederek, her türlü fal, by, biyoenerji, reenkarnasyon inanış ve pratiklerini belki de ilk kez bu denli yaygınlaştırıyor. Toplumsal düzeyde ise, dayanışma, kardeşlik ve ortaklığa ilişkin istek ve duyguları zayıflatan aynı kurbanlık ve mağduriyet zemininde mevcut totaliter yönetimlerin hınç, intikam ve nefret duygularıyla yüklü öznesi boy atıyor.

O küreselleşme gç ve nüfuz süreçlerine içkin bir diğer temel şey, insanların birbirleriyle kolayca değiştirilebilen basit nesnelere indirgenmesidir. Bir atık statüsüne... Suçluluk duygusuna, arzuya, vicdana, sorumluluğa, kişisel anlamlara ilişkin şeyler işitmek bile istemiyoruz artık. Apaçık değil mi oysa: “Suçluluk duygusu olmadan özne olmaz, özne ancak kendindeki, içindeki nesne yüzünden utandığı lde vardır”.

şimdiki zamanda psikiyatrinin/psikolojinin konumunu, çerçevesini ve yönelimlerini öznenin tam da bu yokluğu/varolmayışı, geri çekilmiş olması belirliyor.

Psikiyatrinin nöro-biyolojinin bir alt dalına indirgenmesi çabalarının, tüm tedavi stratejilerinin psikofarmakolojinin kalıpları içine sıkıştırılmasının –deyim yerindeyse eğer– açıklayıcı ilkesi orada, tam o düzeyde yer alıyor. O düzeyde artık her bir hasta benzersiz ve biricik, onu o somut insan yapan ve diğerlerinden ayırt eden nitelikleriyle değil, aynı organik/biyolojik bütünlüğe ait anonim varlıklar olarak ele alınıyor.

Psikiyatriye egemen olan aynı organik/biyolojik yaklaşım,

her bir bireyi dışsal biyolojik etkenlerin bir kurbanı olarak kabul ediyor. Etyolojik (hastalığa neden olan) faili bireyin dışına/ötesine yerleştiren bu genel yaklaşım tarzı, bireyi-dışlayan özelliği nedeniyle daima yabancılaştırıcı bir söylem içinden etkili oluyor. Birey-özneyi dışarıda bırakan, dahası iptal eden aynı tanısıl mantık uyarınca “özne” yabancı bir cismin, ruhsal bir virüsün, bir bakterinin vb. hareketlerine maruz kalan, onların kendisi üzerinde eylemde bulunduğu bir ürün, sıradan bir sonuç yalnızca. Burada karşımızda duran, adım adım kendini inşa eden, o en temel kuruculuk vasfıyla ayırt edilen insan varlığı değil artık.

Psikolojinin alanı söz konusu olduğunda bile bu durumda radikal bir değişiklik gözlenmiyor: Orada da örneğin anksiyete her seferinde, doğum travmasına göndermede bulunularak, histeri dört yaşından önceki bir travmatik deneyime göre ya da herhangi bir davranış sorunu ve öğrenme güçlüğü ebeveynlerin boşanmasına atıfla açıklanıyor ya da teşhis ediliyor. Bu mantık dışarıdan gelen ve nesnel olarak deşifre edilebilir olan bir şeyi varsaydığı ölçüde özneye tümüyle yabancıdır ve her seferinde onu ıskalamaya mahkumdur.

Anılan durumların her birinde teşhis ve tedaviye, psikiyatrinin/psikiyatristlerin “bildiği” bir ideal ve normun kılavuzluk edeceği açıktır. Bu koşullara teslim olmuş her türlü psikiyatrik tedavi ya da psikoterapi himayeci bir çehre edinme riskiyle karşı karşıyadır. Birey-özne suçluluk duygusundan muaf tutulmuştur, tüm suç çevrenindir vb. Sonuç, öznenin yerinden edilmesi ve çocuksu bir çerçeveye kapatılmasıdır.

Aslolan şeyi, insan-özneyi bulmak için başka bir yere bakacağız demek ki:

“Zindanların ve kampların işkencecileri ile bürokratları, kurbanlarına, kendileriyle, yani besili canilerle hiçbir ortak yanı olmayan, mezbahaya gidecek hayvanlar gibi muamele edebiliyorlarsa, bunun nedeni kurbanların gerçekten de böyle hayvanlaşmış olmalarıdır. Gerçekten de bunun meydana gelmesi için ne yapılması gerekiyorsa yapılmıştır. Yine de bazıları-

nın insan kaldığı ve bunu kanıtlayan tanklıklarda bulunduğu da doğrulanmış bir gerçektir. Ama bu her zaman muazzam bir çaba harcayarak başılır; tanıklar (kendilerinde hararetli bir tanıma hissi uyandıran) bu çabanın, kendi içlerinde, *kurban kimliğiyle örtüşmeyen* bir şeyin gösterdiği neredeyse anlaşılmaz bir direnç olduğunu söylerler. Eğer İnsan'ı düşünmeye kararlıysak, onu bulacağımız yer burasıdır: Varlam Şalamov'un toplama ve çalışma kamplarındaki yaşamı anlattığı eserinde belirttiği gibi, gösterdiği direniş, bir atıncıdan öte, kırılğan bedeninden değil, neyse o kalma doğrultusundaki inatçı kararlılığından gelen bir hayvan olmasını sağlayan şeyde buluruz İnsan'ı. Neyse o, Yani tam da bir kurbandan başka bir şey, bir ölüm-için-varlıktan başka bir şey ve dolayısıyla *ölümlü bir varlıktan başka bir şey*.¹

Başka türlü de söyleyelim: Başlangıçta, “ben”den (ego) çok önce, kendisini “ben” diyerek takdim eden bir makam, bir “ben” kaydı henüz yokken bir aradalık, birlik, müştereklik, çokluk vardır. Kavramı zorlayarak söylersek; biçimden ve kimlikten yoksun bir kütle olarak bir tür öznel-arasılık matrisine, öteki ile (hem somut ötekiler hem de kültür/dil olarak Öteki anlamında) çok yönlü ve karmaşık ilişkiler ağının içine dğerarız. “Kendi büyük ölçüde bilinmeyen kuşaklar ötesi tarihini kendisini içinde bulduğu kültüre taşıyan ailenin” ortamına. “Ben”, bu matrisin –neredeyse– bir fonksiyonu olarak sonradan varlık, kimlik ve biçim kazanır. Bir yokluktan çıkarak, deyim yerindeyse... Bu yüzden, insanı aradığımız ve bulacağımız yerde, baştan itibaren kendi başına varolan ve kendine yeten, izole ve kendi bencil çıkarlarının peşinde koşturan birey fikri –bu kapitalist safsata– reddedilmelidir. Kapitalizm, insanla ilgili bize bir hayvanın; içgüdülerinin elinde oyuncak olan bir otomatın tarifini dayatıyor ve biz bıkip usanmadan buna karşı çıkmalıyız. İnsan kalmanın koşuludur bu. İnsan kendini, o “biz”e yaslanarak, “biz”in içinden, demek, geriye dönük olarak “biz”i yeniden tanımlamak üzere, tanımlayarak yaratır, inşa eder. İn-

1 Alain Badiou, *Etik*, çev. T. Birkan, Metis Yayınları, 2004, s. 27.

san olmak, ölümlü bir varlık, ölüm-için-varlık olmanın çok ötesinde, bu saf yaratma edimiyle bir ve özdeş olmak, şu halde sonsuz ve ölümsüz olmak demektir. Her seferinde, aynı inanç-la oradan başlayacağız.

"Nereye dönse, ne yapsa vazgeçemediği ve bırakmadığı şeylerin toplamıdır insan. Onların içimizde birikmesidir varlığımızın esasını oluşturan. Kristaller halinde içimizde çökmesi, yer etmesidir. En baştan bizi orada bekleyen, verili bir kimlikle, 'fitratımıza' kayıtlı bir öyle başlamayız hayata. (...) yüce bir gayretle adeta yoktan var ederek adım adım inşa ederiz kendimizi. Yaşadığımız bütün aynılıkların, kayıpların ve hüsrانların yasını tutarak, onlardan ve bozulan her ilişkiden, sevdiklerimizi inciten ve acıtan her şeyden kendimizi de sorumlu sayarak insan oluruz. Hiç terk etmeden. Her kayıpta, kaybettiğimiz kişi ya da şeyle özdeşleşerek. Onların gölgesini üstümüze düşüre düşüre kurarz benliğimizi. Varlığımızın en içinde, her birimizi vefasızlıktan ve kadir-kıymet bilmezlikten esirgeyen güçlü bir çekirdeği muhafaza ederek. (...) Teşekkür etmeyi ve minnet duymayı ta başta öğreniriz."

Travmaların üst üste geldiği, yoğun ve "kötü" duygularla hemhal olduğumuz zamanlardayız. Yas tutuyor veya daha kötüsü tutamıyor, hüzne boğuluyor, çaresizlik hissediyor, karşılaştığımız sevgisizlik ve nefret karşısında dehşete düşüyoruz. Duygular, geldiği gibi yaşanır elbette. Ama onlarla nasıl yaşayacağımız üzerine düşünmemiz gereken bir mesele.

Erdoğan Özmen, duygularla aklın, duygularla politikanın iki alakasız küre olmadığını gösteriyor bu kitabında da. Başta yas ve melankoli olmak üzere, duygu durumlarımız üzerine düşünüyor. Gayet yalın, kötülük ve iyilik üzerine düşünüyor aslında.

Yüzleştirdiği hüzne katılan bir üslupla, ama hem de tutkuyla, yaşam sevgisiyle yazılmış denemeler.

